

04

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију,
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Magazine for Political Science, Communications and Applied Politics

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

ISSN 1451-4281

УДК 1+2+3+32+9

Година (XXXII) XXIV vol. 82.

Број 4/2024

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику

ISSN 1451-4281

Број 4/2024 Год. (XXXII) XXIV vol. 82 стр. 1-316

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под називом
„Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке свеске”
1994. као научни часопис излази од 2002. године

Издавач:

Институт за политичке студије Београд, Добрињска бр. 11

Телефон: 011/3349-204

E-mail: ips@ips.ac.rs, E-mail: pr@ips.ac.rs

www.ips.ac.rs, www.ips.ac.rs/magazines/politicka-revija/

За издавача:

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

Главни и одговорни уредник:

др Александра Мирковић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Заменик главног и одговорног уредника:

др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Редакција:

др Драган Марковић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд
проф. др Зоран Милошевић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд
проф. др Јован Базић, редовни професор, Учитељски факултет,
Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
проф. др Драган Јовашевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Ниш у
др Мирјана Радојичић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Марија Ђорић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Владан Станковић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Сања Шулагић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Александра Мирковић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Сања Стошић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Александар Лукић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Милена Пешић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Мијодраг Радојевић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Секретари:

др Марио Калик, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
мр Јован Берић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд
мр Милош Вулић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Лектура и коректура:

Ања Маљевић

Савет часописа:

Академик Елена Малишева, Руска академија наука
проф. др Миролjub Јевтић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
др Никола Жутић, научни саветник у пензији, Институт за савремену историју, Београд
др Драган Новаковић, научни саветник, Православно богословски факултет, Универзитет у Београду
др Дубравка Стајић, виши научни сарадник у пензији, Институт за политичке студије, Београд
проф. др Брацо Ковачевић, редовни професор у пензији, Факултет политичких наука,
Универзитет у Бања Луци
проф. др Урош Шуваковић, редовни професор, Учитељски факултет, Универзитет у Београду
др Снежана Грк, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд
др Маријана Максимовић, научни сарадник, Институт друштвених наука, Београд
проф. др Димитриј Константинович Безњук, редовни професор, Белоруски државни универзитет
проф. др Кирил Шевченко, редовни професор, Руски државни универзитет друштвених наука, Минск
проф. др Хакан Јалап, ванредни професор, Омер Халисдемир универзитет, Ниде
др Михаил Лобанов, доцент, Московска школа економије

Слог и штампа:

Донат граф, Београд

Тираж: 50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештампавати било
у целини, било у деловима, без изричите сагласности Уредништва.

САДРЖАЈ

САВРЕМЕНИ ПОЛИТИЧКИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОЦЕСИ У СРБИЈИ, ЕВРОПИ И СВЕТУ

Ђорђе Д. Марковић

THE STRUGGLE FOR INDEPENDENT JUDICIARY
IN SERBIA.....11-33

Данијела Ненадић

САВЕТИ ЗА МЕЂУНАЦИОНАЛНЕ ОДНОСЕ КАО
МЕХАНИЗАМ ИЗГРАДЊЕ ПОВЕРЕЊА
МЕЂУ ЗАЈЕДНИЦАМА У КОНТЕКСТУ
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА У СРБИЈИ.....35-58

Марина Тодоровић, Даница Лазовић

ДОМЕНИ МЕКЕ МОЋИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ.....61-78

Петар Матић, Марко Мијатовић

ДА ЛИ СУ ЕВРОПСКИ БИРАЧИ МОТИВИСАНИ?
СЛУЧАЈ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ
У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ 2024. ГОДИНЕ.....81-111

Милутин Трнавац

НОВИ ПАКТ О МИГРАЦИЈИ И АЗИЛУ
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ.....113-136

Стефан Анђелковић

МЕСТО И СВРХА ИНСТИТУЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ
У ГЛОБАЛИСТИЧКОМ СИСТЕМУ
ДЕРЕГУЛАЦИЈЕ..... 139-161

ИЗ НОВИЈЕ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ

Владица Тодоровић

КОМУНИЗАМ У СРБИЈИ НАКОН ФОРМАЛНОГ
ПАДА КОМУНИЗМА (1990-2000).....165-184

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Сања Лазаревић Радак

СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТИ ЈЕДНЕ СПОРЕДНЕ ВЕСТИ:
СЛУЧАЈ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА
О ПОЈАВИ ПАНТЕРА У ГРАНИЦАМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....189-209

Вања Глишин, Саво Симић

ПОКРЕТИ ПОДСТАКНУТИ И МОБИЛИСАНИ
„ОДОЗГО” – УПОРЕДНА АНАЛИЗА
ДРЖАВНО-СПОНЗОРИСАНИХ ПОКРЕТА
У РУСИЈИ И СРБИЈИ.....211-230

Александар Љубомировић

КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА САДРЖАЈА ИСКАЗА
О КОНЦЕПТУ „СРПСКОГ СВЕТА”:
ТУМАЧЕЊА ЊЕГОВИХ ОПОНЕНАТА.....233-262

ОСВРТИ

Дубравка Стајић

О ДРУШТВУ ЗА ВАЗДУШНИ САОБРАЋАЈ ИЗ
МЕЂУРАТНОГ ПЕРИОДА.....267-278

Александра Мирковић Јанковић

КАДА ГРАНИЦА ПОСТАНЕ КРВАВА... ..281-286

CONTENTS

CONTEMPORARY POLITICAL AND INSTITUTIONAL PROCESSES IN SERBIA, EUROPE AND THE WORLD

Dorđe D. Marković

THE STRUGGLE FOR INDEPENDENT JUDICIARY
IN SERBIA.....11-33

Danijela Nenadić

COUNCILS FOR INTER-ETHNIC RELATIONS AS A
MECHANISAM FOR BUILDING TRUST BETWEEN
COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF
MULTICULTURALISM IN SERBIA.....35-58

Marina Todorović, Danica Lazović

THE RANGE OF SOFT POWER OF THE REPUBLIC
OF SERBIA IN THE POST-YUGOSLAV AREA..... 61-78

Petar Matić, Marko Mijatović

ARE EUROPEAN VOTERS MOTIVATED? THE CASE
OF THE EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS
IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA IN 2024..... 81-111

Milutin Trnavac

NEW PACT ON MIGRATION AND ASYLUM
OF THE EUROPEAN UNION..... 113-136

Stefan Anđelković

PLACE AND PURPOSE OF THE
POLICE INSTITUTION IN THE GLOBALIST SYSTEM
OF DEREGULATION.....139-161

FROM RECENT POLITICAL HISTORY

Vladica Todorović

THE COMMUNISM IN SERBIA IN THE
AFTERMATH OF ITS FORMAL DOWNFALL
(1990–2000).....165-184

ESSAYS AND STUDIES

Sanja Lazarević Radak

SYMBOLIC ASPECTS OF A SECONDARY NEWS:
A CASE STUDY ON MEDIA REPORTING
ON APPEARANCE OF A PANTHER ON BORDERS
OF REPUBLIC OF SERBIA.....189-209

Vanja Glišin, Savo Simić

MOVEMENTS ENCOURAGED AND MOBILIZED
“FROM ABOVE” – COMPARATIVE ANALYSIS OF
STATE-SPONSORED MOVEMENTS IN RUSSIA
AND SERBIA.....211-230

Aleksandar Ljubomirović

QUALITATIVE CONTENT ANALYSIS OF PUBLIC
STATEMENTS ABOUT THE “SERBIAN WORLD”
CONCEPT: A CRITICAL REVIEW BY ITS
OPPONENTS.....233-262

REVIEWS

Dubravka Stajić

ABOUT THE COMPANY FOR AIR TRAFFIC
FROM THE INTERWAR PERIOD.....267-278

Aleksandra Mirović Janković

WHEN THE BORDER BECOMES BLOODY... 281-286

УВОДНИК

Поштовани читаоци, пред вама је нови број часописа *Политичка ревија*. Овом приликом желели бисмо да искажемо захвалност дугогодишњем уреднику часописа др Момчилу Суботићу, научном саветнику, на његовом преданом и пожртвованом раду којим је допринео да *Политичка ревија* буде један од најпрепознатљивијих часописа у области политичких наука у нашој земљи.

У овом, последњем броју за 2024. годину налази се дванаест научних радова, од чега су два осврти. У секцији која носи назив теме броја „Савремени политички и институционални процеси у Србији, Европи и свету” пред читаоцима је шест радова. Темат отвара рад Ђорђа Д. Марковића на енглеском језику, који разматра питање независности правосуђа у Србији у контексту избора судија и престанка њиховог мандата. Ово питање се разматра у дужем историјском периоду, од краја XIX века па све до савремених услова. Данијела Ненадић истражује место и улогу савета за међунационалне односе као тела чије би деловање, у крајњем исходу требало да доведе до јачања поверења међу етничким заједницама у Србији. Разматрају се институционални механизми у деловању ових тела и пружају препоруке за унапређивање њиховог рада. Марина Тодоровић и Даница Лазовић проучавају домете меке моћи Србије на постјугословенском простору. Квалитативном анализом, путем интервјуа са стручњацима из постјугословенских република сондира се актуелно стање и проучавају потенцијали за јачање меке моћи Србије на просторима некадашње СФРЈ. Петар Матић и Марко Мијатовић у својој анализи истражују последњи циклус избора за Европски парламент у Словенији. Дескриптивном статистиком они пружају увид у резултате и карактеристике овог изборног циклуса у поменутој чланици ЕУ. Показује се да европски избори и даље остају другоразредна политичка арена. Европска унија, односно европске политике миграција и азила, предмет су рада Милутина Трнавца. Ту се сондирају кључни европски акти и трајекторије, као и реформски захвати у развоју наведених политика, путем анализе докумената и активности ЕУ. Последњи рад у темату је истраживање Стефана Анђелковића о положају и улози полиције у светлу глобализације и дерегулације. Аутор разматра питање о повезаности глобализацијских процеса и измењене улоге полиције

као чувара неолибералног поретка. Радови унутар теме броја распоређени су по тематици од националног, преко европског, до глобалног нивоа.

Други темат посвећен је одређеним питањима из новије политичке историје Србије. У оквиру њега представљен је научни рад Владице Тодоровића који се бави истраживањем опстанка комунизма у Србији и након његовог формалног пада 1990. године. Аутор указује на симболичке елементе који су опстали током последње деценије XX века, и након раскида са старим режимом у Србији.

У делу „Огледи и студије” налазе се три рада. Сања Лазаревић Радак, путем квалитативне анализе, истражује симболичке аспекте и медијски дискурс једне наизглед споредне вести. У раду се указује на процес померања пажње коју је ова вест изазвала у домаћој јавности. Вања Глишин и Саво Симић анализирају потенцијалне домете идеје и концепта државно спонзорисаних покрета, као оних покрета који су подстакнути и мобилисани „одозго”, и то путем упоредне анализе случаја Русије и Србије. Наглашава се улога ових покрета у политичкој мобилизацији, као и контекстуални фактори који утичу на реализацију таквих идеја. Коначно, Александар Љубомировић истражује концепт „српског света” који већ извесно време егзистира у јавности. Тумачи се наратив и дискурс негатора и критичара овог концепта, иностраних и првенствено регионалних друштвених и политичких актера.

Рубрика „Осврти” садржи два прилога. Осврт на књигу *Аеропут. Друштво за ваздушни саобраћај 1927–1948*, која је објављена 2023. и чији су аутори Бојан Димитријевић и Илија Кукобат, потписује Дубравка Стајић. Осврт на књигу *Крвава граница* (2022) Драгутина Димчевског прилог је Александре Мировић Јанковић.

Надамо се да ће, као и до сада, и овај број часописа *Политичка ревија* испунити очекивања како академске и научне, тако и шире читалачке публике.

Главни и одговорни уредник
др Александра Мировић Јанковић, научни сарадник

Заменик главног и одговорног уредника
др Петар Матић, научни сарадник

**САВРЕМЕНИ ПОЛИТИЧКИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ
ПРОЦЕСИ У СРБИЈИ, ЕВРОПИ И СВЕТУ**

11

Борђе Д. Марковић

THE STRUGGLE FOR INDEPENDENT JUDICIARY
IN SERBIA

35

Данијела Ненадић

САВЕТИ ЗА МЕЂУНАЦИОНАЛНЕ ОДНОСЕ
КАО МЕХАНИЗАМ ИЗГРАДЊЕ ПОВЕРЕЊА
МЕЂУ ЗАЈЕДНИЦАМА У КОНТЕКСТУ
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА У СРБИЈИ

61

Марина Тодоровић, Даница Лазовић

ДОМЕТИ МЕКЕ МОЋИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ

81

Петар Матић, Марко Мијатовић

ДА ЛИ СУ ЕВРОПСКИ БИРАЧИ МОТИВИСАНИ?
СЛУЧАЈ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ
У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ 2024. ГОДИНЕ

113

Милутин Трнавац

НОВИ ПАКТ О МИГРАЦИЈИ И АЗИЛУ
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

139

Стефан Анђелковић

МЕСТО И СВРХА ИНСТИТУЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ У
ГЛОБАЛИСТИЧКОМ СИСТЕМУ ДЕРЕГУЛАЦИЈЕ

Đorđe D. Marković*

University of Belgrade, Faculty of Law

THE STRUGGLE FOR INDEPENDENT JUDICIARY IN SERBIA**

Abstract

The citizens of the Republic of Serbia confirmed the constitutional amendments concerning the judiciary in a referendum held in January 2022. This constitutional change is part of a long-term struggle for an independent and professional judiciary in Serbia. The paper focuses on the procedure and conditions for the election of judges and the termination of judicial office. This research study incorporates several aspects of the de jure judicial independence initially developed by Melton and Ginsburg, later expanded upon in the Serbian context by Simović. The article employed a qualitative content analysis methodology of a wide array of credible data sources such as various constitutional and legal acts, academic publications, opinions from the Venice Commission, input from professional associations, and a historical approach to examining the development of judicial independence in Serbia. A chronological analysis of the most significant constitutional provisions addressing these issues, covering the period from the late 19th century to the present, is provided. Since 2002 it was first introduced, the High Judicial Council, as an independent body of judicial

* E-mail address: djordje.markovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9486-4640.

** The article was created within the strategic project of the University of Belgrade – Faculty of Law, for 2024, under the title “Problems of creation, interpretation and application of law” – subtopic: *Judiciary and challenges of today*. The article was presented at the Annual Meeting of the Research Committee on Sociology of Law: Law, Society and Digital Pasts, Presents and Futures, at the University of Lund (9/2023); the title of the presentation was: *The Battle for the Independent Judiciary in Serbia – the Recent History of Constitutional Change*.

self-government, has undergone significant changes in composition and competencies several times. Inasmuch as Serbia is a candidate for EU membership, the domestic and European public are interested in the judiciary becoming the veritable third branch of government, efficient and reliable. Hence, the expectations concerning the constitutional reform are high.

Keywords: judicial independence, permanent tenure of judicial office, selection and appointment procedure, removal of judges, Constitution of the Republic of Serbia, High Judicial Council

INTRODUCTION

Independence of the judicial branch of government from the political branches is essential for ensuring “the impartial administration of justice”. The judiciary functions most effectively when it operates autonomously. In other words, “the judiciary is best off being left alone by the other branches”, following the establishment of necessary conditions and budgetary provisions by the other branches of government (Sajó and Uitz 2017, 153–154). Some authors underline that it is vital that constitutions should, as precise as possible, prescribe the position of the judiciary in one country and its constitutional and political system: “Constitutional text raises the cost of interfering with judges, in part because it informs other actors, e.g., the public, governmental institutions, and other interested audiences about potential threats to the judiciary. This increases the likelihood that other actors will coordinate to defend the judiciary’s independence when it is threatened” (Melton and Ginsburg 2014, 192). Therefore, it is essential to determine what kind of guarantees a constitution should contain to achieve the goal of independence and impartiality of the judiciary. Melton and Ginsburg defined six crucial components for *de jure* judicial independence: statement of judicial independence, judicial tenure, selection procedure, removal procedure, limited removal conditions, and salary insulation (195–196). Similar criteria in its interpretation of the guarantee of an “independent tribunal established by law”, which is prescribed by the Article 6 of the European Convention of Human Rights, developed the European Court

of Human Rights: irremovability, the appointment of members, security of tenure and guarantees against outside pressures from the executive or legislator, e.g., direct instructions, pressures or even negative comments of politicians (Sanders 2023, 146-147).

The analysis will focus on the following four components: the selection procedures, the tenure of judges' office, removal conditions, and relevant procedures. The statement of judicial independence is also an important component, but it is usually a proclamation with more or less symbolic significance (Simović 2013, 96). The salary guarantee is an indisputably relevant component for judges' unobstructed work. However, this topic is not a part of the constitutional text in Serbia. Instead, different laws regulate it (see Law on Judges 2023, Art. 41 and Law on Court Organization 2023, Art. 87 and 88).

MacDonald and Kong ask the old question: "Do we get good judges because we have good judicial institutions, or do we get good judicial institutions because we have good judges?". As an answer, they offer the conclusion about the complex interconnectedness of the two entities while emphasizing the significance of the judges' selection procedure: "[...] the most important criterion for judicial independence and impartiality is the quality and character of the judges appointed." (MacDonald and Kong 2012, 857). For this reason, the main focus of this article will be on who and how elected and elected judges in Serbia.

CONSTITUTIONAL HISTORY OF SERBIAN JUDICIARY

From the Medieval Ages to the First World War

The act with specific constitutional significance in the Serbian medieval state – Dušan's Code, adopted in 1349, had, for that period, a very progressive provision concerning the position of judges: "All judges should judge according to the code, right, as it is written in the code, and not judge according to the fear of my kingdom." (Dušan's Code Art. 172). After the fall of Smederevo in 1459, the Serbian medieval state disappeared and, with it, Serbian independent statehood. From the First Serbian Uprising (1804), Serbian people fought for independence and constitutionalism throughout the nineteenth century. Several constitutions were adopted during this period (1835 Constitution, 1869 Constitution, 1888 Constitution).

After the switch between the two ruling dynasties in Serbia (from Obrenović to the Karađorđević dynasty) in 1903, the new Constitution was adopted. In essence, that act was based on the 1888 Constitution combined with some modifications and improvements. According to this Constitution, all judges in the Kingdom of Serbia were appointed by the King, presidents of lower courts were nominated by the Court of Cassation and the Appellate Court, presidents of higher courts (Court of Cassation and Court of Appellation) were nominated by the Court of Cassation and the State Council, while judges of lower courts were nominated by the Minister of Justice and Presidents of the two highest courts (Mrđenović 1988, 181). The tenure was permanent, and the Court of Cassation was in charge of disciplinary issues and the termination of judicial tenure (126). The 1903 Constitution prescribed in a very detailed manner the conditions for the appointment of judges and for their removal from office (125). The constitutions of 1888 and 1903 are considered amongst the most progressive in Europe, not only in terms of their time. Some of their elements – the appointment and termination of judicial office, for example, have only been adopted in Western Europe at the end of the Second World War, while in Eastern Europe, these were only adopted after the fall of the Berlin Wall (Marinković, 2010, 161).

From 1918 to 1990 (the Yugoslav Era)

After the First World War, the first state of South Slavs was created – The Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (renamed the Kingdom of Yugoslavia in 1929). In 1921, the first Constitution of the new state was adopted (the so-called Vidovdan Constitution – St. Vitus Day Constitution). Judges of appellate courts, the Court of Cassation, and presidents of lower courts were appointed by the King and nominated by the Minister of Justice (Mrđenović 1988, 224). All judges had permanent tenure, and the appellate courts or the Court of Cassation were in charge of office termination (225). In the 1931 Constitution of the Kingdom of Yugoslavia, almost all issues regarding judges were delegated to the legislator (262). The Constitution specifies only two institutions in this regard: the permanent tenure of judges and the jurisdiction of the Court of Cassation in disciplinary matters (263).

After the Second World War, a new South Slavic country was born – the so-called Second Yugoslavia. This was a major shift from Serbian

liberal-democratic constitutionalism towards socialist constitutionalism.¹ Permanent tenure disappeared from the constitutional texts. Although it was common for most judges to remain in office until retirement, their tenure had not been guaranteed. The Constitution of the Federal People's Republic of Yugoslavia (1946) and the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia [hereinafter: SFRY] (1963) regulated only the appointment process and the judicial function's termination (in this regard). In both cases, the federal, republic, or local assemblies, according to the specific type of Yugoslav socialism, had the jurisdiction in the selection process (Marković i Srdić 1987, 51 and 118). In the last Constitution of SFRY (1974), all of the issues regarding the judges' status and terms of office were delegated to the legislator (252).

From the 1990 Constitution to its Successor

In 1990, Serbia adopted a new Constitution. Throughout the duration of the application of its provisions, Serbia had been a republic within the federal structure of the SFRY and later, from 1992 to 2006, one of the two units of the Federal Republic of Yugoslavia (from 2003, the country was called the State Union of Serbia and Montenegro). The 1990 Constitution of Serbia was a breaking point that ended the era of socialist constitutionalism. Following this, Serbia returned to its previous liberal democratic legal heritage. However, this wasn't a complete return to the old, well-established traditions (see: Petrov and Đorđević 2023, 109). Judicial tenure was reinstated as permanent, and the authority to terminate judges' office was restored to the highest court, the Supreme Court of Serbia (Milosavljević and Kutlešić 1995, 105). Despite this, all other issues were left to the legislature to regulate (106). In practice, the National Assembly elected all the judges by a simple majority of votes (97).

After the October Revolution in 2000, two significant laws were adopted: Law on Judges (Law on Judges 2001) and Law on the High Council of Judicature (Law on the HCJ 2001). The first law regulated the jurisdiction of the newly independent body – the High Council of Judicature, and the second regulated its composition. It is an interesting fact that some European countries introduced similar independent bodies in the same period: Belgium in 2000, Slovakia in 2001, and

¹ The first Yugoslavia's constitutionalism was rather more closely related to the historical phase of authoritarian constitutionalism, especially after the suspension of 1921 Constitution in 1929 and adoption of its successor in 1931.

the Netherlands in 2002 (Stanić 2022a, 61 and 64). Seen as a crucial institutional innovation in liberal democracies, judicial councils are “expected to play an important role in guaranteeing the separation of powers, taking the competencies over the management of judicial careers away from the hands of politicians” (Castillo-Ortiz 2019, 516).

The High Council of Judicature consisted of two groups of members: five permanent and eight invited members (Law on the HCJ 2001, Art. 3). The president of the Supreme Court of Serbia, the Republic’s Public Prosecutor, and the minister of justice were the *ex officio* members who composed the first group. The two remaining members in this group were a lawyer elected by the Bar Association of Serbia and a “distinguished jurist” elected by the National Assembly from among three candidates proposed by the Supreme Court of Serbia. The second group consisted of six judges, whom the Supreme Court of Serbia chose from among the judges, and two prosecutors, elected by the deputies of the Republic Public Prosecutor and the district public prosecutors (Art. 4). The composition of this body (judges and prosecutors together) was the reflection of its mixed role – it was responsible for status issues of both judges and prosecutors. The tenure of the High Council’s members was five years with the possibility of re-election (Art. 6). This body made its decisions by the majority votes of all the members in sessions closed to the public (Art. 16). The High Council of the Judicature had a significant role in the judges’ selection and appointment process. One of its most important tasks was to propose to the National Assembly the presidents of courts, judges, public prosecutors, and deputy public prosecutors (Art. 1).

From the point of view of the method of judges’ appointment, the epoch of the 1990 Constitution application could be divided into two periods. The first one was from 1990 to 2001, in which the selection of judges was divided between the legislature and the executive. From a formal perspective, the National Assembly elected judges based on the proposal of its committee. Still, the Minister of Justice had a decisive role in this process, as his opinion was crucial for that proposal. The second was from 2001 to 2006, in which the National Assembly and the High Council of Judicature had a central role in the selection process (Petrov 2013, 58).

THE 2006 CONSTITUTION AND ITS IMPLEMENTATION

After the referendum in 2006, Montenegro became independent, and the last Yugoslav state disappeared from the political map of Europe. Serbia was a sovereign state again, like it was at the beginning of the 20th century, this time in the republican form of government. On the 8th of November 2006, the new so-called Mitrovdan Constitution was adopted. In many aspects, this Constitution is an upgraded version of its predecessor – the 1990 Constitution. When it comes to the judiciary, a half-step forward has been taken.

Limited Advancement of Judicial Independence

The High Council of Judicature disappeared, but two new bodies replaced it: the High Judicial Council and the State Prosecutors' Council. The High Judicial Council consisted of eleven members: six judges, two distinguished and prominent lawyers (a professor from a law faculty and a practicing lawyer with a minimum of 15 years of experience), and three ex officio members – the President of the Supreme Court of Cassation, the Minister of Justice, the President of the relevant committee of the National Assembly. Judges and prominent lawyers (as well as the president of the Supreme Court of Cassation) were elected by the National Assembly (Constitution 2006, Art. 153). The Venice Commission marked this procedure as “flawed” and “a recipe for the politicization of the judiciary” and recommended substantial amendments. (Venice Commission [VC] 2007, Para. 70). This provision was also criticized in Serbia's academic circles, as the process seemed to have deteriorated compared to the previous legal situation from 2001–2006 (Simović 2013, 101). The tenure of the High Judicial Council [hereinafter: HJC] members was the same as in the previous period – five years without the possibility of re-election (Art. 153 Para. 6), while the termination of office had not been regulated.

Article 146 of the 2006 Constitution states that a judge is appointed on a permanent basis until her/his retirement. Despite this general rule, the Constitution relativized the principle of stability of judges. It introduced the probationary period – a three-year term for the judges elected for the function for the first time. The National Assembly had elected persons who were becoming judges for the first time at the

proposal of the HJC (Constitution 2006, Art. 147 Para. 1). After a three-year term, they could be confirmed by the HJC (Art. 147 Para. 3). The President of the Supreme Court and presidents of other courts in the country were elected by the National Assembly after the proposal of the HJC. Their term is 5 years, without the possibility of reelection (Art. 144 and Art. 154). The Venice Commission expressed concerns about the independence of judges during a probationary period: “The involvement of parliament in judicial appointments risks leading to a politicization of the appointments and, especially for judges at the lower level courts, it is difficult to see the added value of a parliamentary procedure.” (VC 2007, Para. 65). Despite the HJC being responsible for terminating a judge’s office term (Art. 148 and Art. 154), the Constitution contains no provisions on the disciplinary responsibility of judges; this was heavily criticized by some authors (see Stanković 2013, 77-78).

The Harmful Judicial Reform

Two days after the adoption of the 2006 Constitution, the National Assembly adopted the Constitutional Law on Implementation of the Constitution of the Republic of Serbia (Constitutional Law 2006). According to the Art. 7 of this act, it was prescribed that “the election of judges and presidents of other courts will be carried out no later than one year from the date of constitution of the High Council of the Judiciary”. This provision and its later (mis)interpretation² introduced the process, which had damaging effects on the third branch of power in Serbia. This process, known as the “judiciary reform”, lasted from 2008 to 2012. In its 2007 opinion, the Venice Commission warned that “a comprehensive and quick reappointment process is bound to be extremely difficult, and there is no guarantee that in the end better judges and prosecutors will be appointed. One may, therefore, have doubts whether the decision to undertake such a process was wise.” (VC 2007, Para. 72).

Despite this timely warning, in 2008, the Law on Judges (Law on Judges 2008) was adopted. It operationalized the abovementioned Constitutional Law provision proclaiming that judges not elected by this Law will have their office terminated *ex-lege* on the day that judges elected under that law have taken office, which took place on January

² In Serbian constitutional jurisprudence, the dominant perspective was that constitutional law serves merely as an executive law and cannot override the principle of permanence of judicial tenure (see: Marković 2014, 139).

1, 2010. The consequences were colossal. More than 800 judges (out of circa 2400) had lost their jobs. Similar practices existed from 1990 to 2006, but their effects were significantly smaller (Simović 2013, 108). In its 2010 Progress Report for Serbia, the European Commission pointed out unequivocally: “The reappointment procedure for judges and prosecutors was carried out in a non-transparent way, putting at risk the principle of the independence of the judiciary. [...] Objective criteria for reappointment, which had been developed in close cooperation with the Council of Europe’s Venice Commission, were not applied.” (European Commission 2010, 10).

The whole process was carried out under the lead of the Ministry of Justice, but the High Judicial Council and the Constitutional Court failed in their duties as well. Firstly, the Constitutional Court procrastinated on controlling the constitutionality of the Constitutional Law before it finally declared itself unauthorized to handle that situation. Secondly, the High Judicial Council didn’t conduct the hearing of judges, and the decisions concerning the termination of judges’ office weren’t adequately explained. Instead, a short explanation was applied to a single decision, encompassing all the judges who lost their jobs (see: Marković 2014, 144).

Several international remarks were published concerning the internal and external dissatisfaction with the reform. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe adopted the Resolution on Serbia, which had called on the HJC to “complete the procedure for the re-election of judges and prosecutors according to objective, indisputable, transparent criteria, in accordance with European standards” (Council of Europe 2012, 4). The European Parliament, in its 2011 Resolution, expressed great concern on the subject, especially regarding the implemented reform of the judicial system and the fight against corruption (European Parliament, 2011, Para. 17). Finally, at the end of 2012, the Constitutional Court of Serbia accepted several judges’ appeals concerning the HJC decision and struck down some of the provisions of the Law on Judges (Marković 2014, 155–156). The reform was brought back to the beginning.

TWO UNSUCCESSFUL CONSTITUTIONAL REFORM ATTEMPTS

In 2012, the new Government of the Republic of Serbia [hereinafter: Government] took office, which created a shift towards a more thoughtful reform of the legal framework concerning the judiciary. Several documents

regarding the judiciary reform were published in subsequent years. National Assembly adopted the National Judicial Reform Strategy and the Action Plan for the Implementation of the National Judicial Reform Strategy in 2013. The Judicial Reform Commission Working Group enacted the Legal Analysis of Constitutional Framework on Justice in the Republic of Serbia in 2014. In 2016, the National Assembly passed the Action Plan for Negotiating Chapter 23 (Judges' Association of Serbia 2018, 10). All of these documents and conducted actions resulted in two drafts of constitutional amendments in January and April 2018.

Working Text of the Draft Constitutional Amendments – January 2018

After the consultation process conducted between July and November of 2017 by the Ministry of Justice and the Office for Cooperation with the Civil Society of the Republic of Serbia, the Ministry of Justice published the working version of the amendments to the 2006 Constitution in January 2018. The text was discussed monthly at four round tables (Judges' Association of Serbia 2018, 91).

The Working text of the draft constitutional Amendments prescribed that the HJC should consist of ten members. Five among them should be selected within the pool of judges elected by their colleagues, while the remaining five members would be selected from among prominent lawyers, elected by the National Assembly by a three-fifths majority on the proposal of the competent committee of the National Assembly after the procedure of the public call. If not selected this way, they should be elected within ten days by fifth-ninths of the total number of members of the National Assembly, or, if the process fails again, the whole procedure would be repeated after 15 days. The tenure of the HJC members should have been five years, with no possibility of a reelection. The mandate of a member of the HJC should be terminated for specific reasons and within the procedure determined and prescribed by law. The decision-making quorum was set at seven members. The President of the HJC should have been elected from among prominent lawyers, and she or he would have a golden vote³ (Judges' Association of Serbia 2018, 93). Procedures for appointment and termination of the office of judges and presidents of courts should have been conducted by the HJC. The President of the

³ In the case of a tied vote, the president's vote should have been decisive.

Supreme Court had a tenure of five years without the possibility of re-election. In this Working text, conditions for terminating judges' office were relatively detailed and prescribed (92–97).

Working Text of the Draft Constitutional Amendments – April 2018

In April 2018, the Ministry of Justice published a revised version of the January Working text of the draft constitutional Amendments and sent it to the Venice Commission for expertise on the same day without any public discussion (Judges' Association of Serbia 2018, 385). The provision on the composition of the HJC remained unchanged in comparison with the previous version of the Working Text of the Draft Constitutional Amendments: the HJC consisted of five judges and five prominent lawyers who passed a bar exam and had a minimum of ten years of work experience in the legal field under the jurisdiction of the HJC. The new selection procedure for the HJC members differed in one segment. If the National Assembly failed to elect all members in two attempts (by three-fifths, or five-ninths majority of all MPs), the special commission (consisted of the President of the National Assembly, the President of the Constitutional Court, the President of the Supreme Court, the Prosecutor General and the Ombudsman) should finish the process. The Commission's decisions are to be adopted by a majority vote. The status of the HJC members remained similar – five years tenure, no possibility of a re-election. Thus, the decision-making process within this body has changed. The president's golden vote was abolished, and any decision now required the approval of six out of ten HJC members. If the HJC failed to decide on some issues within 30 days, the mandate of all members of the HJC would be terminated. Provisions concerning the appointment and status of judges and presidents of courts remained the same as in the previous version of the Working text. Some of these provisions were not mentioned in the January Working text and haven't been publicly discussed. The Judges' Association of Serbia was one of the loudest opponents of this version of the Working text of the Draft, highlighting the "draft amendment contains provisions that are not acceptable in modern constitutional democracies" (386–389).

At the plenary session held in June 2018, the Venice Commission released a conditional positive opinion regarding this Working text (VC, CDL-AD(2018)011). The draft Amendments were revised by the Ministry

of Justice according to this Opinion and sent again for assessment to the Venice Commission, which, in October 2018, published a Secretariat Memorandum on the compatibility of the Draft Amendments to the Constitution of Serbia with its previous Opinion (VC, CDL-AD(2018)023). At the end of 2018, the Government initiated the official constitutional revision procedure by sending the proposal to the National Assembly. The National Assembly Committee on Constitutional and Legislative Issues confirmed at its sitting in June 2019 the compliance of the Proposal with the Constitution. This was the last action in this direction before the whole process was reshaped: “Due to the boycotting of the Assembly’s sessions by the opposition and the parliamentary election that was supposed to be held in April 2020 but has now been delayed due to the COVID-19 pandemic, the whole process of the constitutional revision is put on hold” (Petrov and Prelić 2020, 565–566).

THE CONSTITUTIONAL CHANGE AND ITS IMPLEMENTATION

At the end of 2020, the Government again initiated the official constitutional revision procedure (Government of Serbia 2020). In June 2021, the National Assembly formed the Working group to draft the Act on the amendment of the Constitution of the Republic of Serbia (National Assembly 2021). This Working group consisted of legal experts from various areas (National Assembly, Ministry of Justice, academia, courts, prosecutors’ offices, etc). During 2021, several public hearings concerning the new text of amendments took place in a generally positive atmosphere (Stanić 2022b, 115), although some criticisms appeared as well (Simović 2022, 89). In October and December 2021, the Venice Commission issued two urgent and positive opinions on the revised draft of the constitutional amendments (VC CDL-AD(2021)033 and VC CDL-AD(2021)048).

In January 2022, the proposal for revising the Constitution was adopted at a referendum, and it was confirmed on February 9th, 2022, by the National Assembly. The current text of the Constitution differs significantly regarding the composition of the HJC compared to the previous drafts of amendments and the old version of constitutional provisions. The HJC henceforth consists of the President of the Supreme Court (ex officio member), six judges, and four prominent lawyers. Prominent lawyers should have at least ten years of work experience,

be worthy of the office, and not hold a political party membership (Constitution 2006 with the 2022 Amendments, Art. 151 Para. 1 and Para. 4). Members of the HJC are subsequently elected by the National Assembly by its two-thirds majority, on the proposal of the relevant parliamentary committee, and after the public call. If the National Assembly fails to do so, after 15 days, a special commission (composed of the President of the National Assembly, the President of the Constitutional Court, the President of the Supreme Court, the Prosecutor General, and the Ombudsman) elects the missing members by a majority vote (Art. 151 Para. 4 and 5). Tenure of office of the HJC members remains for five years, with no re-election possibility, accompanied by precise conditions for termination of their function and authorization of the HJC to decide about the status of its members (Art. 151 Para. 1, 2, and 4). In contrast to the 2018 Drafts, the president of the HJC is now elected by its members from among the judges serving on the Council. The Vice-President is elected from among members elected by the National Assembly. Both have a five-year term. The President of the Supreme Court is ineligible for the position of the President of the HJC (Art. 151 Para. 3).

Regarding judges and court presidents, current constitutional provisions are aligned with the 2018 Drafts. Judges, lay judges, and court presidents are elected by the HJC. One of the most important novelties of the 2022 Amendments is the removal of the earlier three-year probation period for judges elected for the first time. Art. 146 of the Constitution unambiguously prescribed the stability of the judge's office by claiming that "the judge's office is permanent". The same provision filled the legal gap in the 2006 Constitution concerning the termination of judges' office terms. A judge's post can terminate before retirement under the following reasons: on his request, in case of permanent loss of ability to work as a judge, if citizenship of the Republic of Serbia ceases, or in the case of dismissal from the function (Constitution 2006 with the 2022 Amendments, Art. 146 Para. 3). The decision on the termination of a judge's office (or his/her dismissal) is adopted by the HJC if he/she is convicted of a criminal offence to a prison sentence of at least six months, or if it is established in a disciplinary procedure that he/she has committed a serious disciplinary offence which, according to the HCJ, seriously damages the reputation of the judicial function or the public's trust in the courts (Art. 146 Para. 4).

After the adoption of the constitutional amendments, the Government and the Ministry of Justice drafted the so-called "set of judicial laws",

including the Law on the High Judicial Council (Law on the HJC 2023). During the autumn of 2022, the Venice Commission expressed its views on these drafts twice. The first opinion was issued in October (VC CDL-AD(2022)030), and the second one was published in December 2022 (VC CDL-AD(2022)043). The Government's Proposal of the Law on the High Judicial Council mainly followed the recommendations of the Venice Commission. However, in February 2023, the National Assembly adopted a text different from the original Proposal, as numerous amendments (primarily from members of parliament belonging to the government majority) were incorporated during the parliamentary debate (Marković 2023, 298).

Regarding the conditions for the appointment and dismissal procedure of prominent lawyers, the Law on the HJC 2023 includes several vague provisions. Furthermore, the selection procedure of prominent lawyers is highly problematic and potentially unconstitutional (Marković 2023, 303, 306, and 308). At the end of 2024, the Draft Law on the Judicial Academy and the accompanying Draft Law on Judges were published. According to these laws, the HJC has to appoint a judge only from among candidates who have completed initial training at the Judicial Academy. This raised concerns about lawyers who have passed the bar exam and possess extensive professional experience, particularly regarding their eligibility to apply for judicial positions. The Judges' Association of Serbia considers that the HJC is the only institution entrusted (by the Constitution) with the power to elect judges, and nobody else can do this assignment, not even the Judicial Academy (Judges' Association of Serbia 2024, 17).

CONCLUDING REMARKS: THE PARAMETERS' FULFILMENT OR THE CONTINUATION OF THE STRUGGLE?

After the long-lasting battle, the tenure of Serbian judges has finally become permanent. The current constitutional provision is unambiguous: it is now the responsibility of all political actors to fully adhere to it. A similar situation exists when it comes to the removal procedure and the removal conditions. Notable progress has been made with the constitutionalization of the judges' removal conditions. Given that the HJC is the primary and sole institution responsible for determining

judges' professional destiny, the key issue lies in the composition and operational procedures of this body.

A German judge, K. Rennert (Rennert 2023), expressed an interesting view concerning the judges' selection procedure: "(...) at the moment of their appointment or promotion, judges are, of course, dependent. They depend on those who appoint or promote them, which is absolutely unavoidable. However, it is essential to ensure the independence of judges during the time before and after their appointment." (182). Given that the act of appointment is the focal point of the judges' future (in)dependence, the institution in charge of this action is the crucial player in the whole process. Like many other countries worldwide (see Garoupa and Ginsburg 2009, 108), Serbia chooses an independent body for this purpose – the HJC. Since 2001, Serbia has undergone three changes in the composition of its judicial council and has presented two unsuccessful drafts concerning this body. Garoupa and Ginsburg (Garoupa and Ginsburg 2009, 128) explain the councils are widely adopted because they "allow a wide number of stakeholders to participate in discussions of judicial governance", and for this reason, they, at the same time, very often "become the targets of institutional reform".

The 2022 Constitutional Amendments have significantly improved the setting for the judges' selection. The composition and selection process of the HJC is upgraded as well. However, the 2023 Law on the HJC introduced some potentially unconstitutional variant of the appointment procedure of the prominent lawyers: the direct path from the parliamentary committee towards the special electoral commission (Law on the HJC 2023, Art. 49 Para. 5). In this manner, the National Assembly (in its plenary session) can be entirely bypassed, contrary to the unequivocal constitutional provision on its jurisdiction over this matter. Furthermore, the legislative implementation of the constitutional provision regarding the definition of the term prominent lawyer is vague (Marković 2023, 305–306). Still, the application of this provision will depend not only on the legal wording but also on the future political culture and willingness to promote the real prominent lawyers in this body because "unfortunately, the practice has shown that the quality of 'prominence' was acquired through selection by the competent authority more often than the candidate came before the selecting authority with a previously formed quality of 'prominence' in the legal and broader community" (Petrov 2022, 41). Others have criticized the method of selecting prominent lawyers in a similar manner (Radojević 2022, 639).

According to the 2022 Constitutional Amendments, the HJC should have the last word regarding the judges' selection and appointment. In both 2018 drafts of constitutional amendments, there was a precondition for all candidates for judges: they should have to attend a particular educational institution named Judicial Academy. The Academy has not become part of the constitutional text, but the draft law concerning this institution was published in the previous months. If the text of the draft law were to remain as it is now, it could seriously jeopardize the freedom of the HJC. Although the 2022 Constitutional Amendments created a solid basis for improving judicial independence, there is a risk that the accompanying laws could change the sovereign (constitution-maker) will of who and how should elect judges.

The comparative data shows that the fact of adoption of a judicial council in one country is “not enough to achieve a judiciary that is perceived as independent and trustworthy” and that “many of the difficulties judicial councils struggle with are beyond their control” (Sanders 2023, 162). The success of similar independent organs of judicial governance in different political systems heavily relies on the “institutional set-up in which they are inserted”. In other words, a “wider legal and political setting” can modify the way the judiciary operates in the system, and even in the case of similar organs for judicial governance, “certain aspects of institutional design and the institutional context might make an important difference” (Castillo-Ortiz, 2023, 7). These statements remind us that the normative setting is of vast importance. Still, the critical role in every constitutional and political issue is our willingness to respect the norms we adopted to maintain and improve our institutions.

REFERENCES

- Castillo-Ortiz, Pablo. 2019. “The politics of implementation of the judicial council model in Europe.” *European Political Science Review* 11 (4): 503–520. DOI:<https://doi.org/10.1017/S1755773919000298>.
- Castillo-Ortiz, Pablo. 2023. *Judicial Governance and Democracy in Europe*, Cham: Springer.
- Constitution of the Republic of Serbia 2006, Official Gazzeta No. [Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06].

- Constitution of the Republic of Serbia 2022, Official Gazzeta No. 98/06 and 16/22 [Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06 i 16/22].
- Constitutional Law on Implementing the Constitution of the Republic of Serbia, Official Gazzeta No. 98/2006 [Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/2006].
- Council of Europe – Parliamentary Assembly, Resolution 1858 (2012), “The honoring of obligations and commitments by Serbia,” 25 January 2012.
- Dušan’s Code, Prizren manuscript (beginning of 16th c.) – translation, Last access 15. October 2024., http://monumentaserbica.branatomic.com/rukse/ruknew/prevod/priz_prevodE.php?a=1#1.
- European Commission [EC], Sec(2010) 1330, Serbia 2010 Progress Report, 9 November 2010.
- European Parliament, 2011/2886(RSP), “Resolution on the European integration process of Serbia”, 29 March 2012.
- Gourpa, Nino and Tom Ginsburg. 2009. “Guarding the Guardians: Judicial Councils and Judicial Independence.” *The American Journal of Comparative Law*, 57 (1): 103–134, <https://doi.org/10.5131/ajcl.2008.0004>.
- Government of the Republic of Serbia. The Proposal for Changing the Constitution of the Republic of Serbia 1984-20 [Vlada Republike Srbije. Predlog za promenu Ustava Republike Srbije 1984-20], http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2020/1984-20%20-%20lat..pdf), Last access 10. October 2024.
- Judges’ Association of Serbia. 2018. Testimony – Preparation for the Changes to the 2006 Constitution and the Legal Profession: Judges’ Association of Serbia.
- Judges’ Association of Serbia. 2024. “Judges’ Association of Serbia Comments on Draft Laws on the Judicial Academy and on Judges”, <https://www.sudije.rs/Dokumenta/Objave/2024%2011%2006%20JAS%20Comments%20on%20the%20Draft%20Laws%20on%20Judicial%20Academy%20and%20on%20Judges.pdf>.
- Law on Judges 2008, Official Gazzeta No. 2008, 116/2008-11 [Zakon o sudijama, „Službeni glasnik RS”, br. 2008, 116/2008-11].

- Law on Judges 2023, Official Gazzeta No. 10/2023 [Zakon o sudijama, „Službeni glasnik RS”, br. 10/2023].
- Law on Judges, Official Gazzeta No. 63/2001 [Zakon o sudijama, „Službeni glasnik RS”, br. 63/2001].
- Law on the High Council of Judicature 2001, Official Gazzeta No. 63/2001 [Zakon o visokom savetu pravosuđa, „Službeni glasnik RS”, br. 63/2001].
- Law on the High Judicial Council 2023, Official Gazzeta No. 2023 [Zakon o Visokom savetu sudstva, „Službeni glasnik RS”, br. 10/2023].
- Law on the Organization of Courts, Official Gazzeta No. 10/2023 [Zakon o uređenju sudova „Službeni glasnik RS”, br. 10/2023].
- MacDonald, Roderick A., Hoi Kong. 2012. “Judicial Independence as a Constitutional Virtue.” In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, eds. András Sajó, Michel Rosenfeld, 831–858. Oxford: Oxford University Press.
- Marinković, Tanasije. 2010. “Jemstva sudijske nezavisnosti u ustavima Kneževine i Kraljevine Srbije.” *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 58 (2): 134–62.
- Marković, Đorđe. 2023. „Visoki savet sudstva u novom normativnom ruhu“ In Međunarodni naučni skup „*Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku*” – zbornik radova, Vol. I, eds. Željko Mirjanić, 297–317. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Marković, Đorđe. 2014. „Doprinos Visokog saveta sudstva (ne)zavisnosti pravosuđa u Republici Srbiji“ U *Ko bira sudije redovnih sudova?*, ur. Edin Šarčević, 131–165. Sarajevo: Fondacija Centar za javno pravo.
- Marković, Ratko i Milutin Srdić, ur. 1987. *Ustavi i ustavna dokumenta socijalističke Jugoslavije 1942–1981*, Beograd: Naučna knjiga.
- Melton, James, and Tom Ginsburg. 2014. “Does De Jure Judicial Independence Really Matter?: A Reevaluation of Explanations for Judicial Independence.” *Journal of Law and Courts* 2 (2): 187–217. DOI: 10.1086/676999.
- Milosavljević, Bogoljub i Vladan Kutlešić, ur. 1995. *Ustavi Savezne Republike Jugoslavije, Republike Srbije i Republike Crne Gore*, Beograd: Službeni glasnik.

- Mrđenović, Dušan, ur. 1988. *Ustavi i vlade Kneževine Srbije, Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije (1835–1941)*, Beograd: Nova knjiga.
- National Assembly of the Republic of Serbia. Decision on the Formation of the Working Group for the Drafting of an Act on the Amendment of the Constitution of the Republic of Serbia 02-1169/21 [Narodna skupština Republike Srbije, Odluka o obrazovanju Radne grupe za izradu akta o promeni Ustava Republike Srbije, 02-1169/21], <http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/dokumenta/23.06.2021.%20Odluka%20o%20obrazovanju%20Radne%20grupe%20za%20izradu%20akta%20o%20promeni%20Ustava%20Republike%20Srbije.pdf>, Last access 10. October 2024.
- Petrov, Vladan and Maja Prelić. 2020. “Contribution of the VC to the Constitutional Reform in Serbia”. In *Venice Commission: Thirty-year quest for democracy through law 1990 – 2020*, Eds. Simona Granata-Menghini, Ziya Caga Tanyar, 547–569, Lund: Juristförlaget i Lund.
- Petrov, Vladan, and Miroslav Đorđević. 2023. “The influence of Serbia’s historical constitutions on its modern constitutional identity: 30 years since the return of the liberal-democratic constitutionality.” *Arhiv za pravne i društvene nauke* 118 (1): 97–116, <https://doi.org/10.5937/adpn2301097P>.
- Petrov, Vladan. 2013. „Izbor sudija uporedno i u Republici Srbiji – predlozi za promenu Ustava“ U *Sudije u pravnom sistemu*, ur. Edin Šarčević i Vladan Petrov, 39–70 . Sarajevo: Fondacija Centar za javno pravo.
- Petrov, Vladan. 2022. „Kako do pravih istaknutih pravnika u pravosudnom savetu“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 117 (2): 37–55, DOI: <https://doi.org/10.22182/apdn.22022.2>.
- Radojević, Mijodrag. 2022. “Pravosuđe i promena Ustava.” In *Sudski postupak – pravda i pravičnost: međunarodna naučna konferencija: zbornik radova 35. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava - Slobodan Perović Vol. 3*, eds. Jelena S. Perovic Vujačić, 625–643. Kopaonik: Kopaoničke škole prirodnog prava - Slobodan Perović.
- Rennert, Klaus. 2023. “Keynote speech – Judicial appointments: Between politics, independence and professionalism – An impulse for discussion.” In *Rule of Law and the Judiciary*, eds. Katja Meier, Astrid Lorenz and Mattias Wendel, 181–185. Baden-Baden: Nomos.

- Sajó, András, Uitz Renáta. 2017. *The Constitution of Freedom: An Introduction to Legal Constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanders, Anne. 2023. "Judgments and recommendations: The Council of Europe's work protecting the rule of law and judicial Independence." In *Rule of Law and the Judiciary*, eds. Katja Meier, Astrid Lorenz and Matthias Wendel, 146–147. Baden-Baden: Nomos.
- Simović, Darko. 2013. „Institucionalna jemstva sudijske (ne)zavisnosti u Republici Srbiji“ U *Sudije u pravnom sistemu*, ur. Edin Šarčević i Vladan Petrov, 85–112. Sarajevo: Fondacija Centar za javno pravo.
- Simović, Darko Z.. 2022. "Ustavni amandmani iz nužde - kritički osvrt na ustavnu reformu sudske vlasti." *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, 56 (1): 85-119, <https://doi.org/10.5937/zrpfns56-37949>.
- Stanić, Miloš. 2022a. „Sudski saveti u Holandiji I Belgiji.“ *Revija za evropsko pravo XXIV* (2022): 57– 70, UDK 347.962(492+493).
- Stanić, Miloš. 2022b. *Sudski saveti: sastav i nadležnosti širom Evrope*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Stanković, Marko. 2013. „Sudska vlast u Ustavu Srbije od 2006. – kritički pogled“ U *Sudije u pravnom sistemu*, ur. Edin Šarčević i Vladan Petrov, 77– 78. Sarajevo: Fondacija Centar za javno pravo.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2007)004, Opinion on the Constitution of Serbia, 19 March 2007.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2018)011, Opinion on the draft Amendments to the Constitutional provisions on the Judiciary, 25 June 2018.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2018)023, Secretariat Memorandum on the compatibility of the draft Amendments to the Constitutional Provisions on the Judiciary as submitted by the Ministry of Justice of Serbia on 12 October 2018 (CDL-REF(2018)053) with the Venice Commission's Opinion on the draft Amendments to the Constitutional Provisions on the Judiciary (CDL-AD(2018)011), 22 October 2018.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2021)033, Serbia – Urgent opinion on the draft law on the referendum and the people's initiative, issued pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Rules of Procedure, on 24 September 2021, 18 October 2021.

- Venice Commission [VC], CDL-AD(2021)048 Serbia – Urgent opinion on the revised draft constitutional amendments on the judiciary, issued pursuant to Article 14a of the Venice Commission’s Rules of Procedure on 24 November 2021, 13 December 2021.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2022)030, “Serbia – Opinion on Three Draft Laws Implementing the Constitutional Amendments on the Judiciary”, 24 October 2022.
- Venice Commission [VC], CDL-AD(2022)043, “Serbia – Follow-Up Opinion to the Opinion on Three Draft Laws Implementing the Constitutional Amendments on the Judiciary (CDL-AD(2022)030)”, 19 December 2022.

Ђорђе Д. Марковић*

Универзитет у Београду, Правни факултет

БОРБА ЗА НЕЗАВИСНО ПРАВОСУЂЕ У СРБИЈИ**

Резиме

Кључна одлика српске историје је дисконтинуитет. Превише је догађаја који су ништили претходни и установљали (потпуно) нови поредак. Када је реч о развоју политичких и уставних институција, такав амбијент за њих никако није подстицајан. То се посебно односи на оне крхке, попут судства. Већ је општепознато место да се судска власт описује као најслабија од све три државне власти – јер не располаже ни силом ни властитим новцем. У турбулентним временима и нестабилним политичким приликама, судству није лако да обавља свој нимало лак задатак. Због тога је изузетно важно да право, односно нормативна основа за његов рад буде што прецизнија и усмерена ка оснаживању ове гране власти. У раду смо, колико нам је обим то дозвољавао, приказали неке најзначајније моменте за развој независног српског правосуђа. Указали смо на светле традиције које су на тренутак засијале крајем 19. и почетком 20. века на нашем правном и политичком небу, али и на бројне успоне и падове који су присутни од поновног увођења вишестраначја. После 2000. године, чинило се да ће развој српског правосуђа ићи само узлазном линијом. Ипак решења која је садржао

* Имејл адреса: djordje.markovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9486-4640.

** Чланак је настао у оквиру стратешког пројекта Универзитета у Београду – Правног факултета, за 2024. годину, под насловом „Проблеми стварања, тумачења и примене права” – подтема: Правосуђе и изазови данашњице. Чланак је представљен на годишњем састанку Истраживачког комитета за социологију права: Право, друштво и дигитална прошлост: садашњост и будућност, на Универзитету у Лунду (9/2023); назив излагања је био: Битка за независно правосуђе у Србији – новија историја уставних промена.

Митровдански устав у овој области нису била адекватна за наше тадашње прилике, што се најбоље видело током правосудне реформе од 2008. до 2012. године. Уследио је потом дуги период трагања за бољим решењима. Недавна промена нашег Устава, представља плод синергије акумулираног знања и друштвене енергије које су се тих година стекле у једној тачки. Гарантована је сталност судијске функције, разлози за престанак судијске функције су поново конституционализовани, а Високи савет судства је реконфигурисан и оснажен у односу на пређашња решења. С друге стране, неке од норми које садрже пратећи правосудни закони, пре свега Закон о Високом савету судства, садрже решења која су у најмању руку проблематична. Стиче се утисак да законодавац није доследно пратио јасну интенцију уставотворца, а која је усмерена ка независном и компетентном правосуђу. У току је израда Закона о Правосудној академији. Овај акт ће, такође, у многоме додатно трасирати пут за развој судства у Србији. Ипак, без обзира на законска решења која су и која ће тек да буду усвојена, најснажнији импулс независном и непристрасном судству у нашој земљи даћемо ми сами и наше институције. Онолико колико га будемо поштовали, толико ће и оно имати снаге да се издигне из некада туробне свакодневнице и усмери свој поглед као оном жељеном, али (још увек) недостижном идеалу – правди.

Кључне речи: судијска независност, сталност судијске функције, избор судија, престанак судијске функције, Устав Република Србије, Високи савет судства

* Овај рад је примљен 1. новембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 29. новембра 2024. године.

*Данијела Ненадић**

Институт за политичке студије, Београд

САВЕТИ ЗА МЕЋУНАЦИОНАЛНЕ ОДНОСЕ КАО МЕХАНИЗАМ ИЗГРАДЊЕ ПОВЕРЕЊА МЕЋУ ЗАЈЕДНИЦАМА У КОНТЕКСТУ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА У СРБИЈИ

Сажетак

Јавне политике Републике Србије у свим областима темеље се на идеји мултикултурализма. Укључивање заједница и унапређење односа међу заједницама циљ је коме би свако етнички разнолико друштво требало да тежи. У раду су укратко приказане главне карактеристике и предности мултикултурализма у савременим друштвима, те указано на дилеме и изазове са којима се, у теорији и пракси, мултикултуралне политике суочавају, и предочене идеје интеркултуралности. Посебан осврт стављен је на разматрање ситуације у Републици Србији. Укратко је представљен контекст за разумевање специфичности српског друштва. Као пример механизма изградње поверења и односа међу заједницама, у контексту мултикултурализма, анализирано је функционисање савета за међунационалне односе чији је циљ унапређење националне равноправности. У последњем делу рада предочени су резултати истраживања, указано на предности и недостатке у раду савета и предложене могуће мере за даље унапређење функционисања ових тела.

Кључне речи: мултикултурализам, интеркултурализам, савети за међунационалне односе, национална равноправност, поверење

* Имејл адреса: daniijela.nenadic@gmail.com; ORCID: 0009-0009-4269-0517.

УВОД

У мултиетничким државама, каква је Република Србија, од великог значаја је успостављање добрих односа између већинског народа и припадника националних мањина. У документу „Мањинска политика и интеграција у Србији” наводи се да „у државама са етнички разноликим становништвом функционалност државе у знатној мери зависи од њене способности да ствара услове у којима не долази до подвајања и сукобљавања етничке лојалности, то јест лојалности националној заједници и грађанске лојалности, то јест лојалности друштву и држави” (Ђурђевић, 2014). Настојање да се изгради друштво које сви грађани доживљавају као „своје” и постижу висок степен идентификације и осећаја припадности са њим у сржи је свих демократских друштава у свету. Концепти на којима се темеље савремена друштва (мултикултурализам, интеркултурализам, итд.) и на њима засноване теорије, настоје да пронађу најбоље начине за друштва, уз разумевање и уважавање разлика које у тим друштвима постоје. Укључивање свих грађана и група у друштвене, политичке, институционалне, економске и друге токове у друштву повећава шансе за стабилно функционисање држава и смањује могућности сукоба заснованих на искључености и/или неразумевању и недовољној комуникацији између група које се по својим основним карактеристикама (национална припадност, религија, сексуална припадност, итд.) битно разликују од већинске заједнице.

И поред тога што су научна разматрања, као и практична истраживања у овој области изузетно богата, питање укључивања мањина и, још важније, успостављање квалитетног односа између већине и мањина у друштвима и даље је једно од најизазовнијих питања за теорију и праксу. У прилог томе сведоче нестабилности у друштвима (па и оружани сукоби) широм света. Европа, и поред Европске уније која је створена као мировни савез, није „имуна” на поменуте изазове. Република Србија, након драматичних 90-их година прошлог века, настоји да изгради чврсте институционалне и законодавне механизме за заштиту права националних мањина и њихово ефикасно укључивање у процес доношења одлука, опредељујући се за политику мултикултурализма. У пракси је и даље пуно изазова када се ради о укључивању националних мањина и стварању кохезије у друштву, што говори у прилог потреби да

држава и друштво наставе да активно проналазе решења којима ће бити обезбеђено поштовање свих права гарантованих Уставом и законима.

Овај рад полази од тезе да је мултикултурализам, начелно, опредељење српског друштва. Укратко је предочен теоријски оквир за схватање концепта мултикултурализма (и интеркултурализма), као и контекст у Републици Србији. Централни део рада посвећен је саветима за међунационалне односе, једном од инструмената за успостављање односа поверења и изградњу чврстих односа између већине и припадника мањина. У том смислу рад анализира какви су односи између већинског народа и националних мањина кроз анализу савета за међунационалне односе, тела предвиђеног законом, а чији је циљ управо успостављање дијалога и сталне комуникације између заједница које живе на територије једне јединице локалне самоуправе (у даљем тексту: ЈЛС), у циљу а) одржања добрих односа између заједница; б) уочавању и спречавању могућих конфликта и в) решавању постојећих проблема и изградњи поверења.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Тежња да друштва постигну заједнички идентитет и тиме обезбеде политичку и сваку другу стабилност један је од највећих изазова у историји модерних држава и друштава. Проналажење „веза које спајају” (Kimlika 2004, 253) заокупља либералне мислиоце и практичаре. У том смислу, мултикултурализам и теорије мултикултуралног грађанства издвојиле су се као принцип који најбоље осликавају и одговарају потребама савременог друштва, понајвише у Европи и северној Америци. Управо је Вил Кимлика (*Will Kymlicka*) почетком 2000-их објавио да је „битка добијена” и да су мултикултуралне политике најбоље решиле питање укључивања мањина, пре свега етничких, у друштва. Но, било је то преурањено проглашење победе. Последње две године сведоче о новим, великим изазовима, потакнутим, пре свега, такозваном мигрантском кризом и питањима укључивања и статуса миграната.

Многи теоретичари траже нова решења за идентитетске проблеме са којима се суочавају друштва. Ен Филипс (*Anne Phillips*) у књизи *Multiculturalism without Culture* указује на кризу концепта мултикултурализма тврдећи „да је нова врста мултикултурализма потребна” (Phillips 2007, 8). Ова теоретичарка ипак инсистира, као и

већина либералних мислилаца, на мултикултурализму као најбољем решењу за разнолика друштва, али уз уважавање нових околности. Филипс даље наводи да је мултикултурализам постао „изговор” за многа политичка и друштвена недела и наводи пример Аустралије која се још 1982. године декларисала као мултиетничка држава, а 1989. усвојила документ „Национална агенда за мултикултурално друштво”. Деценија владавине десничарских влада променила је покушаје да се друштво дефинише као вишекултурално и покренуло нове, оштре тврдње о такозваним аустралијским вредностима које се морају одржавати упркос приливу миграната из југоисточне Азије (3). Сличној ситуацији сведочимо и у Европи у којој се све више инсистира на томе да мигранти треба да се прилагоде вредностима друштва у које су дошли. Дијалог о могућим новим приступима и дефинисању вредности које би могле да буду заједничке и дељене, без губитка националног идентитета углавном изостаје. Стога сукоби постају неминовни, а велики део грађана се осећа искљученим. Оваква ситуација је отворила простор за критике мултикултурализма као оквира за изградњу стабилних разноликих друштава и подстакла поновни развој етноцентристичких политика. Потрага за (ре) дефинисаним концептом мултикултуралног друштва још увек траје.

Важно је напоменути да се са оваквим изазовима друштва суочавају вековима. Мултикултурализам се управо појавио као одговор на неуспех асимилационог приступа интеграцији различитих националних или етнокултурних заједница закључује Зоран Лутовац додаје да је он „временом постао један од оних појмова који се употребљавају толико често и неселективно да му се значење разводнило”. Лутовац разграничава појам мултикултуралности који се односи на „чињеницу постојања различитих етнокултурних заједница у једном друштву, а мултикултурализам претпоставља креирање, спровођење и евалуацију мултикултуралне политике” (Лутовац 2016, 410).

Мултикултурализам би требало да доведе до веће хомогености и повезаности друштва, уз очување посебности група и поштовање различитости. Циљ је стварање вредности које ће бити општеприхваћене у друштву, чиме ће бити достигнуто заједништво и чврста повезаност грађана. Према Нади Радушки, „као идеал о заједничком животу више етнолинвистичких заједница, мултикултурализам подразумева њихову коегзистенцују, узајамну толеранцију и једнакост и представља политички оквир у којем

различите културе могу слободно развијати своје идентитете, истовремено партиципирајући у јачању заједничких друштвених институција” (Радушки 2020, 38).

Иако заговорници мултикултурализма наводе да је овај концепт најбољи за разнолика друштва, пракса указује на многе проблеме и препреке за успостављање друштава заснованих на идејама мултикултурализма. Један од очитих проблема јесу и различита тумачења. За многа друштва, регулисање односа између већине и мањина довољна су „добра” законодавна решења за заштиту мањина. Друго, успешним моделима сматрају се друштва у којима нема отворених сукоба, макар та друштва била у сталним, „тињајућим” тензијама. Надаље, чињеница да заједнице уживају права и живе једна поред друге, без (пре)велике комуникације сматра се довољном за успешно функционисање друштава. Није мали број заговорника тезе да мултикултурализам представља претњу националном идентитету и тежњи да се очува изворни идентитет и заштити већина. Наводи се и страх од „превеликог” утицаја мањина, као и захтеви за ограничавање њиховог укључивања у друштво или постављање строжих услова за њихову интеграцију. Евидентно је да је конструктиван дијалог већине и мањина, као најважније средство за постизање мултикултурализма неопходан.

Горан Башић примећује да „непријатељи мултикултуралности, који своју инспирацију најчешће црпу из примордијалних и популистичких сентимената, али и из либералне традиције економске супрематије над друштвеном и политичком сфером, често су снажнији од нормативних стандарда помоћу којих се овај концепт утемељује као прихватљива основа друштвене организације у југоисточној и централној Европи” (Bašić 2004, 151).

Наведена питања, изазови и критике доводе до живе дебате у научним круговима, али и међу практичарима јавних политика. У настојању да се пронађу одговори на изазове све чешће се говори о интеркултуралности. За многе ауторе је овај концепт надоградња, а не замена за концепт мултикултурализма и повезаних политика.

У „Белој књизи о интеркултурном дијалогу“ коју су усвојили министри спољних послова у Савету Европе у Стразбуру, 7. маја 2008. године, наводи се да се „интеркултурни дијалог односи на отворену и достојанствену размену мишљења између појединаца, група различитог етничког, културног, верског и лингвистичког порекла и наслеђа уз заједничко разумевање и уважавање” (Dimitrijević 2009,

12). Како то Лутовац даље разрађује, интеркултурални дијалог јесте „размена идеја између појединаца и група различитог националног, етничког, верског или језичког порекла на начелима међусобног уважавања са циљем афирмисања толеранције, разумевања, предупређивања конфликта и јачању друштвене кохезије” (Лутовац 2016, 411).

Спринг институт (*Spring Institute*), у најкраћем, наводи да се мултикултуралност односи на друштва која чине неколико културних или етничких група у којима људи живе једни поред других, али без чврсте интеракције између етничких група. Интеркултуралност описује заједнице у којима постоји дубоко разумевање и поштовање свих култура. Интеркултурна комуникација се фокусира на међусобну размену идеја и културних норми и успостављање дубинских односа. У интеркултуралном друштву сви се мењају, јер уче једни од других и расту заједно (Shriefer 2016).

У закључку разматрања о теоријским оквирима појма и концепта мултикултурализма наводимо да највећу предност мултикултурализма треба тражити у чињеници да, применом ових политика, нико не остаје непромењен. Друштво постаје стабилно и просперира онда када се сви осећају добро у својим идентитетима, уз изградњу заједничког осећаја припадности.

КОНТЕКСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Мултикултурна друштва чињеница су данашњице. Велика већина друштава је мултикултурална и сва је прилика да ће таква остати у догледној будућности (Parekh 2000, 336). С обзиром на ту чињеницу, суштина изградње модерних друштава темељи се успостављању дијалога између различитих заједница и њима својствених култура. Како наводи Бику Парех (*Bhikhu Parekh*), три увида одређују поимање мултикултурализма: а) људи одрастају и живе у културно структурисаном свету и придају значајну вредност свом културном идентитету; б) различите културе представљају различите системе значења и визије доброг живота, а с обзиром да су све културе ограничене, дијалог између култура је обострано користан; и в) све културе су, осим примитивних, плуралне и саздане од континуираног разговора између њихових различитих традиција (Parekh 2000, 338).

Весна Станковић Пејновић указује да „изазови мултикултуралности леже у стварању сустава који ће омогућити мањинама уживање потпуне слободе развоја, те промоцију својих култура”, и додаје кључну одредницу да је „нуžno узети у обзир, за сваку државу посебно, специфичност њезине културне, повијесне, демографске, економске, политичке и сваке друге околности” (Stanković Pejnović 2010, 483).

Република Србија једна је од држава коју одликује етничка разноликост. Србија је мултиетничка и мултикултурална држава коју настањују припадници многих националних мањина. Попис становништва одржан 2022. године показује да „Срби броје 5,4 милиона (80,6%), а три по бројности најрелевантније националне мањине су Мађари (184,4 хиљаде или 2,8%), Бошњаци (153,8 хиљада или 2,3%) и Роми (131,9 хиљада или 2,0%), док остале националности појединачно учествују са мање од 1% (Албанци 67,1 хиљада или 0,9%, Словаци 41,7 хиљада или 0,6%, Хрвати 39,1 хиљада или 0,6% и други)” (Raduški 2024, 14). Националне мањине су, углавном, територијално концентрисане на истом простору, са изузетком Рома који живе на територији читаве државе. Тако, на пример, Мађари традиционално живе у АП Војводини, Бошњаци у западној Србији (Рашки управни округ), Албанци на југу Србије, итд. У неким ЈЛС националне мањине представљају већину, односно „поред већинске нације још пет етничких заједница има високу територијалну концентрацију са апсолутном или релативном етничком превагом у најмање једној општини, и то Мађари у шест општина, Словаци у две, Албанци у две, Бошњаци у три и Бугари у две општине” (Радушки 2024, 21). Националне мањине углавном живе у пограничним деловима Србије и изразито су хомогене, што представља изазов у креирању јавних политика, али и успостављању добрих односа између заједница.

У демократским друштвима, признавање и заштита колективних права је један од три елемента доктрине управљања етничке хетерогености (Gurr 2000, 279). По мишљењу овог аутора, демократија представља други елемент, који обезбеђује институционална средства уз помоћ којих националне мањине осигуравају своја права и штите колективне интересе. Трећи елемент заснива се на принципу да се сукоби између група или група и државе најбоље решавају преговорима и сарадњом.

Односи заједница у Србији су стабилни и без отворених сукоба. У последње две деценије, у Србији нису забележени етнички сукоби

великих размера, а ниво институционалне заштите националних мањина битно је унапређен. И поред добрих резултата, бележе се изоловани етнички мотивисани инциденти, као и наводи о дискриминацији појединих етничких заједница, посебно када се ради о ромској и албанској националној мањини.

Односи већине и мањине најчешће се описују као добри и без проблема. Но, у пракси, нарочито у општинама и градовима у којима мањине имају бројчано преимућство у односу на српски народ, дешава се да заједнице живе једна поред друге а не једна са другом. Комуникација и заједничке активности често не постоје, па ни нема много простора и прилика за упознавање другости. Један од проблема јесте што има мало простора и прилика за заједничке активности већинског и мањинских народа. Језичка баријера, нарочито изражена на северу и југу државе, додатно отежава успостављање комуникације и дијалога између заједница. У том смислу, концепт мултикултурализма, за који се Србија (начелно и кроз законска решења) определила не може бити успешан уколико нема сарадње, преплитања и комуникације између грађана и заједница, и, последично, стварања чврстих веза и идентификације са друштвом у којем грађани живе.

На овом месту корисно је осврнути се и друштвену дистанцу између заједница у Србији, као показатељ односа између већине и мањинских група. Истраживање које су спровели Центар за истраживање етницитета и Институт друштвених наука имало је за циљ да прикупи податке о међусобним друштвеним односима српске већине и припадника, узорком обухваћених, седам националних мањина (Албанци, Бошњаци, Мађари, Хрвати, Роми, Румуни и Словаци). Истраживање је показало да је у Србији постоји социјална дистанца између припадника осам заједница, али и интегративни потенцијал који је потребно уткати у политике мултикултуралности (Bašić i drugi 2020).

ФУНКЦИОНИСАЊЕ САВЕТА ЗА МЕЂУНАЦИОНАЛНЕ ОДНОСЕ

Заштита права припадника националних мањина и побољшање њиховог положаја у фокусу су пажње у Србији последњих двадесет и више година. Институционални ниво заштите битно је унапређен, уз постојање бројних изазова о којима је потребно водити рачуна.

Заштита права националних мањина није посао завршен једном за свагда. Напротив, од кључне је важности наставак дијалога са представницима националних мањина, унапређење законске регулативе, спровођење усвојених политика и наставак политике интеграције мањина у друштво.

Механизми за успостављање комуникације између већине и мањина, нарочито у мешовитим срединама, у далеко су мањем фокусу. Разлоге треба тражити најпре у чињеници да су односи између заједница углавном добри и без сукоба, да су мањине заштићене и њихова права гарантована, и да је тиме осигурано поштовање принципа мултикултурализма.

Ситуација је, ипак, мало комплекснија. Одсуство отвореног сукоба не значи нужно постојање веза између већине и мањина, а још мање између самих мањина, нарочито оних територијално удаљених или оних чији су матерњи језици битно другачији. Миран суживот не гарантује познавање и прихватање другог и другачијег, упознавање култура и стварање заједничког идентитета. Најважнији задатак, успостављање дијалога, често остаје ван радара и пажње доносилаца одлука и ширег друштва.

У покушају да се успостави дијалог и повежу заједнице, макар на локалном нивоу, законом је предвиђено оснивање савета за међунационалне односе. Овај рад анализира постојеће стање када је реч о саветима за међунационалне односе, њихову улогу, домете, препреке у раду и даје препоруке за могуће унапређење ефикасности ових тела.

Када су први пут уведени, савети за међунационалне односе требало је да имају изузетно важну улогу у национално мешовитим срединама. Савети, како закон предвиђа, представљају важно тело које може значајно да допринесе побољшању међуетничких односа и остваривању, заштити и унапређењу националне равноправности. Активности ових тела би требало, да између осталог, утичу и на унапређење толеранције и заједничког живота различитих заједница у Републици Србији.

Закон о локалној самоуправи је дефинисао оснивање савета за међунационалне односе у оним ЈЛС које за то испуњавају законске услове, односно у национално мешовитим општинама и градовима.

Савети су конституисани након усвајања Закона о локалној самоуправи 2002. године као локална тела која имају за циљ успостављање етничке једнакости у општинама и градовима. Прве

анализе рада савета за међунационалне односе показале су низ недостатака у раду ових тела. *Водич кроз рад општинских савета за међунационалне односе* имао је за циљ да представи дотадашња искуства у раду ових тела али и да укаже на пожељне измене закона, како би био унапређено функционисање савета (Bašić 2006).

Посебан извештај о саветима за међунационалне односе који је израдио Заштитник грађана указао је да, „иако се чинило да је доношењем Закона о локалној самоуправи, јасније уређен положај и улога Савета за међунационалне односе на нивоу национално мешовитих општина и градова, у односу на решење у закону из 2002. године, то није случај и ова радна тела нису заживела у пракси”. Извештај је указао да, и поред законске обавезе, нису све национално мешовите општине и градови основале савет, скупштине општина не достављају предлоге одлука на мишљење савету, приметна је разнолика пракса у погледу броја чланова, дужине мандата, финансирања, те недостатак иницијативе овог тела да унапреди националну равноправност и делује превентивно. У извештају се наводи да је „став Заштитника грађана да је обавеза оснивања Савета у вези с потребом да на локалном нивоу постоји тело које омогућава свим националним заједницама да заједно разматрају питања међуетничких односа и остваривања права националних мањина. Такође, оснивање таквог тела је у интересу грађана и ЈЛС, јер заузимање заједничког става свих националних заједница, које су заступљене у Савету, приликом давања мишљења и предлога доприноси квалитету донетих одлука, толеранцији и стању људских и мањинских права, где их и непосредно остварују” (Заштитник грађана 2017, 1). Овај извештај садржи и низ препорука које је неопходно испунити у циљу постизања пуне делотворности ових тела.

Сачињене су и друге анализе, како државних органа, тако и невладиних организација у којима је закључено да је неопходно учинити додатне напоре на оспособљавању и оснаживању савета за међунационалне односе.

Резолуцијом о примени Оквирне конвенције за заштиту националних мањина у Републици Србији из 2021. године, Комитет министара Савета Европе усвојио је препоруку у којој се наводи да је потребно „спровести препоруке Заштитника грађана Републике Србије наведене у његовом Посебном извештају о саветима за међунационалне односе” (Савет Европе 2021).

Закон о локалној самоуправи (ЗОЛС 2019) је претходних година измењен и допуњен у оним деловима који се односе на оснивање и функционисање савета, уз уважавање у одређеној мери препорука из поменутог Посебног извештаја о саветима за међунационалне односе који је израдио Заштитник грађана 2017. године. Без обзира на законски прецизније дефинисање избора чланова савета, улоге савета, периодике извештавања, јасно је да законска решења нису довела до очекиваног напретка у раду савета. Подаци показују различите праксе у скоро свим сегментима функционисања савета, од аката о оснивању, дужине мандата, учешћа заједница у раду савета, извештавања, достављања одлука и предлога скупштинама ЈЛС на мишљење савету, до предлагања превентивних мера и издвајања средстава за рад савета буџету.

После вишедеценијског (не)деловања ових тела може се констатовати, да и даље није довољно препозната улога, значај и ефективност деловања ових тела.

ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР

Одредбама члана 98. Закона о локалној самоуправи, прописано је да се у „национално мешовитим јединицама локалне самоуправе оснива савет за међунационалне односе, као самостално радно тело, које чине представници српског народа и националних мањина”. Национално мешовитом ЈЛС, у смислу закона, „сматрају се јединице локалне самоуправе у којима припадници једне националне мањине чине више од 5% од укупног броја становника или припадници свих националних мањина чине више од 10% од укупног броја становника према последњем попису становништва у Републици Србији. Представнике у савету могу имати припадници српског народа и националних мањина са више од 1% учешћа у укупном становништву ЈЛС”. Према одредби закона, у савет могу бити изабрани и представници националне мањине чијих припадника има мање од 1% у укупном становништву општине, односно града. Савет разматра питања остваривања, заштите и унапређења националне равноправности. Законом је предвиђена обавеза „јединице локалне самоуправе на чијем подручју је у службеној употреби језик националне мањине, да у поступку промене назива улица, тргова, градских четврти, заселака и других делова насељених места прибави и мишљење савета за међунационалне односе”. Истовремено, овим

путем се обезбеђује спровођење обавезе свих ЈЛС да оснују савет, нарочито због чињенице да постојећим Законом нису предвиђене санкције против оних које не поступају у складу са овом нормом.

Министарство државне управе и локалне самоуправе, по члану закона, надзире његову примену, пре свега, „кроз обавезу достављања мишљења министарству о усклађености статута ЈЛС са законом, а онда и у сваком појединачном случају када министарство даје сагласност на предлоге јединица локалне самоуправе за промене назива улица, тргова, заселака, итд”.

Начин избора чланова, рада савета, надлежности уређује се посебном одлуком скупштине ЈЛС, а важно је истаћи да одборник у сазиву скупштине не може истовремено обављати функција члана савета.

Елемент позитивне дискриминације огледа се у чињеници да нити припадници већинског народа, нити мањинских народа не могу чинити већину у савету.

Одредбе закона којима се ближе уређује чланство у саветима прецизирају да, „у случају националних мањина које имају изабране националне савете, представници националних мањина у савету се бирају на предлог националног савета, а представнике српског народа предлаже стално радно тело скупштине јединице локалне самоуправе које обавља послове у вези са кадровским питањима”. На овај начин је дефинисан једнообразан начин избора чланова савета.

Одлуке се доносе консензусом чланова савета. „Савет о својим ставовима и предлозима обавештава скупштину ЈЛС која је дужна да се о њима изјасни на првој наредној седници, а најкасније у року од 30 дана. Савет подноси шестомесечни извештај скупштини о свом раду. Скупштина и извршни органи ЈЛС су дужни да предлоге свих одлука који се тичу националне равноправности претходно доставе на мишљење савету”.

Закон прецизира и да „савет за међунационалне односе има право да пред Уставним судом покрене поступак за оцену уставности и законитости одлуке или другог општег акта скупштине јединице локалне самоуправе ако сматра да су њиме непосредно повређена права припадника српског народа и националних мањина представљених у савету за међунационалне односе и право да под истим условима пред Управним судом покрене поступак за оцену сагласности одлуке или другог општег акта јединице локалне самоуправе са статутом” (ЗОСЛ, чл. 98).

НАЦИОНАЛНО МЕШОВИТЕ ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ

За потребе овог рада доносимо приказ национално мешовитих ЈЛС према пописима из 2011. и 2022. године.

Према попису становништва 2011. године 72 ЈЛС су биле национално мешовите и имале обавезу да оснују савет за међунационалне односе. То су: Ада, Алибунар, Апатин, Бабушница, Бач, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Бачка Топола, Бела Паланка, Бела Црква, Бечеј, Беочин, Бојник, Бољевац, Бор, Босилеград, Бујановац, Владичин Хан, Врање, Врбас, Вршац, Голубац, Димитровград, Дољевац, Жабал, Жагубица, Житиште, Житорађа, Зрењанин, Ириг, Кањижа, Кикинда, Ковачица, Ковин, Коцељева, Кула, Кучево, Лајковац, Лебане, Лесковац, Мајданпек, Мали Иђош, Медвеђа, Мeroшина, Неготин, Нова Црња, Нови Бечеј, Нови Кнежевац, Нови Пазар, Нови Сад, Озаци, Панчево, Петровац на Млави, Пландиште, Пожаревац, Прешево, Прибој, Пријепоље, Сента, Сечањ, Сјеница, Сомбор, Србобран, Сремски Карловци, Стара Пазова, Суботица, Сурдулица, Темерин, Тител, Тутин, Чока и Шид (Bašić 2006).

Према резултатима пописа становништва из 2022. године, 68 ЈЛС национално мешовите ЈЛС са обавезом оснивања савета су: Апатин, Кула, Озаци, Сомбор, Алибунар, Бела Црква, Вршац, Ковачица, Ковин, Панчево, Пландиште, Бач, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Бечеј, Врбас, Жабал, Нови Сад, Србобран, Сремски Карловци, Темерин, Ада, Кањижа, Кикинда, Нови Кнежевац, Сента, Чока, Бачка Топола, Мали Иђош, Суботица, Житиште, Зрењанин, Нова Црња, Нови Бечеј, Сечањ, Ириг, Стара Пазова, Шид, Прибој, Пријепоље, Сјеница, Коцељева, Нови Пазар, Тутин, Бор, Мајданпек, Неготин, Жагубица, Костолац, Кучево, Петровац на Млави, Бољевац, Бојник, Лебане, Лесковац, Медвеђа, Дољевац, Мeroшина, Бела Паланка, Димитровград, Босилеград, Бујановац, Владичин Хан Прешево, Сурдулица, Житорађа и Прокупље¹.

¹ За потребе ове анализе у одређивању национално мешовитих ЈЛС узета је методологија Центра за истраживање етничитета, из истраживања „Управљање у мултиетничким општинама, 2004-2005”, која је коришћена у *Водичу кроз рад општинских савета за међунационалне односе* (Bašić, 2006). За коначно одређење броја ЈЛС које по закону имају обавезу формирања савета за међунационалне односе неопходан је извештај Министарства државне управе и локалне самоуправе.

АНАЛИЗА РАДА САВЕТА ЗА МЕЋУНАЦИОНАЛНЕ ОДНОСЕ

За потребе овог рада анализирано је неколико кључних ствари када су у питању савети:²

- Број ЈЛС који има основан савет;
- Правни основ оснивања савета;
- Састав савета (број чланова савета, дужина мандата);
- Функционисање савета (број седница, разматране теме, покренуте иницијативе);
- Финансирање савета.

На крају анализе, понуђене су препоруке чији је циљ унапређење функционисања савета и препознавање важности улоге коју ова тела имају у национално мешовитим срединама, нарочито имајући у виду потребу јачања мултикултурализма.

Према критеријумима установљеним Законом о локалној самоуправи, 72 ЈЛС су национално мешовите (попис становништва 2011. године) и овај број је користило и Министарство државне управе и локалне самоуправе. Иако је последњи попис становништва одржан 2022. године, још увек нема званичних података колико је општина и градова, по критеријумима из закона, национално мешовито. Уколико се користи иста методологија као и после претходног пописа, број национално мешовитих ЈЛС је смањен и сада говоримо о 68 таквих ЈЛС. Међутим, овај број треба узети условно до потврде државних органа надлежних за питања савета за међунационалне односе. Имајући наведено у виду, овај текст анализира ЈЛС које су, по попису 2011. имале законску обавезу оснивања савета.

Методологија коришћена за овај рад заснива се, пре свега на *desk top* истраживању. Прегледани су и анализирани:

- Закон о локалној самоуправи;
- Посебан извештај Заштитника грађана о саветима за међунационалне односе;
- Извештај Канцеларије за људска и мањинска права о саветима за међунационалне односе;

² Анализа представљена у овом раду део је већег истраживања о функционалности савета за међунационалне односе које је ауторка текста урадила за потребе Савета Европе, а која ће бити објављена почетком 2025. године.

- Извештај о реализацији пројекта „Развијање, очување и неговање духа међунационалне толеранције код младих кроз унапређење рада савета за међунационалне односе у јединицама локалне самоуправе којом се негује толеранција и права националних мањина – националних заједница”;
- Акциони план за остваривање права националних мањина;
- Препоруке Саветодавног комитета Савета Европе;
- Водич кроз рад општинских савета за међунационалне односе.

Заштитник грађана годинама прати рад и функционисање савета за међунационалне односе па је, у сврху прикупљања тачних података и разумевање ситуације, обављен низ разговора са представницима ове институције. Различити доступни извештаји и документа, укључујући податке доступне на интернет презентацији Министарства за људска и мањинска права такође су били важан извор података и информација о саветима. Искуства међународних организација, пре свега Мисије ОЕБС-а у Републици Србији, такође су коришћена у анализи, нарочито имајући у виду да је Мисија била укључена у организовање обука за чланове савета, као и у пружање подршке раду савета.

Део анализе заснива се на квалитативном истраживању које је спроведено кроз упитник послат на адресе свих општина и градова који су имали обавезу оснивања савета. Најважнији делови упитника садржали су питања о раду савета, броју представника српског народа и представника националних мањина у савету, броју одржаних седница и одлукама које су донете на седницама савета, начинима деловања и периодици извештавања и буџету. Анализа је имала за циљ да установи број ЈЛС које су основале савет, степен функционалности тих тела, али и да утврди колико ЈЛС није испунило законску обавезу, те зашто је то био случај. Акти о оснивању савета којима је уређен делокруг, састав, начин избора и рада савета су прегледани и представљају основ за извођење закључака и препорука. Упитници су послати на адресе свих ЈЛС које су имале обавезу оснивања савета по попису из 2011. године. Свега је трећина одговорила на упитник (24 ЈЛС), а од тога у четири није формиран савет. Могуће разлоге за слаб одзив у попуњавању упитника треба, поред осталог, тражити и у расписаним локалним изборима у многим ЈЛС обухваћеним истраживањем и чињеници да је у многим ЈЛС скупштина била распуштена и формирана

привремени органи³. Учешће у овој анализи је било добровољно, па је и то могући разлог за изостанак одговора многих општина и градова. Било је и ЈЛС у којима су одговарали да је оснивање савета у надлежности локалних заштитника грађана, па је и то доказ о недовољном познавању законске регулативе и недовољне информисаности о овом телу.

Наведене препреке и изазови у прикупљању података говоре (и даље) у прилог чињеници да, и након двадесет година од увођења ових тела, њихов значај не само да није довољно препознат, већ су савети далеко од улоге коју би могли и требало да имају у друштву, односно у национално мешовитим срединама. Јединице локалне самоуправе декларативно потврђују заинтересованост за унапређење функционисања савета, али у пракси врло је мало савета који доприносе постизању националне равноправности, успостављању дијалога и заједништва, а тиме и мултикултурализма у својим срединама.

И поред наведених ограничења, ослањајући се најпре на доступне материјале, могуће је установити главне предности и недостатке у раду савета, те предложити смернице за унапређење функционисања ових тела.

Јединице локалне самоуправе у Аутономној покрајини Војводина у великој мери испуњавају законску обавезу оснивања савета, док је у другим деловима Србије та пракса разноврсна. Тако на југу Србије, од три општине у којима живе представници албанске мањине, само у општини Бујановац основан савет за међунационалне односе⁴. У Прешеву и Медвеђи то није био случај а представници локалне самоуправе нису навели разлоге за такво (не)поступање, тврдећи да је оснивање савета у плану.

Највећа уочена предност јесте да већина ЈЛС сматра савете важним телима и инсистира да је њихово постојање добродошло, корисно, па чак и неопходно. Друга уочена предност јесу измене Закона о локалној самоуправи које су унапредице одређена спорна питања. Треће, све ЈЛС наводе да су међунационални односи добри или, барем, без сукоба.

³ Период попуњавања упитника био је новембар 2023 – јануар 2024.

⁴ Ипак, састав савета из периода истраживања није у складу са одредбама закона јер га чине представници албанске и ромске заједнице, док нема представника српског народа.

Када је реч о функционисању савета, пракса је, у свим аспектима рада савета, неуједначена. Илустрације ради, наводим само неколико примера. Законом је предвиђено да све области рада Савета, укључујући избор чланова, делокруг и начин рада, бивају уређени посебном одлуком скупштине града или општине, која се усваја системом просте већине одборника. Међутим, истраживање је показало да нису све ЈЛС основале савет одлуком. Неке су то учиниле пословником, неке решењем, а неке статутом. Дужина мандата је други велики изазов. У већини ЈЛС мандат савета је исти као и мандат скупштине ЈЛС (четири године), у неким је то пет година, а врло ретко три године. Иако закон не прецизира дужину мандата, јасно је да би ово питање требало уредити тако да буде исто за све ЈЛС и тако да није везан за дужину мандата одборника. Ако се савет посматра као механизам/инструмент за постизање националне равноправности и развој мултикултурализма, онда је јасно да би рад овог тела требало да буде омогућен независно од избора на локалном нивоу. Дobar пример да мандат траје пет година, увели су, на пример Нови Сад, Зрењанин и Житиште.

Када је реч о заступљености српског народа и мањинских народа, Закон предвиђа пропорционалну заступљеност, тако да ни већински народ ни било која мањина не могу да имају превласт. Националне мањине које имају своје изабране националне савете су предлагачи њихових чланова у Савету за међунационалне односе. Ова законска одредба се такође не поштује у свим ЈЛС што онемогућава постизање равномерне заступљености у складу са законом. У Лајковцу, рецимо, у којем живи ромска популација, савет је основан али је свих седам чланова било из српског народа.

Да би добро функционисали и испуњавали своју улогу, савети за међунационалне односе морају да одржавају седнице и да разматрају предлоге скупштина општина, али и да сами предлажу иницијативе за унапређење мултикултурног дијалога у њиховим срединама. Но, да су савети само „слово на папиру” говори и број седница које одржавају. У већини ЈЛС, седнице се одржавају врло ретко (једном или два пута годишње), док су неким ЈЛС одржане само конститутивне седнице. Примећено је да савети одржавају седнице само онда када би требало да дају сагласност на промену назива улица, тргова, итд, што је експлицитно наведено у закону. Изузетак по броју одржаних седница су Нови Сад, Бабушница, Димитровград и Житиште са више од петнаест одржаних седница.

Као што је наведено у делу који представља законски оквир, савет разматра питања „остваривања, заштите и унапређења националне равноправности, а да су скупштина и извршни органи ЈЛС дужни да предлоге свих одлука које се тичу националне равноправности претходно доставе на мишљење савету” (ЗОЛС, чл. 98). Овако широко постављено законско решење требало је да допринесе јачању улоге савета за међунационалне односе. Разумно је претпоставити да се питања из области образовања, социјалне политике, здравства, културе, информисања, па и буџет, тичу националне равноправности. Но, у пракси то није случај. Јединице локалне самоуправе су савету слале на мишљење предлоге одлука о промени назива улица, тргова, заселака и слично и то је заједничко свим ЈЛС. Међутим, тек је неколико ЈЛС потврдило да су слали и друге предлоге одлука и тиме укључивали савете у креирање политика за све грађане.

Иако предвиђена законом, обавезу да поднесу шестомесечне извештаје о раду скупштини општине, велика већина ЈЛС не испуњава. Обавезу доследно испуњава Нови Сад, савети у Малом Иђошу, Житишту и Владичином Хану то чине једном годишње, а остали не подносе извештај.

Неке ЈЛС издвајају средства у буџетима за рад савета, али већина нема посебно намењене финансије за ово тело. То битно онемогућава било какву превентивну активност савета, као и планирање активности које би за циљ имале јачање мултикултурализма. Иако недостатак финансија није најважнија и једина препреке за добро функционисање савета, неопходно је и кроз локалне буџете потврдити важност савета.

Већина савета није предлагала или организовала активности нити превентивне мере у својим локалним срединама. Као разлог најчешће наводе да нема проблема у њиховим срединама и потврђују добру атмосферу и дух толеранције. Овакви одговори указују на недовољно разумевање улоге(а) коју би савети требало да имају. Савети би могли (и требало) да буду кључни актери у постизању заједништва у заједници, превладавању живота једних поред других, унапређењу дијалога и изградњи заједничког, макар локалног идентитета.

ЗАКЉУЧАК

Све наведено указује да савети за међунационалне односе још увек не испуњавају обавезе предвиђене Законом, нити постижу главни ефекат националне равноправности и подстицања међуетничког дијалога на локалном нивоу. Низ активности и интервенција је неопходан како би ова ситуација била превладана. Измене закона су неопходне, али до њих, могуће је урадити многе ствари, најпре у информисању и едуковању чланова савета како би били боље „опремљени” да испуњавају своју улогу.

Савети, такође, могу бити добри механизми за дефинисање локалних политика, нарочито оних који могу да допринесу успостављању и одржавању сталног дијалога међу заједницама. Савети би требало да буду далеко активнији у својим срединама и да примерима добре праксе укажу на важност свог рада и подигну видљивост у заједницама.

Закључци који се намећу из анализе, али и претходних истраживања, говоре о неопходности даљих измена и допуна закона, интензивних обука чланова савета, уједначавања праксе у раду савета и обезбеђивања услова, укључујући и финансирање, за несметан и ефикасан рад савета за међунационалне односе.

На послетку, наводим неколико могућих (кључних) препорука за оснаживање улоге Савета за међунационалне односе:

- Изменити и допунити чланове Закона о локалној самоуправи који се односе на савете за међунационалне односе, и то пре свега у прецизнијем дефинисању делокруга послова савета тако да буде укључено више области у којима је неопходно мишљење савета;
- Прецизније дефинисати шта се подразумева под остваривањем, заштитом и унапређењем националне равноправности;
- Предлаже се већи степен укључености Министарства државне управе и локалне самоуправе и праћење обавезе ЈЛС да оснују савет за међунационалне односе;
- Неопходно је да ЈЛС у којима постоји обавеза оснивања савета доследно поштују закон у погледу оснивања, делокруга рада, финансирања и др;
- Предлаже се уједначавање текста одлуке о оснивању савета и израда модела одлуке који би служио као пример ЈЛС;

- Предлаже се дефинисање мандата савета, тако да мандат чланова савета не буде у вези са дужином мандата локалне самоуправе у циљу обезбеђивања континуитета и веће независности ;
- Предлаже се прецизирање или допуна појма националне равноправности тако да, осим утврђивања назива улица, тргова итд, укључује и друге области у којима је мишљење савета обавезно (буџет, култура, образовање, информисање, спорт, рад са младима и сл.);
- Јединице локалне самоуправе би требало да предвиде средстава за рад савета сваке године у својим буџетима;
- Неопходно је континуирано наглашавати важност савета за међунационалне односе и њихов могући позитиван допринос и то, како у локалним срединама, тако и у целокупном друштву;
- Обуке за чланове савета кључ су за ефикасно функционисање ових тела, те се предлажу сталне обуке и размена искустава и примера добре праксе;
- Предлаже се активнија улога савета и чланова савета у предлагању иницијатива за унапређење односа у локалној средини.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Закон о локалној самоуправи [ЗОЛС], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 – др. закон, 47/2018 и 111/2021 – др. закон.
- Лутовац, Зоран. 2016. „Стање и перспективе мултикултурализма у Црној Гори.” У *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, ур. Војислав Становчић и Горан Башић, 409–432. Научни скупови, књига CLXV, Одељење друштвених наука, књига 38, Одбор за проучавање националних мањина и људских права. Београд: Српска академија наука и уметности-Институт друштвених наука.
- Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Посебан извештај Заштитника грађана о саветима за међунационалне односе, 17. јул 2017. Последњи приступ 14. 10. 2024. <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5371/>

Posebna%20izve%C5%Altaj%20o%20savetima%20za%20me%C4%91unacionalne%20odnose.fin%20(003).docx.

Радушки, Нада. 2020. „Положај српске мањине у суседним државама у светлу евроинтеграцијских и геополитичких процеса.” *Војно дело* 72 (2): 37–55. Београд: Институт за стратегијска истраживања. doi: 10.5937/vojdelo2002037R.

Радушки, Нада. 2024. „Попис 2022. ? становништво Србије према националној припадности.” *Српска политичка мисао* 83 (1): 7–27. Београд: Институт за политичке студије. Doi: 10.5937/spm83-48586.

Савет Европе. 2021. Резолуција CM/ResCMN(2021)11 о примени Оквирне конвенције за заштиту националних мањина од стране Републике Србије, 15. април 2021. Последњи приступ 14. 10. 2024. <https://rm.coe.int/4th-res-serbia-rs/1680a2c965>.

Станковић Пејновић, Весна. 2010. „Прошлост и будућност мултикултурализма на југоистоку Европе.” *Међународни проблеми* 62 (3): 463–488. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Bašić, Goran. 2006. *Vodič kroz rad opštinskih saveta za međunacionalne odnose*. Београд: Стална конференција градова и општина.

Bašić, Goran. 2004. „Politika multikulturalnosti i otpor većine.” *Filozofija i društvo* 24: 149–159. Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Bašić, Goran, Bojan Todosijević, Ksenija Marković i Jovana Zafirović. 2020. „Rezime deskriptivne analize istraživanja 'Socijalni odnosi između etničkih zajednica u Srbiji'”, Београд: Centar za istraživanje etniciteta-Institut društvenih nauka.

Dimitrijević, Branko, ur. 2009. *Bela knjiga o interkulturnom dijalogu "Živimo jednaki u dostojanstvu"*. Београд: Ministarstvo kulture Republike Srbije.

Đurđević, Nenad, ur. 2014. *Manjinska politika i integracija u Srbiji. Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji*. *Forum* 4 (1). Београд: Forum za etničke odnose.

Fillips, Anne. 2007. *Multiculturalism without Culture*. Princeton: Princeton University Press.

- Gurr, Ted Robert. 2000. *Peoples versus States: Minorities at Risk in the New Century*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Kimlika, Vil. 2004. *Multikulturalizam: multikulturno građanstvo*. Podgorica: CID; Zagreb: Jesenski i Turk.
- Parekh, Bhikhu. 2000. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. London: Macmillan.
- Schriefer, Paula. 2016. "What's the difference between multicultural, intercultural, and cross-cultural communication?" *Spring Institute*, April 18, 2016. Последњи приступ 14. 10. 2024. <https://springinstitute.org/whats-difference-multicultural-intercultural-cross-cultural-communication>.

Danijela Nenadić*

Institute for Political Studies, Belgrade

COUNCILS FOR INTER-ETHNIC RELATIONS AS A MECHANISAM FOR BUILDING TRUST BETWEEN COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF MULTICULTURALISM IN SERBIA

Resume

The stablishment of good relations between the majority and ethnic minorities, in the context of multiculturalism, is a priority in multiethnic societies such as the Republic of Serbia. The effort to build a society that all citizens perceive as “their own” and achieve a high level of identification and sense of belonging with it is at the core of all democratic societies across the world. The concepts on which modern societies are based (multiculturalism, interculturalism, etc.) and the theories based on them strive to find the best answers for societies while understanding and appreciating the differences that characterize those societies. The inclusion of all citizens and groups in social, political, institutional, economic and other flows in society increases the chances for stable functioning of states and reduces the possibility of conflict base on exclusion and/or misunderstanding and insufficient communication between groups. The paper provides insights to the meaning of multiculturalism (and interculturalism), depicts the context of Serbia as a multiethnic society, gives a theoretical background for understanding complex societies, and analyzes the Councils for Inter-Ethnic Relations as one of the mechanisms of establishing multiculturalism in Serbia. The overall argument of this paper is that multiculturalism is, in principle, the determination of Serbian society. The theoretical framework for understanding the concept of multiculturalism (and interculturalism), as well as the situation in Serbia, is briefly

* E-mail address: danijela.nenadic@gmail.com; ORCID: 0009-0009-4269-0517.

presented. The central part of the work concentrates on the efforts to explain the functioning of Councils for Inter-Ethnic Relations, with recommendations for the improvement of their work. The Law on Local Self-Government stipulates that Councils for Inter-Ethnic Relations (the Councils) should be established in those local self-governments that meet the legal requirements, that is, in ethnically mixed municipalities and cities. Practice and international reports, as well as data from the Special Report of Ombudsman on Council for Inter-Ethnic Relations, clearly indicate necessity to further promote establishment and efficient functioning of these bodies at the local level in all municipalities and cities with ethnically mixed population. The aim of this analysis was to assess the functionality of Councils and their role in local self-governments that have legal obligation to establish this body. In previous years, the Law on Local-Self Government was amended and supplemented in those articles related to the establishment and functioning of Councils. Those changes took, to some degree, recommendations from the previously mentioned Special Report of Ombudsman published in 2017. Councils have not yet become bodies that would fully contribute to the realization, protection and promotion of national equality and inter-ethnic dialogue at the local level. The Analysis of the Council's work indicated that they rarely participate in proposing or giving opinions to self-governments decisions aimed at achieving national equality or enhancing integration and tolerance. Councils often remain bodies that do not fulfil their defined role in full capacity. Future legal changes should aim at a more accurate definition of the scope of the Council's work.

Keywords: multiculturalism, interculturalism, interethnic relations councils, national equality, trust

* Овај рад је примљен 1. новембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 29. новембра 2024. године.

УДК 327(497.11)
DOI: 10.5937/pr82-54282
Прегледни рад

Политичка ревија
4/2024.
Vol. 82
стр. 61-78

*Марина Тодоровић**
Београд

*Даница Лазовић***
Институт друштвених наука, Београд

ДОМЕТИ МЕКЕ МОЋИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ***

Сажетак

Државе настале након распада Југославије, у савременим околностима, настављају сарадњу у различитим друштвено-политичким областима, иако су њихови међусобни односи у великој мери обликовани богатом историјом, као и оптерећени дешавањима из деведесетих година XX века, што често представља препреку у испуњавању пуног потенцијала сарадње и међусобног утицаја. Без обзира на препреке, које објективно постоје, неопходно је узети у обзир сличности међу народима и државама насталих из Југославије, које значајно утичу на испољавање меке моћи. Истраживање је теоријски утемељено на концепту меке моћи, који у анализу међународних односа, уводи амерички политиколог Џозеф Нај. У методолошком смислу, истраживање је засновано на научној методи интервјуа. Током истраживачког процеса коришћене су методе анализе садржаја и дискурса, историјска метода, као и методе индукције и дедукције. Основно истраживачко питање на које аутори настоје да одговоре

* Имејл адреса: todormari@icloud.com; ORCID: /

** Имејл адреса: dlazovic@idn.org.rs; ORCID: 0009-0006-4211-3048.

*** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности коју финансира Министарство науке, иновација и технолошког развоја Републике Србије.

гласи: каква је перцепција испољавања меке моћи Републике Србије на постјугословенском простору? Рад ће понудити одговоре и на питање: које су основне препреке и најистакнутији потенцијали меке моћи Републике Србије на постјугословенском простору? Резултати истраживања указују на то да је у државама постјугословенског простора уочљив утицај меке моћи Републике Србије, који је омогућен постојањем фактора међусобне повезаности. Ипак, налази истраживања показују да уз факторе међусобне повезаности, који олакшавају утицај меке моћи Републике Србије, делују и други фактори који настоје да ослабе могућност и умање домете утицаја меке моћи.

Кључне речи: мека моћ, утицај, Југославија, Република Србија, постјугословенски простор

УВОД

Савремено сагледавање међународних односа како за политикологе, тако и за друге интерпретаторе попут новинара и историчара, захтева, како то Џозеф Нај (*Joseph Nye*) у својој књизи „Будућност моћи” (*The Future of Power*) објашњава – праћење многоструких појединачних процеса како би се што исправније протумачиле узрочности и раздвојила индоктринација/пропаганда од слободног избора. Грешке у тумачењу токова међународне политике доводе до онога што се може назвати „конкретном заблудом” (Нај 2012, 109). У једној другој књизи Џозефа Наја, насловљеној „Како разумевати међународне сукобе”, аутор нас упућује на то да свако доба „нагиње да изнова напише историју”, а да је „лек за погрешно разумевање историје читати што је могуће више” (Нај 2006, 40).

Услед све већег утицаја који технологија има како на живот цивилног друштва, тако и на домете и кредибилитет државних влада, долазимо до исхода, у коме осим политичке номенклатуре, у арену међународних послова улази све више недржавних актера. Фузија информација тј. „парадокс обиља” резултирали су тиме да је XXI век не само борба чија војска или економија односи победу већ

чија прича односно дискурс побеђују. Како тврди Нај, у савременом свету, дискурс постаје „монета меке моћи” (Нај 2006, 133).

Мека моћ, као облик моћи, поред тврде (војне моћи) и економске моћи, представља описни појам за оно што државни и невладини чиниоци осмишљавају и спроводе у дело, како би побољшали имиџ и репутацију своје земље на глобалној сцени. Мека моћ има два своја појавна облика, тј. разликујемо два начина како мека моћ спроводи утицај над својим метама: директни и индиректни – узрочни модел (Нај 2006, 123). Читајући историјске, политиколошке књиге и новинске чланке исписане након завршетка Хладног рата, који покушавају да илуструју који су све фактори утицали на пад Берлинског зида и распад СССР-а, може се наићи на тврдње да су америчка поп-култура, кошарка (НБА), Холивуд и Кока-Кола (*Coca-Cola*) учинили више да се гвоздена завеса¹ сруши него што су на то утицала оруђа тадашње јавне дипломатије, иако ни њихов утицај није резултат нултог збира (Myers and Buckley 2019).

У поменутој књизи „Будућност моћи” у поглављу о мекој моћи истиче се, такође, да су маркетиншки стручњаци и директори холивудских студија свету продавали не само своје продукте, већ и америчку културу, њене вредности и оно што се популарно назива „амерички сан” (Нај 2012, 126).

Сваке године Амерички центар за јавну дипломатију прави листу, која мапира оне државе које су најадекватније искористиле ресурсе своје меке моћи (субиндекси меке моћи могу бити: култура, образовање, здравство, предузетништво, глобални ангажман и др.) и чији резултати су високо котирани на тој листи (Bubanja 2018, 885–887). На овим рангирањима Република Србија још увек нема своје место. Поред недвосмислених потенцијала и богатстава које поседује и који могу бити искоришћени у сврхе меке моћи наше државе, Србија, ипак заостаје у том погледу за државама тзв. Глобалног Запада. За разлику од периода СФРЈ, када је тадашња држава имала разгранату јавну дипломатију и извозила у свет оно што су биле предности мултинационалне културе, Србија није још увек достигла тај ниво уважавања онога што се средствима меке моћи може постићи (884). Ипак, неки помаци и студиозније приступање мекој моћи су уочљиви. Најскорији пример који потенцијално може помоћи репозиционирању

¹ „Гвоздена завеса” је израз који је коришћен, најпре, као метафора у XIX веку као и на почетку хладноратовске атмосфере, а највише га је популаризовао тадашњи британски премијер Винстон Черчил.

Србије на светској сцени, али и на простору Југоисточне Европе и постјугословенском простору, јесте организовање светске смотре „Ехро 2027”. Овакав вид догађаја може представљати манифестацију меке моћи, првенствено у културолошком смислу.

Истраживање настоји да одговори на главно истраживачко питање: *Каква је перцепција испољавања меке моћи Републике Србије на постјугословенском простору?*, као и на питање: *Које су основне препреке и најистакнутији потенцијали меке моћи Републике Србије на постјугословенском простору?*.

Одговоре на постављена истраживачка питања аутори настоје да пружи посредством научног метода интервјуа. Интервјуи који су урађени за потребе овог рада су аутентични и њихов садржај (нити делови, нити неки од интервјуа у целости) није до сада публикован. Током истраживачког процеса и писања овог рада користиће се и методе анализе садржаја и дискурса, историјски метод, као и методе индукције и дедукције.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

За потребе спровођења истраживања, као основни метод аутори су користили метод интервјуа. Метод интервјуа је веома користан у друштвеним научним истраживањима јер обухвата људску интеракцију, која је неизоставни чинилац размене информација и читавог сазнајног процеса (Kvale 1996, 14), стога овај метод има важност не само у прикупљању података, већ и као међуљудски и друштвени сусрет (Wattles 2009, 206).

У истраживању су коришћени полуструктурисани интервјуи, што значи да су питања већински унапред формулисана. Саговорници који су учествовали у истраживању су бирани на основу професије и упућености у тематику, као и на основу држава из којих долазе. За потребе истраживања, на питања из интервјуа своје одговоре је дало укупно осам саговорника – по два из Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе. Саговорници су имали могућност да на интервју одговоре дају анонимно или уз пристанак за коришћење њихових личних података (име, презиме, афилијација) при анализи датих одговора у истраживању. За анонимност одлучило се укупно три саговорника (два из БиХ и један из Хрватске), док је пристанак за коришћење личних података у сврхе истраживања дало укупно пет саговорника (по два из Србије и из Црне Горе и један из Хрватске).

Узимајући у обзир да су у сврхе истраживања спроведени полуструктурисани интервјуи, те да су у одређеној мери прилагођени специфичностима саговорника (у смислу професионалне делатности и државе из које долазе), у наставку ћемо навести само она питања која су била постављена свим саговорницима:

1. Како бисте, не гледајући стручне листе о индексима меке моћи, већ на основу свакодневних запажања, оценили меку моћ државе из које долазите, а како Србије? Да ли оне уопште поседују меку моћ на нивоу земаља Глобалног Запада?;
2. Схватајући меку моћ кроз призму Џозефа Наја, као дескриптиван појам који описује све оно што државни и невладини актери чине како би побољшали имиџ и репутацију своје земља, у којим сегментима запажете да би се могло уочити да нека од држава бивше Југославије добро обавља свој посао?;
3. У књизи „Будућност моћи” Џ. Наја, тврди се да је „дискурс монета меке моћи”. Да ли је из нашег угла истинита тврдња да је услед парадокса обиља и фузије информација, XXI век онај у коме није питање само чија војска или економија побеђују, већ чија прича тј. наратив побеђује?;
4. Да ли се из државе из које долазите метафорички речено види/чује мека моћ Београда и Србије, и како бисте је описали? Уколико сматрате да постоји вршење меке моћи из Србије према држави из које долазите, можете ли навести области у којима сматрате да је мека моћ највише испољена?;
5. Да ли можете да идентификујете факторе који међу државама бивше Југославије чине меку моћ привлачном тј. шта су заједнички именитељи због којих би мека моћ неке државе бивше Југославије била привлачна у другим југословенским републикама?;
6. Да ли се на постјугословенском простору више уочава мека моћ Србије или државе из које долазите, или можда неке друге државе бивше Југославије?;
7. Да ли сматрате да су ратна дешавања из деведесетих година утицала на смањење потенцијала за експанзију меке моћи Србије у бившим југословенским републикама? Да ли

можете навести препреке за које сматрате да објективно утичу на смањење потенцијала меке моћи Србије у постјугословенском региону?;

8. Имате ли информација о студентским разменама или разменама стручног кадра међу универзитетима са постјугословенског простора? Да ли постоји овај вид сарадње међу државама бивше Југославије? Може ли овај вид зближавања помоћи у превазилажењу често присутних негативних перцепција које постоје међу народима бивших југословенских република?

Друге допунске научне методе и технике употребљене у истраживању односе се на метод анализе садржаја и дискурса, историјски метод, индукцију и дедукцију.

ПАРАМЕТРИ МЕЋУСОБНЕ ПОВЕЗАНОСТИ ДРЖАВА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА КАО ПРЕДУСЛОВ МЕКЕ МОЋИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Нестанком Југославије, на простору некадашње државе створено је шест нових држава: Република Србија, Република Словенија, Република Хрватска, Црна Гора, Република Северна Македонија и Босна и Херцеговина. Новонастале државе деле дугу заједничку прошлост, која се везује и за периоде и пре XX века, када услед историјских околности условљених дешавањима из Балканских ратова (1912–1913), Првог светског рата (1914–1918) и Другог светског рата (1939–1945), долази до установљења политичких прилика за ослобођење од утицаја Аустро-Угарске, Отоманског царства и нацистичке окупације.

Ослобођење од страног утицаја, омогућило је југословенским народима да свој друштвено-политички живот уоквири прво у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, затим у Краљевини Југославији, те након Другог светског рата у социјалистичкој Југославији. Колективно памћење о суживоту у различитим историјским околностима, државним и идеолошким оквирима, оптерећено је бројним и даље неразрешеним историјским епизодама међусобног супротстављања, нетолеранције, подела и насиља. Насупрот негативним и болним сећањима из заједничке историје, потребно је приметити и присуство југоносталгичног дискурса.

Специфичност југоносталгије огледа се у њеној вишесмерности и транснационалном карактеру, који превазилазе ограничења и приступе засноване на виктимизацији (Porović 2017, 48).

Како би се разумео феномен југоносталгије, неопходно је уочити основне карактеристике идеологије југословенства, засноване на темељу идеје о културно – језичкој сродности народа (Čalić 2013). Истраживање Галупа, спроведено 2016. године, показало је да међу испитаницима, из шест новонасталих држава, постоји процентуално висок број оних који сматрају да је распад заједничке државе донео више штете него користи новоствореним државама. За ову опцију у Србији изјаснило се чак 81%, у Босни и Херцеговини 77%, у Црној Гори 65%, у Северној Македонији 61%, у Словенији 45%, а у Хрватској 23% испитаника (Gallup 2016, према Keating and Ritter 2017). О носталгији за прошлим југословенским временима, у нестабилној и несигурној садашњости сведочи и такозвани југотуризам, који се често користи фигуром Јосипа Броза Тита, као симбола Југославије (Velikonja 2014). Поред појаве историјски утемељених туристичких опција, неопходно је споменути и промовисање југословенског начина живота, културе, музике, производа и др. путем друштвених мрежа. На друштвеној мрежи Инстаграм (*Instagram*) активан је налог под називом „југо.носталгија” (*yugo.nostalgia*) који има преко 59 хиљада пратилаца. На овом налогу могуће је пронаћи и цитате познатих личности из свих бивших република, који на афирмативан и носталгичан начин говоре о Југославији.

У књизи „Будућност моћи”, Џозеф Нај (Naj 2012, 111) истиче да је мека моћ држава заснована на њиховој култури, политичким вредностима и спољној политици. У контексту коришћења културе као ресурса меке моћи, значајно је истаћи неопходност прихватљивости тј. пријемчивости културе која се пласира објекту меке моћи. Када се у обзир узме културно-језичка сродност народа бивше Југославије, као и историјска повезаност и дељена прошлост, закључује се да пласирање културних производа из Србије, попут филмова, телевизијских серија, музике и другог, бележи успехе на тржиштима постјугословенског простора. У складу са овим закључком је и мишљење Вука Вуксановића, саговорника из Србије, који истиче да постоји више фактора повезаности који меку моћ Србије могу чинити привлачном у постјугословенском простору. У том смислу, Вуксановић издваја заједничку историју, популарну културу, музику, јавне личности – попут глумаца, музичара и

спортиста. Потребно је напоменути да савремене околности као што су глобализација, развој информационих технологија и актуелне промене у глобалним односима, позитивно утичу на могућност мањих држава, попут Србије, да раде на ширењу опсега и домета своје меке моћи, са циљем остваривања својих интереса (Матић и Мировић Јанковић 2022, 116). Премда је мека моћ најпре везана за велике силе, она све чешће постаје и средство међународних односа, које употребљавају и мање државе. Манифестација меке моћи мањих држава зависи од мноштва фактора попут величине државе, броја становника, обима економије и тржишта, способности влада за управљање, доступности ресурса и др. (Khanda Timilsana 2023, 145).

ПОТЕНЦИЈАЛИ МЕКЕ МОЋИ СРБИЈЕ НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ

Потенцијали меке моћи Србије на постјугословенском простору остварују се на основу претходно објашњених параметара међусобне повезаности народа и држава које чине овај простор. Без обзира на културну, лингвистичку и историјску повезаност, потребно је истаћи да се перцепције потенцијала меке моћи Србије разликују у државама постјугословенског простора, како због другачијих геополитичких прилика, другачијих међусобних историјских и политичких односа, тако и због демографских чинилаца и степена у коме се мека моћ испољава.

За потребе овог истраживања, два анонимна саговорника из Босне и Херцеговине (БиХ), у одговору на питање како оцењују деловање меке моћи Србије у њиховој држави, сагласна су у ставу да се мека моћ Србије више испољава у БиХ него обрнуто. Саговорници истичу да на јак утицај меке моћи Србије у овој држави, најпре имају ефекат, културна, лингвистичка и историјска повезаност међу државама и народима, али и демографски чиниоци попут великог броја српског становништва у БиХ. За кључне области у којима се мека моћ испољава, оба саговорника издвајају, популарну културу, музику, филмове, телевизијске серије, медије и савремену литературу. Као области у којима мека моћ Србије има потенцијал, саговорници наводе економску сарадњу и инвестиције, сферу образовања и туризам. Када је реч о саговорницима из Хрватске, стиче се нешто другачији утисак о перцепцији меке моћи Србије у овој држави. Редовни професор политикологије на Универзитету у

Загребу и гостујући професор Универзитета у Београду, др Дејан Јовић, у интервјуу истиче да и Србија и Хрватска и даље имају врло високе потенцијале за утицај путем меке моћи у постјугословенском простору, док за кључне области утицаја идентификује медијски утицај (најпре путем Радио телевизије Србије и Хрватске радио телевизије), спорт, музику, књижевност, академске размене и религију. Друга саговорница из Хрватске, која је анонимно учествовала у интервјуу, сматра да мека моћ Србије у овој држави није изражена, јер се у Хрватској као чланици Европске уније (ЕУ) и НАТО, више примећују утицаји ове врсте који долазе са запада. Анонимна саговорница, такође, наводи да се у свим државама некадашње Југославије пре уочава утицај меке моћи западних европских држава, те да мека моћ Србије у Хрватској нема већег значаја. Ипак, саговорница истиче да је мека моћ Србије успешно пројектована у БиХ и делом у Црној Гори. За кључну област у којој се мека моћ Србије испољава, саговорница наводи религију и религијске обичаје, пре свега међу хрватским становништвом православне вероисповести.

За потребе истраживачког рада, у интервјуу су учествовала два саговорника из Црне Горе. Први саговорник, Новица Чабаркапа, наглашава да се мека моћ Србије, најпре, испољава у Републици Српској (БиХ) и Црној Гори. Саговорник наглашава да је према његовом мишљењу, утицај меке моћи Србије у Црној Гори негативног карактера, јер је заснован на дискурсу прожетом митовима и историјском ревизионизму. Додатно, саговорник објашњава да се мека моћ Србије у Црној Гори испољава и кроз увоз српских производа, музичку и филмску индустрију. Други саговорник из Црне Горе, др Владимир Павићевић, сматра да је од свих држава бивше Југославије, Србија она која поседује највећи капацитет и потенцијал за испољавање меке моћи на постјугословенском простору. За области у којима је мека моћ Србије најистакнутија у Црној Гори, др Павићевић истиче економију, енергетику и медиј.

Када је реч о саговорницима из Србије, др Петар Матић, научни сарадник при Институту за политичке студије, наглашава да су области у којима је мека моћ Србије најуспешнија – спорт и култура. Како др Матић наводи, неопходно је истаћи значај економског утицаја на јачање меке моћи. У том контексту, као пример наводи донацију вакцина против корона вируса Северној Македонији и БиХ, што је утицало на побољшање имиџа Србије у овим државама и бољу перцепцију грађана ових држава према

Србији. Додатно, саговорник наводи тенденцију раста утицаја меке моћи Србије на постјугословенском простору, пре свега кроз иницирање и учествовање у регионалним иницијативама попут „Отвореног Балкана”, али и кроз одржавање добрих односа са државама БРИКС-а.

Други саговорник из Србије, Вук Вуксановић, виши истраживач у Београдском центру за безбедносну политику и сарадник ЛСЕ ИДЕАС (*LSE IDEAS*), иностраног политичког тинк-тенка (*think-tank*) при Лондонској школи економије и политичких наука (*London School of Economics and Political Science*), истиче да се испољавање меке моћи Србије у позитивном смислу, огледа, најпре, у тзв. вакцина дипломатији, тј. донирању вакцина против корона вируса државама региона. Поред тога, саговорник меку моћ Србије према постјугословенском простору види и у главном граду, Београду, као атрактивном, урбаном, културном и економском чворишту. Као сфере у којима види потенцијал за испољавање меке моћи Србије, саговорник наводи политичке, друштвене и културне иницијативе помирења, уз покретање пројеката јачег економског и тржишног повезивања и инвестирања.

Као једну од сфера у којој постоји велики потенцијал Србије за пројектовање меке моћи међу државама бивше Југославије, саговорници идентификују размене студената и друге видове сарадње у академској области. Овај вид повезивања помаже у побољшавању дијалога међу народима, превазилажењу устаљених негативних слика о другој, бољем разумевању и изградњи пријатељства. У том смислу, како наводи др Петар Матић, ова сфера је од изузетног значаја за пројектовање меке моћи, будући да академици учествују у креирању наратива у друштвено-политичком смислу.

ПРЕПРЕКЕ МЕКОЈ МОЋИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ

Мека моћ једне државе је само делом креирана путем онога што њена власт остварује кроз политику, али и јавну дипломатију, наводи се у књизи „Будућност моћи” Џозефа Наја и, додаје се, да на манифестацију меке моћи, на позитиван или негативан начин, имају утицај многоструки недржавни актери, унутар земље и иностранства (Нај 2012, 130). Као један од кључних недржавних чиниоца уочавају се медији и дискурс који појединци, одређене

интересне групе или сами новинари унутар медија креирају. У складу са наведеним, др Петар Матић, у интервјуу за потребе овог рада, усмерава пажњу на термин балканизација, који, према његовим речима, означава и све друге конфликте широм света, који су засновани на етничкој фрагментацији и наглашава да се Србија перципира као држава која је томе највише допринела. Истиче да је та слика у великој мери искривљена и да се заснива на конструктима, који су највећим делом заступљени у јавном мњењу земаља Политичког Запада. Матић наглашава да тзв. „хиперкласа“, тј. класа која је у могућности да управља знаковима и симболима, као кључним елементима за комуникацију са јавношћу, у великој мери, долази управо из ових држава. Приметно је, како он каже, да се и на пољу географије креирају конструкти попут „Западни Балкан“, како би се на симболичан начин одвојили „они“ тј. земље ЕУ од „нас“ – земаља Западног Балкана. Све ово често доприноси стигматизацији која се јавља, како између земаља некадашњег југословенског простора, тако и између појединих земаља бивше Југославије и остатка света. Саговорник Матић, као круцијалну препреку за остварење пуног потенцијала меке моћи Републике Србије на простору тзв. „југосфере“ види у ратним дешавањима из деведесетих година и наводи да и даље обитавају стереотипи о Србији и српском народу, у целини. У фокус ставља питања демократизације и људских права као заједничких европских вредности, на основу којих се ствара слика о Србији као другости која те вредности не дели.

Са оваквим гледиштем сагласан је и Вук Вуксановић, који у свом интервјуу за овај рад, мапира као главну баријеру за деловање меке моћи Републике Србије према региону, такође, наслеђе из деведесетих и Србију, коју види као највише оштећену тим периодом историје.

Проф. др Дејан Јовић, у интервјуу за овај рад, као тачку размимоилажења и разлог за потенцијални анимозитет међу државама некадашње Југославије, уочава то да Република Србија, као и друге државе региона, испољавају самовиктимизујући наратив. Истиче да би Србија требало да изађе из дискурса према коме је Запад виктимизује на разне начине, али и то да остале државе некадашње Југославије треба да напусте наратив о томе да их је Југославија, наводно, спутавала. Јовић, додатно, сматра, да је у случају Србије то поприлично тешко, јер постоји проблем Косова,

као и стварна стигма, која је у односу на Србију наступила током ратова у бившој Југославији. Као камен спотицања за Србију да поправи своју репутацију у региону, професор Јовић види у њеном оклевању да се интегрише у западне структуре.

На трагу тврдње да је Хрватска више западно оријентисана од Србије и да је из тог разлога утицај меке моћи на ову државу тиме умањен, стоји анонимна саговорница из Хрватске. Она наводи да је Србија актер, који у међународним односима није стопостотно окренута Западу, као Хрватска, Северна Македонија и Словенија, али да Србија своју меку моћ успешно пројектује у Републици Српској, због већинског српског становништва и идеолошки блиских политика које ове две државе негују. Такође, саговорница увиђа да Србија остварује своју меку моћ и у Црној Гори.

Саговорници из Црне Горе, у оквир тумачења меке моћи Републике Србије према држави из које долазе, као и према остатку региона, стављају, слично осталим учесницима интерјуа – негативну тековину ратова који су проузроковали распад бивше Југославије. Владимир Павићевић, доктор политичких наука, истиче да је цео регион изашао из контекста ратова деведесетих и да се, у складу са тиме, сагледава и питање позиционирања и улоге Србије, као и импакт њене меке моћи. Други саговорник из Црне Горе, Новица Чабаркапа, студент, наглашава да су поменути ратови готово уништили потенцијал за остваривање меке моћи Републике Србије према другим државама, које су настале из Југославије. Сматра да Србију спутава то што се налази у некој врсти изолације између држава које су у НАТО и ЕУ и поставља као питање – колико још дуго Србија може да балансира своју спољну политику и тврди да ће доћи период када ће морати да се јасно одреди смер и да ће то бити најтежи задатак за администрацију, која у том тренутку буде на челу државе. Чабаркапа, надаље, примећује да су ратна дешавања главна тачка спорења на нашим просторима и изражава чуђење да је једном делу омладине тај, како он каже ратни наратив и даље пријемчив. Као пример наводи два филма – „Аида” и „Дара из Јасеновца”, која су, према његовом виђењу, мање допринела разумевању тога да се приказани догађаји више никада не понове – већ су проузроковала стање у коме државе међусобно пребацују кривицу и улазе у понављајуће негативне обрасце, који не воде ка добросуседским односима.

Како би се боље разумела позиција Србије и утицај њене меке моћи, за потребе рада урађени су и интервјуи са два саговорника из Босне и Херцеговине (БиХ), који су одлучили да буду анонимни. Први саговорник, иако каже да се Србија истиче као политички и економски играч и да је њена мека моћ за нијансу јача од меке моћи осталих земаља из региона, уочава, попут саговорника из других земаља – да су ратна дешавања дефинитивно утицала на смањење потенцијала за експанзију меке моћи Србије у бившим југословенским републикама. Наводи да су ратови и конфликти створили дубоку поделу, узајамно неповерење и да су нарушили међуљудске односе између народа бивше Југославије. Истиче то да су различити наративи о ратовима и догађајима из прошлости створили препреке за заједничко разумевање и сарадњу између Србије и других држава. Такође, саговорник увиђа, да на ширење меке моћи Републике Србије у значајној мери утиче и присуство других регионалних и међународних актера, као и економски јаз, за који каже да постоји између Србије и појединих бивших земаља некадашње Југославије. Први саговорник из БиХ детектује недовољну сарадњу и мањак конструктивног дијалога, као отежавајуће околности за изградњу позитивних међусобних односа и промоцију меке моћи.

Други саговорник из Босне и Херцеговине прави поређење између тврде и меке моћи Републике Србије. Каже да је тврда моћ, током деведесетих година XX века, срзала имиџ Србије у региону, али да је мека моћ извршила спонтани баланс. У дневној политици, неразјашњеним билатералним споровима, различитим погледима на распад Југославије види факторе који омеђавају меку моћ Републике Србије. Међутим, сматра, да са проласком времена и релаксирањем политичких односа у региону, мека моћ Србије има велики потенцијал дубљег ширења на постјугословенски простор.

ЗАКЉУЧАК

Између држава постјугословенског простора постоји мноштво активних параметара међусобне повезаности, међу којима се најпре истичу културна сродност, језичка блискост и заједничко историјско наслеђе. Бурна историја обликовала је савремене билатералне односе држава насталих након распада Југославије. Слика о односима између држава постјугословенског простора не може бити сведена само на политичку димензију, која је оптерећена нерешеним билатералним

питањима и у великој мери заснована на ратној прошлости из деведесетих година XX века. Такође, историјско наслеђе не може бити ограничено искључиво ратовима са краја прошлог века. Заједничка историја често се перципира из контекста бољих времена, којих се са носталгијом сећају углавном старије генерације, кроз различите манифестације тзв. југоносталгије.

За свеобухватније разумевање ових односа, потребно је узети у обзир и друге сфере друштвеног живота, у којима се међу овим државама, остварује висок степен интеракције и сарадње. Сарадња у домену културе, која је један од значајних облика меке моћи, може се објаснити путем, претходно споменуте, културне блискости, али и језичке сродности, чиме је омогућена пријемчивост културних производа, попут музике, филмова, телевизијских серија и савремене литературе. Поред културних производа, саговорници су за потенцијале меке моћи Србије на постјугословенском простору препознали и спорт, образовање, туризам, академске размене, религијске праксе и извозне производе који долазе из Србије. Додатно, већи број саговорника нагласио је значај економске сарадње и инвестирања, за испољавање меке моћи. Саговорници су истакли велику важност покретања различитих регионалних иницијатива културног, политичког и привредног карактера, као и иницијатива помирења.

Када је реч о препрекама, без обзира на државу из које долазе, саговорници исказују апсолутну сагласност да је највећа препрека за остваривање пуног потенцијала меке моћи Србије на постјугословенском простору, управо, ратно наслеђе са краја прошлог века, прецизније, употреба супротстављајуће конституисаних наратива о прошлости. Друге препреке односе се на често негативан имиџ Србије, који је у XXI век пренет и након завршетка ратних дејстава, као и на стигматизацију Србије од стране западних држава и недостатак конструктивног дијалога у савременим, друштвено-политичким оквирима. Саговорници из Хрватске, као државе чланице ЕУ, наводе, да на експанзију меке моћи Србије у негативном смислу утиче и њеностанак изван пуне интегрисаности у западне политичке структуре, као и економски јаз између Србије и појединих држава бивше Југославије. На путу ширења меке моћи Србије стоји и утицај других актера на међународном плану, који настоје да своју меку моћ пројектују на читавом постјугословенском простору.

Перцепција меке моћи Србије и њених домета у региону осцилира, у зависности од геополитичких токова, демографске слике државе, мете тј. објекта меке моћи, међусобних историјских несугласица, нерешених спорова из прошлости, али и дубоко укорених предрасуда.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Матић, Петар, и Александра Мирковић Јанковић. 2022. „Мека и паметна моћ Србије као средства за решавање косовско-метохијског питања.” *Војно дело* 74 (3): 113–126. DOI: 10.5937/vojdelo2203113M.
- Bubanja, Iva B. 2018. „Meka moć kao instrument za poboljšanje položaja Srbije u međunarodnom okruženju.” *Tehnika* 73 (6): 882–888. DOI: 10.5937/tehnika1806882B.
- Čalić, Mari-Žanin. 2013. *Istorija Jugoslavije u 20 veku*. Beograd: Clio.
- Keating, Elizabeth, and Zacc Ritter. 2017. “Many in Balkans still see more harm from Yugoslavia breakup.” *Gallup*, 18. May. Last accessed: 15. September 2024. <https://news.gallup.com/poll/210866/balkans-harm-yugoslavia-breakup.aspx>.
- Khanda Timilsana, Binod. 2024. “Soft Power and Small States: A Theoretical Discussion.” *Journal of Political Science* 24: 139–158. DOI: 10.3126/jps.v24i1.62860.
- Kvale, Steinar. 1996. *Interviews*. London: Sage Publications.
- Myers, Steven, and Chris Buckley. 2019. “American Basketball vs. Chinese Hardball: Guess Who Won.” *The New York Times*, 13. October 2019. Last accessed: 21. September 2024. American Basketball vs. Chinese Hardball: Guess Who Won – The New York Times.
- Naj, Džozef S. 2012. *Budućnost moći*. Beograd: Arhipelag.
- Naj, Džozef. 2006. Kako razumevati međunarodne sukobe. Beograd: Stubovi kulture.
- Popović, Milica. 2017. “Yugonostalgia. The meta-national memory narratives of the last pioneers.” In *Nostalgia on the Move*, eds. Mirjana Slavković and Marija Đorgović, 42–50. Belgrade: The Museum of Yugoslavia.

Velikonja, Mitja. 2024. "Lonely lost planet Yugoslavia." *Peščanik*, 11. oktobar. Poslednji pristup: 24. septembar 2024. <https://pescanik.net/lonely-lost-planet-yugoslavia/>.

Wattles, Isidora. 2009. "Intervju kao istraživačka metoda: teorijski aspekti." *Civitas* 9 (2): 201–214.

Интервјуи

Анонимна саговорница. (Хрватска), у дискусији са ауторима. Март 2024.

Анонимни саговорник 1. (Босна и Херцеговина), у дискусији са ауторима. Април 2024.

Анонимни саговорник 2. (Босна и Херцеговина), у дискусији са ауторима. Април 2024.

Вуксановић, Вук. (Србија; виши истраживач у Београдском центру за безбедносну политику и сарадник ЛСЕ ИДЕАС), у дискусији са ауторима. Март 2024.

Јовић, Дејан (Хрватска; редовни професор политикологије на Универзитету у Загребу; гостујући професор Универзитета у Београду), у дискусији са ауторима. Април 2024.

Матић, Петар. (Србија; научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд), у дискусији са ауторима. Март 2024.

Чабаркапа, Новица. (Црна Гора; студент), у дискусији са ауторима. Април 2024.

Павићевић, Владимир. (Црна Гора; доктор политичких наука), у дискусији са ауторима. Април 2024.

Marina Todorović*

Belgrade

Danica Lazović**

Institute of Social Sciences, Belgrade

THE RANGE OF SOFT POWER OF THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE POST-YUGOSLAV AREA***

Resume

The states created after the breakup of Yugoslavia, in modern circumstances, continue to cooperate in various socio-political areas, although their mutual relations are largely shaped by a rich history and burdened by events from the end of the 20th century, which often represent an obstacle in fulfilling the full potential of cooperation and mutual influence. Regardless of the obstacles that objectively exist, it is necessary to take into account the similarities between the people of states that emerged from Yugoslavia, which significantly affect the manifestation of soft power. The research is theoretically based on Joseph Nye's concept of soft power. In the methodological sense, the research is based on the scientific method of interview. During the research process, methods of content and discourse analysis, historical methods, as well as induction and deduction methods were used. The basic research question that the authors strive to answer is: What is the perception of the soft power of the Republic of Serbia in the post-Yugoslav area? The paper offers the answer to the question What are the basic obstacles and the most prominent potentials of the soft power of the Republic of Serbia in the post-Yugoslav

* E-mail address: todormari@icloud.com; ORCID: /

** E-mail address: dlazovic@idn.org.rs; ORCID: 0009-0006-4211-3048.

*** The paper was created within the scope of scientific research activities financed by the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of the Republic of Serbia.

space? The research results indicate that the countries of the post-Yugoslav area are to a high extent susceptible to the soft power influence of Serbia, which is facilitated by the factors of mutual historical, cultural, and linguistic interconnectedness. However, the findings of the research show that in addition to the factors of mutual connection, which facilitate the influence of the soft power of the Republic of Serbia, other factors tend to weaken the possibility of the influence of Serbia's soft power. The scope of Serbia's soft power in the post-Yugoslav countries is most visible in the sphere of culture, music, films, TV series, and contemporary literature. In addition, Serbia's potential is reflected in its capacity to initiate social, political, and cultural regional initiatives, as well as reconciliation initiatives. The results indicate that Serbia is seen as a regional factor that can influence the expansion of soft power in the post-Yugoslav sphere through economic activity. The biggest obstacles to projecting Serbia's soft power relate to the war legacy from the end of the last century, opposing narratives about controversial historical events, unresolved bilateral disputes, but also prejudices associated with the negative image of Serbia at the time of the breakup of Yugoslavia.

Keywords: soft power, influence, Yugoslavia, Republic of Serbia, post-Yugoslav area

* Овај рад је примљен 21. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

УДК 324(497.12)''2004''
DOI: 10.5937/pr82-52509
Прегледни рад

Политичка ревија
4/2024.
Vol. 82
стр. 81-111

*Петар Матић**

Институт за политичке студије, Београд

*Марко Мијатовић***

Београд

ДА ЛИ СУ ЕВРОПСКИ БИРАЧИ МОТИВИСАНИ? СЛУЧАЈ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ 2024. ГОДИНЕ

Сажетак

Избори за европски парламент у Републици Словенији 9. јуна 2024. године део су ширег изборног процеса на коме се бира девет словеначких посланика у Европски парламент за предстојећи мандатни период 2024–2029. године. Циљ овог рада је да опише и у основним цртама објасни укупан словеначки и европски контекст избора, посебне карактеристике словеначке политичке сцене, као и резултате ових избора. И овом приликом је дошла до изражаја традиционална идеолошка подела словеначког друштва на линији десница-центар-левица, на средини мандата лево-центристичке Владе Роберта Голоба, у изборном систему који фаворизује велике националне странке (пропорционални систем са једном изборном јединицом без цензуса, уз преференцијално гласање), те традиционално ниске излазности на европским изборима у Словенији. Паралелно одржани саветодавни референдуми о промени изборног система (увођење преференцијалног гласања), те о законима о медицинској

* Имејл адреса: pmatic75@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0205-9762.

** Имејл адреса: markomijatovic78@gmail.com; ORCID: 0009-0008-9948-2287.

еутаназии, гајењу и преради конопље у медицинске сврхе, гајењу конопље за ограничену, личну употребу осликали су и неке од приоритета Владе и жељу за повећањем излазности на упоредо одржаним Европским изборима, али и дали одговоре десне опозиције и коначну одлуку грађана.

Кључне речи: европски избори, Словенија, политичке партије, референдуми, изборни систем, контекстуална политичка анализа

УВОД

У овом раду желимо да представимо у основним цртама институцију Европског парламента, као и кратки историјат страначког система и одржавања избора за Европски парламент у Републици Словенији, која у овој години обележава две деценије чланства у Европској унији. Чланство у Европској унији Словенији је донело још једне изборе у изборном календару, који су до сада исказали у тој земљи своје посебности (доминација великих националних странака, мала заинтересованост и излазност грађана за њих, посебно насупрот националним изборима и др). Наравно, највећу пажњу посветићемо друштвено-политичком контексту европских избора у Словенији, њиховим актерима, односно резултатима и последицама. Избори за Европски парламент се у литератури неретко тумаче као другоразредни, с обзиром на реални опсег моћи коју он поседује у односу на друге институције. Ово се, такође, односи на генерални став бирача према Европској унији, који је посматрају као недовољно јасну, с обзиром на постојеће институционалне аранжмане (Матић 2008, 1069). Неки аутори сматрају да је недовољно посматрати политичко представљање унутар Европске уније кроз деловање политичких партија, с обзиром на својеврсни институционални *melange* (Hix and Lord 1997). Упркос настојањима институционалних дизајнера да унапреде позицију Европског парламента кроз иновације, он и надаље остаје представничко тело са значајно суженим функцијама и надлежностима (Radić Milosavljević 2015, 46). Ово условљава да се европски избори у литератури третирају као другоразредни (Reif and Schmidt 1997; Marsh 1998; Bartels 2023). Последњи изборни циклус

европских избора је од неких истраживача тумачен као критична тачка (European Policy Center 2024, 2). Ми ћемо у овом раду настојати да укажемо на специфичности везане за институционални дизајн изборног система за словеначке представнике у Европски парламент. Такође, представимо кључне статистичке податке везане за расподелу гласова и мандата након последњег изборног циклуса. Рад ће неизбежно садржати и елементе контекстуалне политичке анализе, како би се представили сви битни фактори који су посредно и непосредно утицали на ток и резултате наведених избора.

ИЗБОРИ ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ – ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Европски парламент је један од најважнијих органа унутар институционалне хијерархије Европске уније, који се бира непосредно и који тако има висок степен легитимности (Vajdenfeld i Vesels 2005, 129). Он надстранички повезује националне странке у надстраничке политичке групе сличних политичких афилијација (121). Међу њима предњаче: Европска народна партија (EPP), Партија европских социјалиста (PES), Савез либерала и демократа за Европу (ALDE), Европски конзервативци и реформисти (ECR), Идентитет и демократија (ID), Европска партија зелених, те Партија европске левице уз представнике странака које не припадају ниједној од ових група. Током свог деловања Европски парламент је од оснивања Бриселским актом 1976. године и првог конституисања 1979. године постепено ширио своје надлежности од представничког тела са slabим овлашћењима до органа са јасном законодавном, надзорном и изборном функцијом (Brezovšek, Naček i Kukovič 2016, 242). У Европском парламенту Република Словенија првобитно је имала седам посланика у Европском парламенту. Доцнијим измена, на основу демографских кретања, број посланика из Словеније повећан је на осам, а потом на девет.

У Европском парламенту тренутно се бира 720 посланика (плус председник), док мандат посланика у Европском парламенту траје пет година. Уговором из Мастрихта (1993) обезбеђено је право гласа, у свакој чланици Европске уније, свим држављанима земаља чланица које имају стални боравак у другој држави – чланици. Право гласа на овим изборима је имало око 373 милиона бирача у 27 држава чланица Европске уније.

ПОЛИТИЧКИ И СТРАНАЧКИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СЛОВЕНИЈЕ

Република Словенија 1991. постаје самостална одвајањем од некадашње Југославије и по карактеру је унитарна држава. У турбулентном периоду осамостаљења, није изостала ни јака политичка динамика која је пратила линије расцепа по линији десница-центар-левица, при чему је у периоду од 1990. до 1992. постојало чак 131 странка (Lukšič 2001, 38), али се тај број доцније смањивао и 2001. износио 34 (43) или 2017. пак 30 (Kovačević 2019, 34). И поред ренесансе броја партија у новоформираном словеначком вишестраначком систему, на првим изборима на њима узима учешћа само један мањи део њих (1990 – 17, 1992 – 33, 1996 – 18, 200 – 16, 2004 – 23), итд. (Fink Hafner 2006, 374).

Уједно, после увођења вишепартијског система у Словенији, највећу предност су имале странке претходног режима, или „трансформисане друштвено-политичке организације” (садашње Социјалдемократе – СД, као наследник Савеза комуниста Словеније, односно Либерална демократија Словеније – ЛДС, као наследник некадашњег Савеза социјалистичке омладине Словеније) које су већ имали наслеђену организациону структуру широм земље. Опозиционим партијама је формирање по тој логици ишло далеко теже, па је за организационо покривање Словеније требало више од једне деценије (380–381). Већ од средине 1990-их у Словенији се формирају „два мање-више непомирљива блока – у првом су превладавале странке које су настале из политичких организација насталих у комунистичком раздобљу, а у другом странке које су се од словеначке независности формирале од почетка – саме себе су се прозвале странке ’словеначког пролећа’. Врхунац подела био је и бојкот манифестације 50 година од краја Другог светског рата од стране десних ’пролећарских’ странака” (Vodopivec 2021, 366).

Имајући наведено у виду од самог почетка вишестраначја у Словенији се формира биполарност (на линијама комунизам-антикомунизам или пак левица-десница), а која је донекле успела да се реши пропорционалним системом избора на националном нивоу, који је имплицирао коалиционе владе, односно тражење кроз постизборни дијалог довољне већине у кључним питањима словеначког друштва (Fink Hafner 2006, 381).

Простор левице и центра су заузели делови бившег Савеза комуниста Словеније, односно Савез комуниста Словеније – Странка демократске обнове и Савез социјалистичке омладине Словеније – Либерални савез (касније Либерално-демократска странка и Либерална демократија Словеније). Већ на првим изборима 1990. године дошло до њиховог разилажења на леву, социјалдемократску и центристичку, либералнију струју. Словеначка левица је одржавала свој утицај држањем позиције председника Словеније од стране њеног лидера Милана Кучана у прва два петогодишња мандата и парламентарном позицијом Здружене листе социјалдемократа – ЗЛСД (од 1993. уједињених бившег Савеза комуниста – Странке демократске обнове, Социјалдемократске уније, те делова Социјалистичке странке и Радничке странке). Касније је странка променила име у Социјалдемократе (СД). Током 2014. формирана је и наглашеније коалиција странака левичарског опредељења коалиције под називом Левица (коју су чинили Иницијатива за демократски социјализам, Странка за одрживи развој Словеније и Демократска странка рада), која 2017. постаје странка и почиње да игра све интензивнију улогу у политичком животу Словеније.

Простор политичког центра заузела је центристичка Либерална демократија Словеније – ЛДС, раније Либерални савез (формално наследник Савеза социјалистичке омладине Словеније, формацијског дела Савеза комуниста Словеније) чији је први председник био Јожеф Школч, а потом од 1992. године под лидерством последњег словеначког члана Председништва СФРЈ Јанеза Дрновшека. Услед драстичног пада утицаја ЛДС после 2008. године, водеће либералне опције (које воде такозвана „нова лица”) постају Странка модерног центра (СМЦ) професора Правног факултета Мирослава Церара на изборима 2014. године, Листа Марјана Шарца (ЛМШ) дугогодишњег градоначелника Камника Марјана Шарца на изборима 2018. године (Vodopivec 2021, 396-398). Исти случај се догодио и са Покрет Свобода менаџера енергетске компаније ГЕН И Роберта Голоба на изборима 2022. године, који је победио на изборима у априлу те године, иако је Покрет основан у јануару исте године.

Простор деснице, односно странака „словеначког пролећа” заузимали су интелектуални кругови либералних и десних, али и социјалдемократских опредељења који су се у словеначкој јавности појавили још 1980-их и из којих су настале странке тзв. словеначког пролећа, како се неретко назива период краја осамдесетих година XX

века када се у Словенији почело отворено говорити о самосталности од Југославије. Те странке су пре свих: 1) Словеначка демократска странка (која је настала из првобитне Социјалдемократске странке Словеније дисидената Јоже Пучника и Франце Томшича која је од 1993. године под лидерством Јанеза Јанше и од тада је дијаметрално променила политику од социјалдемократске у правцу десне, популистичке странке); 2) Словеначка људска странка (СЛС) заснована у првом реду на заштити интереса и права земљорадника; 3) Нова Словенија – хришћанска народна странка (НС), умерено десно са карактеристичном клерикалном компонентом, а која је настала 2000. године услед неслагања унутар фузионисане странке СЛС коју су формирали некадашњи Петерлеов СКД и Подобников СЛС (Lukšič 2001, 40–42).

У погледу историјата доминације политичких струја, после прве две године „десне” владе (1990–92) коју чини коалиција ДЕМОС (Словеначка демократска заједница, Социјалдемократски савез Словеније, Словеначки хришћански демократи, Зелена странка, Словеначки сељачки савез, Обртнишка странка, Странка Сиви Пантери), долази до растуће доминације ЛДС у политичком животу Словеније (39) и која ће, различитим политичким аранжманима (са ЗЛСД, СЛС и др) и остати пре у њеној извршној власти до 2004. године (уз петомесечну паузу „десне” владе током 2000. године) и држати позицију председника државе Јанез Дрновшека, све до смрти 2008. године (Lukšič 2001, 37–44; Rogelj 2021, 74–79). Поред прављења разних коалиција, дуговечности ЛДС доприносио је и политички прагматизам, и идеолошко померање на центристичке, па и десније позиције (Fink Hafner 2006, 375).

Први цели мандат у извршној власти десница под СДС Јанеза Јанше имала тек у периоду 2004–2008 (Zver 2019, 81). Након тзв. Прве Јаншине владе (2004–2008) поново долази до превласти лево-либералних опција. После Владе Б. Пахора (2008–2012), поново на краatak период на власт долази десна тзв. Друга Јаншина влада (2012–2013), да би потом опет дошло до преваге лево-либералних влада, под руководством Аленке Братушек (2013–2014), Мирослава Мира Церара (2014–2018) и Марјана Шареца (2018–2020). У политички чудној ситуацији уочи саме Ковид епидемије премијер Марјан Шарец подноси оставку, а у марту 2020. године на власт долази тзв. Трећа влада Ј. Јанше (2020–2022). После парламентарних избора 2022. године коначно долази до превласти лево-либералне опције и формирања

Владе Р. Голоба. Читава кратка ретроспектива коалиционих влада Словеније након осамостаљења указује на доминацију либералних и левих партија у односу на десницу која је на власти свега непуну трећину наведеног периода (Мијатовић 2023, 40).

Уједно, партијски систем Словеније можемо карактерисати као систем са умереним или ограниченим вишепартизмом јер постоји константа коалиционих влада у којој имамо једну партију са значајним резултатом али не и натполовичном већином, па се владајућа већина формира са мањим партијама, уз извесна одступања до којих је дошло нпр. 2011. и 2014, али и 2018. године када је формирана мањинска Влада (Ковачевић 2019, 37).

У политиколошком смислу, како описује актуелну политичку сцену словеначка политиколошкиња Даница Финк Хафнер (*Danica Fink Hafner*) Словенији је за 30 година вишестраначја дошла до ситуације да су „водеће, велике ‘старе’ партије почеле да искључиво следе јавно мњење како би се максимизирала корист за страначке елите, док су се нове странке углавном релативно уски политички одбори за вођење предизборних кампања око којих се широм земље формирају замеци страначке организације, које заправо то нису – обе тенденције су штетне за демократију” (Fink Hafner, 2022).

Избори за Европски парламент у Републици Словенији спроводе се равномерним петогодишњим размацама од 2004. Дакле, укупно је пре овогодишњих избора одржано четири изборна циклуса (2004, 2009, 2014 и 2019). У прва два циклуса 2004. и 2009. Словенија бира седам посланика, 2014. и 2019. године осам посланика, а 2024. их је бирала девет (сходно одлуци Европског савета 2023/2061 од 22. септембра 2023. године о измени квота за избор посланика у Европски парламент за период 2024–2029, услед демографских кретања и промена (Evropski svet – Svet Evropske unije 2023)).

У погледу изборног система, који се код избора европских посланика разликује од националних избора – уместо 10 изборних јединица код националних избора постоји само једна где се бирало (овог пута) девет посланика са системом пропорционалног избора, једног преносивог гласа и преференцијалног гласања – до пуног изражаја долазе тежње за „национализацијом политике” (Caramani 2004, 289–290) и фаворизовања великих националних партија. Одређену прилику за тражење „свог места под сунцем” мале странке су имале у чињеници мале излазности поготово бирача *mainstream* партија, али ни то није довело (као у неким другим земљама) до

њихове промоције на европским изборима. Иако цензус на изборима не постоји, чињеница је да је странка са дугом парламентарном традицијом и значајним поверењем бирача – СД добила мандат са најмањим процентом освојених гласова 2014. године, али и за то им је било потребно релативно високих 8,08% гласова на националном нивоу.

На првим европским изборима 13. јуна 2004. године, на којима је гласало 28,3% бирача (европски просек је био 45,7%). Од 13 изборних листа (и 91 кандидата) највише гласова добила је Нова Словенија 23,57% гласова, а потом Либерално-демократска странка 21,91%, Словеначка демократска странка 17,65%, Социјалдемократе 14,15% и Словеначка људска странка 8,41%. За посланике су изабрани посланици – НСи 2, ЛДС 2, СДС 2 и СД 1.

Сходно својим политичким афилијацијама НСи и СДС су постали део Европске народне партије – ЕПП, ЛДС либералне коалиције Алијансе европских либерала и демократа – АЛДЕ, а СД Партије европских социјалиста – ПЕС.

На наредним европским изборима 7. јуна 2009. године гласало је 28,33% бирача (европски просек 42,97%) и победила је СДС са 26,66% гласова, а потом су следиле Социјалдемократе – 18,43%, Нова Словенија – 16,58% и Либерална демократија Словеније – 11,48%, Зарес – 9,76%. Мандате су освојили: СДС 2, СД 2, ЛДС 1, Зарес 1. (Zver 2019, 110, 191). Посланици СДС и НСи постају део ЕПП, СД постаје део ПЕС, а ЛДС и Зарес коалиције АЛДЕ.

Због промене броја представника сваке државе-чланице, као последице усвајања Лисабонског уговора, а услед тога и промене Закона о избору посланика у Европски парламент из Републике Словеније, 2011. године Словенија добија још једног европског посланика, и то место је припало СДС (Brezovšek, Наšek i Kukovič 2016, 243–244), тако да је распоред посланика у периоду 2011–2014 био – СДС 3, СД 2, ЛДС 1 и Зарес 1.

Пет година касније, 25. маја 2014. године, на европским изборима у Словенији гласа 24,55% гласача (европски просек 42,61%). На изборима поново победу односи СДС са 24,78%, коалиција НСи и СЛС – 16,60%, коалиција „Верјамем” Листа Игора Шолтеса – 10,33%, ДеСУС – 8,12% и СД – 8,08%. Посланичка места су добили СДС 3, коалиција НСи 2 (НСи 1 и СЛС 1), коалиција „Верјамем” 1, ДеСУС 1 и СД 1. Посланици СДС, НСи и СЛС постају део ЕПП, „Верјамем”

Листа Игора Шолтеса део Зелених – Европског слободног савеза и СД део ПЕС (Zver 2019, 141-142, 191).

Коначно, на европским изборима 26. маја 2019. године гласа 28,89% (европски просек 50,62%) опет већину односи СДС у коалицији са СЛС – 26,25%, СД добија 18,66%, Листа Марјана Шарца 15,44%, а НСи – 11,14. Према расподели мандата, коалиција СДС–СЛС добија 3 (СДС 2 и Нова људска странка - НЛС 1), СД 2, ЛМШ 2 (два посланика ЛМШ прешла су у редове Покрета Слобода након фузије две странке 2022. године) и НСи 1. Посланици СДС, НСи и НЛС (од почетка 2023. године НЛС фузионисала се са СДС) деловаће под окриљем ЕПП, СД под окриљем ПЕС, а ЛМШ у европској породици либералних партија АЛДЕ (RENEW).

Карактеристично, излазност на европским изборима је у Словенији најнижа од свих других избора – 28,3% (2004), 28,25% (2008), 24,55% (2014) и 28,99% (2019). То добија на значају имајући у виду да парламентарни избори у Словенији изазивају велику пажњу јавности и на њима је 2022. године излазност била високих 70,97%.

Има мишљења да је ниска излазност на европске изборе у Словенији (често тек на половини европског просека) последица генералног разочарања у политику, као и незаинтересованости и неразумевања бирача. При томе, кључни чинилац при избору европских посланика у Словенији била је харизма и поверење у поједине кандидате, као што је то изразито био случај са посланицима СД Борути Пахора 2004. или Тање Фајон 2014. године (Brezovšek, Naček i Kukovič 2016, 244–245).

ИСТОРИЈАТ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ

Словенија је 2004. године ушла у чланство Европске уније и НАТО, што су још од њеног осамостаљења били њени стратешки циљеви (Vodopivec 2021, 371). Саветодавни референдум о приступању Словеније Европској унији и НАТО спроведен је 23. марта 2003. године. На њима је учествовало 60,44% бирача, од којих се за чланство у Европској унији одлучило високих 89,64%, а против 10,36% гласача. Чланство у НАТО јесте имало јасну већину, али значајно мању него чланство у Европској унији, тако је 66,08% гласало за улазак, а против 33,92% (378).

Једна од последица уласка у Европску унију била је и то да су словеначки грађани, поред гласања на националним и локалним изборима, али и за Словенију карактеристичним референдумима (законодавним и саветодавним), добили прилику да узму учешћа у изборима за Европски парламент.

Једна од последица уласка у Европску унију била је и то да су словеначки грађани, поред гласања на националним и локалним изборима, али и за Словенију карактеристичним референдумима (законодавним и саветодавним), добили прилику да узму учешћа у изборима за Европски парламент.

Избори за Европски парламент у Републици Словенији спровode се равномерним петогодишњим размацама од 2004. Дакле, укупно је пре овогодишњих избора одржано четири изборна циклуса (2004, 2009, 2014 и 2019). У прва два циклуса 2004. и 2009. Словенија бира седам посланика, 2014. и 2019. године осам посланика, а 2024. их је бирала девет (сходно одлуци Европског савета 2023/2061 од 22. септембра 2023. године о измени квота за избор посланика у Европски парламент за период 2024–2029, услед демографских кретања и промена (Evropski svet – Svet Evropske unije 2023)).

У погледу изборног система, који се код избора европских посланика разликује од националних избора – уместо 10 изборних јединица код националних избора постоји само једна где се бирало (овог пута) девет посланика са системом пропорционалног избора, једног преносивог гласа и преференцијалног гласања – до пуног изражаја долазе тежње за „национализацијом политике” (Caramani 2004, 289–290) и фаворизовања великих националних партија. Одређену прилику за тражење „свог места под сунцем” мале странке су имале у чињеници мале излазности поготово бирача *mainstream* партија, али ни то није довело (као у неким другим земљама) до њихове промоције на европским изборима. Иако цензус на изборима не постоји, чињеница је да је странка са дугом парламентарном традицијом и значајним поверењем бирача – СД добила мандат са најмањим процентом освојених гласова 2014. године, али и за то им је било потребно релативно високих 8,08% гласова на националном нивоу.

На првим европским изборима 13. јуна 2004. године, на којима је гласало 28,3% бирача (европски просек је био 45,7%). Од 13 изборних листа (и 91 кандидата) највише гласова добила је Нова Словенија 23,57% гласова, а потом Либерално-демократска странка

21,91%, Словеначка демократска странка 17,65%, Социјалдемократе 14,15% и Словеначка људска странка 8,41%. За посланике су изабрани посланици – НСи 2, ЛДС 2, СДС 2 и СД 1.

Сходно својим политичким афилијацијама НСи и СДС су постали део Европске народне партије – ЕПП, ЛДС либералне коалиције Алијансе европских либерала и демократа – АЛДЕ, а СД Партије европских социјалиста – ПЕС.

На наредним европским изборима 7. јуна 2009. године гласало је 28,33% бирача (европски просек 42,97%) и победила је СДС са 26,66% гласова, а потом су следиле Социјалдемократе – 18,43%, Нова Словенија – 16,58% и Либерална демократија Словеније – 11,48%, Зарес – 9,76%. Мандате су освојили: СДС 2, СД 2, ЛДС 1, Зарес 1. (Zver 2019, 110, 191). Посланици СДС и НСи постају део ЕПП, СД постаје део ПЕС, а ЛДС и Зарес коалиције АЛДЕ.

Због промене броја представника сваке државе-чланице, као последице усвајања Лисабонског уговора, а услед тога и промене Закона о избору посланика у Европски парламент из Републике Словеније, 2011. године Словенија добија још једног европског посланика, и то место је припало СДС (Brezovšek, Наšek и Kukovič 2016, 243–244), тако да је распоред посланика у периоду 2011–2014 био – СДС 3, СД 2, ЛДС 1 и Зарес 1.

Пет година касније, 25. маја 2014. године, на европским изборима у Словенији гласа 24,55% гласача (европски просек 42,61%). На изборима поново победу односи СДС са 24,78%, коалиција НСи и СЛС – 16,60%, коалиција „Верјамем” Листа Игора Шолтеса – 10,33%, ДеСУС – 8,12% и СД – 8,08%. Посланичка места су добили СДС 3, коалиција НСи 2 (НСи 1 и СЛС 1), коалиција „Верјамем” 1, ДеСУС 1 и СД 1. Посланици СДС, НСи и СЛС постају део ЕПП, „Верјамем” Листа Игора Шолтеса део Зелених – Европског слободног савеза и СД део ПЕС (Zver 2019, 141–142, 191).

Коначно, на европским изборима 26. маја 2019. године гласа 28,89% (европски просек 50,62%) опет већину односи СДС у коалицији са СЛС – 26,25%, СД добија 18,66%, Листа Марјана Шарца 15,44%, а НСи – 11,14. Према расподели мандата, коалиција СДС-СЛС добија 3 (СДС 2 и Нова људска странка - НЛС 1), СД 2, ЛМШ 2 (два посланика ЛМШ прешла су у редове Покрета Слобода након фузије две странке 2022. године) и НСи 1. Посланици СДС, НСи и НЛС (од почетка 2023. године НЛС фузионисала се са СДС) деловаће под

окриљем ЕПП, СД под окриљем ПЕС, а ЛМШ у европској породици либералних партија АЛДЕ (RENEW).

Карактеристично, излазност на европским изборима је у Словенији најнижа од свих других избора – 28,3% (2004), 28,25% (2008), 24,55% (2014) и 28,99% (2019). То добија на значају имајући у виду да парламентарни избори у Словенији изазивају велику пажњу јавности и на њима је 2022. године излазност била високих 70,97%.

Има мишљења да је ниска излазност на европске изборе у Словенији (често тек на половини европског просека) последица генералног разочарања у политику, као и незаинтересованости и неразумевања бирача. При томе, кључни чинилац при избору европских посланика у Словенији била је харизма и поверење у поједине кандидате, као што је то изразито био случај са посланицима СД Борута Пахора 2004. или Тање Фајон 2014. године (Brezovšek, Naček i Kukovič 2016, 244–245).

ИЗБОРНА ПРАВИЛА ЗА ИЗБОРЕ ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ

У складу са поменутих правилима за избор посланика у Европски парламент, и европски посланици у Словенији се бирају по пропорционалном систему, у примену Д Онтове методе без цензусног прага и са могућношћу преференцијалног гласања (*Zakon o volitvah poslancev iz Republike Slovenije v Evropski parlament* 2002).

Избори се расписују најраније 135 дана, а најкасније 75 дана уочи избора од стране председника Републике.

Кандидатске листе могу подносити политичке странке, коалиције или пак сами гласачи. Ако листу подноси једна странка, потребна је подршка четири посланика у Државном збору или хиљаду бирача. Листу коалиције коју чини две или више странака мора да подржи или шест посланика или хиљаду и пет стотина бирача. Самостално, бирачи могу поднети своје кандидатске листе које морају бити подржане са по три хиљаде потписа.

Право на кандидатуру имају пунолетни држављани Словеније или пак држављани других држава Европске уније који имају право на стални боравак у Словенији. Сваки пол на кандидатским листама мора бити заступљен са најмање 40%.

Добијени мандати се израчунавају на основу броја добијених гласова, при чему се редослед на листи може променити ако поједини

кандидат добије довољан број преференцијалних гласова. Висина потребних преференцијалних гласова се одређује тако да се укупан број гласова које је добила кандидатска листа подели са двоструком вредношћу кандидата на листи. Уколико ниједан кандидат тај услов не испуњава, онда се мандати деле по првобитном редоследу на листи (čl. 3).

ДРУШТВЕНО-ПОЛИИТИЧКИ КОНТЕКСТ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ

У складу са прописаном процедуром, председница Републике Словеније Наташа Пирц Мусар расписала је 23. фебруара 2024. године изборе за Европски парламент у Републици Словенији за 9. јун 2024. године (Uradni list Republike Slovenije, br. 15/2024).

Иначе, вољом парламентарне већине лево-либералне владе коју чине Покрет Слобода, Социјалдемократе и Левица за исти дан расписани су саветодавни референдуми, и то о: уређивању права на помоћ при добровољном прекидању живота; о преференцијском гласању приликом избора у Државни збор, о гајењу и коришћењу конопље у медицинске сврхе, као и о гајењу и преради конопље за ограничену, личну употребу (Uradni list Republike Slovenije, br. 35/2024).

Друштвено-политички контекст европских избора у Словенији чиниле су релативно стабилни двогодишњи период Владе коју од 2022. године чине Покрет Слобода, СД и Левица. Наравно, наведени период није био лишен политичке динамике и напетости. Јавност Словеније су окупирала већ деценијско питање реформе јавног здравства, економског развоја, радних играција, безбедности граница, уз стално присутне напетости поделе на десни и центристичко-леви блок партија, који су у перманентном идеолошком сукобу око погледу на историју Словеније у Југославији и њеном осамостаљењу, као и укупног искуства самосталне државе.

Носећа странка коалиција – Покрет Слобода била је највише под лупом јавности, услед велике подршке коју је добила парламентарним изборима 2022. године са лидером, политички релативно неискусним Робертом Голобом. Покрет Слобода је наставио традицију својих либералних претходника (Странка модерног центра – СМЦ или пак Листе Марјана Шарца – ЛМШ), чија је нагла популарност

исказана на изборима на којима су стреловито дошли на власти, полако падала током мандата. Ипак, за две године мандата Покрет Слобода пак није имао већих афера, а премијер Голоб је лако посезао и за променама у министарском саставу. Са кадровским решењима, као нова странка, Покрет Слобода имала је одређених проблема, па је тако јако одјекнула релативно брзо смена министарке полиције Татјане Бобнар, која је касније премијера Голоба оптуживала „за жељу за политичким утицајем на рад полиције”.

Друга странка коалиције – СД чини се да је највише трпела од афера у јавности. Доминирале су теме „афере Москович” (позната чињеница да се централа СД у Љубљани налазила у национализованој згради јеврејске породице Москович која је страдала у Холокаусту), „афера Судска зграда” (која је заправо представљала корупционашку аферу у којој је Министарство правде под функционерком СД Доминике Шварц Пипан купила зграду за нови суд у Љубљани за 7,7 милиона евра од приватне фирме са којом је приватно била посредно повезана, а која је исти објект 2019. године купила за 1,7 милиона евра). Томе треба додати и константни пад поверења јавности у председницу и министарку иностраних послова Тању Фајон. Нужност промена у СД условила је и избор новог председника средином априла 2024. године – Матјажа Хана, дугогодишњег високог функционера и народног посланика i (Daugul 2024)

Услед лоших изборих резултата на председничким, па и парламентарним и локалним изборима у Левици, која по први пут као странка крајње левеце улази у извршну власт 2022, долази до промене на месту лидера, па тако уместо Луке Месеца на место координатора (председника) Левице долази функционерка странке и министар културе Аста Вречко.

Не треба посебно наглашавати да јака опозициона СДС (под вођством Јанеза Јанше, који је на том месту већ 31 годину) већ од избора Владе 2022. године спроводи јаку, агресивну кампању против власти, и користи свој опозициони положај за законодавне иницијативе и јачање свог политичког положаја. Из редова СДС су се низале оптужбе на рад Владе, уз неретке иницијативе за смене министара и интерпелације (иницијативе у Државном збору за гласање о поверењу Влади).

Тако је током саме кампање за европске изборе (која у Словенији траје званично 30 дана), покренута је иницијатива у Државном збору којом се тражи испитивање рада енергетске компаније ГЕН-И у

којој је радио актуелни премијер Словеније и председник Покрета Слобода Роберт Голоб.

Ипак, ни СДС није био лишен унутрашњих потреса, па тако све самосталнији у свом деловању народни посланик и кандидат на председничким изборима 2022. године, Анже Логар, од тада инсистира на самосталном политичком ангажману. Остао је посланик СДС у Државном збору, иако није пристао да потпише „изјаву верности СДС до краја посланичког мандата” и основао своју невладину организацију „Платформу за сарадњу”. Има мишљења којима се Логар види као лидер нове странке која би умеренијом платформом придобила нове бираче и формирала парламентарну већину на наредним парламентарним изборима 2026. године, што је Логар у својим медијским наступима оповргава речима да „не жели да креће тежим путем и улази у конфликте са својом странком да би сутра, са неком новом странком постао њен привезак”. Са друге стране, изражава и жељу да се на скупштини странке 2025. у договору са председником СДС Јанезом Јаншом дође на његово место, у склопу „смене политичких генерација” (Mladina 2024). Уједно, СДС је оштро супротстављен са владајућом коалицијом и често наглашава да у наредној, 2025. години очекује ванредне парламентарне изборе.

Сумарно, у периоду након „суперизборне године” 2022. (у којој су одржани редовни председнички, парламентарни и локални избори) словеначку политичку сцену су окупирали пре свега поменуто питање реформе јавног здравства – премијер Голоб је у више наврата наглашавао да је циљ Владе да грађани „имају приступ квалитетном здравственом осигурању, те конституисања пакета права грађана у области здравства уз финансијску одрживост система”, а потом и економије, безбедности, миграција, као и санирања последица катастрофалних поплава у лето 2023. године. Десетак дана уочи европских избора Влада је преко министарке здравља Валентине Јаворник Рупел најавила измене Закона о здравственој делатности којим се најављује јасно одвајање државног и приватног здравства (и забрањује истовремени рад у оба система). Наведене промене закона су изазвале одобравање у јавности имајући у виду дугогодишње проблеме система јавног здравства у Словенији, али и незадовољство међу лекарима. Изашло се и са првим проценама да ће наведено решење довести до додатног одласка 6-7% лекара из јавног сектора (Ferlič Žgajnar 2024).

Актуелна тема је и изградња другог блока Нуклеарне електране Кршко – тзв. НЕК 2, која је планирана за изградњу од 2032. до 2039. и по првим пројекцијама би коштала од 9,3 до 15,4 милијарде евра. Иначе, актуелна Влада за новембар 2024. планира и саветодавни референдум о изградњи другог блока Нуклеарне електране Кршко. Уједно, све су јаснији били наговештаји да ће Влада Роберта Голоба од 2025. године ући значајније у пројекат државног финансирања изградње непрофитних станова (иницијално је то била идеја коалиционог партнера Левице), да је у том правцу држава спремна да одвоји 100 милиона евра годишње, те да је планирана изградња 20.000 станова (Тампуш 2024).

У ширем, контексту Европске уније како су то потенцирали словеначки аналитичари, између осталог и социолог Јоже Вогринц, истиче се да „Европска унија никада није била у тако лошем стању као сад. Њен углед се, по његовим речима, посебно у Азији и Африци смањује, а у Украјини се све дубље заплиће у скуп рат, у којем Европска уније неће заистински да ратује. САД је свим средствима гурнула Европу у политичку, војну и енергетску зависност, што свакако није у њеном интересу. Трајни интерес Европе је миран суживот са суседима, пре свега Русијом и арапским светом, што опет није у интересу САД која се припрема за сукоб са Кином” (Vogrinc 2024).

На спољнополитичком плану, у актуелним конфликтима на истоку Европе и Блиском Истоку, Словенија активно и доследно подржава украјинску странку у руско-украјинском конфликту (што је готово јединствен став и власти и опозиције, уз извесне резерве Левице око војне помоћи), док је у израелско-палестинском сукобу у потпуности подржала палестинску страну (уз противљење десне опозиције – СДС, НСи). Словенија је иначе четврта европска земља која је признала независност Палестине (одлуком Владе од 30. маја, потврђеном у Државном збору 4. јуна 2024. године), после Шпаније, Ирске и Норвешке.

Словенија је европске изборе 2024. чекала са солидним економским перформансама. Подаци Привредне коморе Словеније говориле су о 2,3% привредног раста у 2023, инфлацијом од 3% и 941.300 запослених лица – незапосленост је износила ниских 3,4%, а просечна нето плата 1445 евра.

Поред организовања предизборних скупова и конвенција, поделе изборних материјала, централни догађај предизборне кампање

догодио се 30. маја када је одржан телевизијски дуел премијера и председника Покрета Слободе Роберта Голоба и председника водеће опозиционе СДС Јанеза Јанше на ТВ Н1 Словеније. У дуелу су размењене оптужбе око полицијских истрага на ТВ Нова 24 блиској СДС и Телекому Словеније (због финансирања рада ове телевизије за време Јаншине владе 2020-22, када се сумња да су државна предузећа, а између осталог и фирме из Мађарске блиске премијеру те земље Виктору Орбану). Пристуна су била и различита гледишта око признања независности Палестине – Голоб је инсистирао да се ради о гесту који доприноси мирном решењу сукоба и потврди да је Словенија, градећи пријатељства са земљама арапског света, налази „на правој страни историје”, док је Јанша (носећи на реверу значку са укрштеном словеначком и израелском заставом) тврдио да се ради о преурађеном кораку и отвореној подршци не Палестинцима, већ Хамасу који у свом програму за циљ има уништење Израела. У прилог својој тези навео је да је Дански парламент иако има леву већину одбио иницијативу за признање Палестине. У погледу европске будућности Голоб је инсистирао на јачој Европској унији инклузивности, солидарност и слободи грађана и борби против десног популизма, док је Јанша инсистирао на безбедности граница Европске уније и одрекао било какву повезаност са појавом тзв. Словеначке одбрамбене страже која је на себе узела обавезу „да Словенију брани од миграната”. По питању миграција Голоб је инсистирао на помоћи Европске уније трећим државама да задржавају мигранте, Јанша је пак указао не велике трошкове младих људи који долазе као азиланти и чији трошак боравка у Словенији износи месечно око 2000 евра, уједно је указао да се сви одбијени азиланти из Италије могу вратити у Словенију – као решење види одбијање давања азила подносиоцима који долазе из држава у којима не траје ратни сукоб и њихов повратак у земљу из које су дошли на путу ка Словенији, као посебно важан види и договор са Хрватском око јаче заштите границе Шенгенског простора, пре свега према Босни и Херцеговини. Голоб ја закључио да у Словенији има 200 хиљада радних миграната, а мање од две хиљаде тражилаца азила, тако да тај проблем не треба преувеличавати. Будућност Европе Голоб види у већем европском јединству а не путу који воде мађарски премијер Виктор Орбан и његов пријатељ Јанез Јанша, док је Јанша нагласио да је будућност Европске уније у поштовању сваке државе-чланице. На питање Роберта Голоба да ли ће СДС напустити ЕПП

– Јанша је рекао да неће ако ЕПП направи коалицију после избора са по једном европском партијом са леве и са деснице, али ако би кренула у савезе са крајњом левицом или зеленима, онда СДС у ЕПП не би било места, па би вероватно из ЕПП настала нека форма уједињавања конзервативних странака.

По питању самосталнијег деловања некадашњег високог функционера и кандидата за председника државе СДС Анже Логара који је 2023. године формирао невладину организацију „Платформа за сарадњу”, Голоб је нагласио да верује да се ради о маневру СДС који се припрема за наредне изборе како би са новом странком умереније деснице проширила изборну базу, док је Јанша, уз уверење да ће Логар формирати своју странку уочи самих наредних парламентарних избора, нагласио је да Логарово солирање на политичкој сцени има подршку свих политичких актера осим словеначких десних странака, јер његово деловање наноси штету само СДС. По питању саветодавних референдума Голоб ће подржати преференцијални глас, право на еутаназију, и право на гајење конопље, али да је против појединачног узгајања марихуане за личну употребу. Јанша је рекао да ће на сва четири референдумска питања одговорити негативно и уједно је поентирао да је „либерално-лева влада нудила старима скраћење листа чекања на операције у јавном здравству, а сада им нуди еутаназију; младима су се нудили станови, а сада се нуди марихуана; словеначко село традиционално не гласа за либерале и левицу – па им се нуди преференцијално гласање и последично већу заступљеност људи из градова у Државном збору, односно одустајање руралног становништва од гласања на изборима. Као једино реалан потребан референдум Јанша види референдум о другом блоку Нуклеарне електране Кршко, али је Влада одлучила да тај референдум одложи за неколико месеци. Провокативно, Јанша је излагање закључио да се на овим изборима и референдумима никада јасније није видело „ко је у Словенији поборник традиције живота, а ко поборник традиције смрти” (N1 2024).

У погледу референдумских питања интересантне су биле разлике водећих парламентарних партија.

Табела 1. Ставови водећих словенацких странака о референдумским питања

Саветодавни референдум	Покрет Слобода	СД	Левица	СДС	НСи	Весна – Зелена странка	СЛС
За уређење права на помоћ у добровољном окончању живота (еутаназија)	ДА	ДА	ДА	НЕ	НЕ	ДА	НЕ
За увођење преференцијалног гласа на изборима за државни збор	ДА	ДА	ДА	НЕ	НЕ	ДА	НЕ
За гајење и прераду конопље у медицинске сврхе	ДА	ДА	ДА	НЕ	НЕ	ДА	НЕ
За гајење конопље за ограничену личну употребу	ДА/НЕ	ДА	ДА	НЕ	НЕ	ДА	НЕ

Извор: Истраживања јавног мњења у контексту избора за Европски парламент у Републици Словенији, 9. јун 2024. године.

Традиционално, годинама уназад, у Словенији постоји пракса месечног испитивања јавног мњења које спроводе две водеће агенције Медиана (за дневни лист *Дело*) и Нинамедиа (за дневни лист *Дневник*), док нешто мањи утицај имају агенције за истраживање јавног мњења Парсифал и Великон.

Према подацима из априла 2024. године, поредак странака међу одређеним бирачима је био следећи: СДС 35.1% (Медиана)/38.7% (Нинамедиа), Покрет Слобода 22.9%/26.7%, СД 8.2%/11.1% и НСи 4.4%/8.5%. Мање странке Нинамедиа није истраживала а Медиана је дала процену њихове снаге тако да Ресница има 4.3%, СНС 3.5%, Пирати 3.2%, ВЕСНА 3,1%, СЛС 2,4% и коалиција Конкретно 0.9% (Jančič 2024).

Последње предизборно истраживање, које је објавила агенција Медиана средином маја 2024. показивали су да је најпопуларнија странке СДС 23,2%, Покрет Слобода 17,3%, Нова Словенија 5,6%, СД 4,8%, Левица 4,8%, Весна 4,3%, СНС 2,7%, СЛС 2,1%, Ресница 1,9%, Пиратска странка 1,6%, Наша будућност 0,8%, Наша држава 0,3%,

Конкретно 0,2%, друге опције 0,6%. Са „не знам” одговорило је 21% испитаника, да не би гласало ни за једну политичку опцију рекло је 7,6% испитаника. Није желео да одговори 1%, а празан гласачки листић предало би 0,3% испитаника. Најпопуларнији политичари у земљи су председница, ванстраначка Наташа Пирц Мусар, председник СД Матјаж Хан, народни посланик СДС и бивши председнички кандидат Анже Логар, председница Државног збора из владајућег Покрета Слобода Уршка Клакочар Зупанчич и министарка правде из СД Андреја Катич. Лидери парламентарних странака су ниже пласирани – лидерка Левице Аста Вречко је осма, лидер Покрета Слобода Роберт Голоб девети, лидер СДС Јанез Јанша дванаести, а лидер Нове Словеније Матеј Тонин шеснаести (Ноћевар 2024a).

Наменска истраживања за европске изборе 2024. године у Словенији радиле су агенције Медиана, Нинамедиа и Парсифал, у другој половини маја 2024. године, са одређеним преклапањима (излазност, поредак партија), али и одступањима (популарност партија).

Табела 2. Анкете за европске изборе у Републици Словенији, 9. јун 2024. године

	Медиана	Мандати	Нинамедиа	Мандати	Парсифал	Мандати
Изразност	43%		39%		45,6%	
СДС	20,5%	3-4	29,0%	4	32,8%	4
Покрет Слобода	18,4%	2	21,3%	3	17,5%	2
Нова Словенија	7,8%	1	7,0%	0	12,0%	1
Социјалдемократи	6,5%	1	9,3%	1	9,5%	1
Весна – Зелена странка	7,7%	1	11,5%	1	7,1%	1
Словеначка људска странка	6,0%		6,8%		6,4%	
Демократска странка пензионера Словеније – ДеСУС	1,9%		3,2%		3,5%	
Левица	4,4%		4,8%		3,2%	
Ресница	3,9%		3,4%		3,1%	
Зелени Словеније	1,5%		2,7%		3,1%	
Листа ”Ништа од наведеног”	1,5%		1,0%		1,8%	

Извор: Kos 2024a, 2024b

Као што се види, основне разлике у налазима су у погледу излазности (у распону од 33 до 46,9%). По питању добијених мандата свакако је појединачни фаворит – СДС (3-4 мандата), Покрет Слобода (2-3), СД и Весна – Зелена странка по 1 и Нова Словенија (0-1) мандат.

Агенција Медиана је уочи изборне тишине која у Словенији траје 24 часа објавила и анкете о потенцијалним резултатима саветодавним референдума. Према њима, грађани Словеније подржавају доношење закона који би уређивао помоћ при добровољном окончању живота (за 57,7%, против 32,1%). Такође, подржавају и увођење преференцијалног гласања и на парламентарним изборима (за 64,3%, против 19,6%). Извесних подела има по питању коришћења конопље у медицинске сврхе и за личне потребе, тако да би предлог да Словенија дозволи гајење конопље на својој територији у медицинске сврхе био прихваћен (за 70,1%, против 22,8%), али предлог да се дозволи гајење конопље „за ограничену личну употребу” нема јасну већину – за 45,7%, против 45,7% грађана (Kos 2024a).

АКТЕРИ И РЕЗУЛТАТИ ИЗБОРА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ, 9. ЈУНА 2024. ГОДИНЕ

На изборима је учествовало 11 листа и то: Нова Словенија – хришћански демократи (НСи), Весна – Зелена странка (Весна), Словеначка народна странка (СЛС), Социјалдемократе (СД), Покрет Слобода (ПС), Словеначка демократска странка (СДС), Левица, Ресни.ца, коалиција Демократске странке пензионера Словеније (ДеСУС) и Добре државе, Зелени Словеније и „Ништа од тога”. Кандидатска листа странке Пирати одбијена је због недовољног броја потписа. Коначна листа проглашена је одлуком Државне изборне комисије 14. маја 2024. године (Državna volivna komisija – Republika Slovenija 2024).

Покушаји предизборног повезивања, пре свега Нове Словеније са СДС, Левице са странкама Весна и Пирати нису успели, тако да су и овог пута све странке на европским изборима већином наступале самостално.

Право гласа на изборима имало је 1.693.29, а гласало је 698.083 (41,34%) бирача.

На изборнима је победила СДС са 204.533 или 30,65% добијених гласова и 4 мандата. На другом месту био је Покрет Слобода са 147.875 или 22,15% и 2 мандата, а потом Весна-Зелена странка са 70.255 или 9,88%, СД са 51.535 или 7,72% гласова и НСи са 51.096 или 7,66% гласова. Весна – Зелена странка, СД и НСи су освојили по један мандат. Релативно близу освајању мандата уместо НСи била је СЛС (разлика је износила 2.923 гласова).

Остале странке, дакле, нису добили мандате у Европском парламенту и то су – СЛС са 48.273 или 7,23%, Левица 31.703 или 4,23%, Ресница 26.494 или 3,97%, ДеСУС и Добра држава 14.779 или 2,21%, Зелени Словеније 10.622 или 1,59% и ”Ништа од тога” са 10.209 или 1,53 % добијених гласова (Državna volivna komisija – Republika Slovenija 2024).

По европским политичким групама: ЕПП је припало пет места (СДС и НСи), либералној ALDE/RENEW два места (Покрет Слобода), ПЕС једно место (СД) и Зеленима/Европском слободном савезу једно место (Весна – Зелена странка).

Табела 3. Упоредни приказ резултата водећих странка на европским изборима 2019. и 2024. године

Странка/ коалиција	Проценти 2019	Мандати 2019	Проценти 2024	Мандати 2024
СДС	-	-	30,65%	4
СДС-СЛС	26,25%	3 (СДС 2, СЛС 1)	-	-
СЛС	-	-	7,23%	-
ЛМШ	15,44%	2 (ЛМШ приступила Покрету Слобода)	-	-
Покрет Слобода	-	-	22,15%	2
СД	18,66%	2	7,72%	1
НСи	11,14%	1	7,66%	1

Извор: Обрада аутора.

Географски посматрано, СДС је у целој Словенији однео релативну победу, изузев у Љубљани, Марибору, Новој Горици, Јесеницама, Трбовљу, те приморским општинама Копер, Изола и Пиран где је победио Покрет Слобода и Кочевју где је победила Весна – Еколошка странка.

Имајући у виду да су ово били и својеврсни „барометар” избори јер се Влада фактички налази на средини мандата, указујемо и на

оквиру пројекцију мандата до које би дошло у Државном збору да су у 9. јуна 2024. године одржани парламентарни избори. Наиме, СДС би имао 31, Покрет Слобода 22, Весна – Зелена странка 10, СД 7, НСи 7, али и странке које нису избориле пролазак у Европски парламент – СЛС 7 и Левица 4. Два сигурна мандата би добила представници тзв. аутохтоних националних мањина – Мађара и Италијана. Ова пројекција показује да би странке деснице – СДС, НСи и СЛС имале већину за састављање Владе – 45, док би странке актуелне Владе – Покрет Слобода, СД и Левица имале 33 посланика (сада их у Државном збору имају 53) и вероватно би могле да рачунају на подршку Весна – Зелене странке са 10 мандата, што укупно у збиру даје 43. Два посланика мађарске и националне мањине обично се приклањају већини коју формирају странке које формирају странке већинског народа.

Уједно, политичкој странци Ресница (насталој 2021. године и неретко у јавности повезивана са тадашњим премијером и лидером СДС Јанезом Јаншом) за прелазак 4% националног цензуса недостајало је 1.492 гласа, што би им гарантовало бар три мандата у Државном збору и били би језичак на ваги за формирање будуће владајуће већине.

Прве реакције из победничког СДС биле су речи њеног лидера Јанеза Јанше да га радује четврта по реду победа СДС на европским изборима у Словенији, да је ово победа десних странака и највећи пораз Владе коју чини „транзицијска левица”, те да са својим изабраним европских посланицима из редова СДС стоји иза обећања да ће се они вратити у Словенију када СДС преузме власт – што се по овим резултатима чини очигледним. Премијер и председник Покрета Слобода Роберт Голоб је нагласио да Влада није на изборима изгубила, а посебно не водећи владајући Покрет Слобода јер је постигнута висока излазност, на сва четири референдумска питања одговорено је потврдно (што иницијално био план Владе иако је премијер Голоб рекао да лично против дозволе за узгајање конопље за личну употребу), те да је Покрет Слобода добио око 22% гласова. Опозиционом лидеру Јанши поручује да не очекује да ће се повући, правећи паралелу са тим да је француски председник Емануел Макрон одмах по саопштавању резултата избора на којима је у земљи победила екстремна десница распустио парламент и расписао ванредне изборе (Hočevar 2024b).

РЕЗУЛТАТИ САВЕТОДАВНИХ РЕФЕРЕНДУМА КОЈИ СУ ОДРЖАНИ УПОРЕДО СА ИЗБОРИМА ЗА ЕВРОПСКИ ПАРЛАМЕНТ, 9. ЈУНА 2024. ГОДИНЕ

На саветодавним референдумима излазност је била далеко мања – о уређењу права на помоћ при добровољном окончању живота (еутаназији) – 696.710 (41,18%), о увођењу преференцијалног гласања за изборе за Државни збор – 696.137 (41,16%), о гајењу и преради конопље у медицинске сврхе – 695.719 (41,13%) , и о гајењу и поседовању конопље за ограничену личну употребу - 696.703 (41,18%) (Državna volivna komisija – Republika Slovenija 2024).

Према резултатима референдума – за уређење права на помоћ при добровољном окончању живота (еутаназији) за је гласало 54,86% а против 45,14% , о увођењу преференцијалног гласања за изборе за Државни збор – за је гласало 70,83% а против 29,17%, о гајењу и преради конопље у медицинске сврхе за се изјаснило 66,64% а против 33,36%, и о гајењу и поседовању конопље за ограничену личну употребу за се изјаснило 51,55% , а против 48,45% (Državna volivna komisija – Republika Slovenija 2024).

ЗАКЉУЧАК

У Словенији је на изборима за Европски парламент 2024. године, у односу на претходне европске изборе 2019, дошло да померања у десно. То јесте пратило генерални европски тренд који је показао јасно јачање европске деснице, па и крајње деснице. Свакако да су близина ратног сукоба у Украјини, одједи израелско-палестинског сукоба, али и политичка померања у Европи (победа деснице у Француској, а посебно у Немачкој), кроз скретање фокуса бирача на питање европске безбедности имале свој утицај на резултате и у Словенији.

Па ипак, као и у свакој држави тако и у Словенији сваки избори, па и европски имају неке своје посебне особине. Конкретно, лево-либерална Влада била је на половини мање или више успешног мандата, али ипак то је генерално време када словеначко јавно мњење даје смањену подршку власти. Са друге стране, водећа опозициона десна и популистичка СДС, агилна у свом наступу и појединачно константно најјача национална странка на терену широм Словеније, користила је сваку прилику да критикује рад Владе,

па је то хтела да пренесе и на терен европских избора. Њиховом дисциплинованом бирачком телу одговарала је ниска излазност, на које је Влада Роберта Голоба одговорила расписивањем саветодавних референдумима које су изазивале спорове у словеначкој јавности у претходном периоду (о еутаназији, о преференцијалном гласању и на националним изборима, те о гајењу и преради конопље и њеној ограниченој личној употреби) које су, саме по себи, више занимале либералне бираче, и тиме желела да постигне повећање излазности.

Поједина истраживања показивала су да је проширењу излазности саветодавних референдуми допринели са 5 до 6 процентних поена, а укупно виша излазност износила је преко 12% у односу на претходне европске изборе, па се она може тумачити једноставно и одржавањем референдума, али и генерално већом заинтересованошћу бирача за исказивање своје политичке воље путем избора, овог пута европских.

Симболички, ЕПП је добила пет посланика у Словенији, АЛДЕ/RENEW два, ПЕС и Зелени по једног, што у светлу претпостављене будуће већине у Европском парламенту значи да би у нову европску коалицију требало да уђе осам од девет изабраних посланика, уколико се понови ситуација из 2019. године. То, уједно, значи да се Словенија и поред политичког скретања у десно бар на европској равни и даље држала европског *mainstream*-а. Резултати референдума су, са друге стране, показали јасну сагласност грађана са предложеним увођењем преференцијалног гласа на националним изборима и слободним гајењем и прерадом конопље у медицинске сврхе (што ни до сада није било изричито забрањено), док је извесне резерве показано према питањима еутаназије и посебно слободне личне употребе конопље (марихуане). Има тумачења да је овакав резултат изборно-референдумског циклуса карактеристично словеначка особина јер је на либерализам младих генерација дошао конзервативно-хришћански одговор старијих генерација и заправо дао парадоксалан, али аутохтон резултат – на изборима су несумњиво победиле десне странке, али су сви саветодавни референдуми, са прилично постмодерним и либералним интенцијама, прошли успешно.

Конечно, имајући у виду да су ово били и својеврсни „барометар” избори на средини мандата актуелне лево-либералне владе, калкулација показује да странке власти бележе пад популарности (добиле три од девет европских посланика), те да би у овом тренутку власт могле да формирају десне странке – СДС, НСи и СЛС (која је

готово утростручила свој изборни скор у односу на парламентарне изборе 2022. године). То је, за словеначке услове, већ нарочито индикативно. Имајући у виду својеврсну проказаност СДС и њеног лидера Јанеза Јанше, због ауторитарног и провокативног вођења политике, у водећим лево-либералним медијима, али и у великим градовима, нарочито у Љубљани и другим градовима – подршка грађана његовој СДС и другим десним странкама значајан су сигнал незадовољства радом Владе, али и показатељ одређене, растућу пријемчивости бирача, за десне, популистичке, антимигрантске и поруке окренуте ка томе да је безбедност граница Европске уније тренутно најважније питање.

У погледу очекивања од учешћа словеначких политичких странака на европској равни, неспорно је да ће она било се десне, либералне или леве стране пратити главни ток политике која ће се формулисати у европским институцијама. На унутрашњем плану пак у најави је наставак оштре поларизације – уместо досадашњих пет, уласку у парламент могу да се надају седам или чак осам политичких опција.

Посебне недоумице везане су за бившег председничког кандидата Анже Логара, који несумњиво има капацитет (у другом кругу председничких избора 2022. година добио је преко 46% glasova), да ако напусти СДС и формира своју странку на наредним изборима, овога пута као „ново лице деснице”, насупрот досадашњој пракси „нових лица либералног блока”, постигне солидан изборни резултат, уз отворено питање да ли ће као и СДС бити искључиво везан за сарадњу са десним партијама, или ће пак желети да прошири круг својих коалиционих партнера. Од његове одлуке би лако могло зависити ко ће формирати власт у Словенији на наредним изборима у редовном четворогодишњем мандату. У одређеној мери за словеначку политичку сцену биће значајно и даље позиционирање и кретање популарности политичара који су постигли значајније резултате на европским изборима, и то носиоца листе Весна – Еколошка странка за европске изборе Владимира Пребилича, односно председника Словенске људске странке Марка Балажича.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Матић, Петар. 2008. „Политичке партије и европски избори.” *Политичка ревија* 18 (4): 1067–1086. DOI: 10.22182/pr.1842008.4.
- Мијатовић, Марко. 2023. „Суперизборна година у Словенији 2022. године – огледало особености словенацке националне и локалне политике.” *Годишњак Факултета политичких наука* 17 (30): 33–49.
- Bartels, J.-E. 2023. “Are European Elections Second-Order Elections for Everyone?” *Swiss Political Science Review*. 29, 290–309. DOI: 10.1111/spsr.12559.
- Brezovšek, Marjan, Miro Haček, i Simona Kukovič. 2016. *Slovenska država in politika*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani – Fakulteta za družbene vede.
- Caramani, Daniele. 2004. *The Nationalisation of Politics; The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daugul, Larisa. 2024. „Matjaž Han je novi predsednik SD-ja: Prepričali bomo čim več ljudi, da nam zaupajo.” *Rtv Slo*, 13. april 2024. Последњи приступ 25. септембар 2024. <https://www.rtv slo.si/slovenija/matjaz-han-je-novi-predsednik-sd-ja-prepricali-bomo-cim-vec-ljudi-da-nam-zaupajo/704850>.
- European Policy Center. 2024. “EU Elections 2024: What do party manifestos say on key policy issues?” https://epc.eu/content/EU_elec.pdf.
- Evropski svet – Svet Evropske unije*. 2023. „Evropski svet sprejel dogovor o sestavi Evropskega parlamenta.” *Evropski svet – Svet Evropske unije*, 22. septembar 2023. Последњи приступ 26. септембар 2024. <https://www.consilium.europa.eu/sl/press/press-releases/2023/09/22/the-european-council-establishes-the-composition-of-the-european-parliament>.
- Ferlič Žgajnar, Brigitte. „Zdravniki naj se odločijo, ali bodo delali v javnem sektorju ali drugje.” *Delo*, 31. maj 2024. Последњи приступ 13. септембар 2024. <https://www.delo.si/novice/slovenija/zdravniki-naj-se-odlocijo-ali-bodo-delali-v-javnem-sektorju-ali-drugje>.

- Fink Hafner, Danica. 2006. „Strankarski sistem v Sloveniji: od prikrite k transparentni bipolarnosti.” *U Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, ur. Zoran Lutovac, 363–384. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung-Institut društvenih nauka.
- Hix, Simon, and Christopher Lord. 1997. *Political Parties in the European Union*. London: Palgrave Macmillan.
- Hočevar, Barbara. 2024a. „Če bi bile volitve jutri, bi Vesna prestopila prag.” *Delo*, 13. maj 2024. Последњи приступ 6. октобар 2024. <https://www.delo.si/novice/slovenija/s-kampanjo-lahko-stranke-precej-prividimo>.
- Hočevar, Barbara. 2024b. „Zmaga desnega pola v večeru preobratov.” *Delo*, 10. jun 2024. Последњи приступ 16. октобар 2024. <https://www.delo.si/novice/slovenija/zmaga-desnega-pola-v-veceru-preobratov>.
- Jančič, Peter. 2024. „Vladajoči v stiski na pomoč Dnevnik z Ninamedio.” *Spletni Časopis*, 16. april 2024. Последњи приступ 23. октобар 2024. <https://spletnicasopis.eu/2024/04/16/damjaniceva-anketna-pomoc-vladajocim-v-stiski>.
- Kos, Suzana. 2024a. „Izenačenje: SDS in Gibanje Svoboda po tri poslance.” *Delo*, 7. jun 2024. Последњи приступ 11. септембар 2024. <https://www.delo.si/novice/slovenija/gibanju-svoboda-je-uspela-aktivacija-volivcev>.
- Kos, Suzana. 2024b. „Očitno so le volitve res tista prava anketa.” *Delo*, 4. jun 2024. Последњи приступ 18. септембар 2024. <https://www.delo.si/novice/slovenija/ocitno-so-volitve-res-tista-prava-anketa>.
- Kovačević, Bojan. 2019. „Izbori za Evropski parlament u vremenu 'Žutih prsluka' (Gilet jaune).” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 13 (specijalan broj): 29–53. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Lukšič, Igor. 2001. *Politični sistem Republike Slovenije – Očrt*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Marsh, M. 1998. “Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections.” *British Journal of Political Science* 28 (4): 591–607.
- Mladina. 2024. „Anže Logar: Pripravljen sem prevzeti vodstvo SDS.” *Mladina*, 12. maj 2024. Последњи приступ 23. септембар 2024. <https://www.mladina.si/232631/anze-logar-pripravljen-sem-prevzeti-vodstvo-sds>.
- NI. 2024. „Veliko soočenje Janeza Janše in Roberta Goloba.” *Slovenec*, 1. jun 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=lfvC9QtunL8>.

- Radić Milosavljević, Ivana. 2015. „Izbori za Evropski parlament u vreme krize: šta je drugačije ovog puta.” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 9 (13): 45–62. DOI: 10.5937/GodFPN1513045M.
- Reif, Karlheinz, and Hermann Schmitt. 1997. “Second-order elections.” *European Journal of Political Research* 31 (1–2): 109–124. DOI: 10.1023/A:1006860919635.
- Rogelj, Boštjan. 2021. „Volitve in volilni sistem.” *U Mladina, posebna številka – Zgodovina, Rosjstvo države – 2. del: 9Deseta*, 74–79. Ljubljana: Mladina.
- Trampuš, Jure. 2024. „Milijarda evrov za 20 tisoč stanovanj.” *Mladina*, 7. jun 2024. Последњи приступ 20. септембар 2024. <https://www.mladina.si/233253/milijarda-evrov-za-20-tisoc-stanovanj>.
- Uradni list Republike Slovenije. 2024. Br. 15, 35.
- Vajdenfeld, Verner, i Wolfgang Vesels. 2005. *Evropa od A do Š. Priručnik za evropsku integraciju*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer.
- Vodopivec, Peter. 2021. *Slovenska moderna i suvremena povijest*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vogrinc, Jože. 2024. „Kaj boste naredili za Evropo, slovenski kandidati za poslance evropskega parlamenta?” *Mladina*, 15. mart 2024. Последњи приступ 10. октобар 2024. <https://www.mladina.si/231386/kaj-boste-naredili-za-evropo-slovenski-kandidati-za-poslance-evropskega-parlamenta>.
- Zakon o volitvah poslancev iz Republike Slovenije v Evropski parlament, „Uradni list Republike Slovenije”, 96/2002, 40/2004, 41/2007, 109/2009, 9/2014, 59/2017, 12/2024.
- Zver, Milan. 2019. *30 let zvestobe Sloveniji*, Ljubljana: Nova obzorja.

Petar Matic*

Institute for Political Studies, Belgrade

Marko Mijatović**

Belgrade

ARE EUROPEAN VOTERS MOTIVATED? THE CASE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA IN 2024

Resume

The elections for the European Parliament in the Republic of Slovenia on June 9, 2024 are part of a broader electoral process in which nine Slovenian deputies are elected to the European Parliament for the next mandate period 2024-2029. years. The aim of this paper is to describe and explain in basic terms the overall Slovenian and European context of the elections, the special characteristics of the Slovenian political scene, and the results of these elections.

On this occasion, the traditional ideological division of Slovenian society on the right-center-left line came to the fore in the middle of the mandate of the left-center government of Robert Golob in the electoral system that favors large national parties (proportional system with one electoral unit without census, preferential voting), traditionally low turnout in European elections in Slovenia. Consultative referendums held in parallel on changing the electoral system (introduction of preferential voting), on laws on the cultivation and processing of hemp for medical purposes, laws that allow the use of marijuana and medical euthanasia

* E-mail address: pmatic75@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0205-9762.

** E-mail address: markomijatovic78@gmail.com; ORCID: 0009-0008-9948-2287.

also reflected some of the Government's priorities, the right-wing opposition's response, and finally the citizens' decisions.

Keywords: European elections, Slovenia, political parties, referendums, electoral system, contextual political analysis

* Овај рад је примљен 31. јула 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

*Милутин Трнавац**

*Министарство за европске интеграције
Републике Србије, Београд*

НОВИ ПАКТ О МИГРАЦИЈИ И АЗИЛУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак

У овом раду су анализирана најновија нормативна решења Европске уније у областима миграција и азила. Представљене су најважније активности Европске уније у тим областима, а које су претходно утицале на усвајање нових нормативних аката са циљем обезбеђивања безбедности и добробити људи који траже међународну заштиту и бољи живот. У том смислу дат је детаљан преглед свих прописа које је усвојила Европска унија, а који чине нови Пакт о миграцији и азилу. Анализа укључује и посебан осврт на нова нормативна решења, као и упоредни приказ са претходним верзијама прописа Европске уније у овим областима. Фокус рада је на анализи реформе целокупног европског оквира за управљање азилом и миграцијама у циљу успостављања сигурнијих спољних граница, бржих и ефикаснијих процедура за азил, као и праведнијег и ефикаснијег система солидарности и одговорности.

Кључне речи: миграције, азил, Европска унија, Пакт о миграцији и азилу, уредба, директива

* Имејл адреса: gulag4@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9673-9149.

УВОД

Миграције представљају кретање становништва са једне територије на другу, а могу бити унутрашње, које представљају промену пребивалишта лица унутар територије једне државе, или спољне, које подразумевају кретање становништва са територије једне државе на територију друге државе, односно прелазак границе (међународна миграција). Спољне миграције подразумевају емиграције (оне који напуштају државу), и имиграције (оне који се трајно усељавају). Могу се одвијати на добровољан и законит начин, или присилно без пристанка људи.

Реч азил потиче од грчке речи *ásulon* која значи уточиште или склониште. Азил означава пружање заштите у једној држави лицима прогоњеним из политичких разлога из друге државе. Имигрант не мора истовремено бити и азилант.

Право на азил спада у једно од основних људских права гарантовано низом међународних уговора.² Сходно томе, Европска унија (у даљем тексту: ЕУ) и државе чланице интензивирају напоре на успостављању ефикасне, хуманитарне и безбедне европске миграционе политике. Савет ЕУ³ (у даљем тексту: Савет) игра важну улогу у овим напорима, постављајући стратешке приоритете. На основу ових приоритета, Савет утврђује линије деловања и даје мандате за преговоре са државама које нису чланице ЕУ. Такође, усваја прописе и дефинише посебне програме. Обавезе преузете у оквиру Програма из Тампереа од 15. и 16. октобра 1999. године (видети De Bruycker, De Somer and De Brouwer 2019), најавиле су почетак Заједничког европског система азила и довеле до усвајања неколико прописа ЕУ. Од 1999–2005. године, усвојено је 6 правних инструмената који успостављају минималне стандарде за азил: Уредба Европска дактилоскопија (*European Asylum Dactyloscopy Database*, EURODAC), Директива о привременој заштити, Директива о пријему тражилаца азила, Даблинска уредба која је заменила Даблинску конвенцију из 1990. године, Квалификациона директива

² Универзална декларација о људским правима УН (10.12.1948), Конвенција УН која се односи на статус избеглица (28.07.1951), Протокол УН који се односи на статус избеглица (31.01.1967), Резолуција УН 319 о избеглицима и апатридима (03.12.1949), Декларација УН о територијалном азилу (14.12.1967), итд.

³ Савет се 1999. године обавезао да ће радити на успостављању заједничког европског система азила, заснованог на пуној и инклузивној примени Конвенције УН која се односи на статус избеглица.

и Директива о поступцима азила. Обавезе из Тампереа пратили су Хашки програм о јачању слободе, безбедности и правде у ЕУ из 2005. године (ОЈЕУ, 2005/С 053/1 од 3. марта 2005. године) и Стокхолмски програм о отвореној и сигурној Европи која служи и штити грађане из 2010. године (ОЈЕУ, 2010/С 115/01 од 4. маја 2010. године). Ови програми су прецизно и детаљно дефинисали пут за развој политика у овој области у наредних пет година.

План политике о азилу Европске комисије (у даљем тексту: ЕК) представљен је у јуну 2008. године, и он је поставио основу за изградњу система заједничких и јединствених стандарда за заштиту. Уз План, ЕК је представила сет прописа о азилу, који су завршени 2013. године. Основана је Европска канцеларија за подршку азилу са задатком да посебно помогне државама чланицама у примени прописа ЕУ о азилу и да унапреди сарадњу. Као снажан одговор на миграциони притисак, у октобру 2015. године, активирани су аранжмани интегрисаног одговора на политичку кризу (*The Integrated Political Crisis Response*, IPCR), који дефинишу инструменте за координацију политичког одговора на кризу. То је био само почетак, где је од држава чланица и институција ЕУ тражено да континуирано деле ажуриране информације о ситуацији на терену путем заједничке интернет платформе.

НАЈВАЖНИЈЕ АКТИВНОСТИ ЕУ У ОБЛАСТИМА МИГРАЦИЈА И АЗИЛА И УСВАЈАЊЕ ПАКТА О МИГРАЦИЈИ И АЗИЛУ

Миграције представљају комплексно питање које захтева координисани и стручно осмишљен европски приступ, у чијем фокусу мора бити безбедност и добробит људи који траже међународну заштиту или бољи живот. Такође, важно је узети у обзир забринутост држава чланица које страхују да ће миграциони притисци превазићи њихове капацитете.

Савет је 14. септембра 2016. године, дао коначно одобрење за формирање Европске граничне и обалске страже (Regulation 1624/2016). Њена главна улога је да помогне у обезбеђивању интегрисаног управљања границом на спољним границама, што је обезбедило ефикасно управљање миграционим токовима и обезбедило висок ниво безбедности за ЕУ. Активирање Европске

агенције за граничну и обалску стражу је покренуто 6. октобра 2016. године. Савет је 20. новембра 2017. године усвојио Уредбу о систему уласка-изласка и уредбу о изменама и допунама Шенгенског граничног законика у односу на систем уласка-изласка (Regulation 2225/2017). Према овом систему се региструју информације о уласку, изласку и одбијању уласка држављана нечланица ЕУ који прелазе спољне границе Шенгенског простора. У ЕУ су 6. јуна 2019. године, измењена правила о визама за борбу против илегалне миграције (Regulation 1155/2019). Савет је усвојио измене и допуне уредбе о визном законнику, које су повећале расположиве могућности као одговор на изазове које представља илегална миграција. Савет је 14. јуна 2019. године усвојио Уредбу за унапређење функционисања европске мреже службеника за везу са имиграцијом (Regulation 1240/2019). Нова правила су повећала сарадњу и координацију између официра за везу које државе чланице или ЕУ распоређују у треће државе како би се бавили питањима повезаним са имиграцијом. Савет је 8. новембра 2019. године усвојио Уредбу о Европској граничној и обалској стражи (Regulation 1896/2019), која предвиђа кадровско и техничко јачање Европске агенције за граничну и обалску стражу којој се даје шири мандат за подршку активностима држава чланица, посебно у контроли граница, повратку и сарадњи са трећим државама.

Европска комисија је покренула иницијативу за успостављање одрживог оквира за управљање миграцијама који је конципиран у циљу подршке државама чланицама које се суочавају са миграционим притисцима, истовремено осигуравајући заштиту спољних граница ЕУ и људских права. Главни циљ је да се створи сигурност за људе који долазе у ЕУ, а да се истовремено грађанима ЕУ пружи поверење да се миграцијама управља на ефикасан и хуман начин. Овај приступ је у потпуности усклађен са европским вредностима и међународним правом, због изградње одрживог и инклузивног европског миграционог система. ЕУ покушава да закључи и закључила је споразуме о повратку и реадмисији са различитим трећим државама од раних 2000-их, а то чине и државе чланице које су склопиле сопствене „договоре” са циљем повратка и реадмисије миграната (Niemann and Zaun 2023, 2968, 2969). Недовољна солидарност држава чланица је био главни извор тензија, не само због Шенгена, већ и због ширег негативног утицаја на кохезију унутар ЕУ (Ćeranić Perišić 2021, 404). На то утичу и

различити проблеми који су, поготово у државама прве мигрантске дестинације, углавном везани за неисправну регистрацију избеглица због њиховог великог броја и временских ограничења, недостатак локалних пријемних објеката, адекватне опреме за електронске провере података и неадекватну повезаност база података (Трбојевић и Малбашић 2018, 464).

Нови Пакт о миграцији и азилу (у даљем тексту: Пакт) представљен је 23. септембра 2020. године, као иницијатива за свеобухватно управљање миграцијама унутар ЕУ. Савет и Европски парламент (у даљем тексту: ЕП) су 20. децембра 2023. године, објавили да су постигли политички договор о кључним питањима, а ЕП је 10. априла 2024. године усвојио предлог, чиме је Пакт званично постао део законодавства ЕУ и представља најзначајнију промену правила ЕУ о миграцијама и границама од успостављања Шенгенског простора и јединственог тржишта. Он се састоји од међусобно повезаних прописа, снажна је основа за интеграцију политика које обједињују области азила, миграција, повратка, заштите спољних граница, борбе против кријумчарења миграната и односа са трећим државама. Овај приступ омогућава снажнији, одрживији и конкретнији израз солидарности и правичне поделе одговорности. Принципи Пакта требало би да се примене на целокупно управљање миграцијама, почевши од обезбеђивања приступа међународној заштити до борбе против ирегуларних миграција и неовлашћених кретања.

Да би нови правни оквир о миграцијама и азилу био успешан, кључна је ефикасна имплементација. Европска комисија подржава државе чланице кроз финансијска средства, анализу недостатака, праћење и подршку. Заједнички план имплементације, који је представила ЕК, поставиће пут ка усвајању нових прописа до 2026. године, идентификујући неопходне правне и оперативне кораке. Свака држава чланица ће развити свој национални план имплементације унутар стратешког оквира за управљање миграцијама и азилом. Ефикасна транзиција у наредне две године је кључни приоритет, уз значајна финансијска средства која ће бити обезбеђена за подршку имплементацији Пакта.

ПРОПИСИ КОЈИ САЧИЊАВАЈУ ПАКТ О МИГРАЦИЈИ И АЗИЛУ

Уредба о управљању азилом и миграцијама (Regulation 1351/2024) утврђује заједнички оквир за управљање азилом и миграцијама у ЕУ, као и за функционисање Заједничког европског система азила. Нова политика азила и миграција ЕУ је заснована на принципу солидарности и праведном дељењу одговорности. Све државе чланице ће морати да помогну државама чланицама које су препознате као оне под притиском миграција, тј. где су доласци толико велики да стварају несразмерне обавезе у поређењу са целокупном ситуацијом у ЕУ и захтевају хитну акцију солидарности. То би могло додатно утицати на укидање ограничења која су поједине државе чланице увеле. У низу рестриктивних потеза, који су се интензивирали од 2015. године, предњачила је Мађарска која је отворено настојала да ограничи приступ азилу и одврати доласке (Nagy 2018, 17).

У домену премештаја и финансијских доприноса, предвиђено је да ће се сваке године формирати солидарни фонд у који ће све државе чланице морати да допринесу кроз премештаје (тј. трансфере подносилаца захтева или корисника међународне заштите са територије државе чланице која има користи на територију државе која доприноси), или финансијске доприносе. Обрачун доприноса сваке државе чланице заснива се на основу броја становника (50%) и БДП-а (50%). Свака држава чланица одлучује о врсти доприноса, а оне под миграционим притиском обавестиће Савет и ЕК о намери да користе фонд. Нова правила постављају минималне захтеве за премештаје од 30.000 подносилаца захтева и финансијски допринос од 600 милиона евра. Ако нема довољно премештаја, држава са лицима за премештај може бити замољена да разматра захтеве за међународну заштиту уместо доприноса премештајем. Подносиоци захтева не могу бирати која држава ће разматрати њихов захтев, нити где ће бити премештени.

Када се процењује притисак миграција, државе са честим операцијама претраге и спасавања на границама би требало да добију одређени део средстава за помоћ из заједничког фонда. Када се одређују лица и држава за премештај, води се рачуна о заштити рањивих група, као што су деца без пратње, нарочито после операција претраге и спасавања. Финансијски доприноси ће

подржати активности у ЕУ у области миграција, пријема и азила. Такође, државе чланице могу пружити подршку за активности у вези са државама које нису чланице ЕУ, али имају директан утицај на миграционе токове ка ЕУ. Активности у трећој држави ће се финансирати кроз Фонд за азил, миграције и интеграцију (*The Asylum, Migration and Integration Fund*, AMIF) уз заштиту коју он пружа.

Нови критеријуми помажу да се одреди која држава чланица је одговорна за обраду захтева за међународну заштиту (познато као Даблинска правила). Приоритет ће имати случајеви спајања породица, а везе унутар породице ће се што брже идентификовати. Додатни критеријуми су: дипломе стечене у држави чланици, постојеће смислене везе и знање језика. Ако нема других критеријума, прва држава чланица где је поднет захтев ће бити одговорна за његово разматрање. Ово је значајно питање, имајући у виду да ни дефиниција чланова породице, ни услови које треба испунити да би се користило спајање породице нису усаглашени у државама чланицама и могу бити врло рестриктивни. Пример рестриктивне политике је наметање услова за интеграцију, као што су језички и грађански тест пре пријема на територију (Van Oers, Ersbøll, and Kostakopoulou 2010, 302). Постигнут је договор да се током поступка одређивања одговорности обезбеди бесплатно правно саветовање и боље информисање у свим корацима поступка. Предложено је да ЕК усвоји петогодишњу Европску стратегију управљања азилом и миграцијама којом се утврђују стратешки приступ осигуравању приступа процедурама азила и функционисању и имплементацији политика азила и миграција на нивоу ЕУ.

Циљ *уредби о успостављању заједничке процедуре за међународну заштиту у Унији* (Regulation 1348/2024) и о *успостављању процедуре враћања са границе* (Regulation 1349/2024) је да се поједноставе, учине ефикаснијим и ускладе процедурални аранжмани држава чланица успостављањем заједничке процедуре за међународну заштиту у ЕУ и успостављањем поступка враћања са границе. Оне се примењују на држављане трећих држава и лица без држављанства чији је захтев одбијен у контексту граничног поступка за азил. Прописана је бржа процедура за одобравање међународне заштите и враћање за све државе чланице, која замењује националне процедуре. Нова правила ће учинити испитивање захтева за азил ефикаснијим (рок од 6 месеци за прву одлуку), и краћим роковима за очигледно неосноване или неприхватљиве захтеве. Брже

граничне процедуре за азил (могу трајати до 12 недеља), могу се применити на спољним границама или транзитним зонама ЕУ или у близини њих. Подносиоци захтева за азил чији су захтеви одбијени требало би да буду враћени за мање од 12 недеља. Људи за које се процени да представљају опасност по националну безбедност или јавни ред, или који су довели власти у заблуду давањем лажних података о идентитету или националности, као и они из држава са стопом признавања азила испод 20%, биће предмет граничног поступка за азил одмах након скрининга. Одредбе бесплатног правног саветовања биће доступне подносиоцима захтева у свим управним поступцима. Малолетници без пратње неће бити подвргнути граничним процедурама, осим ако представљају безбедносни ризик. Породице са децом неће бити приоритет за поступак на граници и требало би им пружити одговарајуће услове за пријем. Европска комисија може препоручити држави чланици да обустави граничне процедуре за породице са децом ако нису испуњени одговарајући услови за пријем.

Адекватни капацитет на нивоу ЕУ за спровођење граничних процедура је 30.000 прихватних места, и државе чланице морају да обезбеде могућност спровођења граничне процедуре на својој територији. Свака држава ће имати максималан број пријава (годишњи лимит), који је потребно испитати у граничном поступку, а који утврђује ЕК. Адекватни капацитет ће се постепено повећавати током три године након ступања на снагу нових правила. Када се достигне максимални капацитет, подносиоци захтева за азил биће упућени у уобичајени поступак за азил како би се спречила пренатрпаност. Укључене су заштитне мере за примену концепта државе првог азила и концепта сигурне треће државе, који се могу применити само када подносилац захтева не може да пружи аргументе против. Подносилац захтева мора имати рационалну везу са сигурном трећом државом. Заштита у држави првог азила требало би да подразумева дозволу за боравак на територији треће државе, приступ средствима за издржавање, здравственој заштити и образовању. То је у складу са основним вредностима ЕУ, пошто глобално образовање представља пут ка постизању вишеструких циљева, као што су: побољшање интеграције имиграната у државама домаћинима ЕУ, неговање ставова добродошлице у друштвима домаћинима и задовољавање различитих потреба за учењем различитих типова миграната (De Angelis 2021, 57). И док ће државе чланице и даље користити

националне листе сигурних држава, на дужи рок требало би да постоји тежња према листи ЕУ за сигурне треће државе и сигурне државе порекла.

Уредба о решавању кризних ситуација и више силе у области миграција и азила (Regulation 1359/2024) уређује ситуације изненадних масовних миграција, укључујући инструментализацију миграција од стране треће државе или непријатељског недржавног актера у циљу дестабилизације државе чланице или ЕУ. Одговор ЕУ у случају кризе требало би да се заснива на солидарности и подршци државама чланицама којима је потребна помоћ. Примењиваће се у изузетним ситуацијама масовног доласка држављана трећих држава или лица без држављанства копном, ваздухом или морем, укључујући лица искрцана након операција претраге и спасавања. Да би се ситуација сматрала кризом, морају бити онемогућене услуге азила, пријема, услуге за заштиту деце или система повратка у одређене државе чланице, што може имати озбиљне последице по функционисање заједничког система ЕУ за азил. Одредбе би се примењивале и у ситуацијама када трећа држава или непријатељски недржавни актер подстиче или олакшава кретање држављана трећих држава и лица без држављанства ка спољним границама ЕУ или ка држави чланици у сврху дестабилизације. У том случају, заинтересована држава чланица мораће да поднесе образложен захтев ЕК, која ће у року од две недеље донети одлуку о постојању или непостојању кризне ситуације. Такође, предложиће Савету мере солидарности и изузетака, заједно са препоруком која утврђује категорије лица које би требало да имају право на *prima facie* заштиту. Хуманитарне операције не би требало сматрати случајем инструментализације.

Предвиђен је трајан систем солидарности где све државе чланице доприносе подршци држави чланици у кризи. Међу могућим мерама солидарности за решавање одређене кризе, држава чланица може предложити ЕК да се одлучи за премештај тражилаца азила и циљане финансијске доприносе или алтернативне мере. Одређене категорије људи, као што су тражиоци азила који долазе из одређене државе порекла, могу бити идентификоване као лица која имају право на *prima facie* заштиту, тј. власти би морале да приоритетно и брзо размотре њихов захтев. У кризним ситуацијама, регистрација захтева за азил може трајати до четири недеље, док се поступак на граници продужава за додатних 6 недеља како за азил, тако и за поступке повратка. У ситуацијама масовног прилива, праг за поступак на

границе може бити прилагођен, док код инструментализације угрожена лица и породице са децом млађом од 12 година могу бити искључене из поступка на граници.

Уредбом о увођењу провере држављана трећих држава на спољним границама (Regulation 1356/2024) утврђује се провера тих држављана који не испуњавају услове за улазак у државу чланицу, који су ухваћени приликом неправилног уласка у ЕУ ван граничних прелаза или приликом искрцавања након операције претраге и спасавања, или су поднели захтев за међународну заштиту на граничном прелазу. Провера може да се спроведе на било којој одговарајућој локацији коју одреди држава чланица и која се у принципу налази у близини спољних граница или на другим местима унутар територије. Држављани трећих држава на територији ЕУ биће подвргнути провери само ако су прешли спољну границу како би ушли на територију државе чланице на неовлашћен начин. Држављани трећих држава који су једном прошли проверу не морају је понављати. Провере трају највише 7 дана и укључују утврђивање или проверу идентитета, узимање биометријских података путем EURODAC-а, као и прелиминарну здравствену и процену рањивости. Такође ће се спроводити безбедносне провере, путем релевантних база података.

Уредбом о увођењу скрининга држављана трећих држава на спољним границама (Regulation 1352/2024) ближе се утврђују начин и врсте идентификације или верификације идентитета, безбедносне провере, прелиминарне здравствене провере и провере угрожености држављана трећих држава на спољним границама или на територији држава чланица када нису били проверени на спољним границама држава чланица, као и држављана трећих држава који су поднели захтев за међународну заштиту на граничним прелазима или у транзитним зонама, а нису испунили услове за улазак. Предвиђене су обавезе у процесу скрининга за држављане трећих држава који су њиме подвргнути. Они морају бити на располагању надлежним органима и могу због тога бити задржани. Имају право на хитну медицинску помоћ и основно лечење. Интереси и заштита деце, посебно без пратње, увек би требало да буду примарно разматрани током провере. Дубинска провера обухвата: прелиминарни здравствени преглед и преглед рањивости; проверу идентитета на основу база података ЕУ; уношење биометријских података; безбедносне провере претраживањем националних база

података као и база података ЕУ, посебно Шенгенског информационог система. Након провере, мигранти се упућују на одговарајући поступак било да се ради о азилу, одбијању уласка или враћању. Биће обезбеђен независан механизам за праћење основних права у свакој држави чланици у циљу заштите основних права људи који су подвргнути провери. Национални омбудсмани и институције за људска права, укључујући успостављене националне превентивне механизме, учествоваће у раду независног мониторинг механизма.

Уредбом о успостављању EURODAC-а за упоређивање биометријских података, за идентификацију илегалног борава држављана трећих држава и лица без држављанства и о захтевима органа за спровођење закона држава чланица и Европола за упоређивање са подацима EURODAC-а (Regulation 1358/2024), успоставља се систем EURODAC у циљу подржавања система азила, укључујући пружање помоћи у одређивању државе чланице одговорне за испитивање поднетих захтева за међународну заштиту држављана треће државе или лица без држављанства; контроле незаконите имиграције у ЕУ, откривању секундарних кретања унутар ЕУ и идентификације држављана трећих држава и лица без држављанства која илегално бораве, у циљу одређивања неопходних мера за државе чланице. Предвиђено је побољшање прикупљања података о подносиоцима захтева за азил и ирегуларним мигрантима ухапшеним на територији држава чланица, путем биометријских података, додавањем слика лица у базе података о отисцима прстију и додатних информација. Власти ће укључити информације о одлукама да се лице врати или премести. Ово ће унапредити праксу појединих држава чланица да избегавају своју одговорност по процедури предвиђеној Даблинском уредбом (нпр. не узимају отиске прстију тражиоцима азила), као и да се тражиоци азила тајно крећу кроз ЕУ и избегавају те процедуре (Costello and Mouzourakis 2017, 264). У погледу означавања безбедносних ризика, власти ће моћи да евидентирају у систему уколико лице представља претњу унутрашњој безбедности, ако је лице насилно или нелегално наоружано, ако има везе са тероризмом или терористичком групом, или је укључено у кривична дела обухваћена Европским налогом за хапшење. Прикупљање података о деци је са 14 спуштен на 6 година старости и спроводиће га обучено особље за рад са децом. Ове информације ће олакшати идентификацију малолетника без пратње који би могли да побегну из установа или социјалних служби

за бригу о деци, и помоћи у праћењу малолетника који су одвојени од својих породица и потом су пронађени у другој држави чланици.

Чињеница да је лице искрцано у држави чланици након операције претраге и спасавања биће посебно евидентирана и коришћена у статистичке сврхе у циљу пружања тачније слике миграционих токова ка ЕУ. Посланици ЕП подржали су укључивање у обухват базе података, лица која учествују у националним и програмима ЕУ за пресељење, као и кориснике привремене заштите. Унакрсне, анонимне статистике биће побољшане интероперабилношћу између EURODAC-а и других система правосуђа и унутрашњих послова (информациони систем за визу, *European Travel Information and Authorisation System* ? ETIAS, и систем уласка/изласка).

Уредбом о стандардима за квалификацију држављана трећих држава или лица без држављанства као корисника међународне заштите, за јединствен статус за избеглице или за лица која испуњавају услове за супсидијарну заштиту и за садржај одобрене заштите (Regulation 1347/2024) ажурирана је и замењена досадашња директива, како би се даље подстакла сличност стопе признавања између држава чланица, као и врста додељена статусу заштите. Уредба поставља критеријуме за доделу и повлачење статуса међународне заштите. То може бити статус избеглице, који захтева узрочну везу између прогањања на основу расе, вере или уверења, националности, политичког мишљења или припадности одређеној групи и аката прогањања у држави порекла. Посебан статус секундарне заштите се примењује у случајевима лица која не испуњавају услове за статус избеглице, али се суочавају са стварном опасношћу од озбиљне штете ако буду враћени у државу порекла, нпр. због насумичног насиља без обзира на личне околности, тортуре, смртне казне или егзекуције. Статус боравишта се такође проширује на чланове породице лица коме је пружена заштита. Статус избеглице се заснива на Женевској конвенцији о статусу избеглица. При процени појединачних захтева за међународну заштиту, националне власти би требало да узму у обзир информације, извештаје и заједничке анализе о ситуацији у државама порекла и упутства које је развила Агенција ЕУ за азил, као и релевантне препоруке Високог комесаријата Уједињених нација за избеглице (*United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR*).

Новина у овој Уредби је између осталих и дефиниција по којој се малолетник сматра неочењеним уколико постоји процена

да постојећи брак малолетника не би био у складу са релевантним националним правом. Када је подносилац захтева малолетно лице без пратње, орган који о њему одлучује, узима у обзир најбоље интересе малолетника. У циљу заштите најбољих интереса детета и општег благостања малолетног лица без пратње, старатељ ће обезбедити да малолетник без пратње има приступ свим правима; помагати и где је примењиво заступати малолетника без пратње у случају да је статус избеглице малолетника без пратње или статус супсидијарне заштите повучен из процедуре; помагати у тражењу породице.

Надлежни органи неће примењивати санкције према корисницима међународне заштите уколико нису у могућности да учествују у мерама интеграције због околности ван њихове контроле. Да би се спречила секундарна кретања, нова правила наводе да корисници међународне заштите морају да бораве у држави чланици, која им је доделила међународну заштиту. Могу слободно путовати унутар држава које су у Шенгенском простору у оквиру одобрених периода боравка. Ако лице прекорачује дозвољени боравак у другој држави чланици без ваљаног разлога, рачунање петогодишњег периода након којег корисници међународне заштите могу поднети захтев за статус сталног боравка ће се рачунати из почетка. Нова правила ће изједначити трајање дозвола за боравак које се додељују за најмање три године за статус избеглице и за најмање годину дана за статус секундарне заштите и разјаснити права повезана са статусом међународне заштите, као што су приступ образовању, запошљавању, социјалној помоћи или здравственој заштити. Као и код глобалних напора за пресељење, напори ЕУ су уоквирени као чин дискреционе солидарности са избеглицама, као и са преоптерећеним државама домаћинима (Kneebone and Macklin 2021).

Директива о утврђивању стандарда за пријем подносилаца захтева за међународну заштиту (Directive 1346/2024) утврђује стандарде за пријем подносилаца захтева за међународну заштиту у држави чланици, укључујући и дефинисање лица на које се односи, њихову документацију, организацију система за пријем, могућности ограничавања слободе кретања, као и заштите права подносилаца захтева и њихових породица на образовање, здравствену негу и рад. Регистровани подносиоци захтева за азил ће моћи лакше да се интегришу и раније почну са радом. Главни циљ Директиве је да се обезбеде еквивалентни стандарди пријема у државама

чланицама када је реч о материјалним условима, укључујући смештај, здравствену заштиту и адекватан животни стандард за подносиоце захтева. У циљу побољшања шансе да живе независно и интегришу се локално, подносиоцима захтева за азил требало би да уместо 9 месеци буде дозвољено да раде најкасније 6 месеци од датума регистрације њиховог захтева.

Држава чланица ће осигурати да кандидати имају приступ грађанском васпитању курсевима језика и стручне обуке које оне сматрају одговарајућим за оспособљавање подносилаца захтева да делују самостално, комуницирају са надлежним органима или пронађу запослење. Када су подносиоци захтева жене смештене у центре за смештај, држава чланица ће обезбедити одвојене санитарне чворове и безбедно место за њих и њихову малолетну децу. Државе чланице морају обезбедити старатеља сваком малолетнику без пратње што пре, а најкасније 15 дана након подношења захтева за међународну заштиту. Деца би требало да буду укључена у школски систем најкасније два месеца након доласка. Држава чланица ће узети у обзир чињеницу да су одређени подносиоци захтева кандидати са посебном потребом за пријем и спадају у оквир било које од следећих категорија: малолетници; малолетници без пратње; лица са инвалидитетом; старија лица; труднице; ЛГБТИ лица; самохрани родитељи са малолетном децом; жртве трговине људима; лица са тешким болестима или менталним поремећајима укључујући посттрауматски стресни поремећај; лица која су била подвргнута мучењу, силовању или другим тешким облицима психичког, физичког или сексуалног насиља. Државе чланице могу одлучити да подносилац захтева мора да борави на одређеном месту из разлога јавног реда или да га ефикасно спрече да побегне ако такви ризици постоје. Задржавање може бити засновано само на специфичним основама утврђеним националним законодавством.

Уредба о успостављању Оквира Уније за пресељење и хуманитарни пријем (Regulation 1350/2024) предвиђа Оквир за пријем држављана трећих држава или лица без држављанства на територију држава чланица са циљем да им се одобри међународна заштита. Оквир обухвата заједничке процедуре за насељавање и хуманитарни пријем посебно рањивих лица која су квалификована да добију статус избеглице или статус секундарне заштите у ЕУ. Циљ је смањити разлике између националних приступа и довести до јединственије политике ЕУ. Правила се заснивају на пуној и

инклузивној примени Женевске конвенције о статусу избеглица. Посебна пажња посвећена је женама и девојчицама у ризику, лицима која су у опасности да буду присилно враћена у своје државе, жртвама насиља или тортуре, малолетницима без пратње, лицима са медицинским потребама или инвалидитетом и лицима у дуготрајним избегличким ситуацијама. Оквир ЕУ ће обезбедити легалан и безбедан долазак на територију државе чланице држављанима трећих држава или лицима без држављанства који испуњавају услове за пријем у циљу обезбеђивања међународне заштите или хуманитарног статуса према националном праву и охрабрити све државе чланице да појачају своје напоре у том правцу. Оквир ће допринети повећању доприноса ЕУ међународном пресељавању и иницијативи хуманитарног пријема у циљу повећања укупног броја расположивих места за пресељење и хуманитарни пријем. Доприносиће јачању партнерства ЕУ са трећим државама у региону у којима је велики број расељених лица којима је потребна међународна заштита. У сврху хуманитарног пријема, држављани трећих држава или лица без држављанства испуњавају услове за пријем, под условом да на основу почетне евалуације спадају у једну од категорија држављана трећих држава, који због основаног страха да ће бити прогоњени из разлога расе, вере, националности, политичког мишљења или припадност одређеној друштвеној групи су ван матичне државе, не могу или због таквог страха нису вољни да искористе заштиту те државе, као и лица без држављанства која се налазе ван државе ранијег уобичајеног боравка из истих разлога нису у могућности да се врате; да су држављани трећих држава који су ван државе порекла или су апатриди који се налазе ван државе ранијег уобичајеног боравка и при том су показали суштинске разлоге да им се верује, јер би се уколико се врате у државу порекла суочили са стварним ризиком да претрпе озбиљну штету да искористе заштиту те државе.

Кандидати за насељавање које углавном идентификује UNHCR и прихваћени су од одређене државе чланице, могу да стигну на територију ЕУ на легалан, организован и безбедан начин. Биће им понуђена дугорочна и трајна решења за њихово насељавање са правним статусом и приступом свим основним правима. Насељавање осигурава јединство породице и проширује право на чланове породице лица којима је пружена заштита. Државе чланице ће учествовати у програму нудећи насељавање на добровољној основи. ЕУ ће моћи да постави циљеве за одређене регионе и државе, са предвидивим планирањем у периоду од две године.

Савет је 12. априла 2024. године, усвојио измену Директиве о јединственој дозволи. *Директива о јединственом поступку подношења захтева за јединствену дозволу за боравак и рад држављана трећих држава на територији државе чланице и о заједничком скупу права за раднике из трећих држава који законито бораве у држави чланици* (Directive 1233/2024) има за циљ да привуче вештине и таленте који су потребни и дефицитарни у ЕУ и реши недостатке у погледу легалне миграције. Директива утврђује административну процедуру за јединствену дозволу за рад и боравак у ЕУ и утврђује заједнички сет права за раднике из трећих држава. Предвиђа скраћену процедуру пријаве и има за циљ јачање права радника из трећих држава омогућавањем промене послодавца и ограниченог периода незапослености. То представља значајан напредак, пошто раније није било међусобног признавања статуса између држава чланица (Moreno-Lax 2021, 77), па су радници који су боравили на дужи период у једној држави чланици и преселе се у другу, могли изгубити статус дугорочног боравка. Процедура за пријављивање предвиђа да радник из треће државе може поднети захтев са те територије или из ЕУ, ако има важећу боравишну дозволу. Издавање јединствене дозволе обухвата истовремено дозволу боравка и радну дозволу. Директива има строжије рокове за доношење одлуке о издавању дозволе, односно рок од 90 дана од пријема попуњеног захтева. Ако држава чланица одлучи да провери ситуацију на тржишту рада пре одлуке о издавању јединствене дозволе, то улази у овај рок. Рок се изузетно може продужити за додатних 30 дана. Државе чланице би требало да обезбеде ефикасне механизме путем којих би радници из трећих држава могли да траже правну заштиту у складу одредбама утврђених националних прописа. Новина је и то што ће власници појединачних дозвола моћи да промене послодавца што може бити предмет обавештења надлежних органа, а државе чланице могу извршити проверу тржишта рада. Државе чланице могу захтевати минимални период током ког је потребно да ималац јединствене дозволе ради код првог послодавца.

Ажурирање података успоставља правила која се примењују ако власник дозволе остане незапослен и тада је радницима из трећих држава дозвољено да остану на територији државе чланице ако укупан период незапослености не прелази три месеца током важења јединствене дозволе или 6 месеци након две године дозволе. У складу са правом на једнак третман, држава чланица би требало да призна

професионалне квалификације које је држављанин треће државе стекао у другој држави чланици на исти начин као и грађанима ЕУ и требало би да узме у обзир квалификације стечене у трећој држави. Да би се ојачао једнак третман радника из трећих држава, државе чланице би требало да предвиде ефикасне, сразмерне и одвраћајуће казне против послодаваца у случају кршења усвојених националних одредби.

Директива о условима уласка и боравка у ЕУ за држављане држава које нису државе чланице ради висококвалификованог запошљавања (Directive 1883/2021) се односи на висококвалификоване раднике из тих држава, који играју кључну улогу у јачању конкурентности ЕУ. Кључни сектори привреде имају недостатке радне снаге и вештина за које се очекује да ће се повећати у наредним годинама. Стога, ЕУ треба да привуче више висококвалификованих радника у свету где је међународна конкуренција за таленте све већа, што је омогућено издавањем Плаве карте. Како би Плава карта ЕУ била привлачнија и релевантнија за све државе чланице, Европска комисија је у јуну 2016. године, изнела предлог нове Директиве о Плавој карти која нуди ефикаснија правила за привлачење висококвалификованих радника, укључујући флексибилније услове пријема, побољшана права и могућност лакшег кретања и рада између држава чланица. Преговори између Савета и ЕП успешно су закључени политичким споразумом у мају 2021. године. Измењена Директива је ступила на снагу 27. новембра 2021. године.

У оквиру својих предлога Пакта о миграцији и азилу у септембру 2020. године, ЕК је изнела предлог за побољшање примене политике азила у ЕУ. Савет је 9. децембра 2021. године усвојио *Уредбу* (Regulation 2303/2021) којом се Европска канцеларија за подршку азилу (*European Asylum Support Office*, EASO) трансформише у пуноправну Агенцију ЕУ за азил (*European Union Agency for Asylum*, EUAA). Ово је био значајан корак напред у модернизацији праксе азила и прихвата у ЕУ. Агенција ЕУ за азил је 19. јануара 2022. године, заменила Европску канцеларију за подршку азилу.

ЗАКЉУЧАК

Усвајањем нових прописа у областима азила и миграција, реформише се цео европски оквир за управљање азилом и миграцијама. Ови прописи гарантују сигурније спољне границе, брзе

и ефикасне процедуре за азил и повратак са јачим индивидуалним мерама заштите, као и праведнији и ефикаснији систем солидарности и одговорности. У циљу јачања безбедности спољних граница ЕУ, усвојене су мере за ефикасну регистрацију и проверу свих ирегуларних миграната у погледу идентитета, безбедности и здравственог стања. Након провере, обавезан поступак на граници ће се примењивати на лица која не испуњавају критеријуме за азил, представљају потенцијални безбедносни ризик или покушавају да обману надлежне власти. Државе чланице су дужне да обезбеде капацитет за смештај одређеног броја грађана азила у адекватним условима. Предвиђена је правна заштита, при чему су малолетници без пратње изузети из поступка, осим у случају безбедносне претње. Државе чланице су дужне да омогуће независно праћење поштовања основних права на спољним границама. Кроз ове мере, тежи се контроли секундарних миграција и гарантовању права слободног кретања унутар Шенгенског простора без унутрашњих граничних контрола. Поред тога, ЕУ планира да успостави специфичан правни оквир за ефикасно управљање кризним ситуацијама, пружајући државама чланицама прецизне и снажне инструменте за заштиту спољних граница, уз истовремено очување приступа азилу и поштовања основних људских права. Нова правила обухватиће и инструментализацију миграната, када их користе „треће државе или непријатељски недржавни актери” са циљем да дестабилизују ЕУ.

Због оптимизације поступака за азил и повратак, нови правни оквир уводи ефикасније процедуре са строжим правилима за превенцију злоупотребе и каснијих пријава. ЕУ ће успоставити листе безбедних трећих држава и држава порекла, које ће се користити са националним листама. Ови строжи прописи су уравнотежени са важним гаранцијама за права појединаца, што укључује пружање бесплатног правног саветовања кроз све фазе поступка, са посебним фокусом на рањиве групе као што су малолетници без пратње и породице са децом. Унапређени стандарди пријема у ЕУ укључују ранији приступ тржишту рада, побољшани приступ образовању за децу и заштиту рањивих лица. Додатно, успостављени су критеријуми за доделу међународне заштите, чиме се прецизно дефинишу права и обавезе корисника. Ажурирани су критеријуми према којима је држава чланица одговорна за разматрање захтева за међународну заштиту, тзв. Даблинска правила. Агенција ЕУ за азил је опремљена новим алатима за подршку државама чланицама у усклађивању

практици азила и пријема, уз имплементацију механизма за праћење техничке и оперативне примене новог правног оквира. Регистровани тражиоци азила моћи ће да почну да раде најкасније 6 месеци након подношења захтева.

По први пут, ЕУ уводи трајни механизам солидарности како би подржала државе чланице под притиском и осигурала њихов допринос у решавању проблема миграција. Након првог покушаја 2015. године, да се солидарност покаже кроз пресељење које је дубоко поделило ЕУ између западних и источних држава чланица, ово је био тренутак да се успостави нови консензус о овом кључном питању (De Bruycker 2022, 40). Државе чланице ће се подржавати кроз солидарност, оперативну подршку и финансијске доприносе, уз могућност наменског усмеравања за државе чланице са великим бројем долазака миграната. Ојачана су правила за одређивање државе чланице одговорне за обраду захтева за азил. Успостављени су ефикасни механизми за детекцију и спречавање секундарних кретања миграната, а унапређена EURODAC база података подржава њихову имплементацију. Одређене државе чланице налазе се под већим притиском због миграционих токова. У циљу помоћи тим државама, друге државе чланице могу сходно принципу солидарности дати допринос путем премештаја подносилаца захтева за азил на њихову територију, што се односи и на кориснике међународне заштите. Такође, оне могу дати свој допринос путем издвајања одређених финансијских средстава или могу пружити оперативну и техничку подршку. Важно је истаћи да државе чланице нису у обавези да кумулативно пружају све наведене врсте помоћи.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Трбојевић, Милован, и Зоран Малбашић. 2018. „Безбедносни аспекти европске мигрантске кризе.” У *Наука и стварност*, Зборник радова са научног скупа (Пале, 20. мај 2017), Књига 12, Том 2. ур. Мишо Кулић, 455–470. Источно Сарајево: Филозофски факултет. doi: 10.7251/TOMNIS1701455T.
- Costello, Cathrin, and Minos Mouzourakis. 2017. “The CEAS – Where Did It All Go Wrong?” In *The European Union as an Area of Freedom, Security and Justice*, eds. Maria Fletcher, Ester Herlin-Karnell and Claudio Matera, 263–297. Routledge: London and New York.

- Ćeranić Perišić, Jelena. 2021. „Izazovi evropskih integracija zemalja Zapadnog Balkana dve decenije nakon početka procesa.” U *Primena prava i pravna sigurnost*, Zbornik radova 34. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović, Tom III. ur. Jelena S. Perović Vujačić, 399–412. Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava ? Slobodan Perović.
- De Angelis, Romina. 2021. “Global Education and Migration in a Changing European Union.” *Policy and Practice: A Development Education Review* 32 (1): 55–78.
- De Bruycker, Philippe. 2022. “The New Pact on Migration and Asylum: What it is Not and What it Could Have Been.” In *Reforming the Common European Asylum System. Opportunities, Pitfalls, and Downsides of the Commission Proposals for a New Pact on Migration and Asylum*, eds. Daniel Thym and Odysseus Academic Network, 33–42. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. doi: 10.5771/9783748931164-33.
- De Bruycker, Philippe, Marie De Somer and Jean-Luis De Brouwer, eds. 2019. *From Tampere 20 to Tampere 2.0: Towards a new European consensus on migration*. Bruxelles: European Policy Centre.
- Directive (EU) No 1883/2021 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2021 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of highly qualified employment, and repealing Council Directive 2009/50/EC, OJ L 382, 28.10.2021, pp. 1–38.
- Directive (EU) No 1233/2024 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State, OJ L, 30.4.2024.
- Directive (EU) No 1346/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 laying down standards for the reception of applicants for international protection, OJ L, 22.5.2024.
- Kneebone, Susan and Audrey Macklin. 2021. “Resettlement.” In *Oxford Handbook of International Refugee Law*, eds. Cathryn Costello, Michelle Foster, and Jane McAdam, 1080–1098. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/law/9780198848639.003.0061.

- Moreno-Lax, Violeta. 2021. "Mutual (Dis-)Trust in EU Migration and Asylum Law: The 'Exceptionalisation' of Fundamental Rights." In *Fundamental Rights in the EU Area of Freedom, Security and Justice*, eds. Sara Iglesias Sánchez and Maribel González Pascual, 77–99. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nagy, Boldizsár. 2018. "From Reluctance to Total Denial: Asylum Policy in Hungary 2015–2018." In *The New Asylum and Transit Countries in Europe during and in the Aftermath of the 2015/2016 Crisis*, eds. Vladislava Stoyanova and Eleni Karageorgiou, 17–65. Boston-Leiden: Brill Nijhoff.
- Niemann, Arne, and Natascha Zaun. 2023. "Introduction: EU external migration policy and EU migration governance: introduction." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 49 (12): 2965–2985. doi: 10.1080/1369183X.2023.2193710.
- Regulation (EU) No 1624/2016 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC, OJ L 251, 16.9.2016, pp. 1–76.
- Regulation (EU) No 2225/2017 of the European Parliament and of the Council of 30 November 2017 amending Regulation (EU) 2016/399 as regards the use of the Entry/Exit System, OJ L 327, 9.12.2017, pp. 1–19.
- Regulation (EU) No 1155/2019 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 amending Regulation (EC) No 810/2009 establishing a Community Code on Visas (Visa Code), OJ L 188, 12.7.2019, pp. 25–54.
- Regulation (EU) No 1240/2019 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on the creation of a European network of immigration liaison officers, OJ L 198, 25.7.2019, pp. 88–104.
- Regulation (EU) No 1896/2019 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624, OJ L 295, 14.11.2019.

- Regulation (EU) No 2303/2021 of the European Parliament and of the Council of 15 December 2021 on the European Union Agency for Asylum and repealing Regulation (EU) No 439/2010, OJ L 468, 30.12.2021.
- Regulation (EU) No 1347/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and for the content of the protection granted, amending Council Directive 2003/109/EC and repealing Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1348/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 establishing a common procedure for international protection in the Union and repealing Directive 2013/32/EU, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1349/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 establishing a return border procedure, and amending Regulation (EU) 2021/1148, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1350/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 establishing a Union Resettlement and Humanitarian Admission Framework, and amending Regulation (EU) 2021/1147, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1351/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on asylum and migration management, amending Regulations (EU) 2021/1147 and (EU) 2021/1060 and repealing Regulation (EU) No 604/2013, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1352/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 amending Regulations (EU) 2019/816 and (EU) 2019/818 for the purpose of introducing the screening of third-country nationals at the external borders, OJ L, 22.5.2024.
- Regulation (EU) No 1356/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 introducing the screening of third-country nationals at the external borders and amending Regulations (EC) No 767/2008, (EU) 2017/2226, (EU) 2018/1240 and (EU) 2019/817, OJ L, 22.5.2024.

Regulation (EU) No 1358/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on the establishment of ‘Eurodac’ for the comparison of biometric data in order to effectively apply Regulations (EU) 2024/1351 and (EU) 2024/1350 of the European Parliament and of the Council and Council Directive 2001/55/EC and to identify illegally staying third-country nationals and stateless persons and on requests for the comparison with Eurodac data by Member States’ law enforcement authorities and Europol for law enforcement purposes, amending Regulations (EU) No 1240/2018 and (EU) No 818/2019 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council, OJ L, 22.5.2024.

Regulation (EU) 1359/2024 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 addressing situations of crisis and force majeure in the field of migration and asylum and amending Regulation (EU) 2021/1147, OJ L, 22.5.2024.

Van Oers, Ricky, Eva Ersbøll and Dora Kostakopoulou. 2010. “Mapping the Redefinition of Belonging in Europe.” In *A Redefinition of Belonging? Language and Integration Tests in Europe*, eds. Ricky Van Oers, Ricky, Eva Ersbøll and Dora Kostakopoulou, 302–326. Leiden: Brill-Martinus Nijhoff.

Milutin Trnavac*

Ministry of European Integration of the Republic of Serbia, Belgrade

NEW PACT ON MIGRATION AND ASYLUM OF THE EUROPEAN UNION

Resume

This paper analyses the latest normative solutions of the European Union in the areas of migration and asylum. The most important activities of the European Union in these areas, which previously influenced the adoption of new normative acts with the aim of ensuring the safety and well-being of people seeking international protection and a better life, are presented. In this sense, a detailed overview of all the regulations adopted by the European Union, which compose the new Pact on Migration and Asylum, is given. The analysis also includes a special review of new normative solutions, as well as a comparative view with the previous versions of the European Union regulations in these areas. The focus of the paper is on the analysis of the reform of the entire European framework for managing asylum and migration in order to establish safer external borders, faster and more efficient procedures for asylum, as well as a more fair and efficient system of solidarity and responsibility.

Keywords: migrations, asylum, European Union, Pact on Migration and Asylum, regulation, directive

* E-mail address: gulag4@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9673-9149.

* Овај рад је примљен 28. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

*Стефан Анђелковић**

Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић

МЕСТО И СВРХА ИНСТИТУЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ У ГЛОБАЛИСТИЧКОМ СИСТЕМУ ДЕРЕГУЛАЦИЈЕ

Сажетак

На основу својих премодерних коренова, а наочито у свом нововековном, модерном значењу – полиција представља заштиту државе, односно својеврсну гаранцију њеног суверенитета. Само модерно устројство државе подразумева постојање полиције, која гарантује уставни поредак, односно брани постојећи систем друштвене организације. Глобализација подразумева, међутим, сужавање аутономије националних држава. Слободан проток капитала, роба, људи и услуга – захтева десуверенизацију, односно смањење опсега одлучивања у националним државама. Поставља се питање – да ли се тиме мења и улога полиције, односно да ли полиција и даље има превасходни задатак у очувању суверенитета државе, или је сада усмерена ка циљу – слободног протока капитала и очувања светског економског поретка (слободног тржишта), које има наднационални карактер. Овај рад представља допринос сагледавању поменутог проблема.

Кључне речи: полиција, суверенитет, десуверенизација, глобализација, држава

* Имејл адреса: stefan.andjelkovic0123@gmail.com; ORCID: /

УВОД

Истраживање, чији резултат доноси овај текст, усредсређено је не само на питање о улози полиције у глобализованом свету (посебно у земљама у транзицији), него и на разумевању узрока који доводе до актуелних специфичности у њеној концепцији. Из тог је разлога у наслову свесно избегнут појам „улога“, уместо кога је изабран појам „сврха“; овај појам указује на то да је савремени друштвени контекст, који битно одређује појам глобализације, *узрочник* промена у самој институцији полиције. Разуме се, истраживање је самим тим било упућено на анализу слојевитих друштвених промена које се називају глобализацијом и транзицијом, што подразумева и теоретско одређење значења ових појмова.

Посебна пажња у овом истраживању поклоњена је разумевању појма безбедности, који је увек епохално одређен, конструкцијом актуелних друштвених односа.

Ово истраживање захтева интердисциплинарни приступ, односно претходну филозофско-историјску и социолошку анализу историје полиције, која треба да покаже у чему је улога полиције у државама света, које се налазе у процесу глобалистичке десуверенизације, промењена у односу на претходне периоде.

Предмет истраживања фокусиран је на улогу полиције у оквирима суверенитета, који иако сведен, у процесу дерегулације, ипак и даље представља оквир деловања. Другим речима, наше је питање – да ли полиција и даље делује у смислу оног хегеловског очувања општег (иако је то опште, према марксистичкој критици увек било одређено „поопштеним“ интересима владајуће класе), или је деловање полиције сада још специјализованије, у смислу очувања основних регула либералног тржишта – на основу чега полиција у извесном смислу бива посредно подређена интересима који надилазе оквире њене националне организације.

Интердисциплинарни приступ у одговору на поменуто питање, на крају треба да буде стављен у политиколошки контекст, у коме је могуће сагледати различите каузалности које условљавају промене места и сврхе полиције у савременом друштву.

ЕПОХАЛНА ОДРЕЂЕЊА УЛОГЕ ПОЛИЦИЈЕ

Свака државна конструкција током историје располагала је одређеним инструментима силе, чији је задатак био одбрана политичког система, односно успостављених односа и номенклатуре моћи (Фуко 1998, 18). Полиција, иако овај појам није био у употреби у старом свету, у том смислу представља израз физичке моћи, уз помоћ које треба одбранили постојећи друштвени поредак.

Па ипак, конструкције државе су у старом и новом веку радикално другачије – из чега исходи да је и улога полиције суштински промењена.

У том смислу, можемо говорити о разлици античког и модерног епохалног склопа. Преновековни епохални склоп обележава примат *мере*. *Мера* је овде нешто објективно, унапред дато, па је, у људском деловању, потребно успоставити *примереност*, односно пронаћи праву меру између екстремних стања. Из тог разлога се на овај преновековни склоп може применити формула – *постајеш оно што јеси*. Дакле, већ је одређено шта јеси, па то само треба да постанеш, проналазећи праву меру.

У новом веку овај се однос преокреће. Мера више није никакав спољашњи каузалитет. Овде *мерење* тек успоставља меру, а то значи да нема никакве једном за свагда одређене објективне мере. У том смислу, за Нови век важи другачија формула: *јеси оно што постајеш*. Човек сада *сам* успоставља меру, а то значи да нема те мере која не може да буде превладана, и изнова успостављена.

Ова промена у самој концепцији друштвених односа резултира другачијом улогом власти. Док у старом свету, о чему уверљиво сведочанство пружа управо античка филозофија, држава, као самоникли, објективно дат природно-социјални простор треба да буде сачувана од *hybris*, у нововековном контексту треба заштити управо оне друштвене процесе који прекорачују меру, у циљу постизања одређеног благостања. Полиција би, у нововековном контексту, требало да штити не објективну датост него *друштвени механизам промене*.

Премодерни концепт

У дијалогу *Држава* Платон говори о просвећеним чуварима државе. Овај сталеж успоставља се током слојевитог школовања,

пошто из даљег процеса образовања најпре буду отпали најмногобројнији житељи *идеалне државе*, они који ће настањивати градове и бавити се трговином и занатством.

За разлику од поменутих занатлија и трговаца, чувари државе према Платону треба да живе готово аскетски, изван насељених места, у пећинама и колибама, посвећени свакодневном физичком и менталном вежбању и усавршавању. Ова посвећеност иде толико далеко, да чуварима није допуштено да имају породицу, односно да непосредно брину о своме потомству.

Чувари државе, међутим, не треба да чувају трговце и занатлије, него саму државу, као оваплоћење мера, видљиву слику хармоније света идеја. Из тог разлога, Платонови чувари државе треба да буду *образовани*, у смислу познавања истинских ствари, а то су за Платона *идеје* (Платон 1983, 198). Држава, као слика идеалног, нематеријалног света, значајнија је од појединаца, од њених поданика. Када Хераклит у једном фрагменту каже да обест у држави, несклад (хибрис) треба гасити пре него градски пожар, тиме се поцртава овај примат мере у односу на етичко и политичко деловање. Само у *примереној* држави могуће је *примерено* људско деловање, односно човечан живот човека.

У *Држави* је сама упућеност владара на свет идеја довољна гаранција да ће се они уредити државу према непромењивој и једном за свагда датој мери. Зато се из сталежа чувара регрутују владари, чије филозофско образовање гарантује да ће се држава уредити како треба. Улога чувара је да државу штите од спољашњих непријатеља, али исто тако и да делују као унутрашња снага безбедности, што Платон наговештава у последњим деловима овог дијалога.

За разлику од дијалога *Држава*, у коме Платон предочава да ће закони бити сувишни уколико се у држави доследно спроведе *ταλδεία* (Платон 1990), у дијалогу *Закони*, једином Платоновом делу у коме нема Сократа, само држава у којој је „закон господар управљача“ може да рачуна на виталност, и остваривање „свих добара које су богови даровали државама“ (Платон 1990, 715).

О томе да у државној заједници треба да доминирају закони, а не повлашћени владари, Платон у свом последњем великом делу говори на више места. За нас је овде посебно значајан сегмент из IX књиге, у коме, говорећи о „кривичном законодавству“, Платон, између осталог, законе одређује као метод за превладавање несавршености људске природе. Не постоји никаква гаранција да ће владар државе

моћи да се еманципује од *појединачних интереса*, односно он „неће моћи да до краја живи тако да опште добро унапређује као главну ствар, а корист појединца посматра као нешто што је општем добру подређено“ (875). Другим речима, Платон сумња да се до сада „родио човек“, који би по својим способностима могао да буде сасвим заштићен од тога да се, примарно, руководи индивидуалним интересима. Могуће је и да *филозофска природа*, руковођена знањем, одступи од деловања у циљу општег добра, „коме је корист појединца подређена“. Платон сумња у постојаност филозофске природе, констатујући да „нигде није тако, или је само у малој мери“. Зато, уместо владавине појединаца треба успоставити доследну владавину закона.

За разлику од *Државе*, у којој је направљена оштра и јасна разлика између филозофске природе, и оних који нису достојни да се баве филозофијом, разлике између „светине која сматра да је задовољство оно што је добро“, и „бољих људи који мисле да је добра разборитост“ (Платон 1983, 505), у *Законима* се двоструко одступа од ове слике. Најпре, као што смо видели, филозофи више нису ван опасности да буду опседнути маргиналним стварима. Са друге стране, како то примећује Кристофер Бобонич (*Christopher Bobonich*), у *Законима* Платон прихвата тезу да су „барем неки нефилозофи способни да желе врлину ради ње саме“, односно да „вреднују опште добро“ (Платон 1990, 715) више него појединачну, индивидуалну благодат (Bobonich 2002, 90).

Чувари држави у *Држави* треба да примене силу, како би, уместо народног популизма, била успостављена права мера, добра сама по себи, иако корист од деловања под њеном парадигмом, огромна већина житеља државе никада неће разумети. Сила, коју чувари државе треба да примене у сенци је праве мере, али се она исто тако лако може преметнути у пуко насиље, у државни терор, уколико „снаге безбедности“ буду руковођене личним интересом владара.

Насупрот овом, *Закони* не претпостављају да присила уступа место убеђивању. Закони не треба да буду круте забране, које предвиђају санкције за њихово непоштовање, него у њима треба да дођу до изражаја рационална објашњења, како би они били „богомдано вођство разборитости“ (Платон 1990, 664).

Законодавство у *Законима* у том смислу најваљује Аристотелову *Политику*, у којој је суштина мудрог управљања државом у

проналажењу праве мере. Мешана владавина, комбиновање елемената монархије и демократије, према Платону треба да осигура да се у држави тежи ка интересима „целе врлине“, како би се превазишло да режим брани интересе доминантног сталежа: „Када се распламса борба око власти, онда су победници сву управу над државом тако искључиво себи присвојили да побеђенима нису уступили ни најмањи део власти (...) Ми сада кажемо: то нису праве државе, нити су то закони који су установљени ради заједничке користи државе као целине” (715).

То не значи да држава не потребује инструменте присиле, али они треба да буду у сенци „убеђивања”, просвећивања грађана о оном начину уређења који треба да им донесе највеће могуће добро. Из тог разлога, тек ће римско доба показати да је употреба силе неопходна, како би се избегао *hybris*, обест појединаца или сталежа.

Међутим, и у доба Рима, кључно је сачувати саму државу, која јемчи живот достојан Римљанина, насупрот варварској организацији заједнице, каква је, према Римљанима, владала изван републике и потоње империје.

У сваком случају, овде је држава та коју треба чувати. Она је значајнија од појединца, битнија и од владара, ма колико се они често и лако идентификовали са самом државом.

Римске легије у то доба чувају државу од свега што би је могло угрозити, па су тако на удару и религијске организације, које проповедају паралелни поредак у односу на онај који доноси римско право.

Иван Рибач када говори о хришћанству истиче да је „непризнавање божанског ауторитета цара имало је своје политичке консеквенце, што је условило жесток и суров прогон хришћана, базиран на четири едикта против нове религије” (Рибач 2019, 17).

Основна опасност коју је доносило хришћанство било је брзо ширење ове религије, која је, као што смо истакли, доносила и несумњиве политичке консеквенце. Овде се, разумљиво, не ради само о новој религији, већ о радикално другачијој религији, која подразумева и промену „погледа на свет”, условљавајући настајање новог *епохалног склопа* – о чему ће више речи бити у наставку ове експликације.

У сваком случају, у старом свету, видљиво не постоји разлика између војске и полиције. Јединство ових формација сведочи да је важно бранити државу, као место ваљаног, људског живота, од сваке

дестабилизације, долазила она споља или изнутра. Подела војске и полиције, у модерном контексту, указује на сасвим другачији смисао полицијских снага, у односу на војне формације.

Модерна концепција полиције

Полиција је нововековна појава. Њен савремени лик претпоставља успостављање нових друштвених односа, другачијих у поређењу са оним какви су владали у старом свету, односно у доба Средњег века.

Ову промену најбоље можемо разумети ако имамо у виду битне друштвено-политичке промене које доноси Нови век.

Такође, Рибача када говори о Макијавелију, сматра да „у његовом учењу о политици присутан је, у новом руху, онај антички страх од рушења заједнице, страх од *hybris*; држава је уређена, и она гарантује одређену сигурност, те у том смислу се држава не сме рушити, и она је, самим тим, претежнија и важнија од њених поданика; па ипак, суштина државе овде је сасвим другачије посматрана, у односу на њену претходећу перцепцију” (Рибача 2019, 22).

Нови век доноси најпре сасвим ново утемељење знања. Уместо аристотеловске дедукције, сада се, захваљујући новом, индуктивном методу мишљења, пружа могућност за проширивање знања. Већ код Декарта (*René Descartes*), само мишљење постаје независно у односу на биће, што омогућује критичко сагледавање стварности.

Као што Декарт стварност не узима здраво за готово, већ успоставља радикалну сумњу, подвргавајући скепси сваки облик знања све до установљења саме, несумњиве основе од које као коперниканске тачке треба изнова изградити систем спознаје – тако и Хобс (*Thomas Hobbes*) подвргава сумњи премодерну концепцију државе, која је узимана као *непосредност* (Zaharijević 2012, 32). Да би се разумела суштина државе, потребно је указати на њене коренове, на оно што преостаје, када се одстрани сваки облик друштвености, односно када се заборави у *природно стање*.

Политичка филозофија за Хобса треба да буде заснована на аксиоматском знању, на ономе што се даље не може редукovati, а не на унапред испостављеној извесности, или на мишљенима, као што је то код Аристотела. Другим речима, политичка филозофија сада више не треба да буде опис постојећег поретка, него конститутивно начело његовог успостављања. Готов свет, како га мисли премодерна

филозофија политике, не пружа никакву полазну тачку, која би представљала рационално полазиште за конструкцију државе, успостављање рационалних принципа којима се, како то каже Хобс, „страст не може успротивити” (Hobbes 1840, 4).

Политичка филозофија треба дакле да утемељи извесност саме људске праксе, односно да предвиди начине поступања људи – а то претпоставља успостављање држава чија ће моћ урачунати све узроке и последице људског деловања.

Успостављајући темеље за све касније теорије друштвеног уговора, Хобс показује излазак из природног стања, заснован на рационалним разлозима, који оправдавају ограничења слободе у друштвеној заједници.

Хобсова редукција завршава се, дакле, на *природном стању*. Изван друштва нема ни права ни добра. Стога је природно стање, заправо, стање без права, иако на први поглед ту влада апсолутно право. Уколико сви имају право на све, онда у ствари нико нема право ни на шта. Природни човек је, у том смислу, пуки физички реалитет, односно он је сводљив на – *кретање* (Hobs 1991, 80), које „не производи ништа друго до кретање” (Исто, 36). Кретање, сходно нововековном негирању *causa finalis*, односно уверењу у владавину *causa efficiens*, тежи да буде непрекинuto и стално, односно оно не настоји да се оконча у неком стању мировања. Живот је, у том смислу – неспутано кретање, које се „неприродно” окончава смрћу.

Ипак, Рибач наглашава да „човек настоји да одржи непрестано кретање, односно он настоји да живи, јер као оно што га спутава – појављују се други људи као потенцијални спутаваоци кретања, они представљају претњу сваком самоодржању, односно они су – смртна претња; те, из тог разлога, сам нагон за самоодржањем условљава да је однос према другом човеку увек ратни; зато нас други увек угрожава, онда ми треба да се бранимо – нападајући” (Рибач 2019, 26).

Када говори о Хобсу, Рибач истиче да „оно што ће представљати основу за излазак, што ће омогућити друштвени уговор, јесте управо страх, односно могућност антиципације природног човека да ће му, у природном стању, пре или касније бити одузето право на неспутано кретање, да ће бити убијен, јер чињеница да је сваки човек, па макар и онај најслабији, кадар да убије и најјачег (Hobs 1991, 133), утемељује страх од уништења, на чему се гради природни

закон, односно закон који треба да јемчи опстанак индивидуе, да успостави њено природно право на опстанак” (Рибаћ 2019, 27).

Што се тиче друштва и његове дефиниције, односно одређења, „оно у том смислу представља гаранцију безбедности, односно гаранта да је свака индивидуална предузимљивост (склоност ка кретању и самоуделовљењу сопственог живота) заштићена само у држави, као конструкцији која гарантује безбедност, па се држава у томе нужно ослања на *снаге безбедности*, које треба да омогуће поменуте гаранције” (27).

Са друге стране, са другичијим пруступом, „Джон Лок (*John Locke*) је на нешто другачији начин формулисао потребу стварања друштвеног уговора. Насупрот Хобсу, он сматра да природно стање у основи људима пружа добро, али да они из њега излазе да би им било још боље, јер природно стање не гарантује предузетнички дух, индивидуалну иницијативу, и зато се у људском друштву утврђују правила која треба да обезбеде индивидуални ангажман” (28).

Супротно Хобсу, Лок не сматра да природно стање карактерише неспутана слобода. Природни закон, који је код Хобса заправо место преласка природног стања у друштвени уговор, Лок посматра као примарно стање. Људи, дакле, и у природном стању знају да никоме не треба наносити штету, односно они ипак поседују неке „урођене идеје“ о томе што је добро – чиме Лок у ствари противречи основним тезама своје „теорије сазнања”. Природно стање, дакле, засновано је на закону, а не на пукој самовољи (Lok 2002, 7).

Поставља се питање који је посао државе, па Рибаћ сматра да „држава, у том смислу, треба да гарантује *власништво*, које у ширем смислу обухвата живот, слободу, као и власништво у ужем смислу те речи, јер уколико су људи власници своје личности, што је основ њихове слободе, уколико слободно располажу својим рукама, онда је и плод њиховог деловања, то што слободно чине служећи се својим природним ресурсима, такође њихова својина, што значи да то право на својину не може узурпирати ни сама законодавна власт у држави” (Рибаћ 2019, 28).

Законодавна власт *мора гарантовати власништво*, што значи да Законодавна власт треба да гарантује *право власништва*, па у том смислу не може да буде арбитарна када је реч о праву на власништво, односно она не може да узурпира или извитопери оно што је човеку дато по природи (Lok 2002, 382).

Локова идеја народног суверенитета даље је развијана код Русоа (*Jean-Jacques Rousseau*). У свом тексту Рибаш даље говори о разлици Хобса и Русоа, где „за разлику од Хобса, у Русоовом *Друштвеном уговору* власт се не преноси на једног јединог човека, него на тоталитет народа, чија права остају неприкосновена: 'Свако од нас уједињује своју особност и сву своју моћ под врховном управом опште воље, и примамо у друштву сваког члана као неодвојиви део целине'" (Kaningam 2003, 209, цитирано према: Рибаш 2019, 29).

Што се тиче појма „опште воље” и његове дефиниције, „то за Русоа подразумева уједињену вољу чланова друштва, која од свих појединаца чини једно тело, својеврсно заједничко Ја; самим тим, то Ја више није само прост скуп воља које уједињује, него као то тело сада има свој живот и своју вољу, и та јавна особа се, каже Русо, некада звала *град* – а сада *република*, или *политичко* тело” (Рибаш 2019, 29). То би требало да значи „да су људи које обухвата друштвени уговор истовремено једни другима *обавезни*, у складу са општим добром, а истовремено и слободни, што се нарочито односи на располагање сопственим добрима” (Rousseau 1978, 101, цитирано према: Рибаш 2019, 30).

Русо помиње још један „појам, под називом *res-publica*, „јавна ствар” – претпоставља да сваки појединац слободно изражава своје мишљење, и да буде добро обавештен о стварима које су значајне за целокупну заједницу, јер код Русоа закон је увек општи, и утолико се он односи на целокупан народ; у том смислу, нема повлашћених пред законом и зато је свака законита влада републиканска, односно закони у републици су *јавна ствар*” (Рибаш 2019, 30).

Полиција, у овом контексту, треба да буде „грађанска”. Она треба да представља заштитника од сваког својевољног прекорачења уговора, гарант права, односно, у крајњој инстанци, гаранција слободног предузетништва, слободног деловања унутар законских оквира које прописује друштвени уговор. Они који прекрше уговор, самим тим, не могу да буду уживаоци слободе, то јест: нема слободе за непријатеље слободе. Тако се јавља институција затвора, у име очувања самог поретка, које претпоставља сталну друштвену динамику, под условом да она не укида природна права других људи, како то изричито претпоставља друштвени уговор.

Идеја једнакости, којом треба укинути стање безвлашћа у које запада аристократско друштво, захтева просвећење, односно приказивање митова и квазинауке, на којој се заснива одбрана

привилегија. Ако ову интенцију преведемо на категоријални апарат Русоове филозофије друштвеног уговора, то значи да једнакост треба да буде заснована на слободи – коју сада ваља разумети као природно право сваког човека да, неоптерећен икаквим оковима који га оптерећују у друштвеном стању, тек постане једнак другим људима, успостављајући друштвено стање на основу слободе као природног права.

Захваљујући овом природном праву, човек се еманципује од природног света, он за разлику од животиња почиње да гради свој свет, али овај продукт његове слободе у ствари доводи до губитка слободе, до подређености новом каузалитету, друштвеној структури која, напослетку, негира слободу. Па ипак, из ове не-слободе, из стања окова у коме се човек поваздан налази, израста просветитељски патос, који треба да произведе ново стање слободе, и на основу тога засновану једнакост (Mladenović 2002, 95).

Заправо, „Хегелова (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) теорија државе иде корак даље, сматрајући да се у државној заједници догађа самопроизводња духа, као објективитета, јер ово кретање духа претпоставља историју, коју треба разликовати од повести природних догађаја као циљно кретање духа, у коме је видљиво његово развиће, насупрот пукој природности, којој није својствен дијалектички развој” (Рибаћ 2019, 35).

Када говоримо о дефиницији државе, „она је за Хегела „храм људске слободе” (Hegel 1983) и то не само у смислу да она, као код Канта, ствара услове за духовни, аутономни развој; он иде даље од тога, сматрајући да закони у држави нису само средство за ослобађање, него да се у њима, заправо, реализује сама људска слобода, па повиновање законима човека тек чини слободним (Kant 1974, 211); отуда, држава није само политичка заједница, него у њој грађани треба да открију „етички садржај” (Vinsent 2009, 157, цитирано према Рибаћ 2019, 35).

Најдубље мисли о полицији, Хегел посвећује посебан простор у *Филозофији права*, где констатује да полиција „осигурава оно опште путем моћи“ (Hegel 1989, 356), и показује да се полиција мора бавити свим аспектима живота у грађанском друштву, од сузбијања криминала (лоповлука), па све до сузбијања сукоба произвођача и потрошача и надгледања породичних односа, чиме организација грађанског друштва претпоставља полицијску предострожност” (Hegel 1989, 366, цитирано према: Рибаћ 2019, 36).

Са друге стране, „ови интереси друштва ће у Марксовој (*Karl Marx*) критици Хегела бити одређени као интереси владајуће класе, по чему полиција представља инструмент силе у рукама буржоазије, којом се осигурава постојаност друштвеног поретка који почива на експлоатацији радника; па се из тог разлога у социјалистичким земљама одустаје од самог назива *полиција*, већ се користи израз *милиција*, или „народна милиција“, чиме се потенцира њено деловање у интересу класе произвођача а не „експлоататора“, чиме деловање полиције претпоставља организацију националне државе, као еминентно нововековне појаве” (Рибаћ 2019, 38-39).

За Рибаћа, „полиција у нововековном контексту, самим тим, престаје да буде заштитник „општег добра“, као објективне датости”, те је безбедност сада померена на „посед”, на оно што човеку припада на основу његовог одређења као слободне индивидуе; заштита живота и имовине, заштита предузетништва и индивидуалних права тако постаје кључна и у деловању полиције; чувари више не чувају државу, него индивидуе, то јест његова „природна права”, па ипак, у ситуацији када се у буржоаским државама јављају антагонистичке класе, полицијски апарат служи интересима оне класе која је на власти, која одређује и кроји сам друштвени поредак, а то је у капиталистичком друштву – *буржоазија*” (39).

Исто тако, нововековни концепт полиције претпоставља националну државу. Полиција брине о безбедности државе која је као национална конструкција успостављена друштвеним уговором.

ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И ПОЛИЦИЈА

Глобализација претпоставља слободан проток роба, капитала, људи и услуга, односно глобални економски поредак. У том смислу, глобализације претпоставља десуверенизацију, односно напуштање концепта националне државе, какав је утемељивао буржоаску државу у ранијим фазама капитализма.

Инвестиције се селе у оне делове света у којима је могуће обезбедити јефтину радну снагу и минималне мере заштите радника. Притом, инвеститори немају никакве обавезе према овим државама ни локалној средини, па је чест случај затварања фабрика, после само неколико година пословања, ради њиховог пресељења у друге делове света, где су обезбеђени још бољи услови за оплодњу капитала.

Све већи број корпорација постаје геоцентричан, раскида са посебним локалним миљеом, са лојалношћу према својим радницима, локалним заједницама и националним државама (Pečuljić 2002, 66).

Уместо класних односа унутар националних држава, глобализација доноси формирање светске владајуће класе, која је „на економском плану организована у Светску банку, Међународни монетарни фонд и Светску трговинску организацију, на војном Организацију северноатлантског пакта, а на политичком у Организацију уједињених нација, у мери у којој бирократска машинерија ове организације својим чињењем и нечињењем доприноси легализацији кршења Повеље УН и аминовању освајачких ратова под лажним изговорима заштите светског мира” (Vratuša 2013, 217).

У функцији „логике капитала” националне економије земаља света уређују се према либералном моделу, који минимално ограничава предузетништво, и диктира повлачење државе из пројеката социјалне заштите становништва. И даље владају теоретске расправе да ли се ово прилагођавање економија, културног живота, система вредности обавља у функцији доминације развијених земаља, које у извесном смислу намећу «правила игре» мањим земљама или ствар стоји другачије, па глобализација претпоставља и прилагођавање моћних држава, укључујући и војну силу, интересима слободног кретања капитала. У прилог потоњем разумевању појма глобализације је изјава Џорџа Сороса (*George Soros*), који је 2002. године глобализацију дефинисао као слободно кретање капитала, и повећање доминације финансијских тржишта мултинационалних компанија над националним економијама (Pečuljić 2002, 124).

На основу онога што смо до сада изнели, изгледа да је држава, чији је задатак био управо хомогенизација, и заштита домаће капиталистичке продукције, *превазиђена*, односно да глобализација претпоставља постепено одумирање државе, која се, мање или више, супротставља неометаној логици капитала. Међутим, управо логика капитала, односно светско слободно тржиште, захтевају извесну гаранцију успостављених односа. Држава је у том смислу потребна, како би, с једне стране, обезбедила организацију силе, а с друге, заштиту нове капиталистичке производње.

Својеврсну потврду исправности наведеног увида пружа нова књига Френсиса Фукујаме (*Francis Fukuyama*), *Грађење државе*, у којој се, на готово изненађујући начин, оцртава у ком правцу треба

усмерити државну делатност и интерес, а да то не противречи интересима међународног капитала.

Фукујама још на почетку ове књиге потврђује како је главна интенција деловања великих међународних организација, као што су ММФ, и Светска банка, али и владе САД, успостављање мера намењених смањењу уплитања државе у економске послове (Фукујама 2007, 15). Ове мере осмишљене су 1994. године, и познате су под називом *Вашингтонски консензус*.

Економски стручњаци, које је предводио Хантингтон (*Samuel Huntington*), указали су да државни сектори земаља у развоју представљају препреку економском расту, и да се та препрека може отклонити само наглашеном либерализацијом јавног сектора. Међутим, истиче Фукујама, иако су ове мере нападане, као поткопавање суверенитета, нарочито држава трећег света, приликом њихове примене у земљама у транзицији, не ради се о томе да се државе одрекну своје политичке улоге, него да ту улогу прилагоде либералним принципима, што, међутим, већ представља једну драстичну политичку промену.

Бранећи идеју Вашингтонског консензуса, Фукујама успоставља разлику између делокруга државног деловања, и снаге државе. Проширење делокруга деловања државе, нарочито када је реч о функцијама, плод је социјалистичких револуција. И држава благостања, која је знатно проширила свој делокруг, настала је под утицајем социјалистичког уређења.

Ширење делокруга, с друге стране, сматра Фукујама, доноси извесно слабљење државе. Било је и примера јаких држава, са великим делокругом, какав је барем једно време био Совјетски Савез, али овако широка моћ подразумевала је радикално сужавање слободе и личне иницијативе, што је водило неефикасној бирократизацији друштва, и неминовном слабљењу снаге државе.

Идеалан однос делокруга и снаге Фукујама види у САД, где се најпре остварује она државна моћ о којој је писао још Вебер (*Max Weber*), а с друге стране, релативно узак опсег деловања. Поставља се питање – како одредити меру делокруга државне снаге. Фукујама на то пружа готово лаконски одговор:

Већина људи ће се сложити да мора да постоји одређени степен хијерархије: државе морају да омогуће јавности ред и одбрану од спољашње инвазије, пре него што јој пруже опште здравствено осигурање или бесплатно више образовање (18).

У минималне функције државе тако спадају основна јавна добра, односно одбрана, ред и закон, заштита својинских права, макроекономски менаџмент, јавно здравство, побољшање једнакости и заштита сиромашних, док би далеко већи опсег подразумевала посебна брига о образовању и животној средини, регулисање монопола, финансијска регулација и социјално осигурање.

И када је реч о минималним функцијама државе, одбрана и заштита својинских права сматра се далеко претежнијом од здравствене заштите, што показије управо случај САД, у којима не постоји општа здравствена заштита, већ су бесплатни само они њени обавезни видови који подразумевају хитне медицинске интервенције (али не и бесплатно лечење болести која је произвела неко ургенто стање).

Фукујама истиче да су и оне земље Запада, у којима је домен државног уређења различитих сегмената живота био веома висок, напустиле ову „социјалну политику” полако сужавајући поље државних интервенција. Та се појава назива – *дерегулацијом*. Улога држава сада претпоставља знатно ужи обим стабилности, то јест држава само треба да гарантује стабилност нестабилности тржишта, које је подређено „слободној руци“ кретања капитала. Монетарном и фискалном политиком националних влада, мање или више очигледно, доминирају, у ствари, чиниоци међународног финансијског тржишта, доводећи у сумњу вредност мера домаће економске политике (Нећ 2006, 66). Међутим, остаје отворено питање, да ли су овој доминацији међународног капитала једнако изложене све земље, или је она најдоминантнија у државама трећег и четвртог света.

Могли бисмо рећи да, док се у области економске политике, у свим земљама света држава не само повлачи из регулативе, него, као што то показују искуства најновије међународне економске кризе, служи интересима међународног капитала – у области политичке суверености и даље постоји јасна разлика између развијених и неразвијених земаља. А ако имамо у виду ону Фукујамину изјаву, према којој светски политички консензус, који Фукујама разуме као кантовски „вечни мир“ треба да буде обезбеђен облицима економских условљавања, спрега економије и политике потврђује међузависност правних институција и капиталистичке продукције.

У транзиционим друштвима, на делу је, дакле, радикални процес дерегулације, који се у литератури често назива „шок терапијом”. Реч је, о напуштању политичког поретка националних

држава, који је укоренењен такозваним Вестфалским миром, 1684. године, после исцрпљујућих тридесетогодишњих ратова Шпаније, Француске, Шведске и Холандије – чије владе више нису хтеле да плаћају високе порезе поглавару Римокатоличке цркве. Овим је успостављен систем националних држава, који је одговарао капиталистичком начину производње. Међутим, систем немешења у унутрашње ствари новонасталих капиталистичких држава није се односио на њихове колоније, које су успостављане широм света. Колонијализам је у основи подразумевао насилно одузимање суверенитета, уз наметање економског и политичког обрасца организације.

У ствари, поткопан је и суверенитет богатих и моћних земаља, утолико што и оне сада следе логику транснационалног капитала, односно неосмитовску економску политику. Иако се либерализам вратио на светску сцену захваљујући регализму и тачеризму, дакле, у функцији јачања екониимија, односно поспешивања власника средстава за производњу националних држава, САД и Велике Британије да инвестирају њено проширење – овај процес је, постајући планетарно доминантан, надрастао политичку моћ суверених држава, постајући аутономна сила. Разуме се, не може се поредити ускраћивање суверенитета водећих и богатих земаља са ре-колонијалистичким односом, односно десуверенизацијом којој су изложене земље трећег света, јер глобално устројство тржишта и даље прави разлику између земаља у којима се пласира роба, и земаља у којима се производи. С друге стране, захваљујући експлоатацији земаља трећег света, ублажава се социјално незадовољство у богатим земљама, односно долази до трансфера социјалног притиска: у развијеним земљама Запада све је мање привредних радника, а производни погони измештају се у делове света где је могуће ангажовати јефтину радну снагу (Booth 2005, 14-163).

Са једне стране, полиција, супротно оној идеји која почива у њеном нововековном функционисању, сада не треба да буде гарант очувања некакве затворене националне политике. Такво понашање полиције се у међународној заједници одмах може окарактерисати као недемократско деловање, што је друго име за спречавање слободног протока капитала. Међутим, мигрантска криза показала је да постоје атрибути националне државности који треба да буду заштићени, макар у функцији међународне политичке стабилности западног света (Simeunović 2013, 7).

Исто тако, са друге стране, упоредо са моћи коју имају међународне финансијске организације, развијају се и облици међународне полицијске моћи. Интервентне снаге војске, које су стављене у функцију „одржања светског мира”, постају тако полиција нелибералног дискурса, са задатком да чувају слободно тржиште од свих оних који угрожавају слободу предузетништва. Тако илегално изабране владе могу доћи под удар ових снага, које у основи бране интересе међународног капитала.

Сврха полиције, у глобалном свету, тако постаје неодређена, растегнута између подручја деловања унутар ослабљених националних држава (које су, нарочито када је реч о земљама трећег и четвртог света под утицајем међународних финансијских институција, што битно одређује и улогу полиције) и међународних интервентних снага, које не без разлога, у колоквијалном говору, добијају назив „светског полицајца“.

Марксистичку констатацију да полиција чува интересе владајуће класе, у савременом свету треба суочити са установљењем такзованих општих добара грађанског друштва, које двадесетовековни развој капитализма радикално одвајају од деветнаестовековног. Међутим, оквирно, правни систем био је у функцији заштите права предузетника. Уколико, имајући у виду претходно изнету опаску, ипак усвојимо марксистичко становиште да полиција штити интересе владајуће класе, то у измењеним међународним околностима значи да је полиција оријентисана на заштиту неолибералног планетарног поретка, свеједно да ли се ради о међународним снагама, или посредном утицају на полицију националних држава, које у процесу дерегулације губе значајан део суверенитета (Simeunović 2003).

Тако се, на пример, говори о повезивању и заједничком раду националних полиција, о међународној борби против међународног тероризма. Осановни безбедносни проблем постају оне снаге које се супротстављају либералном тржишту, које се пропагандно идентификује са демократским поретком. Непријатељи *слободе* су са друге стране, то су увек „подземне“ организације, било да се ради о терористима, или о кријумчарима дроге, лекова, па и легалних намирница, које се продају и размењују изван принципа слободног тржишта.

ЗАКЉУЧАК

Полиција у Србији најпре је у служби борбе за *национални суверенитет*, она треба да обезбеди примену закона на целокупној територији земље. Међутим, полиција то не може да примени када је реч о Космету, односно она је овде одређена међународним нормама, које представљају облик десуверенизације Србије.

Исто тако, полиција треба да, у сврху очивања националних интереса, брине о миграцијама, односно о уласку организованих или неорганизованих група у земљу. Мигрантска криза, међутим, довела је до одређених међународних одлука, које намећу правила која надилазе заштиту неких индивидуалних права, које би полиција морала да штити према концепту националне суверености.

Смањење делокруга државе треба да доведе до убрзаног економског развоја. Овај развој, међутим, не претпоставља развитак социјалних бенефиција, него првенствено економску ефикасност. Слободни проток капитала треба да омогући јефтина улагања у производњу у слабо развијеним земљама. Али, већ у старту у то је укључено и коришћење јефтине радне снаге. Самим тим, због мале куповне моћи становништва, нема говора о развоју локалних економија, а и саме стране инвестиције су само привремене, па фабрике лако могу да буду затворене уколико се на неком другом делу света створе повољнији, односно, јефтинији услови за производњу.

На тај начин страним компанијама је пружена могућност да државе условљавају, тражећи све веће бенефиције и све рестриктивнију социјалну политику, а овакво мешање у унутрашњу политику увек се може правдати економским интересима. Тако је и сама идеја *једнакости*, која треба да гарантује неповредивост демократског одлучивања, стављена у службу неспутане *слободе* улагања, односно продукције капитала.

Полиција, као инструмент државе који треба да опстане после дерегулаторних процеса, има задатак да обезбеди оно «опште», а то се у Фукујаминој интерпретацији Хегела своди на сам систем либералног тржишта.

Свако угрожавање овог дерегулаторног система представља, заправо, некакав акт тероризма, свеједно да ли се ради о терористичким акцијама споља, корупцији (која представља вид субтржишне економије), или развијању неког политичког покрета, који подрива темеље либерализма.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аристотел. 1975. *Политика*. Београд: Црепајац – БИГЗ.
- Бодријар, Жан. 2007. *Дух тероризма*. Београд: Арипелаг.
- Гајић, Александар. 2015. „Између евроатлантизма и евроазијатства – положај савремене Србије.“ У *Геополитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијатства*, ур. Љубиша Деспотовић и Алчександар Гајић. Нови Сад: Култура-Полис.
- Јовановић, Мирослав Н. 2007. „Глобализација и европске вредност.“ У *Глобализација*. Београд: Београдска отворена школа.
- Kaningham, Frenk. 2003. *Теорије демократије*. Београд: Филип Вишњић.
- Маџар, Љубомир. 2000. *Политички узроци сиромаштва*. Нови Сад/Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Платон. 1983. *Држава*. Београд: БИГЗ.
- Платон. 1990. *Закони*. Београд: БИГЗ.
- Рибаћ, Иван. 2019. *Полиција и структуре безбедности у старом и новом веку*. Отворени докторски семинар. Факултет политичких наука – Универзитет у Београду.
- Фуко, Мишел. 1998. *Треба бранити друштво*. Београд: Светови.
- Хенис, Вилхелм. 1983. *Политика и практичка филозофија* Београд: НОЛИТ.
- Acemoglu, Daron, and Robinson, James. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. London: Profile Books.
- Babović, Budimir. 1997. *Policija u svetskom poretku*. Beograd: Cicero print.
- Bayley, David H. 1999. “The Contemporary Practices of Policing: A Comparative View.” In *Civilian Police and Multidimensional Peacekeeping*, ed. James Burack. Washington: National Institute of Justice.
- Baylis, John, and Smith, Steve. 2010. *The globalization of world politics*. New York: Oxford University Press
- Begović, Boris, Bisić, Milica, Đilas, Milica. Živković, Milica, i Matković, Gordana. 2005. *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije.
- Bittner, Egon. 1980. *The Functions of the Police in Modern Society*, Cambridge: Mass. Oelgeschlager. Gun and Hain Publishers.

- Boaz, David. 2003. *Libertijanizam*. Beograd: CLDS.
- Bobonich, Cristopher. *Plato's Utopia Recast: his Later Ethics and Politics*, Oxford University press, Oxford 2002.
- Booth, Simon. 2005. "Economic Misoduct in Transition Economies." In *The Euro-Asian World*. Basingstoke: Macmilian.
- Bowling, Ben, and Phillips, Coretta. 2005. "Policing Ethnic Minority Communities." In *Handbook of Policing*, ed. Tim Newburn. Portland.
- Brown, Wendy. 2005. "Neoliberalism and the End of Liberal Democracy." In *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics*. Oxford: Princeton University Press.
- Brunner, Karl. 1995. "The Limits of Economic Policy." U Svetozar Pejović ed, *Economic Analysis of Institutions and Syiytems*, ed. Svetozar Pejović. Dordrecht: Klluwer Academic Publishers.
- Fink, Eugen. 1970. "Metaphysik der Erziehung." Im *Witverständes von Plato und Aristotele*, ed. Vitorrio Klostermann. Framkfurt.
- Fukujama, Frensis. 1998. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Zagreb: Svjetovi.
- Fukujama, Frensis. 2007. *Građenje države*. Beograd: Filip Višnjić.
- Golubović, Zagorka. 2012. „Tranzicija u Srbiji posle 2000. godine, Lavirinti tranzicije." U *Lavirinti tranzicije*, ur. Zoran Stoiljković. Beograd: Fakultet političkih nauka. Centar za demokratiju.
- Hajek, Fridrih Fon. 1972. *Poredak slobode*. Novi Sad: Global Book.
- Hajek, Fridrih Fon. 1988. „Socijalistički račun: priroda istorije problema." U *Kritika kolektivizma*. Beograd: Filip Višnjić.
- Hajek, Fridrih Fon. 2002. *Studije iz filozofije, ekonomije i politike*. Beograd: Paideia.
- Harvi, Dejvid. 2012. *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Hegel, G.V.F. 1978. *Osnovne crte filozofije rprava*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hegel, G.V.F. 1982. *Rani spisi*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Held, Dejvid. 1977. *Demokratija i moderni poredak*. Beograd: Filip Višnjić.
- Hobbes, Thomas. 1840. "Human Nature, or the Fundamental Elements of Policy." In *The English Works of Thomas Hobbes*, ed. Wiliam Molesworth. London: John Bohn.
- Hobs, Tomas. 1991. *Levijatan*. Niš: Gradina.

- Hobsbawm, Eric. 1989. *Doba kapitala*. Zagreb.
- Kant, Imanuel. 1974. *Um i sloboda*. Beograd: Mladost.
- Kant, Imanuel. 1995. *Večni mir*. Beograd: Gutembergova galaksija.
- Kozomara, Mladen. 2001. *Subjektivnost i moć*. Beograd: Plato.
- Kozomara, Mladen. 2002. „O uzajamnosti, slobodi i jednakosti.” U *Sloboda i jednaost*, ur. Srđan Nikolić i Vladimir Đurđević. Beograd: Plato. Savet Filozofskih susreta.
- Kozomara, Mladen. 2006. *Četiri predavanja o umu*. Beograd: Plato.
- Lok, Džon. 2002. *Dve rasprave o vladi*. Beograd: Utopija.
- Lošonc, Alpar. 2008. *Bipolitika i/ili biomoć*. Novi Sad: Filozofija i društvo.
- Luknar, I. 2023. Police Profession Nowadays. In *XIII International Scientific Conference “Archibald Reiss Days”*, Conference Proceedings of International Significance, Ed. Ivana Bodrožić, p. 349-358, 8-9 Nov 2023, Belgrade, University of Criminal Investigation and Police Studies. <http://esкуп.kpu.edu.rs/dar/issue/view/11/10>
- Luknar, Ivana, Životić, Ilija. 2023. „Contemporary International Police Cooperation“. In *XII International Scientific Conference “Archibald Reiss Days”*, Conference Proceedings of International Significance, Ed. Tanja Kesić, Vol. 12 No. 2, p. 221-234, 8-9 Nov 2022, Belgrade, University of Criminal Investigation and Police Study, Ministry of Science, Technological Development and Innovation. <http://esкуп.kpu.edu.rs/dar/issue/view/8>
- Milosavljević, Bogoljub. 1997. *Nauka o policiji*. Beograd: Policijska akademija.
- Mladenović, Ivan. 2002. „Rusoovo shvatanje jednakosti.” U *Raspravi o poreklu nejednakosti*, ur. Srđan Nikolić i Vladimir Đurđević. Beograd: Plato.
- Nakarada, Radmila. 2004. „Globalizacija i tranzicija.” U *Tranzicija deceniju posle: pouke i perspektive*. Beograd: Institut za evropske studije.
- Neš, Kejt. 2006. *Savremena politička sociologija – globalizacija, politika, moć*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pečujlić, Miroslav. 2002. *Globalizacija, dva lika sveta*. Beograd: Gutembergova galaksija.
- Pejović, Danilo. 1983. *Francuska prosvetiteljska filozofija*. Zagreb: NZMH.
- Platon. 1983. *Država*. Beograd: BIGZ.
- Platon. 1997. *Zakoni*. Beograd: BIGZ.

- Riter, Joakim. 1987. „Наука о извору и смислу теорије код Аристотела.“ У *Метафизика и политика*. Загреб: ФПН.
- Robertson, Roland. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Rousseau, Jean Jacques. 1978. *Društveni ugovor*. Zagreb: Školska knjiga.
- Senet, Ričard. 2007. *Kultura novog kapitalizma*. Beograd: Arhipelag.
- Simeunovic, Dragan. 1997. “Migration und sozioökonomische Transformation in Jugoslawien/Serbien.“ In *Migration und sozioökonomische Transformation in Südosteuropa*. Potsdam: Universität Potsdam.
- Simeunovic, Dragan. 2003. “Serbien in Europa – unter besonderer Berücksichtigung der deutsch-serbischen.“ Im *Serben und Deutsche – Traditionen der Gemeinsamkeit gegen Feindbilder*, ed. Palm and Enke. Jena und Erlangen: Collegium Europaeum Jenense.
- Simeunović, Dragan. 2013. *Migracije kao uzrok političkih anomalija u Evropi*, Beograd: Žurnal za kriminalistiku i pravo.
- Sklair, Leslie. 2002. *Globalization Capitalism and its Alternatives*. Oxford: Oxford University Press.
- Stojanović, Božo. 2005. *Tranzicija u Srbiji, privredno lutanje*. Beograd: Institut za evropske studije.
- Sućeska, Alen, 2008. *Geopolitika 21. Stoljeća: promjena svjetskog poretka i militariziranje svijeta*, Zagreb: Polemos 11.
- Veber, Maks. 2011. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Novi Sad: Mediteran publishing.
- Vinsent, Endrju. 2009. *Teorije države*. Beograd: Službeni glasnik.
- Volc, Kenet. 2008. *Teorija međunarodne politike*. Beograd: Alexandria Press. Centar za civilno-vojne odnose.
- Vratuša, Vera. 2012. „Globalizacija i desuverenizacija.“ U *Globalizacija i desuverenizacija*. Beograd-Kosovska Mitrovica: Srpsko filozofsko društvo. Institut za uporedno parvo.
- Wallerstein, Immanuel. 2005. *Geopolitic and Geoculture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waters, Malcolm. 1995. *Globalization*. London: Routledge.
- Zaharijević, Adrijana. 2012. „Hobs o prirodnom stanju i veštačkom čoveku.“ U *Tomas Hobs – utemeljenje moderne*, ur. Vladimir Milisavljević i Ivan Mladenović. Beograd: LP Albatrosplus. Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Stefan Anđelković*

Institute for Serbian Culture, Priština-Leposavić

PLACE AND PURPOSE OF THE POLICE INSTITUTION IN THE GLOBALIST SYSTEM OF DEREGULATION

Resume

Based on its pre-modern roots, and apparently in its new century, modern meaning, the police represent the protection of the state, that is, a guarantee of its sovereignty. The modern organization of the state itself implies the existence of the police, which guarantees the constitutional order, that is, defends the existing system of social organization. Globalization implies, however, a narrowing of the autonomy of nation-states. Free flow of capital, goods, people, and services - requires de-sovereignation, i.e., reduction of decision-making power in national states. The question arises - does this change the role of the police, i.e., does the police still have the primary task of preserving the sovereignty of the state, or is it now directed towards the goal - the free flow of capital and the preservation of the world economic order (free market), which has a supranational character. This paper contributes to the understanding of the mentioned problem.

Keywords: police, sovereignty, de-sovereign nation, globalization, state

* E-mail adress: stefan.andjelkovic0123@gmail.com; ORCID: /

* Овај рад је примљен 3. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

ИЗ НОВИЈЕ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ

165

Владица Тодоровић

КОМУНИЗАМ У СРБИЈИ НАКОН ФОРМАЛНОГ
ПАДА КОМУНИЗМА (1990-2000)

УДК 329.15(497.11)''1990/2000''

DOI: 10.5937/pr82-51234

Оригинални научни рад

Политичка ревија

4/2024.

Vol. 82

стр. 165-184

*Владица Тодоровић**

Београд

КОМУНИЗАМ У СРБИЈИ НАКОН ФОРМАЛНОГ ПАДА КОМУНИЗМА (1990–2000)

Сажетак

Овај рад се бави чињеницама које нам говоре да је комунизам и након формалног пада 1990. године у наредној деценији до 2000. у великом обиму био присутан у друштву у Србији. То се видело на државној телевизији кроз емитовање филмова и серија о Другом светском рату са партизанском и комунистичком тематиком, у спорту по називима спортских клубова који су задржали идеолошка имена из комунистичког периода, спортским успесима из комунистичког периода Југославије, који су се са носталгијом помињали на телевизијама, економији која није реформисана, противљењу повратка монархије, задржавању комунистичких празника, носталгијом према комунистичкој Југославији као великој и угледној држави у међународним размерама, политичким догађајима из ове државе, политичарима из тог периода као способним политичарима, а власт Социјалистичке партије Србије (СПС) (1990–2000) која је идеолошки слична властима од 1945. до 1990. није превише говорила о негативним последицама владавине тог режима по српски народ. Претпостављамо да је комунизам у Србији и даље у значајној мери био присутан до 2000. јер је 1990. на првим вишестраначким изборима након другог светског рата победила наследница Савеза комуниста (СК), СПС, која је од 1990. до 2000. била на

* Имејл адреса: vladicatorovic72@gmail.com; ORCID: 0009-0001-5766-628X.

власти и у великој мери наставила да води политику у складу са југословенском комунистичком идеологијом, уместо да промовише српску демократску традицију. У истраживању су кориштене методе анализа садржаја и компаративна метода.

Кључне речи: комунизам, Србија, Југославија, Социјалистичка партија Србије, избори, спорт, култура, економија, монархија, Српска православна црква

УВОД

Дефиниција идеологије Карла Манхајма: „Истинито сазнање које одговара стварности разликује се од два облика искривљене свести, идеологије и утопије, које у свим историјским епохама садрже у сопственој мисли више од постојеће стварности, тј. превазилазе је. О идеологији, али и о критици идеологије, може се говорити када се неки став доведе у везу са положајем друштвеног слоја из којег долази, па се у тој вези нађе разлог за његову истинитост” (Бакић 2012, 221). Комунизам је идеологија, а државно уређење се базирало на социјалистичком моделу, који је у пракси у бројним државама различит. Југословенски социјализам је од 1945. пролазио кроз промене партијске идеологије СК Југославије, па је прошао кроз више фаза развоја, преко федералног система са великим овлашћењима партије, затим преко модела национал-комунизма Едварда Кардеља, затим преко демократског централизма до 1990. и власти СПС- а у Србији. Слободан Милошевић долази на власт 1986. и 1987. у оквиру СК Србије. Осма седница је добрим делом била посвећена ситуацији на Косову и Метохији (КиМ). Милошевић се заинтересовао за положај Срба, за разлику од политичара у ранијем периоду. Том приликом је рекао: „Руководство нема право на нејединство у стварима у којима су Савез комуниста, радничка класа и народ јединствени. Седница Централног комитета СК Србије је показала и то да су појединци у руководству делом изгубили везу са радничком класом и народом које представљају и чије интересе треба да штите и заступају” (Милошевић 1989, 174). Почетком 1990-их почињу ратови на простору Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), а СПС користи национализам да би

остала на власти. Али убрзо почела је да води миротворну политику, са рестаурацијом неког облика комунистичке политике, посебно након 1994. и оснивања Југословенске удружене левице (ЈУЛ). Власт се до краја деценије претворила Милошевићеву личну власт.

ПОЛИТИКА СПС-а ОД 1990. ДО 2000.

Југославија је била федерална држава, па падом комунизма избори нису одржани истовремено у целој држави, већ у свакој републици посебно. Србија је у исто време са Црном Гором последња одржала вишестраначке изборе у СФРЈ, 9. и 23. децембра 1990, што говори колико је био јак комунизам у Србији, и да су се комунисти у Србији тешко одрицали монопола власти. Избори у Словенији одржани су 8. априла 1990, избори у Хрватској одржани су 22. и 23. априла и 6. и 7. маја 1990, избори у Македонији одржани су 11. и 25. новембра 1990, избори у Босни и Херцеговини (БИХ) одржани су 18. новембра и 2. децембра 1990.

Шуваковић, у овом периоду члан СПС-а, пише: „Од нешто више од 950.000 дотадашњих чланова СКС, СПС је до краја 1992. приступило око 140.000 дојучерашњих комуниста. Остали су отишли у друге партије (већина у СПО и ДС) или нису приступили ниједној новоформираној странци, с друге стране, знатан број људи који нису били чланови СКЈ, учланили су се у новоформирани СПС” (Шуваковић 2020, 10). Поједини лидери опозиционих странака били су у СК: Драгољуб Мићуновић постаје председник Демократске странке, Вук Драшковић постаје председник Српског покрета обнове а Војислав Шешељ постаје председник Српске радикалне странке. Војислав Коштуница, председник Демократске странке Србије (ДСС) и Зоран Ђинђић, председник ДС-а након Мићуновића, нису били у СК.

На првим парламентарним и председничким изборима крајем 1990. побеђује СПС. „СПС је имала 400.000 чланова, наследила је инфраструктуру СКС, кадрове и финансијска средства. Све оно са чиме је опозиција кубурила” (Пејковић 2010, 114). „Не треба ни наглашавати да је пад Берлинског зида и колапс реалсоцијалистичких режима у СССР и земљама Источног блока, као тренутак обнове вишестраначја у Србији, изазвао код грађанске опозиције хистерични антикомунизам. Иако је СКС, као претходник СПС, предводио друштвене промене и у Србији извршио темељну друштвену

реформу, спочитавања да је реч о реликту комунизма трајала су ту читаву деценију. С обзиром на подршку коју су СПС и Слободан Милошевић уживали у народу, те су се оптужбе практично преносиле на читав српски народ и Србију у целини и знатно штетиле српском националном и државном интересу” (Шуваковић 2020, 13). Са падом комунизма заоштравају се политички односи у СФРЈ, јер су у четири републике на парламентарним изборима победиле антикомунистичке снаге, које су у својим републикама подстицале национализам. У Србији су победиле „бивше” комунистичке снаге (СПС), које су идеолошки различите од странака попут ДЕМОСА у Словенији, Хрватске демократске заједнице у Хрватској, Странке демократске акције, Српске демократске странке и Хрватске демократске заједнице у БиХ, и ВМРО – ДПМНЕ у Македонији. Убрзо долази до погоршања и националних односа, јер је већина нација желела своје националне државе у републичким границама које су одредили комунисти. Најпре 1991. долази до краткотрајног рата у Словенији између Југословенске народне армије (ЈНА) и словеначке територијалне одбране, у републици где је било мало Срба, потом до рата у Хрватској где је био значајан број Срба, као и 1992. до рата у БиХ, где је био још већи број Срба. Власт номинално брани Југославију, за шта је потребна и војска, која до 1992. носи име ЈНА и поред масовног одласка из њених редова Словенаца, Хрвата, Муслимана, Македонаца.

„Официри и војници ЈНА су представљали снажан визуални подсетник на Титову Југославију, државу која није више постојала” (Ђокић 2023, 506). ЈНА је 1992. трансформисана у Војску Југославије, када је и петокрака скинута са шлемова, капа и остале војне опреме.

Када је власт у Србији схватила да се СФРЈ дефинитивно распада, формирана је 27. априла 1992. од Србије и Црне Горе, Савезна Република Југославија (СРЈ). У Црној Гори је на власти такође била наследница СК, Демократска партија социјалиста (ДПС). За председника нове државе у савезном парламенту изабран је Добрица Ћосић, академик и писац национално интонираних романа, партизан у Другом светском рату.

„Милошевић је одлучио да Југославија као држава настави да постоји, с тим што би је сада сачињавале Србија и Црна Гора. Под именом ’Југославија’ лакше би се обезбедило наслеђе које су чиниле војска и наоружање, девизне резерве, место у међународним организацијама, дипломатска представништва у иностранству и

томе слично” (Антонић 2015, 93-94). До краја владавине СПС-а 2000. задржано је име Југославија, што говори да то нису били једини разлози, већ и континуитет са комунистичком Југославијом.

„Милошевић је био комунистички догмата неспреман да прихвати национално помирење и западне новотарије на којима су одрасле генерације младих у Србији чак још у временима титоизма” (Станковић 2010, 79). Премијер СРЈ 1992. постаје Милан Панић, амерички бизнисмен српског порекла, који се са 14. година у Другом светском рату придружио комунистичком покрету у Југославији. Убрзо Панић улази у сукоб са Милошевићем, говорећи да има овлашћења гувернера једне од америчких држава, а да он као савезни премијер има већа овлашћења. На председничким изборима у Србији крајем 1992. је као кандидат опозиције изгубио од кандидата СПС-а Милошевића кога је подржала и СРС. Убрзо је Панић у савезном парламенту смењен са места премијера СРЈ, гласовима СПС-а, ДПС-а и СРС-а.

Важан део режима СПС-а чинила је полиција, наслеђена из комунистичког периода Југославије. Зоран Мијатовић, бивши оперативац ресора Државне безбедности (ДБ) пише о времену распада СФРЈ, сређивању односа са Савезном службом, и стварању нове Службе: „Савезна служба је те 1992. године запосела безбедоносни простор Републике Србије са тенденцијом да српску службу доведе у вазални однос” (Мијатовић 2004, 284). Српска служба је октобра 1992. преузела Савезну. Живаљевић, бивши оперативац ресора ДБ пише: „Слободоумнија и критичка страна јавности, деценијама је у српској служби видела срце антидемократског, антицивизацијског или чак антисрпског зла (...) Људи у Служби су увек били Титови Југословени, комуњаре, издајници (...) и никад довољно Срби” (Živaljević 2020, 11-12). Полиција је и у овом периоду прислушкивала противнике режима. „Некад би то наше ангажовање било усмерено на битног страног амбасадора (...) понекад пресретнута „сигурна” комуникација перспективног политичара из опозиције са чудним гостом из иностранства” (Živaljević 2020, 24). СПС је пред сваке парламентарне изборе мењала изборни систем, желећи да осигура победу и пре избора, јер је опозицију доживљавала као непријатеље, а не као политичке противнике. Постојали су и даље избори за аутономну покрајину Војводину, аутономију коју је увео комунистички режим 1974.

Србија исцрпљена ратовима од 1991. до 1995. суочила се крајем 1990-их са уценама Сједињених Америчких Држава и савезника око КиМ. На власти је и даље Милошевић као гарант Дејтонског споразума из 1995. који је фалсификовао локалне изборе 1996. и парламентарне и председничке изборе 1997, претпостављамо и изборе 1990, 1992. и 1993. Да су то били демократски избори, претпостављамо и да не би био у позицији да врши власт. Против њега, који није демократски оријентисан, притом комуниста, све је изгледа од стране САД било дозвољено, јер тешко је замислити да би се десило бомбардовање 24. марта 1999. да су на власти били демократски оријентисани политичари, Коштуница и Ђинђић. Али сетимо се речи Медлин Олбрајт, изговорених пре бомбардовања да ће Србија изаћи са Косова а да Косово неће изаћи из Србије. Претпостављамо да би САД, због фаворизовања муслимана у Европи, без обзира ко је на власти, инсистирале најпре на аутономији, касније и на референдуму о независности.

Момир Булатовић, тада савезни премијер, о кризи око КиМ пише: „Из тог мора неразума и бесмисла појављивао се израз који је показивао да је наша судбина запечаћена. Почело се говорити о 'кредибилитету НАТО пакта'. То је значило да, уколико НАТО није у стању да спријечи ову 'хуманитарну катастрофу', онда и не треба да постоји... Дубоко верујем да ми више ништа нисмо могли да урадимо да бисмо се ослободили те ужасне улоге” (Bulatović 2004, 306). А да је Милошевић поднео оставку, након тога били организовани демократски избори, и демократска власт пре 1999. покушала спасити што се спасити може.

Командант Треће армије генерал Небојша Павковић у свом дневнику 25. фебруара 1999. пише: „Код мене није било дилеме да је неопходно да наставим са припремама и да агресију најјаче војне силе на свету Трећа армија дочека спремно. Био сам одлучан да предузнем мере које ће сачувати животе мојих војника и старешина. Знао сам шта значи војна 'машинерија' НАТО и да је она непобедива” (Павковић 2018, 147.). Дана 4. јуна 1999. Павковић пише да је био на састанку са Милошевићем, на коме су били и председник Србије Милутиновић, генерали Ојданић, Марјановић, Ковачевић, Пантелић, командант РВ и ПВО Смиљанић, на коме је Милошевић рекао да ће добити предлог Војнотехничког споразума о крају рата. Павковић је тада рекао: „Господине председниче, војници и старешине Треће армије, а посебно Приштинског корпуса, могу да издрже још оволико

дана, а до тада ће НАТО одустати од бомбардовања.” Даље Павковић сведочи да га је Милошевић погледао и казао: „Верујем Вам генерале, да ви можете, али више не може Србија и грађани Србије’. Реагујем емотивно и одговарам: ’Па што смо онда почињали?’ Прострелио ме је погледом. Не одговара. Први пут га видим љутог” (Павковић 2018, 92, 4 том). Дана 10. јуна 1999. завршен је рат. Милошевић се, стекао се утисак, понашао тако да се комунисти, сада под именом Војска Југославије 1999. као и они од 1941. до 1945. боре против агресора и да ће ови комунисти победити као и они 1945. Регуларна војска технички слабо опремљена, коју су у већини чинили тек пунолетни војници, са активним у већини комунистички образованим официрима, са резервистима који су пре дужег времена били у војсци и резервним официрима, којима је то само повремено посао, није имала никакве шансе за озбиљнији отпор против технички далеко надмоћнијег непријатеља. На крају, режим је и прогласио победу над НАТО. Почетком 2000. Павковић је постао начелник генералштаба, а 5. октобра није извео војску на улице.

Мира Марковић пише: „(...) Затекла сам збуњеног генерала Небојшу Павковића како стоји наред себе, преко пута Слободана, који је седео у својој столици за радним столом. Питала сам га шта се догађа, какав је његов став, ко ће зауставити тај хаос у граду. Он ми каже: „Ништа се ту не може. Голоруки народ (...). Нисам могла да га препознам. Ни трага од оног одлучног, енергичног, у себе сигурног човека који се целог лета у Карађорђево, у Београду, у Дубашници, у свим приликама у којима је био са нама самоиницијативно клео Слободану у вечну верност, изражавао своје дивљење према њему, он је ту са војском да бди над Слободановом политиком” (Марковић 2015, 206 -207.). Прибићевић пише: „Важан разлог одржања СПС на власти представља спремност руководства СПС да одлучно, па ако треба и ’по сваку цену’ брани и очува постојећи ’правни поредак’, у ствари да брани и одбрани своју власт. И овде је дошла до изражаја важна разлика између СПС и готово свих других владајућих партија у бившим социјалистичким земљама, изузев Румуније... Крајем осамдесетих година, руководства комунистичких партија већине источноевропских земаља готово су сасвим изгубила самопоуздање и спремност да одлучније и ’по сваку цену’ бране сопствену власт. Унутар руководећих структура било је доста распрострањено уверење да је крај социјализма, па тако и ових режима, неизбежан” (Pribićević 1997, 18). Ово се видело 1996. када је власт поништила

результате у већим градовима где је опозициона коалиција „Заједно” коју су чинили СПО, ДС и неке мање странке, победила на локалним изборима. Затим и 1997. када су СРС и СПО имали већину након парламентарних избора и када су обе странке преговарале са СПС о коалицији, јер иако је постојао анимозитет између ове две странке, претпостављамо да би и у случају коалиције СРС и СПО, СПС поништио те изборе. Потом, нерегуларни председнички избори 1997. који су се одржавали унедоглед док кандидат СПС-а није победио, и савезни председнички избори 2000. када најпре у првом кругу није призната победа Коштунице из Демократске опозиције Србије (ДОС) коју су чинили ДС, ДСС и бројне мање странке, над Милошевићем и коалицијом СПС-ЈУЛ.

Падом комунизма поставило се питање повратка монархије. У Србији су левичарске странке СПС и ЈУЛ, настале из СК, биле за републику, јер је комунистичком одлуком укинута монархија и формирана југословенска комунистичка република, али и СРС, па чак и ДС која је у републици 1945. након Другог светског рата престала и да постоји.

Миодраг Вуковић, високи функционер ДПС-а говорио је о састанку са Милошевићем: „... Сјећам се да се истом приликом обратио људима из руководства Црне Горе ријечима да је имао проблем са једним Црногорцем у Београду који је тих дана барјачио легитимацијом највећег Србина и који је био један од главних јуришника на црногорско државно и национално име... Милошевић је рекао да је тај господин дошао код њега врло узбуђен зато што је по њему Милошевић направио штету 'општој ствари' тиме што је тих дана изјавио да су црногорски и српски народ два, али блиска народа. Милошевић је тражио од њега да му каже гдје је ту штета, на шта му је овај одговорио, да је то један народ захтијевајући да се Милошевић самодемантује, на шта је он одговорио: Ајде не аветај!” (Vreme 1999.). Познато је да је Милошевић пореклом из Црне Горе, а да је рођен у Србији. Ако су то по њему два народа, како то да је он био Србин, за шта се представљао?! Још један доказ да је био комуниста, јер му је ближи комунистички став да су Срби и Црногорци два народа.

ЕКОНОМИЈА ОД 1990. ДО 2000.

Падом комунизма 1990. очекивало се да ће и економија бити реформисана и организована од дириговане у модерну у складу са захтевима тржишта. Лазић пише: „Међутим, већ 1993. године постало је драматично уочљиво да се у земљи на свим плановима – у оквиру најважнијих друштвених подсистема (политичког, економског, социјалног) – одвија убрзана дегенерација процеса промена, коју сам сажето назвао 'разарањем друштва'" (Lazić 2000, 10). Србија је процес системске трансформације започела тако што је социјалистичка номенклатура успела да задржи контролу над друштвеним променама. У економском подсистему то је значило да је производња капитала остала подређена командној економији, све док главнина приватизације социјалистичког колективног власништва није обављена у корист припадника дотадашње номенклатуре... У политичком подсистему управљање системским променама састојало се у ускраћивању шанси опозиционим странкама за фер такмичење, путем контроле над административним и репресивним државним апаратима, као и над најутицајнијим јавним медијима од стране владајуће СПС, која је одлучујуће утицала на целокупан изборни механизам. Та два тока с врха контролисаних промена међусобно су се подржавала (Lazić 2016, 13). Сокић пише: „Крах југословенске праксе 'социјализма' није надомештен нормативним и политичким опредељењима за реформски покрет. Чак је и 1994. године наша земља имала историјску прилику да уђе у године реформи. Од започетих назнака реформских опредељења и транзиционих процеса, пре свега у области економске политике, веома брзо се одустало. Изостали су и задовољавајући, обухватни, темељни нормативни 'предуслови' за преуређење постојећег поретка и наслеђених облика уређења друштвено-економског система" (Sokić 2000, 149–150). Није било значајнијих реформи јер је власт желела да сачува комунистички економски систем, са којим би кроз токове новца и контролу запошљавања, контролисала политичку сцену у своју корист. Као оправдање кориштени су и ратови у којима је учесник био српски народ у овом периоду, као и санкције међународне заједнице, односно да тада није било време за економске реформе.

„Главна полуга политичког капитализма у Србији била је заустављена приватизација. Према неким проценама, око 85 одсто основног капитала у привреди остало је у друштвеној својини. То

је значило да Милошевићева власт непосредно надзире највећи део економије и главни део економске елите... Упоредо са заустављањем приватизације обављено је и широко подржављење предузећа у тзв. друштвеној својини, тј. њихово стављање под непосредни надзор владе” (Антонић 2002, 372). Бројни посланици СПС-а у републичком парламенту 1990-их били су директори великих државних предузећа, што је јасно указивало на контролу токова новца.

„СПС је у више наврата успоравала спровођење неких мера економске реформе, нарочито оних којима је требало обезбедити бржу приватизацију и радикалније прихватање логике тржишног привређивања. СПС је тачно проценила да би радикалније мере ове врсте озбиљно угрозиле интересе важног дела њене социјалне базе – пре свега индустријских радника. Као пример може се навести чињеница да СПС већ неколико година ’одржава у животу’ велики број индустријских предузећа... иако већ дуже од годину дана практично ништа не раде. СПС је такође успела да обезбеди неки минимум дохотка за велики број запослених који су на тзв. принудним одморима” (Pribićević 1997, 26–27). Вукомановић пише: „Све до пада са власти СПС није направила ревизију програмских одредница о друштвеној и приватној својини. Иако су декларативно тежили да се легитимишу по узору на западноевропску социјалдемократију, у програмском смислу социјалисти нису одмакли много даље од модела ’тржишног социјализма’, у којему држава и мешовита својина има примарну улогу” (Vukomanović 2011, 297). Матић и Подунавац пишу: „Плурализам својине и својинских облика уз одговарајуће јавне и правне гаранције својине и плодова њене економске употребе, није само значајан услов конкурентно способне привреде и привредног развоја, већ и слободе и демократије. Постојање само једног својинског облика (као у архајским друштвима), или доминација једне власничке форме над свим осталим, доводи до формирања економских монопола и различитих облика зависности великог броја људи од монополистичких власника... монопола на запошљавање и права на отпуштање... у ситуацији када нема алтернативних својинских облика и простора за запошљавање изван државног или тзв. друштвеног својинског облика” (Matić i Podunavac 1995, 286). Власт није желела демократске односе и равноправне услове за све политичке странке на политичкој сцени.

Године 1993. и почетком 1994. забележена је хиперинфлација, која је допринела огромном социјалном раслојавању. „У СР

Југославији се убрзо појавила једна малобројна, али изузетно моћна политичко-финансијска елита. Она је настала интересном симбиозом три условно различите, социјалне групације: (1) људи из врха власти; (2) једног мањег броја државних предузећа и банака; (3) власника појединих приватних, а у суштини парадржавних предузећа... Ова група је свој материјални и формални статус стекла захваљујући различитим врстама монопола: монопола над емитовањем и дистрибуцијом новца, монополу над увозом и трговином одређеним робама, монополу на неко важно (руководеће) радно место, монополу над медијима, повлашћеном статусу при измиривању финансијских обавеза према држави итд” (Dinkić 1995, 240–241). Бројне фабрике задржале су комунистичка имена: 1. мај Пирот, фабрика текстилних производа; Пионир Суботица, фабрика слаткиша; Прва петолетка Трстеник, фабрика хидраулике и пнеуматике; Први партизан Ужице, фабрика муниције; 14. октобар Крушевац, фабрика металних делова; Црвена застава Крагујевац, фабрика аутомобила; Југопетрол, фирма за промет нафтних производа; Јумко Врање, конфекција; хотел Југославија, угоститељски објекат; Јубмес банка и Југобанка, ЈАТ – Југословенски аеротранспорт; Југоремедија Зрењанин, фармацеутска индустрија; Бане Секулић Сомбор, метална индустрија (...).

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА ОД 1990. ДО 2000.

Српска православна црква (СПЦ) је током деценија била у подређеном положају у друштву, са малим присуством у јавности и више окренута приватној сфери, пре свега на селу где се присутност религије одржала у већој мери него у градовима. Комунисти су говорили да је „религија опијум за народ”, а нова религија постао је комунизам. Падом комунизма 1990. ипак је било промена у статусу СПЦ, у смислу њене веће видљивости у јавности. Државна телевизија почела је да преноси црквене свечаности, свештеници су почели да гостују у медијима објашњавајући значај појединих црквених празника.

Радуловић о СПС-у: „Схватила је власт да идеје социјализма и југословенства на дужи рок ипак нису одрживе ако се не сместе и демократску љуштуру и ако не добију наглашенију националну основу и садржину. Зато су се већ касних осамдесетих и раних деведесетих година неокомунистичке власти почеле да приближавају интелектуалним круговима и удружењима у којима је национална

идеја била колико-толико жива и очувана. А национална идеја је најпуније и најверније очувана управо у СПЦ” (Radulović 2007, 3). „У овом раздобљу СПЦ је прошла кроз две етапе. У једној се држала политички подобно према режиму Слободана Милошевића. Иако је верска идентификација била најизраженија код бирача СПО-а, СПЦ никада није отворено стала на страну СПО-а као највеће опозиционе странке, већ је одржавала релативно блиске односе и са политичком номенклатуром владајућих социјалиста. Појавом и успоном СРС-а појавила се још једна партија чији су симпатизери показивали високу верску идентификацију, тако да је сада СПЦ морала да лавира у троуглу између СПС-а, СРС-а и СПО-а. Ипак, 1996. СПЦ се отворено ставила уз вођство студентског протеста, чиме је показала да држава више нема доминантан уплив на СПЦ и на Свети архијерејски синод” (Marković 2007, 98). Радловић: „Делотворнији политички ангажман Црква је досегла кад су и у свештенству и у народу превладали људи који су били критички расположени према једном у основи авантуристичном, опасном и безизгледном политичком пројекту који су артикулисали и носили нови комунисти, односно социјалисти и радикали у Србији... након НАТО бомбардовања дошло је до хомогенизације антирежимских снага... који су тријумфовали на изборима 24. септембра 2000. СПЦ је отвореним ангажманом значајно допринела успеху овог отрежњујућег, здравог историјског опредељења” (Radulović 2007, 4). Власт СПС-а је дозволила повратак СПЦ у јавни живот, али представници СПС-а као већински атеисти, у периоду своје владавине од 1990. до 2000, нису давали превелики значај религији у друштву. У том периоду није било говора о повратку веронауке у школски систем, која је враћена тек 2003. а ни Богословски факултет није био део Београдског универзитета од 1990. до 2000. и тек 2004. постаје његов део.

СПОРТ ОД 1990. ДО 2000.

Заоштравањем политичке кризе почетком 1990-их, СРЈ су 1992. уведене санкције међународне заједнице које су обухватале и спорт као веома популаран код српског народа, чији припадници су у бројним спортовима освајали медаље са репрезентацијама СФРЈ. У медијима су се у наредној деценији присвајали успеси из тог периода као да су Хрвати, Словенци, Бошњаци, Македонци играли за СРЈ, јер је она наследница СФРЈ. Срби су и даље били

Југословени, јер су живели у Југославији, само овог пута „Савезној” а не „Социјалистичкој”, Срби се нису одрекли Југославије, за разлику од Словенаца, Хрвата, Бошњака, Македонаца. Срби и даље играју за Југославију, а изгледало је да Словенци, Хрвати и остали играју против ње, у сепаратистичким репрезентацијама.

Године 1994. укинуте су спортске санкције, и репрезентације СРЈ у бројним спортовима почеле су да играју пријатељске утакмице, а потом и званичне на европским, светским првенствима, олимпијским играма, уз химну СФРЈ „Хеј Словени” јер је та химна задржана. Када су 1994. укинуте спортске санкције направила се таква атмосфера да је наставила да игра Југославија, као да се није распала та држава, већ је само тој држави санкцијама било забрањено да се такмичи. Године 1995. кошаркашка репрезентација СРЈ учествовала је на Европском првенству у Атини, на коме је освојила прво место. Након година ратова и стигматизације српског народа, тријумф је изазвао експлозију одушевљења, што се посебно видело приликом спонтаног дочека у Београду. Тада је на дочеку испред Скупштине града пред десетинама хиљада људи, од стране организатора била емитована и песма рок групе Електрични оргазам „Игра рокенрол цела Југославија” која је настала 1988. и односи се на СФРЈ. Зоран Радовић, репрезентативац СФРЈ, стручни коментатор, рекао је у телевизијском преносу финалне утакмице да смо ми само остали прваци Европе, јер нам нису дозволили да бранимо титулу 1993. Године 1991. првак Европе у Риму била је СФРЈ, а он је изједначио СФРЈ са СРЈ, због имена државе Југославија.

Бројни спортски клубови задржали су комунистичка имена и након пада комунизма 1990: *Црвена звезда, Партизан, Раднички Крагујевац и Раднички Ниш, Омладински фудбалски клуб Београд, Напредак Крушевац, Пролетер Зрењанин, Будућност Банатски двор, Динамо Панчево и Динамо Врање, Слобода Ужице, Металац Горњи Милановац и Металац Ваљево, Борац Чачак*. Народ је толико навикао на те називе да мало ко поставља питање њихове промене, и сигурно би то изазвало отпор, посебно код евентуалне промене имена највећих клубова, Црвена звезда и Партизан. Све ово нису комунистички називи, али су настали у комунистичко време, са јасном идеолошком поруком. Остала је и управљачка структура клубова са друштвено политичким радницима, постављаних од режима.

Поједини спортски објекти задржали су комунистичка имена, попут стадиона Партизана, чији назив је био стадион *Југословенске народне армије*, стадиона *Црвене Звезде*, који је носио то име, хала *Пионир* и *Пинки* у Београду или хале *Боро* и *Рамиз* у Приштини. У овом периоду излазио је и дневни спортски лист чији пун назив је „Југословенски спортски лист Спорт”.

КУЛТУРА И МЕДИЈИ ОД 1990. ДО 2000.

Последице комунистичке владавине виделе су се и у области културе по називима установа које су комунистичка имена задржале и од 1990. до 2000: *Југословенско драмско позориште*, *Позориште Бошко Буха*, *КППТ – Казалиште Позориште Гледалишче Театар*, *Музеј Југославије*, *Музеј 25. мај*, *Музеј 4. јули*, *Југословенска кинотека*, *Телевизија Ју инфо*, *Партизанска књига* – издавачка кућа, *СОКОЈ* – организација музичких аутора, *Југодиск* – музичка кућа.

„Због почетка ратова и мноштва проблема које је то повлачило, као и због престанка потребе за западном легитимизацијом, држава се повукла из диктатора културне политике. Тиме је рокенрол изгубио дотадашњу подршку, а истовремено је велики број конзумената те музике напустио земљу (млађе, урбано становништво). Музички укус је почело да диктира голо тржиште, отворило се мноштво станица којима је требао нови мејнстрим и он је настајао по *low budget* систему од свачега што су композитори могли да покупе” (Ђурковић 2009, 134). Телевизија *Пинк*, оснивача Жељка Митровића, некадашњег члана рок групе Октобар 1864. и члана ЈУЛ-а, протежирала је новокомпоновану народну музику. Певачице и певачи ове музике углавном не пишу песме које певају, већ песме купе од текстописаца, и тако стичу популарност.

Истовремено се 1990-их појавила изванредна рок сцена са новим групама: *Ајзбрн*, *Бјесови*, *Блок аут*, *Врум*, *Гоблини*, *Дарквуд даб*, *Деца лоших музичара*, *Ева Браун*, *И Плеј*, *Јарболи*, *Кристали*, *Канда Коџа* и *Небојша*, *Лав хантерс*, *Ништа али логопеди*, *Неверне бебе*, *Ортодокс Келтс*, *Оружјем противу отмичара*, *Плејбој*. Било је то креативно доба, и кроз музику нека врста протеста против владајућег режима.

Музички критичар Петар Јањатовић је 1998. објавио *Ју рок енциклопедију* у којој је преглед свих значајнијих рок група са простора бивше Југославије, са основним подацима, оснивању,

члановима, дискографији. Године 2016. изашло је четврто издање ове енциклопедије. У предговору овог издања аутор се присећа првог издања: „У то време мржње, свежих ратних ожиљака и уочи све извеснијег бомбардовања, мислио сам да таква музичка прошлост занима врло мали и врло раштркан круг оних са неоштећеном меморијом” (Janjatović 2016, 6). Али у Србији је у значајном обиму била присутна југоносталгија и у то време.

У овом периоду постојали су малобројни слободни медији, јер је и режим од 1990. до 2000. желео да контролише медије, попут дневних листова: *Политика*, *Вечерње новости*, *Политика експрес*, *Борба*. Борба је почела објективно да информише, а када се нашла под притиском режима новинари су 1994. основали *Нашу борбу*, па је 1996. основан дневни лист *Блиц* швајцарског власника фирме Рингиер. Радио телевизија Србије, била је под контролом режима. Постојали су независни од власти: недељници *НИН* и *Време*, *Радио Б92*, *Радио Индекс*, телевизијска станица *НТВ Студио Б*. Године 1998. донет је рестриктиван закон о информисању, који је временом финансијски оштетио бројне медије ненаклоњене режиму. Државна новинска агенција Републике Србије била је *Танјуг* наслеђена из СФРЈ, од 1943. и Другог светског рата када је основана као партизанска новинска агенција у Јајцу, па до 2015. када је Влада Србије донела одлуку о престанку рада агенције. Пун назив је Телеграфска агенција нове Југославије. Основане су и приватне новинске агенције *Фонет*, *Бета*, као противтежа вестима државне агенције.

Кинематографија се у овом периоду суочавала са тешком финансијском ситуацијом, тако да није било лако снимити филм. Снимљени су филмови: *Тито и ја*, Горана Марковића, са тематиком делом и о комунистичком председнику; *Убиство са предумишљајем*, Горчина Стојановића, који добрим делом говори о догађајима из успостављања комунистичке власти; *Подземље*, Емира Кустурице, чији поднаслов је *Била једном једна земља*; *Балканска правила*, Дарка Бајића са тематиком делом и о југословенској тајној служби. Све су ово теме филмова проистекле из још свежег распада комунистичке Југославије и носталгијом за том државом. Снимљени су и одлични филмови другачије тематике: *Ми нисмо анђели*, Срђана Драгојевића; *Буре барута* Горана Паскаљевића; *Точкови* Љубише Самарџића; *Купи ми Елиота*, Дејана Зечевића, као и одлична серија *Отворена врата*. На државној телевизији често су се емитовали партизански филмови: *Битка на Неретви*, *Сутјеска*, *Козара*, *Партизанска*

ескадрила, Војници, или серије Отписани, Последњи чин, Балкан експрес, Салаш у малом риту...

Навешћемо комунистичке називе школа, културно уметничких друштава, улица, биоскопа, празника... Називи школа: *Раде Кончар, Слободан Пенезић Крџун, Веселин Маслеша, Бошко Буха, Иван Горан Ковачић, Марија Бурсаћ, Бошко Палковљевић Пинки, Ђуро Ђаковић, Светислав Голубовић Митраљета, Сутјеска, Милорад Лабудовић Лабуд, Марко Орешковић, Ратко Митровић, Посавски партизани, Зага Маливук, Олга Петров, Дринка Павловић, Филип Кљајић Фића, Браћа Јерковић, Серво Михаљ...*

Називи културно уметничких друштава: *Бранко Крсмановић, Мика Митровић Јарац, Димитрије Котуровић, Иво Лола Рибар, Жикица Јовановић Шпанац, Душан Петровић Шане, Вукица Митровић, Владимир Назор...*

Називи улица: *Сремских партизана, Генерала Жданова, улица 7. јула, Скојевска, Народног фронта, Ужичке републике, Три партизана, Моше Пијаде, Саве Ковачевића, Шесте личке, Лоле Рибара, Космајских партизана, Битке на Неретви, Благоја Паровића, Бошка Бухе, Булевар ЈНА, Видака Марковића, Данила Лекића Шпанца, Жарка Зрењанина, Кадињачка, Кларе Цеткин, Наде Димић, Огњена Прице, Палмира Тољатија, Радоја Дакића...*

Називи биоскопа: *Звезда, Партизан, 20. октобар, Козара.*

Назив града: *Зрењанин*; насеље у Београду – *Браћа Јерковић*, трг у Београду - *Трг Маркса и Енгелса* од 1953. до 1997. од тада *Трг Николе Пашића*.

Називи студентских домова: *Рифат Бурџевић, Вера Благојевић, Слободан Пенезић, Жарко Мариновић, Мика Митровић, 4 април.*

Празници: 1. мај, празник рада; Дан борца 4. јул, слављен од 1956. до 1997; Дан устанка 7. јул, слављен од 1945. до 2001; Дан републике 29. новембар, од 1997. је значио дан када је 1945. Југославија постала република, слављен све до 2001; Дан ЈНА 22. децембар од 1947. када је формирана Прва пролетерска ударна бригада у Рудом, укунут 20. маја 1992. када је престала да постоји ЈНА.

Године 1997. скинута је петокрака са Скупштине града Београда, након победе коалиције „Заједно”, када је за градоначелника изабран Ђинђић. Године 1998. са таблица аутомобила склоњена је петокрака, а стављена југословенска заставица. СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата, који је окупљао борце од 1941. до 1945. је у периоду 1990. до 2000. наставио са радом.

Кућа цвећа у којој је сахрањен комунистички диктатор Јосип Броз Тито, рођен у данашњој Хрватској, постојала је како у периоду од 1990. до 2000, тако и данас.

ЗАКЉУЧАК

Комунизам у Србији је пао 1990. али само формално. Власт преименованих комуниста, СПС-а представљала је блажи наставак комунизма. То је било време распада СФРЈ, а када она није била могућа, 1992. формирана је СРЈ, али име Југославија је било битно за власт. У државним медијима најпре се за СФРЈ говорило бивша Југославија, а како је трајала СРЈ, почело се говорити претходна Југославија, јер Југославија је и даље постојала. Комунисти су након ослобођења 1945. имали привилегије код запошљавања у државној администрацији, војсци, полицији, на факултетима, судовима, домаћим фирмама, у иностранству у представништвима југословенских фирми, у дипломатским представништвима, тако да је разумљиво да су они и њихови потомци бранили систем који им је много тога донео од 1945. до 1990. плус 10 година разблаженог комунизма кроз власт СПС-а. Али и велики број антикомуниста је и пре 1990-их, али и до 2000-те емигрирао из земље, што је олакшало владавину СПС-а. СПЦ је за време комуниста више прогањана од Римокатоличке цркве, јер је доживљавана као симбол српског национализма, тако да је у српском народу атеизам био више присутан за разлику од рецимо хрватског народа, што је по нама продужило трајање комунистичке власти у Србији до 2000. Политичари из опозиционих странака оптуживани су да су противници државе, да нападају легалну власт, иако су сви избори од 1990. до 2000. били спорни. Милошевић је опозицију називао и „Петом колоном”. Хапшени су опозициони политичари, попут Шешеља, када је био у сукобу са Милошевићем, Драшковић је такође хапшен, док је Ђинђић под претњама физичком ликвидацијом 1999. отишао у Црну Гору. Демонстрације опозиције су често насилно разбијане, и у државним медијама дискредитоване. Сви државни медији су били под контролом режима, са мало или нимало простора за опозицију. Након НАТО бомбардовања 1999. страдања људи и инфраструктуре, и уласка страних трупа на КИМ, долази до огромног незадовољства у народу и победе ДОС-а и Коштунице над коалицијом СПС, ЈУЛ и Милошевићем на изборима 24. септембра 2000. која је потврђена

на протестима 5. октобра, што је са 10 година закашњења, коначно довело до пада комунизма у Србији.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Антонић, Слободан. 2002. *Заробљена земља - Србија за владе Слободана Милошевића*. Београд: Откровење.
- Антонић, Слободан. 2015. *Још није готово – Милошевић*. Београд: Вукотић медиа.
- Бакић, Јово. 2012. „Идеологија“ У *Социологија – уџбеник за 3. разред средњих стручних школа и 4. разред гимназије*, ур. Група аутора, 219–223. Београд: Завод за уџбенике.
- Ђурковић, Миша. 2009. *Слика, звук, моћ - огледи из поп – политике*. Београд: МСТ Гајић.
- Милошевић, Слободан. 1989. *Године расплета*. Београд: БИГЗ.
- Марковић, Мира. 2015. *Било је то овако, 2 том*. Београд: Вечерње новости.
- Пејковић, Марко. 2010. „Положај шефа државе у политичком систему Србије“ *Српска политичка мисао* 28 (2): 101 - 119. DOI: 10.22182/sptm.2822010.5
- Павковић, Небојша. 2018. *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „милосрдног анђела“ – ратни дневник команданта треће армије Војске Југославије, 1 том*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Павковић, Небојша. 2018. *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „милосрдног анђела“ – ратни дневник комаданта треће армије Војске Југославије, 4 том*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Станковић, Владан. 2010. „Фактори менталитета у карактерима политичких вођа у Србији“ *Политичка ревија* 23 (1): 69 - 90. DOI: 10.22182/pr.2312010.4.
- Шуваковић, Урош. 2020. *Прва деценија обновљеног српског плурализма (1989-2000)*. Београд: Фондација за српски народ и државу.
- Bulatović, Momir. 2004. *Pravila ćutanja*. Beograd: Narodna knjiga Alfa.

- Dinkić, Mladen. 1995. *Ekonomija destrukcije - velika pljačka naroda*. Beograd: MST Gajić.
- Đokić, Dejan. 2023. *Istorija Srbije – od ranog srednjeg veka do danas*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Janjatović, Petar. 2016. *Yu rok enciklopedija 1960-2015*. Beograd: Čigoja štampa.
- Lazić, Mladen. 2000. „Rekapitulacija” U *Račji hod – Srbija u transformacijskim procesima*, ur. Mladen Lazić, 5–19. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, Mladen. 2016. „Uvod: konsolidacija liberalno-demokratskog poretka nove političke elite u Srbiji” U *Politička elita u Srbiji u vreme konsolidacije kapitalističkog poretka u Srbiji*, ur. Mladen Lazić, 9–25. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta - Čigoja štampa.
- Matić, Milan, i Podunavac, Milan. 1995. *Politički sistem*. Beograd: Institut za političke studije.
- Mijatović, Zoran. 2004. *Opelo za državnu tajnu – svedočenja iz vrha Državne bezbednosti*. Beograd: Pharos.
- Marković, Slobodan. 2007. „Uloga SPC u Srbiji u razdoblju političkog pluralizma: 1990-2006”. *Crkva i država*, ur. Đorđe Vukadinović i Slobodan Antić, 95–105. Beograd: Nova srpska politička misao.
- Pribićević, Ognjen. 1997. *Vlast i opozicija u Srbiji*. Beograd: B92.
- Radulović, Milan. 2007. „Odnosi države i verskih zajednica u Srbiji u drugoj polovini 20. veka.” U *Crkva i država*, ur. Đorđe Vukadinović i Slobodan Antić, 1–11. Beograd: Nova srpska politička misao.
- Sokić, Sreten. 2000. *Tranzicija iluzija ili budućnost*. Beograd: Zavet.
- VREME: 1999. „Svedok vremena - Miodrag Vuković”. Feljton” 13. novembar 1999. https://old.vreme.com/arhiva_html/462/10.html.
- Vukomanović, Dijana. 2011. *Ideologija političkih partija u Srbiji i Crnoj Gori krajem XX veka*. Beograd: Institut za političke studije.
- Živaljević, Goran. 2020. *Služba*. Beograd: Laguna.

Vladica Todorović*

Belgrade

THE COMMUNISM IN SERBIA IN THE AFTERMATH OF ITS FORMAL DOWNFALL (1990-2000)

Resume

With this paper, the author's objective was to prove that communism existed in Serbian society even after its downfall from 1990 to 2000. The ruling Socialist Party of Serbia (SPS), derived from the Communist Party, aimed to preserve such a system even in new circumstances. Thus, as time went by when presumably the danger had passed, they founded the JUL in 1994. They openly advocated the previous value system, which existed during the one-party system, with no intention of turning Serbia into a democratic country and reforming different parts of society. If the changes in 2000 had not occurred, the SPS and related parties would still have kept Serbia in a kind of state of emergency, claiming that the opposition threatened Serbia's existence. The end goal was the infinite grasp on power in the name of the communist ideology, which they maintained even with the formal fall of communism in 1990.

Keywords: communism, Serbia, the Socialist Party of Serbia, Yugoslavia, elections, sport, culture, economy, monarchy, Serbian Orthodox Church

* E-mail address: vladicatodorovic72@gmail.com; ORCID: 0009-0001-5766-628X.

* Овај рад је примљен 26. маја 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

189

Сања Лазаревић Радак

СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТИ ЈЕДНЕ СПОРЕДНЕ ВЕСТИ:
СЛУЧАЈ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА О ПОЈАВИ
ПАНТЕРА У ГРАНИЦАМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

211

Вања Глишин, Саво Симић

ПОКРЕТИ ПОДСТАКНУТИ И МОБИЛИСАНИ „ОДОЗГО”
– УПОРЕДНА АНАЛИЗА ДРЖАВНО-СПОНЗОРИСАНИХ
ПОКРЕТА У РУСИЈИ И СРБИЈИ

133

Александар Љубомировић

КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА САДРЖАЈА ИСКАЗА
О КОНЦЕПТУ „СРПСКОГ СВЕТА”:
ТУМАЧЕЊА ЊЕГОВИХ ОПОНЕНАТА

Сања Лазаревић Радак*

Институт за политичке студије, Београд

СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТИ ЈЕДНЕ СПОРЕДНЕ ВЕСТИ: СЛУЧАЈ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА О ПОЈАВИ ПАНТЕРА У ГРАНИЦАМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

Почетком новембра 2022. године, медији у Србији пренели су вест о необичној појави на западу Бачке. Црни пантер који по тврдњама наводних очевидаца лута шумама у близини Апатина, изазвао је фасцинацију, страх, подсмех и неверицу грађана, допуштајући краткотрајно и делимично преусмеравање пажње са згуснутих информација о потенцијалној глобалној кризи изазваној условима које је диктирала пандемија и све учесталијих информација о угрожености животне средине на глобалном и локалном плану, на бајковити наратив са симболичким значењима. На основама Лангеровог концепта „других вести” и Келсијевог схватања дискурзивних митологија, критички су анализирана три медијска дискурса о појави пантера у Апатину: 1. Пантер као метафора непријатељске другости; 2. Пантер као имагинарни пријатељ и савезник

* Имејл адреса: sanjalazarevic7@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9332-4343.

** Текст је настао на основу ауторкиног предавања по позиву: *Panter u medijskoj priči: simbolički aspekti jedne sporedne vesti*, Ciklus on line *Mačke u slovenskim narodnim kulturama*/Cikl on line *Koty w słowiańskich kulturach ludowych*/Cikl on line *Komu u слов'янських народних культурах*/Cikl on line *Коты в славянских народных культурах*, Commission on Slavic Folklore, The International Committee of Slavists, Bratislava, 6 april 2023.

опозиције; 3. Фолклорни пантер као наративни простор бекства и извор психолошке утехе.

Кључне речи: пантер, медији, дискурс, другост, унутрашњи/спољашњи непријатељ

УВОД

Након што се медијима проширила вест да је ловац Петар Сладић уочио „новог, опасног предатора у српском Подунављу на Западу Бачке“, тврдећи да је на мање од петсто метара” (Leskovic 2022) приметио „елегантни ход велике мачке, без журбе и страха” (Dnevnik 2022), онтологија велике црне мачке и њена другост за само неколико дана обогатиле су дискурсе о безбедности земље, отвориле питања међународног поверења и преусмерила пажњу на занемарени геосимболички простор Војводине. озбиљност ситуације потврдио је ангажман јавног сектора и ефикасно укључење надлежних служби, па је Јавно Предузеће Војводинашуме издало упозорење о појави пантера због чије опасности грађани треба да воде рачуна о себи и својим ближњима, додајући тако тон институционалне озбиљности, наизглед све непоузданијим изјавама очевидаца који су потврђивали сусрет са „изразито опасним предатором” (RTS 2022a). Употреба савремене опреме и брига државе за грађане већ у првим данима потраге потврдили су озбиљност ситуације, док су у јавности једнако заступљене тврдње о фантазији, омашци и ловачкој причи преусмеравале пажњу грађана са свакодневних потешкоћа на егзотични простор дивље равнице. Упоредо са званичним медијским информацијама, оне са друштвених мрежа, бројних портала и, уопште, разуђеног и неселекционисаног интернет простора постају све згуснутије. Овако је новинска прича постепено превазишла како свој институционални, тако „ловачки” оквир, постајући неизоставни део мимова, коментара на друштвеним мрежама и форумима (Ashliman 2006, 11). Упркос објективном одсуству консонанција, „лажна дилема” о постојању/непостојању пантера и нагађања о његовој опасности усмеравали су мишљење у новим правцима (Рашевић 2014, 129). Упркос томе, бројни симболички аспекти приче о пантеру, међу којима је издвојено три, указују на базичне елементе дискурса чија даља анализа показује социјалне тензије испољене

кроз осећање колективне и индивидуалне угрожености изазвано махом спољашњим околностима које трају од краја 2019. године (Splichal 2015). Приче сличне овој јављају се протеклих деценија у Великој Британији и Италији, окончавајући се нестанком звери на начин мистериозан попут њеног појављивања, а прва нагађања о томе да се пантер јавља у границама Србије отпочињу већ 2021. године када извештавања о њему нестају, потиснута другим темама (Telegraf 2021).

Иако је пандемија коронавируса привремено потиснула извештавање о статусу бројних економских и еколошких питања са којима се Србија суочавала у протеклој деценији, апокалиптични дискурс о безизлазности изнова је добио на снази убрзо након што су бројеви заражених и преминулих пали у други план. Садржај вести о појави дивље животиње у Апатину омогућује реконструкцију три основне функције ове новинске приче којима се она потврђује као споредна, али неопходна вест: 1. Пантер као симболички, гранични и спољашњи непријатељ (Gil 2006, 127); 2. Пантер као пријатељ и савезник опозиције. Премда делује као критички покушај, овакво конструисање пантера као остатка дивљине са симболичком функцијом подсећања на природне потенцијале Србије, не успева да напусти оквире егзотизације, окончавајући се у неуспешној и неорганизованој, махом симболичкој и језичкој интервенцији; 3. Пантер најзад постаје протагониста прича и део фолклоризоване медијске свакодневице. Са овим квалитетима примарно функционише као фантазија, те допушта краткотрајно опорављање, бекство и утеху од егзистенцијалних изазова.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Како Џон Лангер (John Langer 1997) формулише у својој студији *Tabloid Television: Popular Journalism and the 'Other' News*, пожари, поплаве, необичне појаве, „селебрити” биографије, приче о жртвама насиља, елементарним непогодама или саобраћајним несрећама, чине део „других” или „споредних” вести. Иако тривијалне и присутне на површини наше свакодневице, оне не релативизују, нити угрожавају статус „озбиљних вести”, већ обезбеђују места идентификације рецепијената (Langer 1997, 30). Лангер успоставља концепт „других” вести на месту уобичајеног схватања сензационализма као извештавања о безначајним темама у

таблоидном маниру, било да они постају део званичних, „мејнстрим” вести, или су део медијског тока који подстичу портали и други извори широко схваћеног информисања (Uzuegbunam 2013, 69–78). Но, приче о насиљу, жртвама и елементарним непогодама, упркос емоционалним одговорима и широком аудиторијуму до кога досежу, могу оставити утисак монотоности и одсуства изненађења, те су њихови произвођачи и конзументи увек изнова суочени са неопходношћу производње нових, узбудљивијих вести (Frye 2005). Организоване тако да задовољавају очекивања рецепијената и успостављају базичну структуру дискурса који је присутан у бројним, наизглед распршеним догађајима у времену и простору, ове вести се деле на: изузетне, вести о угрожености, вести о жртвама и оне о традицији и историји друштва у којем се пласирају (Kelner 2004). Ове вести се јављају, или производе у тренуцима када је актуелан налет информација које могу деловати претеће, дестабилизујуће и угрозити релативно хармоничан ток појединчеве, породичне и, у значајној мери, колективне доколице (Langer 1997). Споредне вести су пропуштене кроз филтере драматизације и омогућују да се пажња јавности на тренутак преусмери изван поља „озбиљног”, махом економског и политичког, са циљем очувања поретка информација (Lazarević Radak 2020, 51–56). На овај начин, главне вести које би грађанима могле дати објективнију слику о ситуацији у друштву, привремено постају „споредне”, или бар неважне, те се њиховим манифестним постављањем у други план одлаже извештавање о питањима од значаја (Рашевић 2014). Укључивање ових вести не угрожава главни ток „озбиљних вести”, а служећи широко схваћеној забави, вести о угрожености, о трагедијама и херојским подухватима одржавају психолошку равнотежу између страха и агесије, осећања изложености опасностима и производње фигуре непријатеља као субјекта којим се угроженост рационализује. Овакви наративи испуњавају свакодневицу, па усмеравајући и обликујући доколицу, производе знање кроз језик и репрезентације. Дистрибуцијом тривијалних и често, фантастичних наратива перпетуирају се фиксирана веровања и идеје и одржава њихово подразумевање (Langer 1997, 36).

Бавећи се трансперсоналном политиком наратива и идеологије, Дарен Келси (*Darren Kelsey*) успоставља оригинални интердисциплинарни оквир применљив на студије медија, журнализам и критичку анализу дискурса. Наиме, под анализом

коју назива дискурзивно-митолошком, Келси подразумева флексибилно поље одређено дискурзивним конструкцијама које потичу из митологије. Показујући да су друштво и митологија дубоко повезани са психолошким структурама и архетипским механизмима, Келси претпоставља да живимо по афективним квалитетима које успостављају митови (Kelsey 2017, 4). Митске структуре тако доминирају информативним системима, оне су присутне у конститутивним наративима, а будући да делују познато јер одговарају обрасцима који се у већем броју култура преносе генерацијама, појединци их прихватају као неупитне (6). Инспириран јунговским схватањем архетипова колективно несвесног, Келси овде убраја широко поље асоцијација на учестале представе које дели велики део човечанства. Митологије, које се могу јавити у фрагментима, у формама асоцијација и ликова, врше континуирани утицај на друштвене односе у јавној и приватној сфери, од којих свака понаособ остаје политичка. Овако схваћени митови, нису тек кохезиона снага друштва, већ сигнали криза, успона, победа/пораза, моћи/немоћи. Писани и усмени наративи, изјаве и друге форме текста које конотирају са необјашњивим, мистериозним, нерешивим и фантастичним преплићу се са дискурсима о економији, политичкој моћи и свакодневици, репродукујући постојеће стање у друштву. Управо ово објашњава механизме преливања глобалних вести на локалне планове и њихово прилагођавање локалним контекстима. Истине које успостављају ове, најчешће, фантастичне слике, омогућују да се у својој разноликости обухвате унутрашњи и спољнополитички дискурс као део укупног културног репертоара који превазилази границе националног, регионалног и административног. Рад дискурзивних митологија огољује се у медијском простору сведочећи о снази и трајности представа у складу са којима друштва живе. Ове представе најзаступљеније су у ономе што Лангер назива споредним вестима тврдећи да управо њихов ток изазива скупове емоција и последично, допушта кретање главног тока вести. Њиховој снази доприноси придруживање симболичког аспекта у значењу форме која сажима скуп репрезентација које се могу односити на неки други објекат (Sneddon 2015).

Истраживање је засновано на репрезентацијама о појави црног пантера у Апатину и околини, које су пласиране у Србији и, делимично у региону, од 9. новембра 2022. године, до 30. маја 2023. године. Током истраживачког рада, прегледано је нешто више

од педесет новинских чланака који се јављају у овом временском распону, а сам текст обухвата четрнаест наслова. Истраживани период обележен је постепеним смиривањем пандемије, али појавом нових ратних жаришта у свету о којима се интензивно извештава у медијском простору Србије. Упоредо са овим, у медијима се препознаје стрепња да ће потенцијални нови таласи пандемије и отварање нових сукоба глобалних размера утицати на привредне и економске интересе Србије. Циљ истраживања био је идентификација и критичка анализа форми у којима се фигура наводно одбеглог пантера јавља у новинском дискурсу Србије.

СИМБОЛИЧКЕ И МЕДИЈСКЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ О ПАНТЕРУ

Мачка, у симболици, остаје у блиској вези са натприродним, што одговара њеној дуалној природи – човековој склоности ка обожавању мачке и амбивалентном односу према њој (Lampric 2000, 84). Хтонска природа мачке, њена брзина и спретност, омогућују асоцијације на натприродно служење и у складу са овим, повезаност са тамом и светом који се простира изван свакодневних чулних опажања (Biderman 2004, 218). Ова својства залог су легитимизације мачије неухватљивости и увек вребајуће природе која долази до изражаја у медијским репрезентацијама пантера. Широка распрострањеност уверења у кретање црне мачке („прелазак пута”) као негативни предзнак наслеђена су из хришћанског средњег века који демонстрира нетрпељивост према овој животињи повезујући је са самим ђаволом. Она могу, али не морају комуницирати са стрепњом од пантера, и омогућују одржавање представе о његовој мистериозности и потенцијалној свирепости. На слична значења ослања се и медијски дискурс превођењем репрезентације црног пантера у слику „велике црне мачке” која се репродукује са изузетном упорношћу. Но, једна особина, несумњиво је заједничка и одговара његовој дуалној природи. Наиме, црни пантер и митолошке мачке су „шејпшифтери” (*shapeshifters*). У митологији и спекулативној фикцији, оваква бића, с лакоћом се физички трансформишу што се приписује божанској интервенцији, урођеној способности или демонској манипулацији. Зевс, Фреја, којоти у индијанској митологији, Мерлин, Артур, Гаруда и наге било трикстери или не, комбинују своје бесконачне моћи трансформације, користећи их као главни адут у

својим биткама. Богат симболички потенцијал мачке/пантера, њена моћ трансформације, скривања, нестајања и поновна појављивања, омогућују укључивање дискурса о амбивалентним значењима, међу којима се издвајају, како другост и непријатељска другост, тако пријатељска наклоност и обожавање. Трансформативна снага овог карактера омогућује пројектовање потреба и тежњи, како за агresiјом и алтерацијом, тако за наклоношћу (Gil 2006, 127). Звер симболизује Другост, било да је реч о бајкама, причама, новинским извештавањима или другим фолклорним формама (Bettelheim 1976). Она доноси сусрет између симболичког реда и онога што угрожава његову стабилности, те њено природно станиште постаје граница на којој опстаје као форма између људског и нељудског.

„Њихов” или „наш”: алтерација простора и конструисање непријатеља са границе

Вест да на северним границама земље „пантер терорише грађане”, „убија псе чуваре”, „да је права звер” (Ћонкаш 2022) и да грађанима убија стоку омогућује препознавање дестабилизујућег субјекта – црне мачке која је у дослуху са злим; моћна и свирепа, претећа по човека, друге животиње и читаву природу. Богат асоцијацијама на неприродно, абнормално, нечисто (хибридно), супротставља се нормативним идеалима, рефлектујући дуалност/другост/монструозност и стога претњу по читаво друштво. Пантер задржава бројне симболичке аспекте као симбол помаме, беса, жестине и немилосрдности, те се током друге половине новембра 2022. године, у новинском дискурсу, препознаје и као звер са застрашујућим и убилачким квалитетима. Насловом „Црни пантер раскомадао пса? У Врбасу пронађени делови тела животиње – дивља звер крстари Војводином” (Рајић 2022), допринеће се убедљивости тврдњи о опасности „мистериозне звери”: „Сама чињеница да је он међу људима, упућује на то да је у опасности и да ће се бранити, због чега треба бити опрезан” (Vlajović 2022). Смештање ове и других, блиских појава близу граница, остаје у вези са амбивалентном природом мачке и заснива се на репрезентацији границе као недефинисаног простора на којем се одвијају фантастични сусрети, а јављају мистериозне и чулима тешко доступне другости.

У јавном дискурсу, недовољно искоришћени геосимболички потенцијал Војводине, добија на значају као место дивљине и

порозне класификације, али и простор на којем коегзистирају наизглед инкомпатибилне другости. Потенцијал за њену медијску егзотизацију ослања се на чињеницу њене изразите мултиетничности и, махом замишљене историјске тренутке у којима је она фигурирала као унутрашња другост наизглед јединственим административним и дискурзивним телима. Стереотипи који су у прошлости функционисали као менталне мапе за „превођење” Војводине, видљиви су у јавном и популарном дискурсу, у популарној култури и одређују је у терминима спорости, летаргије, флегматичности, цивилизованости, формализма и испразног маниризма. У овако замишљеном простору Војводине, појава пантера добија иронијски призив егзотичне и дивље другости на припитомљеном и у складу са стереотипном сликом – „цивилизованом” терену. Ова репрезентација се укршта са дивљим карактером животиње, чиме је успостављен баланс између пантерове „заstraшујуће агресивности” и конфигурацијом условљене транспарентности терена. Управо овај квалитет омогућује хуморескни и иронијски призив ситуације у којој опозиције цивилизација/дивљина постају порозне. Он ће до изражаја доћи у мимовима као критика доминантног дискурса који са комичном озбиљношћу приступа једној у низу „ловачких прича.”

Присуство другости на ободима границе, открива аспекте односа са другим који је иза ње, те иза административних оквира саме земље. Звер заточена у латентној другости, или бар оној коју нисмо препознавали као другост, опстаје и годину дана касније када добија једно од најзначајнијих места у новинском дискурсу. Од 2022. године локални медији у Хрватској преносе: „Подузеће Војводинашума и државне службе упозориле су грађане војвођанског мјеста Апатин, на граници с Хрватском, да је у њихову подручју уочена црна пантера и да буду на опрезу, пренијели су у петак регионални медији” (Hina 2022).

Лоцирање пантера на границе између Хрватске и Мађарске са симболичким потенцијалом производње опасне и нестабилне другости омогућује репродуковање представе о незаштићености друштва (Ahmadpour, Hafeznia and Yuneidi 2010). Иако у јавном дискурсу ове границе функционишу као административне и физичке, у пракси служе као ознаке унутрашње вулнерабилности (Lianos 2013). Инвокација придева мистериозно, опасно, тајанствено доприноси креирању угрожавајуће атмосфере, па *Јуроњуз* (*Euronews*) и *Курир* извештавају о мистериозном пореклу пантера и о нејасноћама у

вези са сликом шапе као могућим доказом присуства дислоциране дивље животиње: „Мистерија црног пантера у околини Апатина” (Vlajović 2022); „Упитно је и чија је слика шапе” (Kurir 2022). Квалитет мистериозности радикализује другост животиње, па се дискусија о пореклу животиње води у духу утврђивања његове националности са најмање три степена, при чему се Мађарска и Хрватска ограђују од опасног потенцијала властите другости: „Мађарска и Хрватска искључиле могућност да је опасни предатор могао прећи српску границу” (Danas 2022); „Мађарска и Хрватска тврде да није њихов”; „Мађарска и Хрватска категоричне да није њихов” (Kurir 2022); „Шта Мађари крију о нестанку црног пантера?” (Stojanović 2022). Потенцијал вулнерабилности који је оголила пандемија пробијањем административних, националних и симболичких граница постаје видљив у форми одушка када дневни лист *Ало*, објављује премоћ у потрази: „Срби заплашили предатора: пантер збрисао у Хрватску”?! (Zarić 2022). Иако алтерирање пантера добија форму тријумфа, стрепња се одржава преношењем нових сведочења и увођењем нових актера (Zanini 2002, 58). Премда суседи поричу свој удео у производњи опасности, извештавање о новим акцијама налажења и хватања пантера обогаћује се увођењем војне и технолошке терминологије, чиме се производи атмосфера угрожености: „У потрази за црним пантером ангажован дрон и термовизијске камере” (RTS 2022b). Намера да се пантер попут непријатеља онеспособи успављивањем, најзад добија функцију демонстрације цивилизацијског потенцијала (Todorov 2010, 43): „Када црни пантер буде ухваћен, биће успаван и имобилизован у Зоолошком врту на Палићу” (Subotičke 2022).

Стил и тон овог саопштавања садрже елементе моралног спектакла. Ова размена другости део је репрезентација и препознавања „нас” и „других” као (конститутивних) супротности на којима се постјугословенски идентитети у значајној мери заснивају (Lazarević Radak 2011, 19). Однос међу њима је структуришући, конститутиван и неопходан ради дефинисања и одређивања простора који заузима ми-група (Petrović 2009, 3–8). Док је у једној тачки историјског континуума на истој релацији конститутиван однос братства, сусед увек може, на симболичком, вербалном, плану или, у датом случају, у оквирима таблоидног дискурса, постати „ближњи са којим ваља ратовати” (Gil 2006, 160). Овако схваћено, извештавање о пантеру, на нивоу метафоре остаје изнова актуелно подсећање како на опасности које вребају на границама, тако на структуришућег

противника који се изнова повлачи, нестаје и јавља, остајући гранично далек и близак (Војанић 1995, 66). Символичка страна овог односа и њена улога у идентификацији ми-групе омогућује да тривијална вест, репродуковањем овешталих репрезентација, одржи интересовање рецепијената. Слично се може рећи и за Војводину која није „унутрашња другост” на основама неког објективног критеријума, већ је произвољно одређена универзалном потребом за културном и геосимволичком демаркацијом.

Пантер као добри дивљак и савезник опозиције

Када се на друштвеним мрежама и у појединим медијима појавила фотомонтажа на којој двојица ловаца позирају поред наводно убијеног пантера, реакције грађана који заступају како еколошке, тако моралне принципе опхођења према животињама, организују се око група „Правда за пантера”, као акције групе грађана организоване око удружења „Шамар” и Фејсбук групе „Заштитимо пантера”. У наизглед критичком тону, медији извештавају да је Србију захватила „пантерманија”, поделивши земљу на оне који се залажу за успављивање и на оне чија брига за пантерову судбину прелази границе уобичајене егзистенцијалне бриге (RTS 2022). У сличном тону, извештавање и медији у региону, стицајем околности поставши део акције лоцирања ове животиње, па тако хрватски медији, у властитом покушају алтерирања суседне земље, иронично преносе да је Србију захватила пантерманија, те да се, у Србији, једни залажу за убијање пантера, док се други моле за његов живот (RTS 2022). Асоцијације на овештале репрезентације засноване на уобичајеном разумевању „два табора” са различитим вредносно-политичким становиштима, овде нису случајне, а случајна није ни улога медија у њиховој производњи (Spasić, Petrović 2012, 23–44). У романтичарским терминима, схваћен као део угроженог света, маргинални и лутајући, измештен и изложен ризицима које изазивају противници природе, пантер функционише као метафора угрожености животне средине Србије и присуства еколошког нехата. У протекле четири године, развој информационих технологија, грађанима Србије је омогућио приступ подацима у вези са угроженошћу животне средине, те се ове информације почињу користити као полазиште за критику унутрашње политике и критику привредних стратегија. Глобални трендови који усмеравају интересовање грађана ка правима животиња

остају, како окосница бриге за „судбину пантера”, тако инструмент артикулације незадовољства у вези са очувањем животне средине Србије. Стрепња за живот пантера на Западу Бачке покренуће и низ коментара на друштвеним мрежама. Под насловом: „Тражимо од надлежних да не усмрте предивну животињу”, дневни листови извештавају да се из страха за живот животиње коју данима траже све надлежне службе, укључујући и стручну службу из Зоо Палића, на Фејсбуку појавила група „Сачувајмо пантера” која тренутно броји 144 члана, а која има за циљ да окупи што већи број истомишљеника који би својим апелом помогли да се звер не усмрти, него да се, за њу, пронађе хумано решење (Nova 2022).

На форумима посвећеним овој теми, наилази се на бројне негативне коментаре о политичким представницима друштва у терминима непоштовања природе. Овим дискурсима једнако доминирају поделе на нас и њих, при чему „ми” штитимо природу, док је „они” уништавају, или бар угрожавају. Попут других представа о добром дивљаку, ова о пантеру, функционише као критичко мишљење о властитој земљи. Незадовољство се задржава у еколошким границама, те пантер функционише као природа која заступа еколошке интересе друштва, док су „они” група која господари и контролише како „нас”, тако „недужну природу” (Todorov 1994). Као и у другим, сличним контекстима, угрожена животна средина укључује се у политички дискурс како би се идентификовала као јавно добро постајући морално супротстављена „исквареном човеку” који од индустријске револуције угрожава природу. Зелени дискурси и метафоре упозоравају на различите, умножене опасности постајући тако користан инструмент када се њима служе еколошка удружења (Sally 2008, 91–101). Но, дискусије о судбини пантера остају део фантазије колико и имагинативни напори који се улажу у конструисање његове опасне другости. Пантер наставља да функционише у оквирима поларизујућег дискурса, те његово „пријатељство” одређује још једна потреба за учвршћавањем идентитета.

Пантер као јунак: фантазија, оправљање, бекство и утеха

Ослањајући са махом на Толкинова (*Tolkien*) запажања, Бруно Бетелхајм (*Bruno Bettelheim*) у својој књизи *Значење бајки* издваја

елементе који обезбеђују трајност прича кроз интересе рецепијената. Добру бајку, како истиче, чине бекство и утеха као опорављање од дубоког незнања (Betelhajm 1976, 162). Причање новинске приче, како је схвата Лангер и употреба дискурзивних митологија, у контексту Келсијеве анализе, блиски су бајци о којој пишу Толкин и Бетелхајм. У настојању да појединац/дете изађе из страха и очаја, новинска прича/приповедач нуде тему угрожености, или елемент пресудан за идентификацију – угрожавање јунаковог телесног постојања (163). Експлоатација симбола, фолклорних елемената, митологија, и архетипова, омогућује повезивање конзументата са дубоко усађеним знањем, те покретањем бројних афеката (Lyianage 2013, 231–246). Као и у другим аспектима популарне културе, у новинском извештавању опстаје логика бајке. У смислу структуре и форме, успешне новинске приче задржавају њихову логику (Handoo 2000; Kononenko and Kukhareenko 2008, 8–18). Постајући видљиве у периодима криза и пораста егзистенцијалне стрепње, ове новинске приче задржавају пажњу рецепијената и омогућују да главне, политичке вести, неометано теку и буду прихваћене као неминовност. Пантер као свирепа звер и као добри дивљак, не може бити лишен привлачности, чак ни када ослаби интересовање за његов медијски потенцијал (Betelhajm 1976, 23). Као протагониста новинске приче, он омогућује поистовећивање са јунацима и спасиоцима, те даљу идентификацију субјекта са његовима искушењима, страдањима или тријумфом. На тај начин, његова употреба у медијима универзално је средство за задовољавање фантазија конзументата вести. Келси, употребљава Јунгов (Jung) појам архетип, у значењу формално одређених слика које настају услед нагомилавања поновљивих искустава (Jung 1984, 174). С обзиром да Келсија примарно занима на које начине се архетипом манипулише у политичкој култури и у свету медија, као сферама које су дубоко повезане са психолошким механизмима, он архетипове види као једноставне и лако прихватљиве слике које изазивају скупове емоција, покрећу масе и мобилишу протесте (Kelsey 2017, 4). Овако схваћен дискурс, митологија и медији чине својеврсно тројство јер се њихова семантика преклапа и укршта. Мит је заправо тип дискурса и средство за дисеминацију идеологије, а идеолошко поље које је могуће истраживати идентификацијом митова је простор за опсервацију и извор за препознавање дубљих мотива. Архетипови не морају бити искључиво форме и праксе причања прича јер опстају и у својој натурализованој форми и могу бити сведени на

своје фрагменте, или, попут пантера, на фигуре које подразумевају сличности и постају функционалне у одређеним околностима. Они се могу јавити као мотиви, граматичке конструкције, локације наратива, историјски конструкти, функционисати као патос, опстајати као језик, стил или композиција дискурса који конструише мит. Дискурси креирају приче које преносе идеологију, док идеологије конструишу дискурсе, па су тако ове три компоненте у сталној међузависности и увек укључене у проток репрезентација и емоција (Kelsey 2015, 28). По Келсију, писмени и усмени наративи, изјаве и друге форме текста које изазивају емоционалне одговоре код конзумента остају у вези са натприродним и фантастичним што им омогућује да усмеравају или преусмеравају политичке вести, учвршћују *status quo* и скрећу пажњу са битних политичких информација. Ове политичке вести заправо су оно што Лангер назива „главним током” или „озбиљним вестима”. Веза између архетипа и политичког контекста омогућује да *status quo* превазиђе границе регионалног, административног, дневнополитичког и добије симболичка својства (Žirarde 2000, 12). Пишући о извештавању о афективним митологијама у доба кризе какви су Брегзит (*Brexit*) и мигрантска криза, Келси примећује укључивање дискурса о несвесном, потиснутом, злом, вребајућем као универзалном средству утехе или скретања пажње са значајнијих, егзистенцијалних и по много чему „приземних” питања која теже одржавању континуиране пажње конзумента медијских садржаја. Ове дискурсе Келси доводи у везу са јунговски схваћеном сенком. Попут Јунга, Келси у сенци препознаје инфериорне аспекте друштва, који се у процесу социјализације означавају као ниже вредни и дефектни. Морални проблеми који се јављају у вези са овим аспектима, на нивоу личности провоцирају Ја, или систем вредности читавог друштва огољујући његову порозност (Hark 1998, 98). У овом контексту, пантер је сенка друштва која вреба из прикрајка, чекајући ноћ током које лови све што је требало да остане заштићено и сакривено. Сенка радије указује на вулнерабилност и потиснуту агресивност, него на манифестне проблеме. Богат симболички потенцијал, стога омогућује да прича о пантеру постане део новинског фолклора, да функционише интертекстуално и референтно и нађе се у рекламама, на билбордима, у изјавама у вези са другим питањима, и да постане имагинарна туристичка атракција која привлачи пажњу попут фигуре на апатинском штанду на Сајму туризма.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА: ФОЛКЛОРНО-МЕДИЈСКИ ПАНТЕР

Осим што може бити застрашујући и извор континуиране стрепње, пантер комуницира кроз смех. Пародирање његове појаве у Апатину, упоредо са медијским извештавањем, добило је независни простор у слободнијој форми, на друштвеним мрежама. Већ затечени апсурд његове егзотичне појаве у Србији, непосредно након пандемије, функционише као смиривање и као повратак нормалном животу (Vidaković 1995, 21). Фолклор се састоји од анахронистичког хумора који резултује интерсекцијом стварног и имагинарног, постојећих веровања, карактеристичних ликова и елемената савремене масовне културе. Овакви су карикатуре и призори, Моглија на пантеру (из *Књиге о џунгли*) који путује у Апатин, па чак и натпис *Black Lives Matter* као део широко схваћене опште културе и фолклорних тековина глобалног света. Практични, приземни хумор који функционише као опозиција извештавању о опасној животињи, заправо делује отрежњујуће, па поређење пантера са мачком, фотографисање црних, власничких мачака у топлини дома, или у двориштима, поређење ситуације са онима из стрипова, бајки, цртаних филмова и антологијских збирки прича и романа, омогућује сажимање, умножавање и комуникацију великог броја културних производа. Пантер постаје свакодневни, приземан, питом и комичан, чиме се, не само опушта наметнута тензија, већ се креира богато имагинативно поље доступно свима. Овако знање са друштвених мрежа опонира мејнстрим медијима у слободном току и игри асоцијација, привлачећи све већи број учесника и конзумента. Појава црног пантера, у овом контексту, престаје да буде вест, постајући предмет вицева, шали, изврнутих наратива, или отрежњујућих слика које комуницирају са другим, наизглед различитим формама испољавања слободног мишљења.

Архетипски карактери и новински чланци део су медијског тока чија свесна или несвесна употреба до изражаја долази у периодима сумњи, несигурности и криза. Краткотрајно освежење споредном вешћу која новембра 2022. године постаје јединствено поље идеолошки и политички супротстављених центара извештавања и показује готово опште и универзалне тенденције ка изналажењу довољно узбудљивог медијског материјала који пружа утеху и омогућује ослобађање од егзистенцијалних притисака. Причање

приче о пантеру показује у којој мери иста прича може бити преношена са сличном функцијом, из различитих углова, на увек блиске и поновљиве начине. Тензија, опуштање, пријатељство, непријатељство, страх и оптимизам у вези са истом темом и истом појавом, указују на могућности рециклирања и умножавања наизглед јединственог и једнозначног наратива.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Рајић, З. 2022. „(УЗНЕМИРУЈУЋЕ) ЦРНИ ПАНТЕР РАСКОМАДАО ПСА? У Врбасу пронађени делови тела животиње ? Дивља звер крстари Војводином (ФОТО/ВИДЕО).” *Новости*, 27. 11. 2022. Последњи приступ 13. 5. 2023. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/1176815/uznemirujuce-crni-panter-raskomadao-psa-vrbasu-pronadjeni-delovi-tela-zivotinje-divlja-zver-krstari-vojvodinom-foto-video>.
- Рашевић, Драгана. 2014. *Медијска култура и медијска писменост*. Бања Лука: Удружење социолога Бања Луке.
- Ahmadypour, Zahra, Mohammad Reza Hafeznia and Reza Juneidi. 2010. “Representing Imaginary Enemy: A Geopolitical Discourse.” *Geopolitics Quarterly* 6 (4): 7–40.
- Ashliman, Dee. 2006. *Fairy Lore*. London, Connecticut: Greenwood Publishing group.
- Betelhajm, Bruno. 1976. *Značenje bajki*. Beograd: Prosveta.
- Bettelheim, Bruno. 1976. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Knopf.
- Biderman, Hans. 2004. *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Bojanić, Petar. 1995. *Prijatelj-neprijatelj*. Novi Sad: Svetovi.
- Čonkaš, Zlatko. 2022. „Obistinile se lovačke priče. Srbijom stvarno luta crni panter, pobegao iz Mađarske, napada stoku i teroriše građane.” *Blic* 10. 11. 2022. Последњи приступ 10. 5. 2023. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/obistinile-se-lovacke-price-srbijom-stvarno-luta-crni-panter-pobegao-iz-madarske/2dg6thz>.
- Dnevnik*. 2022. „Crni panter krstari oko Sonte i Apatina.” *Sombor.info*, 7. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://sombor.info/vesti-zapadnobacki-okrug/item/9318-crni-panter-krstari-ok-sonte-i-apatina>.

- Danas. 2022. „Crni panter viđen u Apatinu, najverovatnije pobjegao krajem prošle godine iz Mađarske.” *Danas*, 10. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/crni-panter-vidjen-u-apatinu-najverovatnije-pobegao-krajem-prosle-godine-iz-madjarske>.
- Frye, William. 2005. “A Qualitative Analysis of Sensationalism in Media.” *Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports*. 3218. West Virginia University. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://researchrepository.wvu.edu/etd/3218>.
- Gil, Anžar. 2006. *Jevrejin, Arapin. Istorija neprijatelja*. Beograd: Beogradski krug.
- Handoo, Jawaharlal. 2000. *Theoretical Essays in Indian Folklore*. Mysore: Zooni Publications.
- Hark, Helmut. 1998. *Leksikon osnovnih jungovskih pojmova*. Beograd: Dereta.
- Hina. 2022. „Na granici Hrvatske i Srbije luta crna pantera, vidjeli su je radnici ‘Vojvodinašuma’.” *Novi list*, 11. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://www.novolist.hr/novosti/divlja-zivotinja-je-na-slobodi-na-granici-hrvatske-i-srbije-luta-crna-pantera-vidjeli-su-je-radnici-vojvodinasuma>.
- Jung, Karl Gustav. 1984. *O psihologiji nesvesnog*. Novi Sad: Matica srpska.
- Kelner, Daglas. 2004. *Medijska kultura*. Clio: Beograd.
- Kelsey, Darren. 2015. *Media, Myth and Terrorism: A Discourse-mythological analysis of the blitz-spirit in British newspaper responses to the July 7th bombings*. London: Palgrave-Macmillan.
- Kelsey, Darren. 2017. *Media and Affective Mythologies: Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics*. London-New York: Palgrave Macmillan.
- Kononenko, Natalie and Svitlana Kukharenko. 2008. “Borat the Trickster: Folklore and the Media, Folklore in the Media.” *Slavic Review* 67 (1): 8–18. doi: 10.2307/27652763.
- Kurir. 2022. „Mađarska i Hrvatska tvrde da nije njihov: panter još nije pronađen, a evo šta će biti ako ga uhvate.” *Objektiv*, 13. 11. 2022. Последњи приступ 21. 5. 2023. <https://objektiv.rs/vest/1304197/madjarska-i-hrvatska-tvrde-da-nije-njihov-panter-jos-nije-pronadjen-a-evo-sta-ce-bit-ako-uhvate>.

- Lampić, Mario. 2000. *Mali rečnik tradicionalnih simbola*. Beograd: Libreto.
- Langer, John. 1997. *Tabloid Television: Popular Journalism and the 'Other' News*. London, New York: Routledge.
- Lazarević Radak, Sanja. 2011. *Na granicama Orijenta: predstave o Srbiji u engleskim i američkim putopisima između dva svetska rata*. Pančevo: Mali Nemo.
- Lazarević Radak, Sanja. 2020. „Patriotkinje, domaćice, majke i lepotice: trivijalizacija vesti o naučnicama u Srbiji.” U *Naučnice u društvu*, ur. Lada Stevanović, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Krstanović, 51–56. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Leskovac, Miljana, 2022. „Petar je svojim očima video pantera kod Apatina: bio je na 400 metara od nas, išao je lagano, prava zver.” *Telegraf*, 10. 11. 2022. Последњи приступ 17. 4. 2023. <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3583995-petar-je-svojim-ocima-video-pantera-kod-apatina-bio-je-na-400-metara-od-nas-isao-je-lagano-prava-zver>.
- Lianos, Michalis. 2013. *Dangerous others, insecure societies: Fear and social division*. London-New York: Routledge.
- Lyianage, Darshana. 2013. “Folklore and Contemporary Mass Media: An Assessment with Special Reference to Sri Lanka.” *Social Sciences and Humanities Review* 1 (1): 231–246.
- Nova. 2022. „Pantermanija trese Srbiju: Osvanula fejsbuk stranica Zaštitimo pantera, nakon nekoliko objava stvari izmakle kontroli.” *Nova*, 14. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://nova.rs/vesti/drustvo/na-fejsbuku-osvanula-grupa-sacuvajmo-pantera-jedni-bi-da-ga-uspavaju-drugi-se-mole-za-njegov-zivot>.
- Petrović, Predrag. 2009. „Neprijatelj kao suština političkog.” *Bezbednost Zapadnog Balkana* 4 (13): 3–8.
- RTS. 2022a. „Izrazito opasan predator. Primećen crni panter kod Apatina, građani se pozivaju na oprez.” *Dnevno*, 10. 11. 2022. Последњи приступ 11. 2. 2023. <https://dnevno.me/Globus/-/primijecen-crni-panter-kod-apatina-gradani-se-pozivaju-na-oprez-10-11-2022-17-35-50>.
- RTS. 2022b. „U potrazi za crnim panterom angažovan dron sa termovizijskom kamerom.” *NI*, 12. 11. 2022. Последњи приступ 14. 5. 2023. <https://rs.n1info.com/vesti/u-potrazi-za-crnim-panterom-angazovan-dron-s-termovizijskom-kamerom>.

- Sally, Eden. 2008. „Okoliš.” U *Kulturna geografija: kritički rječnih ključnih pojmova*. ur. David Atkinson i Peter Jackson, 91–101. Zagreb: Disput.
- Sneddon, Andrew. 2015. “Symbolic Value.” *The Journal of Value Inquiry* 50 (2): 395–413. doi: 10.1007/s10790-015-9519-4.
- Spasić, Ivana i Tamara Petrović Tamara. 2012. „Varijante ’Treće Srbije’”. *Filozofija i društvo* 23 (3): 23–44. doi: 10.2298/FID1203023S.
- Splichal, Slavko. 2015. “Legacy of Elisabeth Noelle-Neumann: The Spiral of Silence and Other’ Controversies.” *European Journal of Communication* 30 (3): 353–363. doi: 10.1177/0267323115589265.
- Stojanović, Luka. 2022. „Šta Mađari kriju o nestanku crnog pantera? Obecali nam informacije o nestalom predatoru, a onda je usledio obrt.” *Srbija danas*, 26. 11. 2022. Последњи приступ 11. 5. 2022. <https://www.sd.rs/vesti/drustvo/sta-madari-kriju-o-crnom-panteru-obecali-informacije-onda-je-usledio-obrt-2022-11-24>.
- Subotičke. 2022. „Kada crni panter bude uhvaćen, biće uspavan i imobilizovan u Zoološkom vrtu na Paliću?” *Subotičke*, 14. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://suboticke.rs/vesti/kada-crni-panter-bude-uhvacen-bice-uspavan-i-imobilizovan-u-zooloskom-vrtu-na-palicu>.
- Telegraf. 2021. „Kamere snimile pantera u blizini granice sa Srbijom. Mađari jure odbeglu životinju.” *Telegraf*, 15. 12. 2021. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://www.telegraf.rs/zanimljivosti/svastara/3432413-kamere-snimile-crnog-pantera-nedaleko-od-granice-sa-srbijom-madjari-jure-odbeglu-zivotinju>.
- Todorov, Cvetan. 1994. *Mi i drugi*. Beograd: XX vek.
- Uzuegbunam, Chikezie. 2013. “Sensationalism in the media: the right to sell or the right to tell?” *Journal of Communication and Media Research* 5 (1): 69–78.
- Vidaković, Mihailo. 1995. *Komično u filmu*. Beograd: Institut za film.
- Vlajović, Ivana. 2022. „Misterija crnog pantera u okolini Apatina: dok se jedni plaše, drugi zbijaju šale dok traje potraga za velikom mačkom.” *Euronews*, 17. 11. 2022. Последњи приступ 15. 5. 2023. <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/69173/misterija-crnog-pantera-u-okolini-apatina-jedni-se-plase-a-drugi-zbijaju-sale-dok-traje-potruga-za-velikom-mackom/vest>.

Zanini, Pjero. 2002. *Značenja granice*. Beograd: Clio.

Zarić, Zorica. 2022. „Srbi zaplašili predatora: Panter zbrisao u Hrvatsku?!”
Alo, 15. 11. 2022. Последњи приступ 17. 11. 2022. <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/692534/srbi-zaplasili-predatora/vest>.

Žirarde, Raul. 2000. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: XX vek.

Sanja Lazarević Radak*

Institute for Political Studies, Belgrade

SYMBOLIC ASPECTS OF A SECONDARY NEWS: A CASE STUDY ON MEDIA REPORTING ON APPEARANCE OF A PANTHER ON BORDERS OF REPUBLIC OF SERBIA

Resume

In November 2022 the media in Serbia reported that the black panther roams the forests of North Bačka. Based on John Langer's concept of „other news” and Kelsey's understanding of discursive mythologies, three media discourses on the appearance of the panther in Apatin were critically analyzed: 1. The panther as a metaphor of hostile otherness; 2. Panther as an imaginary friend and ally of ecological and other opposition; 3. Folklore on Panther as a narrative space of escape and a source of psychological comfort. The rich mythological potential of the panther, his power of transformation, hiding, disappearing, and reappearing enables the inclusion of discourses on various ambivalent meanings, among which hostile otherness and friendly affection and adoration stand out. In public discourse, the symbolic potential of Vojvodina gains importance as a place of wilderness and porous classification, as well as a space where seemingly incompatible otherness coexists. Placing these and another close phenomenon near the borders is related to the ambivalent nature of the panther. It is based on the representation of the border as an undefined space where fantastic encounters and mysterious otherness occur. The administrative alternation of the space where the panther appears and the proximity of the two administrative borders, Hungary and Croatia, will play a decisive role in enabling the panther to function as an internal, or in a radical form,

* E-mail address: sanjalazarevic7@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9332-4343.

hidden, dangerous, hostile otherness. In an apparently critical tone, the media reports that the news on the panther has ideologically divided the country into those who favor euthanasia and those whose concern for the panther's fate goes beyond ordinary existential concern. Understood as a part of an endangered world, marginal and wandering, displaced and exposed to risks caused by an inefficient state apparatus, the panther functions as a metaphor for the threat to Serbia's environment by the authorities as a source of ecological negligence. The panther, as a ferocious beast and as a good savage, cannot be deprived of its appeal, even when interest in its media potential wanes. As the protagonist of a newspaper story, he enables identification with heroes and saviors and further identification of the subject with his ordeals, sufferings, or triumphs. In this way, its use in the media is a universal tool for satisfying the fantasies of news consumers.

Keywords: panther, media, discourse, otherness, inner/external enemy

* Овај рад је примљен 1. новембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 29. новембра 2024. године.

Вања Глишин*

Институт за политичке студије, Београд

Саво Симић**

Институт за политичке студије, Београд

ПОКРЕТИ ПОДСТАКНУТИ И МОБИЛИСАНИ „ОДОЗГО” – УПОРЕДНА АНАЛИЗА ДРЖАВНО-СПОНЗОРИСАНИХ ПОКРЕТА У РУСИЈИ И СРБИЈИ***

Сажетак

Аутори у раду истражују концепт, изазове и разлоге за потенцијалну реализацију пројекта владајуће партије под називом „Покрет за народ и државу”. Реч је, дакле, о државно-спонзорисаном покрету, који је подстакнут и мобилисан „одозго”, што је предмет наше анализе. Први пут споменут и представљен јавности током септембра 2022. године пројекат је - упркос многобројним спекулацијама о председниковом напуштању Српске напредне странке и оснивању покрета који би прерастао у политичку странку или датим изјавама јавности да пројекат представља помирењески блок између идеолошки поларизованог истока и запада Србије, који би потенцијално представљао окосницу српског националног интереса без уплитања страних држава - остао нереализован иако је одлаган за Видовдан 2023., а потом за септембар исте године. Покрет није формиран

* Имејл адреса: vanja.glisin@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-7747-6205.

** Имејл адреса: savo.simic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3169-0484.

*** Овај научни чланак је настао као резултат научноистраживачког рада у оквиру Института за политичке студије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

ни почетком 2024. године што оставља простор за дилему о његовој реализацији. Циљ научног рада је да се анализира мотивација и разлози за стварање широког покрета који у периоду модерног српског вишестранацја није имао практичну примену, али и да се утврде узроци његове стагнације упркос спорадичним најавама државних званичника о његовом накнадном формализовању. Концепт покрета који би у себи окупио шири политички спектар владајућих странака, али и нестраначких актера, представља новину на политичком небу Србије, те самим тим завређује пажњу академске и шире јавности о дOMETИМА такве идеје и могућностима за реализацију таквог пројекта у будућности.

Кључне речи: Покрет, држава, народ, Република Србија, избори

УВОД

Државно-спонзорисане покрете оснива и подржава државно руководство најчешће са образложењем да се држава суочава са изазовима на унутар-политичком и спољнополитичком плану, те да је неопходно јединство и заједничко деловање у циљу превазилажења проблема и сложених политичких ситуација. Посматрајући међународни контекст и уважавајући контекстуалну анализу, можемо закључити да су међународни односи тренутно веома сложени, те да се неретко догађаји у свету одражавају и на позицију Републике Србије која се на својој територији, али и у региону суочава са геополитичким изазовима (Степић 2023). Наведено изискује анализу на макро и микро нивоу, будући да истраживања на примеру Србије показују постојање узрочно-последичне везе спољнополитичких и унутар-политичких догађаја и процеса (Глишин 2024; Антонић 2022; Деспотовић и Глишин 2021; Јовановић и Симић 2023).

Циљ рада је да се анализира и објасни идеја стварања покрета државног јединства, узимајући у обзир политичке околности од првог помињања идеје о формирању Покрета до данас. Свесни смо чињенице да покрети државног јединства иницирани од стране владајуће партије нису забележени у пракси од увођења модерног

вишестранацја у Србији, те да је и реализовање актуелне идеје више пута одлагано. Према томе, у раду су коришћени доступни примарни и секундарни извори. Коришћењем, пре свега теоријске литературе, поставили смо основу за анализу идеја и концепата о којима се говорило у јавном дискурсу, а у вези са Покретом за народ и државу. Дакле, квалитативном анализом релевантне домаће и стране литературе дошли смо до неопходних података у вези са предметом истраживања. Користили смо методу анализе (дескриптивна и експланаторна анализа) и методу синтезе како бисмо на основу описаних и објашњених основних појмова и процеса схватили сложену целину. Такође, коришћена је упоредна анализа са циљем да се препознају сличности и разлике између Сверуског народног фронта и Покрета за народ и државу. Додатно, користили смо анализу дискурса првенствено истражујући мотивацију и оправдање за настанак и развој српског Покрета за народ и државу, али је анализа коришћена и при тумачењу разлога за формирање Сверуског народног фронта од стране политичких руководства која су покрете иницирала. Такође, коришћена је упоредна метода како би се сондирале сличности и разлике између Сверуског народног фронта и Покрета за народ и државу. Имајући у виду да шири, државно спонзорисани покрет овог типа није имао практичну примену од увођења модерног вишестранацја у Србији, те да се овом питању није посвећивало научне пажње, значај истраживања је бављење до сада недовољно обрађеном темом и постављање научних основа за даље анализе.

ТЕОРИЈСКИ УВОД У ДРЖАВНО-СПОНЗОРИСАНЕ ПОКРЕТЕ

Полазећи од општег ка посебном, а са циљем да боље разумемо идеју и концепт државно-спонзорисаних покрета, најпре ћемо направити разлике између покрета и партија. Покрети као такви немају јасно дефинисане идеологије, због чега се могу користити за мобилизацију ширих слојева друштва што ће се показати на примерима. Конкретније, „друштвени покрети могу се замислити као колективитети који са извесним степеном организације и континуитета, са циљем изазивања или одбране постојећег ауторитета, без обзира да ли је он заснован институционално или културно, делују ван институционалних или организационих канала

у групи, организацији, друштву, култури или светском поретку чији су део” (Томић 2009, 17). Када говоримо о покретима, првенствено се говори и пише о друштвеним покретима који се организују због незадовољства, било да је реч о политичком и/или друштвеном незадовољству, на локалном и/или државном нивоу. „Друштвени покрети своје циљеве могу остварити само помоћу протеста, док (опозиционе) партије само понекад мобилишу своје чланове, јер су избори њихов основни начин деловања” (Томић 2009, 16). У пракси, друштвени покрети, формално удружење грађана (Закон о удружењима 51/2009-39), могу да се кандидују на изборима и тада постају политички субјекти који као такви настоје да остваре изборни успех и укључе се у институције. У том контексту, разлика између покрета и партија постаје нејасна. Са друге стране, професор Владимир Гоати указује на неколико конститутивних елемената партија: „организација, тежња за освајањем власти или за одржањем на власти, идеолошки карактер и изражавање интереса класа или других социјалних група” (Гоати 2007, 25). Дакле, јасне су разлике између покрета и партија, до тренутка када се покрети формализују и кандидују на изборима. Међутим, за разлику од многих друштвених покрета који су нам познати, јавља се потреба за разумевањем државно-спонзорисаних покрета, који нису многобројни, штавише, у Републици Србији још увек не постоји такав покрет.

Државно-спонзорисани покрет представља народни покрет који је подстакнут, покренут и подржаван од стране политичког руководства једне државе и организован од стране њене извршне власти. Колективну акцију изражавају грађани у својству недржавних актера, али главни извор захтева, вођства и организационих ресурса долази из државе, док државни актери у својим званичним својствима јесу главни организатори покрета (Su 2013, 1222). Поред наведене дефиниције присутне су и шире дефиниције истог појма (*State-Mobilized Movement - SMM*). Једна од њих објашњава да државно-спонзорисани покрет као кровни концепт обухвата низ друштвених и политичких акција које подстичу државни представници или носиоци извршне власти у циљу унапређивања државних интереса. Такве акције се могу изводити мирним протестима или насилним скуповима (...) (Ekiert and Perry 2020, 5). Флуидност дефиниција у прецизном теоријском одређењу државно-спонзорисаних покрета последица је прожимања државе и друштва. Ако је у неким ситуацијама формално-правно формиран широки покрет

националног јединства или се државна активност у друштвеном пољу може лако уочити, у другим околностима државни актери суптилно утичу на покрете који могу одражавати значајну друштвену активност. Другим речима, тешко је проценити да ли су активности неког покрета или организације цивилног друштва аутентичне или су последица утицаја државних институција и актера. Према истакнутим дефиницијама у државно-спонзорисане покрете не бисмо уврстили само формална удружења формирана од стране извршне власти, већ бисмо под то могли да подведемо државно подстакнута испољавања грађанског незадовољства попут протеста и потенцијално невладине организације или организације цивилног друштва за које постоји основана сумња да су под државним покровитељством или да раде у државном интересу. Њих треба разликовати од владиних невладиних организација (*Government-organized non-governmental organization - GONGO*) које се углавном оснивају да би се друштву пружила нека услуга, најчешће она коју влада није у могућности или не жели директно да оствари (Hasmath, Hildebrandt and Hsu 2019, 271). Државно-спонзорисани покрети имају исту организациону димензију владиних невладиних организација тј. формирану су од стране извршне власти, али за разлику од њих, њихова функција није у остваривању јавног интереса грађана. Такав случај је са невладином организацијом Марш Новчића (*March of Dimes*), која је настала као владина невладина организација на иницијативу Френклина Делана Рузвелта са идејом да се побољшају здравствене услуге у борби против болести дечије парализе (Hasmath, Hildebrandt and Hsu 2019, 270). За разлику од њих државно-спонзорисани покрети немају такву улогу. Пример таквог покрета јесте Културна револуција (*Cultural Revolution*) покренута од стране Мао Цедунга (*Mao Zedong*) 1966. године у Народној Републици Кини. Покрет је настао у борби против ревизионизма и масовне бирократизације у комунистичкој партији Кине, али и са намером да се – након неуспеха са Великим скоком напред – Мао Цедунг одржи на власти (Wu 2013, 838). Анализирајући велики број интерпретација различитих аутора о формирању Културне револуције, Ванг (*James Wang*) их сажима у три групе разлога: 1) борба за политичку моћ; 2) сукоб око средстава за постизање циљева Народне Републике Кине и 3) основно неслагање око средстава па самим тим и циљева комунизма у Кини (Wang 1976, 16). Управо на овом примеру уочавају се специфичности државно спонзорисаног

покрета који има за намеру да изврши што већу мобилизацију ради стицања подршке и легитимитета за доношење или спровођење политичких одлука извршне власти. Остваривање легитимитета представља једну од главних карактеристика савремених државних покрета јер се најчешће формирају у ауторитарним или семи-ауторитарним режимима. Док се у демократијама легитимитет црпи на слободним и поштеним изборима, дотле у недемократским режимима власт легитимитет мора да остварује на друге начине (Ekiert and Perry 2020, 6).

Државно спонзорисани покрети деле поједине карактеристике друштвених покрета и истовремено поседују одређене разлике. Друштвени покрети се дефинишу као колективна, добровољна, масовна, мање или више спонтана и јавна акција грађана настала из незадовољених потреба, која изражавајући одређене сукобе интереса покреће на решавање значајних друштвених питања и инклинира ка већим или мањим друштвеним променама (Pavlović 2009, 101). Поједини аутори упозоравају да је учешће у државно спонзорисаним покретима ретко у потпуности изнуђено. Заправо они могу одражавати истинска осећања, идентитете и интересе значајног дела становништва, јер успешна мобилизација коју води држава захтева формирање идентитета који не може настати без одређеног степена партиципације (Ekiert and Perry 2021). Међутим, упитно је да ли се покрети настали од стране државних структура могу сматрати спонтано насталим, с обзиром на чињеницу да носиоци власти врше њихову координацију и располажу бројним ресурсима. Додатно друштвени покрети имају другачију организациону структуру. Они настају од стране цивилног друштва (*bottom-up*), за разлику од државно спонзорисаних покрета које формира извршна власт (*top-down*).

Као илустрацију мобилизације државно спонзорисаног покрета, навешћемо протесте одржане у Пољској током 2016. године под називом „Марш милион људи”. На овим протестима није било захтева уперених ка државним институцијама. Супротно томе владајућа партија Право и правда (*Prawo i Sprawiedliwość* - *PIŚ*) била је главни промотер протеста поводом обележавања шест година од авионске несреће у близини Смоленска у Русији. На организованом путу за Катин 2010. године - ради одавања помена пољским жртвама током Другог светског рата – погинуо је пољски председник Лех Качински (*Lech Kaczyński*) и 95 људи

међу којима су били високи званичници Пољске, попут верских, политичких и војних представника (Sjeradska 2020). Владајућа партија је искористила трагичан догађај да би мобилисала грађански протест као средство за оправдање уверења да је претходна влада у сарадњи са руским политичким естаблишментом намерно организовала авионску несрећу, док су међу незадовољним грађанима углавном били симпатизери и чланови странке Право и правда (Ekiert and Perry 2020, 1-2).

У наредном поглављу приказаћемо пример државно-спонзорисаног покрета у Русији, који је од стране владајуће странке основан у Руској Федерацији под називом „Сверуски народни фронт”.

ДРЖАВНО-СПОНЗОРИСАНИ ПОКРЕТ У РУСИЈИ: „СВЕРУСКИ НАРОДНИ ФРОНТ” ПРЕД ИЗБОРНИМ ИЗАЗОВИМА

„Сверуски народни фронт” (*Общероссийский народный фронт / All-Russian National Front – ONF*) најављен је 6. маја 2011. године током међурегионалне конференције Јединствене Русије на иницијативу тадашњег руског премијера и тренутног председника Владимира Путина. За контекст је важан податак да је Фронт основан пред изборе за Думу 4. децембра 2011. године и пред председничке изборе у мају 2012. године. Тадашњи руски премијер је објаснио да „у расправи о (прим. аут. изборним) кандидатима треба да учествују и нестраначке присталице. Предлажем стварање широког народног фронта (...). Он је средство за уједињавање политичких истомишљеника” (Сусликова 2011). Према наведеном, Фронт је истовремено требао да служи као канал и база за регрутацију нових изборних кандидата, али и да чини платформу за сарадњу политички блиских партија, организација цивилног друштва, синдиката, удружења и истакнутих појединаца. Основни мотив за формирање Фронта може се дефинисати потребом тадашњег руског премијера да се у Јединствену Русију унесу „нове идеје, нови предлози и нова лица” како би странка остварила бољи изборни резултат (Ryzhkov 2011). Одмах по оснивању Фронта захтеве за прикључење поднело је више од 450 регионалних, међурегионалних и локалних организација, што говори у прилог идеји окупљања (Лента 2011). Данас је сама организација Фронта значајно комплекснија, а њено деловање веома

запажено у Русији. Александар Макаров (*Александр М. Макаров*) и Анастасија Искибаева (*Анастасия К. Искибаева*) спровели су анализу садржаја главних активности Фронта у Удмуртској Републици и показали су да је активност Фронта позитивна. „Консолидацијом политичких и грађанских ресурса, Сверуски народни фронт даје пример интеграције цивилног друштва у вертикалу власти, што му омогућава да буде ефикасан посредник између државе и цивилног друштва, да промовише остваривање својих интереса, грађанско друштво и свеобухватни развој Русије” (Макаров и Искибаева 2021).

У периоду формирања претпостављало се да ће Фронт заменити или апсорбовати Јединствену Русију као изборног актера, јер је према мишљењу појединих аналитичара дошло до постепеног пада изборне подршке владајуће партије. Мале (*Silvana Malle*) се позива на податак да је на питање „Колико је Русији потребно политичких партија?”, од 2004. до 2011. године, све мање испитаника исказивало уверење да је Русији потребна једна јака партија (Malle 2016, 212).

Табела 1. Анкета о броју политичких партија у Русији

Колико је тренутно Русији потребно политичких партија?	Април 2004	Септембар 2004	Октобар 2005	Јул 2006	Април 2007	Октобар 2007	Јул 2011
Једна јака политичка партија	34	34	38	32	30	28	23
Две до три веће политичке партије	41	44	39	42	46	40	47
Већи број мањих политичких партија	8	6	4	5	7	9	12
Нису потребне политичке партије	7	6	7	7	6	7	3
Не знам	11	9	12	14	13	17	14

Извор: Centre for the Study of Public Policy University of Strathclyde and Levada Center. 2015. „Duma Voting Trends“ *Russia Votes*. Accessed 18. May 2024. https://www.russiavotes.org/duma/duma_vote_trends.php.

Иако је трећина испитаника у Руској Федерацији од 2004. до 2005. године изражавала подршку идеји једне јаке политичке партије, од 2006. до 2011. године долази до постепеног пада уверења испитаника да је Руској Федерацији потребна једна јака странка. Током 2011. године испитаници дају највећу подршку кооптирању две до три веће странке док врхунац подршке достиже категорија

већег броја мањих политичких странака, која се кретала у распону од 4 до 9% од 2004. до 2007. године, да би у 2011. години подршка дата овој категорији износила 12%. Истовремено рекордно ниску подршку од 3% током 2011. године добила је категорија да Руској Федерацији тренутно нису потребне политичке партије, за разлику од претходних испитивања када се проценат у овој категорији кретао између 6-7%.

Ако погледамо ставове 1.600 испитаника на репрезентативном узорку о Сверуском народном фронту у периоду од 2011. до 2015. године, видећемо да је 1) највећи број њих током анкете први пут чуо за Фронт или 2) имају површне информације и не разумеју сврху формирања Фронта. Кумулативно, проценти за две последње категорије су по сваком испитивању јавности износили преко 70%. Тај податак указује да испитаници нису били заинтересовани или довољно информисани о активностима Фронта или упркос томе нису јасно перципирали разлог његовог деловања.

Табела 2. Анкета о Сверуском народном фронту

Да ли сте чули за Сверуски народни фронт?	Јун 2011.	Август 2011.	Септембар 2011	Новембар 2011.	Јануар 2012.	Мај 2013.	Август 2015.
Помно пратим развој догађаја у вези са овим питањем	4	3	4	2	3	2	4
Чуо сам доста о Фронту	17	17	23	20	23	17	16
Чуо сам нешто о Фронту, али не знам чему служи	30	39	38	36	40	39	34
Ово је први пут да чујем за Фронт	49	41	35	42	33	42	45

Извор: *Левада-Центр*. 2015. „Общероссийский народный фронт: узнаваемость и оценка деятельности.“ 7. Сентябрь 2015. <https://www.levada.ru/2015/09/07/obshherossijskij-narodnyj-front-uznavaemost-i-otsenka-deyatelnosti/>

Интересантно је да проток времена и информисања о Фронту, није допринео његовој већој препознатљивости у руској јавности или произвео већу заинтересованост грађана за његове активности, посматрајући резултате анкета у табели изнад. У јуну 2011. године за Фронт је први пут чуло 49% испитаника, док је у августу 2015. године

само 4% мање, или 45% испитаника, изјавило да је први пут чуло за Фронт. Слична ситуација је и у претпоследњој категорији где је током јуна 2011. године 30% испитаника изјавило да је чуло нешто о Фронту, међутим, тај проценат је за четири године порастао за свега 4%. Ако проток времена није допринео значајној видљивости Фронта онда је допринео креирању позитивнијег имица код испитаника. На питање „Какав је Ваш став о активностима Сверуског народног фронта?“ – за оне испитанике који су чули нешто о Фронту – присутан је раст изјашњених у категоријама „потпуно позитиван” и „углавном позитиван” став у периоду од 2011. до 2015. године. Док се од 2011. до 2013. године категорија „углавном позитиван” кретала у распону од 29% до 34%, дотле је током 2015. овој категорији припадало 46% испитаника. Исто важи и за категорију „потпуно позитиван” која се од 2011. до 2013. године кретала у распону од 3-7%, да би током 2015. године достигла 14%. Приближно трећина испитаника током истог периода имала је проблем да дефинише свој став о овој теми.

Истраживање ставова о одговору на најзначајније питање „Зашто пре свега мислите да је формиран Сверуски народни фронт?” рађено је само за 2013. и 2015. годину. Идентичан проценат испитаника (35%) за обе године, сматрао је да је Фронт настао како би се проширила политичка подршка Владимиру Путину и како не би зависила само од Јединствене Русије. Други најзаступљенији одговор, гласио је да би се подржала популарност Владимира Путина – у 2013. години 21% док у 2015. години 19%. С обзиром на чињеницу да ова два одговора указују на исти предмет и да се преклапају, кумулативно 56% испитаника током 2013. године, односно 54% испитаника током 2015. године сматра да је основни разлог формирања Фронта заправо у побољшању изборне и политичке подршке тадашњег премијера Владимира Путина. Да је Фронт формиран да би се консолидовале све здраве снаге друштва за решавање државних проблема, изјаснило се 12% или током 2015. године 16% испитаника. Као основни разлог формирања Фронта у јачању контроле власти над партијама и јавним организацијама изјаснило се 10% или две године касније 14% испитаника. Слично претходном питању, немали број испитаника имао је проблем да одговори на ово питање током 2013. године - 21%, да би тај проценат спао на 14% током 2015. године.

Из ове анализе примера Сверуског народног фронта - на основу исказа иницијатора покрета и истакнутих ставова грађана - може се

извести закључак да је покрет формиран због постепеног опадања подршке Јединственој Русији, освежавању њеног унутар-страначког кадра и понуди нових изборних кандидата, али и у подстицању изборне подршке Владимиру Путину пред председничке изборе 2012. године. Осим тога, важно је навести да је Сверуски народни фронт „највећи друштвени покрет који посредује између грађанског друштва и државе” (Макаров и Искибаева 2021). Наредно поглавље посвећујемо анализи „Покрета за народ и државу”, који је више пута најављиван у Републици Србији.

ПОКРЕТ ЗА НАРОД И ДРЖАВУ – ИДЕЈА, КОНЦЕПТ И ЦИЉЕВИ

Идеја о формирању Покрета за народ и државу представљена је у септембру 2022. године и том приликом председник Србије Александар Вучић је рекао да је реч о великом државотворном и националном покрету за опстанак и напредак Србије. У октобру исте године Вучић је истакао да је један од кључних замисли Покрета борба против криминала у власти (Glavonjić 2022). Осим тога, народни посланик и члан СНС Владимир Ђукановић је рекао да се Покрет ствара „због потребе за народним јединством” што, према његовим речима значи да је Покрет отворен и за оне који нису у власти (Glavonjić 2022). Имајући у виду најаве оснивања Покрета од септембра 2022. године могу се уочити најмање две ставке, које се понављају 2023. и 2024. године: 1) идеја о националном јединству у тешким и сложеним међународним околностима и 2) позив свима, дакле, другим политичким странкама, невладиним организацијама, удружењима и појединцима да се придруже Покрету. Дакле, идеја је слична оној у Русији, да се окупе истомишљеници, нестраначке личности, друге политичке странке и организације цивилног друштва са циљем јачања народног јединства.

О наведеној идеји се говорило у више наврата и током 2023. године, када је за потенцијални датум оснивања одређен Видовдан, 28. јун, као датум са значајном симболиком у српској историји, али није дошло до конкретних корака у циљу реализације исте. Дакле, оснивање покрета више пута је одлагано, упркос чињеници да је Александар Вучић поднео оставку на место председника Српске напредне странке у мају 2023. године. Чин подношења оставке на водеће место у странци могао је да наведе на закључак да се Вучић

фокусира на реализацију Покрета, али су дешавања оповргла ту претпоставку. Бројни разлози за одлагање оснивања Покрета навођени су током 2023. године, као што су спољни притисци на државу, обим обавеза председника Вучића, затим избори и поглед ка опозицији и слично. Са тим у вези, професор Владимир Вулетић је рекао да од наступа опозиције у великој мери зависи да ли ће власт пожурити са формирањем Покрета пре избора” (Euronews Србија 2023). Професор Душан Пророковић сматра да је Покрет покушај ребрендирања СНС и „одговор на укрупњавање опозиције” (KTV Televizija 2024). Укрупњавање опозиције, односно могући пад подршке владајућој странци један је од разлога за формирање Покрета који је приметан и у Русији, због чега се инсистирало на регрутацији нових лица и идеја на политичкој сцени, сматрајући да ће то донети бољи изборни резултат. Током 2023. године, из наведених, али и бројних других изјава, можемо уочити да на одлагање формирања Покрета утичу и спољнополитички и унутар-политички процеси. Ипак, одређен је карактер Покрета као надстраничких, циљ Покрета – слобода и јединство (Анђелковић 2023) и основна идеја – „самостална и независна Србија која доноси одлуке у интересу својих грађана” (Insajder 2023).

Идеја о оснивању Покрета помиње се и 2024. године, посебно након изјаве председника Републике Александра Вучића уочи обележавања Дана државности – Срећења 15. фебруара, када је рекао: „мислим да је крајње време и да је право и најбоље време за формирање једног широког народног покрета”, додајући да пред нама нису лака времена и да због тога „морамо да ујединимо све снаге свих људи који желе добро Србији без обзира на њихова не увек истоветна мишљења по различитим питањима” (Tv Zona Plus 2024). Убрзо након наведене изјаве, Вучић је почетком марта најавио одређене потезе у циљу реализације идеје, рекавши да ће позвати велики број људи за које сматра „да је важно да буду позвани, да разумеју позицију у којој се Србија данас налази. Али да разумеју и наду и шансу Србије уколико се сви будемо ујединили. То није уједињавање око министарских функција, посланичких места, то је уједињавање око будућности Србије” (Novosti 2024). Позивање људи који нису чланови владајуће странке показује паралелу са руским Фронтом и то у сегменту тзв. освежавања кадра и нових идеја. Имајући у виду да је по оснивању Фронта захтев за прикључење поднело више од 450 организација, јасно је какав је потенцијал

таквог вида окупљања. Оснивач Покрета социјалиста Александар Вулин подржао је идеју оснивања Покрета, рекавши да уопште нема дилему да је уједињавање, да је јачање патриотског дела Србије, неопходност и додавши: „Мислим да уједињавање не треба да остане у границама Србије, већ треба да се шири где год да Срби живе, покрет је коначна идеја уједињења” (Белић 2024). Наведено указује на потребу о свесрпском јединству, о чему неретко говоре председници Александар Вучић и Милорад Додик. Тим поводом је организован и Свесрпски сабор 8. јуна 2024. године. Са друге стране, члан Социјалистичке партије Србије Тома Фила рекао је да је став социјалиста подељен у погледу приступања најављеном Покрету, сматрајући да треба сачувати индивидуалност странке и сачекати да се види шта би потенцијално чланство у Покрету донело (Beta 2024). Премијер Милош Вучевић је пар недеља пре одржавања локалних избора 2. јуна 2024. године рекао да је изборна листа „Александар Вучић - Нови Сад сутра” надстраничка, односно да је „обрис тога како видимо Покрет за народ и државу” предвођен Александром Вучићем (Zvanični sajt SNS 2024). Према томе, може се закључити да ће већина странака-коалиционих партнера СНС на локалним изборима бити део Покрета, уколико буде исти формиран. Оно што је за сада познато тиче се резултата локалних избора на којима је листа „Србија сутра” предвођена Српском напредном странком имала највећи проценат гласова у 85 од 89 општина у Србији. Самим тим, о Покрету се није говорило непосредно након избора, већ је у фокусу одржавање Свесрпског сабора и проширење сарадње на свим нивоима са Републиком Српском (Тајуг 2024).

Имајући у виду наведене разлоге за формирање Покрета, извешћемо потенцијалне околности на макро и микро нивоу који се на то одражавају. На макро нивоу се јављају проблеми попут питања статуса Косова и Метохије, притисака у погледу (не)увођења санкција Русији и у том контексту усклађивања спољне политике са политиком Европске уније, положаја српског народа у региону и слично, који се рефлектују на политичку сцену Србије. Истовремено, усвојена је Резолуција о Сребреници у Генералној скупштини УН, што је додатан притисак на српски народ и један од разлога организовања Свесрпског сабора. Притисци у најосетљивијим тачкама српских националних интереса несумњиво захтевају уједињење, а у којој форми ће то бити и да ли ће бити остаје отворено питање. Комплексност спољнополитичке позиције најпре се огледа у поларизацији унутар

друштва и политике. Самим тим, неопходно је уважавање проблема на микро нивоу, односно на унутар-политичку поларизацију око кључних питања од националног значаја, како бисмо увидели узрочно-последичну везу спољнополитичких и унутар-политичких процеса. Уколико имамо у виду да се државни покрети формирају у периоду политичких криза и сложених међународних процеса који се тичу једне државе, јавља се претпоставка да идеју оснивања „Покрета за народ и државу” поткрепљују реални политички изазови које можемо уочити користећи се контекстуалном анализом. Са друге стране, јавља се претпоставка да владајућа странка формира Покрет који би представљао нову и свеобухватнију снагу у политичкој конкуренцији, тако што би окупио шири круг бирачког тела, пре свега значајан део професора, научних радника, лекара, адвоката и слично, који до сада нису пружали подршку Српској напредној странци, али би могли да узму учешћа у новоформираном Покрету. Као што смо навели, основни мотив за формирање Сверуског фронта је оснаживање Јединствене Русије новим идејама и новим лицима како би се остварио бољи изборни резултат, што може бити и мотив за формирање Покрета за народ и државу, управо из претходно наведених разлога.

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду да се државно-спонзорисани покрети формирају од стране политичког руководства, најчешће у околностима које су према одређеним параметрима неповољне по унутар-политичку и спољнополитичку позицију државе, било је веома значајно да у обзир узмемо контекстуалну анализу и да на основу шире слике положаја Републике Србије извршимо анализу концепта Покрета за народ и државу, чиме смо дошли до закључка да се држава налази у комплексној ситуацији изазваној узрочно-последичним везама спољнополитичких и унутар-политичких процеса, који се тичу питања од националног интереса попут статуса Косова и Метохије и положаја Срба у региону. Наведено нас наводи на закључак да је у актуелној ситуацији неопходно јединство како би се превазишли политички проблеми који су на дневном реду. Према томе, наша претпоставка да се државно спонзорисани покрет формира одозго у неповољним политичким околностима по једну државу је оправдана. Са друге стране, пошли смо и од претпоставке да се као разлог за

формирање широких покрета одозго одређује слабљење владајуће странке и тежња да се та тенденција превазиђе формирањем свеобухватнијег покрета који би укључио ширу базу изборних представника и унео нове политичке идеје. У том контексту, паралела са руским Фронтом је адекватна, будући да су за његово формирање навођени разлози попут укључивања нових кандидата у изборни процес, сарадња са другим политичким странкама, синдикатима, организацијама цивилног друштва и слично. Управо су слични разлози навођени и у Србији, због чега можемо закључити да је и друга наша претпоставка оправдана, с тим што морамо нагласити да до тренутка закључивања овог рада нисмо могли да се упознамо са ставовима грађана, будући да није спроведено истраживање попут оног у Русији. Иако се оснивање Покрета спорадично најављује у медијима од стране представника владајуће странке, до сада се није започело са његовом формализацијом. Уколико се у будућности започне са формирањем Покрета, вероватно ће широка коалиција окупљена око Српске напредне странке на локалним изборима 2024. године чинити осовину Покрета, док би им се у каснијем периоду прикључила удружења или организације цивилног друштва сличне политичке оријентације.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Антонић, Слободан. 2022. *Може бити само један: Повест председничких избора у Србији 1989-2022*. Вишеград: Андрићев институт.
- Белић, Никола. 2024. „Покрет за народ и државу је коначна идеја уједињења.” *Политика*. 28. фебруар 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/601642/Pokret-za-narod-i-drzavu-je-konacna-ideja-ujedinjenja>.
- Глишин, Вања. 2024. *Србија на “Западу”: Српско двовековно распеће између модернизације и вестернизације*. Београд-Нови Сад: Институт за политичке студије/Архив Војводине.
- Гоати, Владимир. 2007. *Политичке партије и партијски системи*. Подгорица: Центар за мониторинг.
- Деспотовић, Љубиша и Вања Глишин. 2021. *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос.

- Јовановић, Милан и Саво Симић. 2023. „Детерминишући контекстуални фактори ванредних избора 2022. године у Републици Србији.” *Политичка ревија* 77 (3): 31–55. doi: 10.5937/pr77-44382.
- Макаров, Александр и Анастасија Искибаева. 2021. „Роль Общероссийского общественного движения Народный фронт “За Россию” в развитии гражданского общества в регионе.” *Koinon* 2 (1): 182–199. doi: 10.15826/koinon.2021.02.1.009.
- Лента. 2011. „В Общероссийский народный фронт Путина вошли 450 организаций.” *Лента*. 1 јуна 2011. <https://lenta.ru/news/2011/06/01/front/>.
- Степић, Миломир. 2023. *Геополитички појмовник Балкана*, Београд: Catena mundi.
- Сусликова, Марија. 2011. „Народный фронт.” *Взгляд*. 6. Маја 2011. <https://vz.ru/politics/2011/5/6/488801.html>.
- Закон о удружењима, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009-39, 99/2011-8 - (др. закон), 99/2011-9 - (др. закон), 44/2018-27 - (др. закон).
- Томић, Ђорђе. 2009. „Друштвени покрети: питања, појмови, теорије и методе“, У: *Друштво у покрету*, ур. Ђорђе Томић и Петар Атанацковић 12–27. Нови Сад: Цензура.
- Anđelković, Nataša. 2023. „Srbija i politika: Vučićev narodni pokret za državu- šta se može očekivati?”, *BBC News*. 11. mart 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-64921511>.
- Ekiert, Grzegorz and Elizabeth Perry. 2020. „State-Mobilized Movements: A Research Agenda“ In *Ruling by Other Means: State-Mobilized Movements*. Eds. Grzegorz Ekiert, Elizabeth J. Perry and Xiaojun Yan, 1-23. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekiert, Grzegorz and Elizabeth Perry. 2021. „Not So Grassroots: Social Movements Fueled by the State.” *Weatherhead Center for International Affairs*. 10. June 2021. <https://epicenter.wcfia.harvard.edu/blog/not-so-grassroots-social-movements-fueled-state>.
- Euronews Srbija*. 2023. „Narodni pokret za državu i dalje samo u najavi - koliko je izvesno njegovo skorije formiranje?” 18. septembar 2023. <https://www.euronews.rs/srbija/politika/99820/narodni-pokret-za-drzavu-i-dalje-samo-u-najavi-koliko-je-izvesno-njegovo-skorije-formiranje/vest>.

- Glavonjić, Zoran. 2022. „Šta se zna o pokretu koji je najavio predsednik Srbije?”. *Radio Slobodna Evropa*. 28. oktobar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sta-se-zna-o-pokretu-koji-je-najavio-predsednik-srbije-/32104229.html>.
- Hasmath Reza, Timothy Hildebrandt, and Jennifer Y. J. Hsu. 2019. „Conceptualizing government-organized non-governmental organizations.“ *Journal of Civil Society* 15 (3): 267–284. doi: 10.1080/17448689.2019.1632549.
- Insajder. 2023. „Odloženo formiranje pokreta za narod i državu.” 28. jun 2023. <https://insajder.net teme/odlozeno-formiranje-pokreta-za-narod-i-drzavu-vucic-kaze-da-ce-bitivodeca-politicka-snaga-video>.
- KTV Televizija. 2024. „Dušan Proroković: Pokret za narod i državu je odgovor na ukрупnjavanje opozicije.“ 21. februar 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=BDMhs8u3vj0>.
- Malle, Silvana. 2016. „The All-Russian National Front – for Russia: a new actor in the political and economic landscape.“ *Post-Communist Economies* 28 (2): 199–219. doi: 10.1080/14631377.2016.1139303
- Beta. 2024. „Fila: Socijalisti podeljeni oko ulaska u Pokret za narod i državu.” *Nedeljnik*. 13. mart 2024. <https://www.nedeljnik.rs/fila-socijalisti-podeljeni-oko-ulaska-u-pokret/>.
- Novosti. 2024. „Vučić o Pokretu za narod i državu.” 2. mart 2024. <https://www.novosti.rs/c/vesti/politika/1339898/vucic-pokretu-narod-drzavu-narednih-sedam-dana-povucicu-neke-poteze>.
- Pavlović, Vukašin. 2009. *Društveni pokreti i promene*. Beograd: Službeni glasnik i Zavod za udžbenike.
- Ryzhkov, Vladimir. 2011. „Why Putin Created All-Russia People’s Front.” *The Moscow Times*. 10. May. 2011. <https://www.themoscowtimes.com/2011/05/10/why-putin-created-all-russia-peoples-front-a6859>.
- Sjeradska, Monika. 2020. „Katastrofa u Smolensku - još uvek političko pitanje.“ *Deutsche Welle*. 10. april. 2020. <https://www.dw.com/sr/katastrofa-u-smolensku-jo%C5%A1-uvek-politi%C4%8Dko-pitanje-u-poljskoj/a-53088269>.
- Su, Yang. 2013. „State-Sponsored Social Movements.“ In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Movements*, ed. David A. Snow et al. 1222-1224. Oxford: John Wiley & Sons.

- Tanjug*. 2024. „Aleksandar Vučić: Gotovo neverovatna pobeda liste Srbija sutra, ubedljivo poražena opozicija.” 4. jun 2024. <https://www.tanjug.rs/srbija/politika/92100/aleksandar-vucic-gotovo-neverovatna-pobeda-liste-srbija-sutra-ubedljivo-porazena-opozicija/vest>.
- TV Zona Plus*. 2024. „Vučić: Došlo vreme za osnivanje velikog Pokreta za narod i državu.” 14. februar 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=pialeQVaZ-I>.
- Wang, C. F. James. 1976. *The Cultural Revolution in China: An Annotated Bibliography*. New York: Routledge.
- Wu, Lili. 2013. „Cultural Revolution (China).“ In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Movements*, ed. David A. Snow et al. 838-844. Oxford: John Wiley & Sons.
- Zvanični sajt SNS*. 2024. „Vučević: Sve nas ujedinjuje ljubav prema Srbiji i borba za njeno očuvanje.” 30. maj 2024. <https://www.sns.org.rs/novosti/vesti/vucevic-sve-nas-ujedinjuju-ljubav-prema-srbiji-i-borba-za-njeno-ocuvanje>.

Vanja Glišin*

Institute for Political Studies, Belgrade

Savo Simić**

Institute for Political Studies, Belgrade

**MOVEMENTS ENCOURAGED AND
MOBILIZED “FROM ABOVE”
– COMPARATIVE ANALYSIS OF
STATE-SPONSORED MOVEMENTS
IN RUSSIA AND SERBIA*****

Resume

In this article, we analyze the concept, challenges, and reasons for the current unsuccessful implementation of the ruling party's project called “Movement for the People and the State.” First mentioned and presented to the public in September 2022, the project — despite numerous speculations about the President leaving the Serbian Progressive Party and founding a movement that would evolve into a political party or public statements that the project represents a reconciliatory block between the ideologically polarized East and West of Serbia, which would potentially represent the backbone of the Serbian national interest without the involvement of foreign states — remained unrealized even though it was postponed to Vidovdan 2023, and then to September of the same year. The movement was not formed even at the beginning of 2024, leaving room for doubt about its realization. The article aims to examine the intention to create a state movement, which in the period of the modern Serbian multiparty system did not have practical application, but also to determine the causes of its stagnation

* E-mail address: vanja.glisin@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-7747-6205.

** E-mail address: savo.simic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3169-0484.

*** This article was created as a result of scientific research within the Institute for Political Studies funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

despite sporadic announcements by state officials about its subsequent formalization. The concept of a state movement represents a novelty in the political landscape of Serbia and, as such, deserves the attention of the academic and broader public regarding the scope for the potential realization of such a project in the future.

Keywords: Movement, state, people, Republic of Serbia, elections

* Овај рад је примљен 8. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

*Александар Љубомировић**
Београд

КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА САДРЖАЈА ИСКАЗА О КОНЦЕПТУ „СРПСКОГ СВЕТА”: ТУМАЧЕЊА ЊЕГОВИХ ОПОНЕНАТА

Сажетак

У овом раду се представљају исходи истраживања о начину на који концепт „српског света” интерпретирају његови опоненти. Ради се о прилично значајном приступу за разумевање, као и важном кораку ка јаснијем дефинисању концепта у научним оквирима, имајући у виду да су „српски свет” више популаризовали његови противници, него његови пропагатори. Због тога се рад заснива на методологији квалитативне анализе садржаја исказа водећих несрпских, односно страних друштвених актера, који су у својим јавним наступима, објављеним од стране српских, регионалних и западних медија, настојали да дискредитују концепт. Притом, анализа концепта се ограничава на опсервирање начина на који га виде његови опоненти, а користећи се њиховим исказима као примерима дискурзивног обликовања и конструисања стварности. Наведени приступ је значајан за разумевање „српског света” као таквог, јер се и даље ради само о менталној конструкцији, те је фокус рада усмерен на процесе концептуализације стварности код његових противника. На основу обављене анализе, аутор долази до закључка да искази противника указују да се код њих истиче само једна, територијална или

* Имејл адреса: aleksljubomirovic@hotmail.com; ORCID: 0009-0003-5932-7438.

Аутор је студент прве године Докторских међународних и европских студија на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

геополитичка, димензија. Та димензија је, на основу њихових исказа, преузета од већ постојећег концепта „руског света” (*русский мир*) и служи за спровођење спољнополитичких интереса Руске Федерације на Балкану, а наводно је такође базирана на великодржавним тежњама српског политичког врха, као и на неоствареној идеји „велике Србије”. Коначно, узимајући у обзир да се ради о прилично неистраженом концепту, представљене су и потенцијалне области и приступи за будућа научна истраживања и анализу „српског света”.

Кључне речи: „српски свет”, концепт, Велика Србија, „руски мир” („руски свет”), Србија

УВОД

После изјаве тадашњег министра одбране Александра Вулина (Beta 2020a), која датира од 26. септембра 2020. године, у којој је по први пут неки од истакнутих функционера Владе Републике Србије употребио израз „српски свет” у јавном простору, почела је дискусија о његовој природи, предвођена понајвише водећим несрпским, односно страним или регионалним друштвеним актерима, који концепту од његовог настанка, најблаже речено, нису били наклоњени. Тиме су популаризацији појма „српски свет” заправо више допринели његови противници, него његове присталице, што потврђује и историчар др Александар Раковић (2022), један од истакнутих идеолога концепта у уводним деловима његове књиге *Српство и православље*: „Иако то нису хтели, сви они су тиме [...] рекламирали нови појам – Српски свет” (11–12). Поред водећих српских друштвених актера, који су углавном благонаклоно гледали на концепт, редом су бошњачки, црногорски, хрватски и у нешто мањој мери албански и западноевропски медији, преносећи обично исказе својих политичких и интелектуалних елита, почели да критикују појаву израза „српски свет” у јавном простору, тумачећи га обично као обнову иредентистичких и великодржавних тежњи српског државног врха (Vukićević i Tuhina 2021). И поред тога што је „српски свет” постао битан део политичког и етноцентричног наратива у медијима, он је остао поприлично неразјашњен, поготово

ако се узме у обзир да не постоје званични или јавно доступни документи у којима се концепт дефинише, као што је случај, рецимо, са концептом „руског света” (*русский мир*), с којим га често пореде, а који је део приступа меке моћи и спољнополитичке стратегије Русије од 2007. године (Tishkov 2008, 10). Концепт је, дакле, производ етноцентричног и првенствено политичког дискурса, као и когнитивна манифестација многобројних друштвених актера с утицајем да формирају јавно мњење, али и начина на који га они разумеју и употребљавају у њиховим медијским наступима и интервјуима. Према томе, ова анализа обухвата реконструкцију управо тих менталних структура које се извлаче из различитих изјава државних функционера, као и других истакнутих друштвених актера о појму „српског света”, са фокусом на његове опоненте, објављених у најрелевантнијим српским и страним медијским кућама. Аутор ће се у раду ослањати првенствено на методолошки приступ који је у научним круговима познат као квалитативна анализа садржаја, а путем које се тежи систематском обрађивању и анализирању садржаја из јавних исказа с намером да се из података извуку смислени увиди и обрасци који ће помоћи у дефинисању начина на који у јавности концепт „српског света” тумаче његови противници. Ради се, дакле, о прилично значајном приступу за боље разумевање, као и важном кораку ка даљем дефинисању „српског света” у научним оквирима, пре свега ако се има у виду да су популаризацији самог појма допринели више његови противници него пропагатори. Ова тема рада је такође актуелна и веома значајна како за политичко, тако и научно поље, будући да анализирани концепт „српског света” и његове различите реинтерпретације имају значајне импликације у сфери политичког, али и на перцепцију Републике Србије и српског народа у страним јавностима. На крају, биће представљен синопсис одабраних резултата анализе, као и могуће перспективе за даље истраживачке намере када је у питању анализа концепта „српског света”.

МЕТОДОЛОШКА ОСНОВА РАДА И ИСТРАЖИВАЧКИ СТАТУС О КОНЦЕПТУ „СРПСКОГ СВЕТА”

Методологија овог научног рада фокусира се на квалитативну анализу садржаја изјава о поново актуелизованом концепту „српског света”. У раду се посматрају начини на које концепт тумаче његови

противници, користећи пажљиво одабране јавне изјаве као примере дискурзивног обликовања и конструисања стварности. Такав методолошки приступ је веома значајан када је реч о концепту „српског света”, јер се квалитативна анализа садржаја по правилу сматра начином за одређивањем које речи су присутне у тексту или скупу текстова, али и да се открије смисао садржаја порука у тим текстовима (Carley 1990, 2). Сходно томе, она представља методолошки приступ који се користи у друштвеним наукама за систематско проучавање текстуалних података, али и покушава одредити текстуално значење (Gheyle and Jacobs 2017, 2). Дакле, ова техника омогућава истраживачима да разумеју значења, теме и обрасце у садржају неког текста, било да се ради о интервјуима, чланцима, блоговима или неким другим форматима. На пример, у истраживању медијских представљања, квалитативна анализа садржаја може помоћи у разоткривању начина на који друштвени актери разумеју неки феномен, што може имати значајне импликације за социјалне идентитете, културне и етноцентричне наративне, или уопштено јавну перцепцију једног друштва и народа. Према томе, ова методологија је обично индуктивна, а заснива се на испитивању одређених тема, као и важних увида који се извлаче из унапред прикупљених података. Основни принципи тог методолошког приступа подразумевају да се узорци података састоје од релевантних и наменски одабраних текстова, који могу дати информације о главним истраживачким питањима (Zhang and Wildemuth 2017, 319). Текст се потом кодира у тематске категорије, што укључује идентификовање кључних тема и образаца, док после следи интерпретација добијених података, где истраживачи анализирају значење и контекст идентификованих тема. На самом крају, квалитативна анализа садржаја по правилу производи различите типологије или описе, као и изјаве субјеката у којима се одражава начин на који они посматрају друштвене догађаје, реалност и свет око себе (Berg 2001, 186). Упрошћено, овај методолошки приступ представља значајан алат за прераду недовољно обрађених података у вредне закључке или увиде. Овај процес подразумева више од самог посматрања или читања, а обухвата истраживање кључних тачака, категоризацију значајних разлика и идентификацију понављајућих образаца који би, у супротном, остали непримећени (Krippendorff 2004, 17). Овај методолошки приступ, усмерен на систематску анализу садржаја, од изузетне је важности за разумевање начина

на који опоненти перципирају, интерпретирају и користе израз „српски свет” у јавном дискурсу, као и за детаљније проучавање самог концепта, који, због недостатка званичних дефиниција, остаје углавном ментални конструкт.

Концепт „српског света” остао је релативно непознат у академским круговима, те га краси свега неколико објављених научних доприноса, како у иностранству, тако и у Србији, за разлику од, рецимо, концепта „руског мира” са којим га редовно пореде његови опоненти. У научним часописима објављеним на територији Републике Србије, постоји свега један рад, под називом „Стварање 'Српског света': Квалитативна анализа садржаја јавних исказа о концепту и дефинисање његових димензија” из 2024. године од аутора овог текста. У том раду, аутор настоји да, на основу доступних исказа високих српских званичника и академске елите, дефинише концепт и уведе га у научни оквир, те да јасније разграничи његове различите димензије, чиме се ослања на анализу Микала Коздре (*Michal Kozdra*), који је имао сличан приступ при анализи концепта „руског мира” (Љубомировић 2024, 108). Оно што посебно привлачи пажњу је чињеница да има више објављених научних радова о концепту „српског света” у иностранству, него на територији Републике Србије. То доводи до закључка да је интересовање за концепт веће изван граница Србије, него у њеним оквирима, те су анализи правог значења и природе наведене синтагме, поред научних радова, посвећене и многобројне студије, емисије, чланци, истраживања и интервјуи. Међу научним доприносима објављеним у иностранству, издвајају се, пре свега, они који су написани од стране црногорских, босанских и немачких, с циљем да се у њима наметне наратив о „српском свету” као „копији” „руског мира” или новој верзији „велике Србије”. Једно од првих истраживања на тему концепта спровео је Дигитални форензички центар (ДФЦ) из Подгорице, под насловом “The Serbian World – Originally Borrowed Concept” (2021), у ком се он представља као стратегија Србије за стицање утицаја у Црној Гори, као и намера да се она интегрише у политички и државни простор српског народа. Наведени подгорички центар је исте године објавио и прилично опширну студију „Улога Русије на Балкану: Случај Црне Горе”, финансирану од стране америчког Стејт Департамента (State Department), у којој једно цело поглавље посвећује управо упоредној анализи два концепта – „српског света” и „руског мира” – за које се тврди да су идентична, те да овај

први служи спољнополитичким интересима Руске Федерације у Црној Гори и генерално на Балканском полуострву (Kentara 2021, 16). Међу истакнуте радове спада и онај објављен од стране немачко-босанског института *Pangea*, насловљен „’Српски свет’ Александра Вучића: Ново камелеонство и рукопис старог великосрпског сна”, у којем аутор представља новонастали концепт као камуфлирану верзију „велике Србије” и стратегију српског државног врха за прекрајање граница Босне и Херцеговине (БиХ). Ту је и научни допринос немачког комуниколога Томаса Бреја (*Thomas Brey*) (Brey 2022), назван “*Staatsziel Revisionismus: Die Jugoslawienkriege und Russlands Angriff auf die Ukraine*”, где се „српски свет” такође представља на негативан начин и то у контексту руског напада на Украјину, што подразумева да ће, налик „руског мира”, и српски концепт прерасти у „агресиван” пројекат са тенденцијом да изведе „инвазију” на своје суседе.

Према томе, иако су у дебату о „српском свету” укључени сви значајни друштвени актери, што је концепт учинило важним делом медијског дискурса, академска пажња, нарочито у Србији, остаје недовољно усмерена на ту тему. Овај рад се стога усмерава на менталне процесе обликовања концепта од стране значајних несрпских друштвених актера, који укључују политичку и академску елиту, као и на начине концептуализације реалности. Учеснике у дискурсу треба схватити као елите симболичке моћи које располажу адекватним ресурсима за стварање конструкција заједнице и контролу медија. Ове елите могу, такође, да утичу на размишљања других и да обликују јавно мњење, углавном путем медија (Kozdra 2018, 62). Према методологији квалитативне анализе садржаја, истраживање концепта „српског света” ослања се на унапред одабране текстове који одговарају на кључна питања рада. Ови текстови укључују критичке изјаве истакнутих противника „српског света” у распону од 2020. до 2024. године, објављене у преко тридесет медија, као што су *Политика*, *Танјуг*, *Радио-телевизија Србије (РТС)*, *Данас*, *Новости*, *Бета*, *Н1* (Србија), *Ал Џазира (Al Jazeera)*, *Федералне, Слободна Босна, Истрага* (Федерација БиХ), *Јутарњи лист*, *Хрватска радио-телевизија (ХРТ)*, *Телевизија Лаудато* (Хрватска), *Вијести*, *Побједа*, *ДФЦ*, *Дневне новине* (Црна Гора). Поред наведених домаћих и регионалних медија, анализиране су и изјаве дате и објављене у релевантним страним, односно западним медијским кућама, попут *Associated Press*, *Foreign Policy*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Deutsche Welle*,

Radio Slobodna Evropa, Der Standard, Welt, Die Presse, Luxemburger Wort и *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Сходно наведеном, фокус анализе садржаја исказа истакнутих друштвених актера о појму „српског света” биће стављен на раздобље од 2020. до 2024. године и поред тога што је период од 2016. до 2020. године подједнако важан ради бољег разумевања околности под којима је појам настао. У наведеном раздобљу су његови идеолози, за које се сматрају Миљан Глишић, оснивач интернет радија *Снага народа*, Гојко Раичевић, оснивач телевизије *ИН4С*, као и историчар др Александар Раковић, осмислили и разрадили савремену идеју концепта „српског света”. Додуше, у том периоду појам није стекао већу видљивост и заступљеност у јавном простору. Зато ће примарни фокус рада бити на анализи исказа у периоду од 2020. године, када је израз „српски свет” по први пут употребљен од стране једног високог функционера Владе Републике Србије, чиме је он такође промовисан на највишем политичком и државном нивоу. Тада је концепт постао саставни део политичког и етноцентричног дискурса како у Републици Србији, тако и широм територије бивше Југославије и западне политичке хемисфере.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА КОНЦЕПТА „СРПСКОГ СВЕТА” У ИСКАЗИМА ЊЕГОВИХ ОПОНЕНАТА

Дакле, непосредно после изјаве Александра Вулина у којој је први пут неки истакнути функционер Владе Републике Србије употребио израз „српски свет” у јавном простору, почиње и дискусија о његовој природи, предвођена углавном водећим несрпским друштвеним актерима, који наведеном концепту од самог почетка нису били наклоњени. Поред српских друштвених актера, који су већински благонаклоно посматрали концепт, редом су црногорски, бошњачки, хрватски, а у нешто мањој мери албански и западноевропски медији, преносећи обично изјаве својих политичких и академских елита, почели да критикују појаву „српског света”, тумачећи га као обнову иредентистичких или великодржавних тежњи политичког врха Републике Србије (Vukićević i Tuhina 2021). Први у низу високих званичника из региона који је свега три дана после Вулинове изјаве започео са тврдњама да је појам „српски свет” заправо само „еуфемизам за идеју Велике Србије” био је тадашњи председник Црне Горе Мило Ђукановић. Он је такође

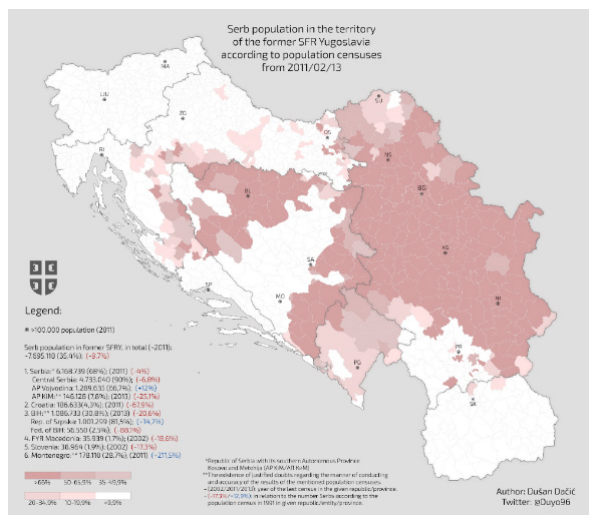
поистоветио тај концепт са спољнополитичким интересима Руске Федерације на Балкану: „Та политика упорно инсистира да је Црна Гора српска држава која би морала бити у оквиру стратешких, безбедносних и спољнополитичких интереса Русије” (Beta 2020b). Затим је 23. септембра 2021. године у програму ХРТ емитован документарни филм посвећен концепту, под насловом „Што је ’српски свет’?”, где је, притом, било речи и о томе ко су главни идеолози концепта „српског света”. После је и хрватска телевизија *Лаудато*, блиска Римокатоличкој цркви, емитовала специјал под називом „Српски свијет”, где је хрватски геополитичар Здравко Микулић констатовао да је концепт „српског света” наставак опасног сна о „великој Србији”, а да су „главни идеолози Српског свијета Иринеј Буловић [епископ бачки СПЦ] и Александар Раковић” (LaudatoTV 2021). Док за епископа бачког Иринеја Буловића није било сличних претпоставки, медији су наставили да Раковића представљају као водећег архитекту концепта. Први о томе пише загребачки *Јутарњи лист*, када оптужује Раковића да ствара план за српско уједињење који је назвао „српски свет”. Убрзо потом, 20. септембра исте године, *Ал Цазира* је објавила чланак у ком се тврди да је Александар Раковић идејни творац ове синтагме која има за циљ да политички уједини три српске престонице: Београд, Бањалуку и Подгорицу (Nikolaidis 2020). Ове тврдње потврђује Раковић у својој књизи *Српство и православље* (2022), у којој пише следеће: „Од друге половине 2020. године до данас (2022) загребачки, подгорички, сарајевски и западни медији пишу о мени као ’идеологу српског света’ и ’идеологу великосрпског пројекта’” (11). Дакле, важно је разумети да су опоненти „српског света” играли значајну, ако не и пресудну улогу у изградњи слике и наратива о концепту, те да је њихово поимање концепта у јавности веома драгоцено како би се он боље разумео и дефинисао у научним оквирима. Поред бројних тумачења о његовој природи, противници су први објавили и карту како би на један визуелан начин појаснили изглед геополитичке или територијалне димензије концепта. Прва је опет ХРТ објавила карту „српског света” који би обухватао границе Републике Србије, Српске и Црне Горе, као и делове северно од реке Ибар на Косову и Метохији. Овај концепт би, према њиховим претпоставкама, потенцијално могао да укључи чак и Северну Македонију, у којој српски народ чини, према најновијем попису свега 1,3 посто популације (State Statistical Office 2021).

Карта 1. Територијална димензија концепта „српски свет”, представљена на ХРТ 23. септембра 2021. године

Извор: Nikolić 2021.

Такав приказ „српског света”, изузев Македоније, одговара и тренутној етничкој расподели српског народа на простору Балкана, о чему сведочи и мапа картографа Душана Дачића, на којој су приказани резултати пописа становништва у републикама бивше СФР Југославије, спроведени у интервалу од 2011. до 2013. године. Карта 2. Распоређеност српског етничког становништва на територији бивше СФР Југославије према пописима становништва из периода 2011–2013

Извор: картограф Душан Дачић (@Duy96).

Напошетку, у књизи *Нови српски историјски атлас* Чедомира Антића, Предрага Ј. Марковића и Ивана Матејића (2022) такође је објављена карта „српског света”, названа „Савремена политичка карта српског народа”. На тој карти, поред већ наведених територија, обухваћен је и Савез српских општина у Федерацији БиХ, као и општине са српском националном већином у Хрватској, и тако су заокружене све области које се налазе у склопу „српског света”.

Карта 3. Савремена политичка карта српског народа, објављена у *Новом српском историјском атласу*

Извор: Антић, Марковић и Матејић 2022, 324.

Наратив о границама и њиховом прекрајању, који је постао приметан кроз објављивање карти о изгледу територијалне димензије концепта „српског света” на начин на који га виде његови опоненти, дакле, општеприсутан је код истакнутих несрпских политичких и интелектуалних елита, што се понајбоље да приметити у саопштењима и емисијама хрватских друштвених актера и медија. Занимљиво да је такав наратив скоро два века, од самог почетка српске борбе за независну и уједињену националну државу, присутан код политичке и интелектуалне елите из суседних земаља, које су

непрекидно шириле „забринутост” о намерама Срба да прекрајају границе и реализују своје великодржавне пројекте (Крестић 1998, 134). Од средине 19. века, ове континуиране оптужбе настају због непрестаних тежњи српског народа за националним ослобођењем и уједињењем, које су задрале у империјалне интересе великих сила, а са друге стране, у великодржавне амбиције и захтеве суседних земаља и нација као што су, примера ради, Албанија, Бугарска, Хрватска и Мађарска. Таква тактика је одавно позната, а регионалне политичке и интелектуалне елите су је наследили од „колевке оптужби великосрпске претње”, Хабсбуршке монархије (Попов 2008, 9). Оптужујућу српске елите за „великосрпски национализам”, регионални доносиоци одлука су у Србима видели главну препреку за реализацију својих великодржавних пројеката на којима су доследно и упорно радили, држећи се макијавелистичког принципа да су, ради остваривања властитих циљева, сва средства дозвољена, што је понекад укључивало чак и геноцидно уништавање Срба (Крестић 1998, 123–124).

Границе, додуше, не представљају искључиво физичке географске објекте, него и когнитивне конструкције. Оне су повезане са механизмима социјалне инклузије, али и ексклузије, које постављају разлике између различитих култура и цивилизација, укључујући, у овом контексту, и различите „светове”. Политичке елите често користе ове менталне конструкте у јавном дискурсу, поседујући институционалну или симболичку моћ. Међутим, ове конструкције не остају само плод нечијих когнитивних представа, већ постају темељ за формирање савремених идентитета, иницирање конкретних акција и развој политичких агенди. Коначно, концепти се могу схватити као когнитивне структуре које обухватају менталне представе, знања, асоцијације и емоције, чиме се формира оквир за разумевање како физичког, тако и симболичког простора у којем егзистира одређена заједница (Laruelle 2015, 8–10). Откако је постао саставни део савременог политичког и етноцентричног дискурса, „српски свет” је постао изузетно битан део наратива о когнитивним представама, границама, као и концептима, пре свега са фокусом на њихове различите димензије. О моделима или различитим димензијама „српског света” у контексту националне политике српског народа говорио је један од идејних твораца концепта Александар Раковић: „Ако бих протумачио Вучићев модел српског света, била би реч о културном повезивању. За разлику

од Вулиновог, који је јасно дефинисан као државно повезивање. Дакле, српски свет није концепт који је једнозначан или стриктан” (Новости 2021). Према квалитативној анализи садржаја јавних исказа истакнутих српских друштвених актера, поново актуелизовани концепт „српског света” састоји се од најмање пет димензија: територијалне, националне, културолошке, психосоцијалне и верске (Љубомировић 2024, 111). Појам постаје додатно замршен када се разматрају изјаве опонената „српског света”, међу које првенствено спадају несрпски друштвени актери из Западне Европе, као и из земаља суседа Републике Србије, а који поједностављивањем и приказивањем истог као једнодимензионалног (територијални аспект) настоје да га дискредитују у својим јавним наступима и интервјуима. Њихов поглед на концепт је, дакле, дијаметрално супротан оном српске интелектуалне и политичке елите, односно његових пропагатора. Док се код српских друштвених актера концепт своди на пет димензија, код његових опонената постоји свега једна, која „српски свет” представља као „пандан” пројектима попут „велике Србије” или „руског мира”. Сходно томе, код опонената „српског света” постоји свега једна, и то територијална компонента. Из тог разлога, предстојећа поглавља настоје да покажу на који начин у јавним наступима опоненти „српског света” тумаче и приказују поново актуелизовани концепт.

„СРПСКИ СВЕТ” КАО КОНЦЕПТ ПРЕУЗЕТ ОД ОРИГИНАЛНОГ „РУСКОГ МИРА”

Посебно занимљив наратив који се непрестано појављује у изјавама опонената концепта је многобројно поређење „српског света” са знатно познатијим „руским миром”, или „руским светом”, како гласи његов званични превод на српски језик. Недуго након промовисања концепта на највишем политичком нивоу, као и тренутка када он постаје неизоставан део медијског мејнстрима, настају и његова поређења са „руским миром”, који је део званичне спољне политике Владе Руске Федерације најкасније од 2007. године, када је Владимир Путин у својству руског председника потписао одлуку о оснивању истоимене фондације *Русский мир* (Tishkov 2008, 10). Занимљиво је да су управо несрпски или страни друштвени актери првобитно покренули наратив о „српском свету” као продуженој руци руске спољне политике на Балкану. Међу страним актерима

који су започели поређења „српског света” са појмом „руског мира”, истиче се некадашњи председник Црне Горе Мило Ђукановић са споменутом изјавом (Beta 2020b). Овде привлачи пажњу поготово чињеница да изјава датира од 30. септембра 2020. године, што је свега три дана након говора Александра Вулина у ком први пут неки високо позиционирани српски функционер у јавном простору користи термин „српски свет”. То би подразумевало да је етикетирање српског концепта као „копије” „руског мира” подједнако старо као и употреба кованице у јавности од стране српских друштвених актера. Недуго после тог поређења, излази и прва студија о „српском свету” на енглеском језику, објављена на сајту ДФЦ-а, који је основан од стране Атлантског савеза Црне Горе и уско повезан са Демократском партијом социјалиста Црне Горе (ДПС), чији је вишедеценијски председник био управо Мило Ђукановић. У раду “The Serbian World – the originally borrowed concept” (DFC 2021) по први пут се у академским круговима намеће теза да је концепт „српског света” заправо „еквивалент” „руског мира”, као и да је од њега „позајмљен”: “The notion – the Serbian world is equivalent to the initiation of the Russian world” (3)¹. Даље, у студији објављеној на страници ДФЦ-а, насловљеној „Улога Русије на Балкану: Случај Црне Горе”, цело поглавље посвећено је поређењу два концепта, док се такође наводи да је „у политичко-безбедносној синергији ове две државе [Србије и Русије] креиран и конструкт тзв. српског света, који се снажно ослања на руски концепт фондације Руски свет” (Kentara 2021, 79). Чак је и Сигурносно-обавештајна агенција Хрватске (SOA), у свом годишњем извештају, у којем се набрајају претње по безбедност региона, писала о „српском свету”, за који се говори: „концепт тзв. српског света пласиран из Србије и подупрт из Русије додатно дестабилизује Западни Балкан” (Zebić 2021). Наставља се у истом тону: „Поједини носитељи државне политике у Србији промовишу концепт српског света као јединственог српског политичког народа, односно јединствене политичке и државне заједнице свих Срба на југоистоку Европе у којој сви Срби требају следити један политички смер” (SOA 2021, 28). Да је такав наратив општеприсутан у Хрватској, потврђује изјава њеног бившег председника Стјепана Месића: „У унутрашње ствари Црне Горе се, преко Српске православне цркве умешала политика за коју се очекивало да је нестала са ових

¹ „Појам Српског света је еквивалент увођења Руског света” (DFC 2021, 3).

простора, а која се промовише кроз поруку такозваног 'српског света'" (Durović 2021).

Поређења са „руским миром” почела су све чешће да се појављују у изјавама несрпских друштвених актера са почетком ратних дејстава у Украјини крајем фебруара 2022. године. Од тог тренутка многи високи званичници и остали друштвени актери из иностранства почињу да интензивно поистовећују концепт „српског света” са његовим наводним руским „панданом”, поготово у контексту прекрајања међународно признатих граница. Опет је изјава Мила Ђукановића покренула тај наратив у интервјуу датом за грчке новине *Katimerini* 21. марта 2022. године, у коме он тврди да „кроз историју Балкана није никада био проблем да се нађе повод за рат”, те да се пројекат „Руског света” у региону бивше Југославије заправо зове „Српски свет” а да се Црна Гора „сматра његовим природним делом” (Beta 2022). Свега неколико месеци касније Ђукановић је поново коментарисао концепт на Балканском интеграционом форуму: „Русија се годинама интензивно припремала за идеју историјског ревизионизма [...]. Због тога је промовисана идеја 'руског света' која је на Балкану доживела своју реплику као 'српски свет'" (Новости 2022). Недуго затим, Албин Курти (*Albin Kurti*) у свом интервјуу за *The Geopost*, 4. јуна 2023. године, саопштава: „Није изненађујуће, јер док Кремљ има за циљ да оствари руски свет [...], Београд има за циљ да оствари српски свет” (Venhari 2023). Неколико дана касније, на конференцији одржаној у Дубровнику, Курти поново наглашава да је концепт „српског света” преузет од руског, те да тзв. „Косово мора да се обрачуна са насилним екстремистима [...] који верују у 'српски свет' и виде га са руским светом” (Hina 2023). Да се не ради о изолованим случајевима, потврђује научни рад Томаса Бреја (Brey, 2022), у којем аутор посвећује цело поглавље поређењу два концепта за која тврди да су сродна. Бреј наводи како оба концепта имају за циљ да прекрајају постојеће границе како би ујединили своје народе у једну заједничку државу (37–38). У светлу рата у Украјини, такав наратив доспео је чак и до Одбора за спољне послове Европског парламента, који је хрватски члан Председништва БиХ Жељко Комшић упозорио да, путем „српског света”, Русија шири свој утицај на Балкану: „Како другачије назвати политику [...] Србије, а назвали су је 'српски свет', идентично такозваном 'руском свету'. Како другачије назвати отворено мијешање [...] у унутрашња питања БиХ, [...] а да то не личи на Путиново позивање на заштиту руског народа у Украјини” (Federalna 2022).

Поред наведених су и представници бошњачке политике и академске елите дали свој поглед на концепт „српског света”. Непосредно после почетка рата у Украјини, за време свог обраћања на седници Главног одбора Странке демократске акције (СДА), њен дугогодишњи председник и бивши члан Председништва БиХ Бакир Изетбеговић је говорио о „српском свету” и оценио да је то локална иначица „руског мира”: „Створена је српско-хрватска спрега у БиХ, која укључује и Загреб и Београд, кокетирање са Русијом, подривање позиције високог представника и слабљење међународног фактора који стабилизује ситуацију у БиХ” (Политика 2022б). Изетбеговић, попут других бошњачких политичара и интелектуалаца, убеђује јавност у то да постоје везе Бањалуке и Београда са Москвом тако што проналази везу између „српског света” и „руског мира”, при чему лидер СДА изражава мишљење да је српска варијанта намењена за локалну примену (Кременовић 2022). После скупа поводом годишњице Покрета социјалиста (ПС), на коме је председник те партије Александар Вулин изјавио да „српски свет [види као један] политички и државни простор, [који треба да се оствари] апсолутно мирно, без испалењеног метка” (Beta 2021b), реаговала је тадашња министарка спољних послова БиХ Бисерка Турковић. Она је том приликом исказала: „Вулинове изјаве су најбољи показатељ одакле долази дестабилизација региона и блокаде и опструкције европског пута Босне и Херцеговине, али и осталих држава региона”, и тиме се придружила наративу да српски државни врх путем „српског света” служи руским политичким интересима на Балкану (Sovrlić 2021). На крају, ту је и опширна анализа професора Универзитета у Сарајеву Хамзе Карчића за магазин *Foreign Policy* (Karcic 2023), у којој пише: “What ‘Greater Serbia’ failed to achieve by brute force in the 1990s may now be attempted by hybrid means. Political state capture from within independent states, rather than military incursion, seems to be Serbia’s preferred method for pursuing the dream of a ‘Serbian world’”². Његовим тезама се придружује и Армина Галијаш, политиколог у Центру за Студије Југоисточне Европе на Универзитету у Грацу, која за аустријски лист *Der Standard* пише како је српски државни врх преузео идеју од

² „Оно што ‘Велика Србија’ није успела да постигне грубом силом 1990-их, сада се може покушати хибридниим средствима. Чини се да је политичко заузимање државе унутар независних држава, а не војни упад, преферирани метод Србије за остварење сна о ‘Српском свету’” (Karcic 2023).

концепта „руског мира” и свој великодржавни пројекат преименовао у „српски свет”: „У Русији је концепт ’Руски мир’ [...] након 2007. године постао идеолошко оружје за успостављање сфере утицаја. Ово је наводно имало за циљ да заштити Русе изван Русије и да их једног дана поново уједини у једну државу. Великосрпска идеја је поново осмишљена око 2020. године под називом ’Српски свет’, а као инспирација је послужио руски модел” (Galijaš 2022).

КОНЦЕПТ „СРПСКОГ СВЕТА” – ЕУФЕМИЗАМ ЗА „ВЕЛИКУ СРБИЈУ”?

Поред наведеног поређења са „руским миром”, опоненти „српског света” концепт непрестано поистовећују и са великодржавним пројектима „велике” или „Хомогене Србије”, па чак у неколико наврата и са чувеним националним програмима попут „Начертанија” Илије Гарашанина из 1844. године (званичан) и „Меморандумом” Српске академије наука и уметности (САНУ) (незваничан) (Јовић 2021). Поистовећивање са великодржавним пројектима и идејама из прошлости је можда и најбољи пример како противници „српског света” настоје да га дискредитују у јавном простору и представе један мултидимензионалан концепт као чисто територијални или једнодимензионални са територијалним претензијама. Такво тумачење концепта се јавља када је хрватски председник Зоран Милановић угостио његовог тадашњег црногорског колегу Мила Ђукановића. Након што је истом приликом Ђукановић појам „српског света” означио као еуфемизам за великосрпску политику, Милановић додаје да ће указивање на тај концепт бити његов примарни задатак на западним форумима: „Посебно убудуће мој задатак ће бити, да својим суговорницима високе и највише разине на Западу, јер Црну Гору видим на Западу, скренем позорност на ове ствари [Српски свет] о којима у ствари знају мало, и не занимају их” (Vukićević i Tuhina 2021). Надовезујући се на то, Милановић је казао да у региону постоји нерешена ситуација, јер власт у Београду „лупета о српском свету”, наводећи да Загреб не сматра Суботицу делом „хрватског света” (Beta 2021a). Да је у Хрватској то постао општеприхваћени наратив о „српском свету”, потврђује и бивши председник те земље Стјепан Месић, који сматра да су на Балкану и даље активна великодржавна настојања и пројекти, те „да нису сви схватили да се границе не могу мењати”, додавши: „Имали смо 100.000 мртвих а

граница се није променила ни милиметар. Враћамо се на оне поруке 'српског света' које је Илија Гарашанин слао попут 'уједињење земаља где год живе Срби', потом Стевана Мољевића, члана штаба Драже Михаиловића, који је пласирао идеје о проширењу српских граница" (Vukićević i Tuhina 2021). Да су хрватски политичари отишли најдаље са дискредитацијом концепта у јавности, говори и изјава министра спољних и европских послова Хрватске Горана Грлића Радмана који је, коментаришући изјаву Александра Вулина о нужности стварања „српског света” како би се заштитили сви Срби, рекао да потпредседник Владе Републике Србије „промовише поражену великосрпску политику” (Al Jazeera 2021). Напоследку, Томислав Сокол, посланик Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) у Европском парламенту, каже: „Не само да Београд није спреман на договор око Косова, него је великосрпски хегемонизам постао кључан фактор нестабилности у суседним државама. Политика 'Српског света' можда је највидљивија у Црној Гори, која уз помоћ Српске православне цркве жели вратити земљу у српску и руску интересну сферу” (Aktuelno 2024).

Ипак, најгласнији противници концепта „српског света” су истакнути друштвени актери из Црне Горе, међу којима се издваја Мило Ђукановић, који је у више наврата означавао појам „српског света” као модернизовану верзију „велике Србије”, с циљем да се угрозе друге државе у суседству Србије, али и идентитет других народа на Балкану: „Верујем да би се у овом тренутку аутори тог плана задовољили неким федералним устројством кључних српских центара унутар тог српског простора, али нема никакве сумње да њихов коначан циљ јесте обједињавање тог српског простора, а на тај начин угрожавање других држава и угрожавање идентитета других народа, почев од Црногораца” (Beta 2020b). За време сусрета са двојицом тадашњих чланова Председништва БиХ, Жељком Комшићем и Шефиком Џаферовићем, 4. јуна 2021. године, Ђукановић је поново изјавио: „Однос Србије према Црној Гори у овом времену неодољиво личи на однос Србије према суседним државама током 90-их година [...] Под плаштом бриге за наводно угрожена права српског народа у суседним државама суштински се угрожава суверенитет суседних држава. То се дешавало деведесетих година и епилог знамо” (Vukićević i Tuhina 2021). На тај наратив се надовезао и ДФЦ у споменутој студији „Улога Русије на Балкану: Случај Црне Горе”, у којој се наводи да је „српски свет”

заправо модификација идеје „велике Србије” чија реализација може довести до дестабилизације региона и компликовања безбедносне ситуације. Притом, додаје се да је идеја о „великој Србији” била један од главних узрочника распада Југославије и крвавих етничких сукоба који су вођени деведесетих година (Kentara 2021, 16). После пораза ДПС-а на парламентарним изборима, Ђукановић је наставио да коментарише концепт и представља га јавности као претњу. Након што је скупштина Црне Горе изгласала неповерење влади Здравка Кривокапића, он је изјавио за *Deutsche Welle*: „Великосрпски национализам из Београда је схватио да су победом њихових миљеника отворена врата за нову анексију Црне Горе, овог пута кроз пројекат 'Српског света'. То се није догодило зато што смо имали државно-одговорну опозицију коју је предводила ДПС” (Политика 2022а). После доласка нове владе у Црној Гори, предвођене Милојком Спајићем, у бечком листу *Der Standard* изашао је чланак Аделхајд Велфл (*Adelheid Wölfl*) под насловом „Нова влада у Црној Гори жели улазак у ЕУ, али и приближавање Србији“, у ком ауторка тврди да је нови премијер близак властима у суседној Србији, те да „Српски свет не значи повлачење нових граница по сваку цену – најпре се ради о утицају на нивоу пропаганде и институција. Идеја 'Српског света' служи и интересима Кремља који се увек стара за немир и дестабилизацију на Балкану” (Rujević 2023). После победе Јакова Милатовића на председничким изборима, која је означила крај вишедесетогодишње владавине Мила Ђукановића, изашао је ауторски текст бошњачког новинара Авда Авдића, у ком пише да је победом Милатовића, „српски свет” добио излаз на море, те да ће сад опет Црна Гора бити обала српског мора (Avdić 2023).

Штавише, бошњачки противници „српског света” били су подједнако гласни у свом противљењу поново актуелизованом концепту као и њихови црногорски пандани. Док се међу црногорским актерима обично истицала политичка елита, међу бошњачким друштвеним актерима су концепт „српског света” негативно коментарисали како њихови припадници интелектуалне елите, тако и доносиоци одлука на државном нивоу. Тако је на питање да ли треба синтагму „српски свет” озбиљно схватити, Шефик Џаферовић, бивши бошњачки члан Председништва БиХ, одговорио потврдно: „То је опасна порука, која представља наставак реторике о Великој Србији, односно Милошевићев вокабулар о 'свим Србима у једној држави'” (Aktuelno 2021). Такав наратив се понавља у ауторском

тексту др Нермина Турсића за интернет портал *Слободна Босна*, у ком између осталог он наводи: „’Српски свет’ је модифицирана врста софистицираног великосрпства прилагођеног новим, савременим околностима. Циљ му је јасан. Кроз формулацију интегрираног српства потребно је поново створити јединствен ’српски простор’ који би био усклађен са интересима ’матичне државе’” (Tursić 2024). Поред њега је још један бошњачки политиколог, Јасмин Мујановић, исказао мишљење о концепту, тврдећи да се ради о неоствареним великодржавним амбицијама српског политичког врха из 1990-их година: “During the Yugoslav Wars, this idea was known by a different name: ‘Greater Serbia’. [...] It is perhaps the most dangerous idea in European politics today, and therefore a threat to the entire continental order” (Mujanović 2021)³. На то се надовезује студија бошњачког института *Pangea*, са седиштем у Немачкој, у ком аутор Адмир Мулаосмановић наводи да је „Српски свет Александра Вучића умивени [...] концепт Велике Србије” и додаје да је он последица буђења „великосрпских аспирација на крилима јачања Српске напредне странке” (Mulaosmanović 2021, 25).

На крају, било је и албанских и западноевропских актера који су у својим јавним обраћањима поистовећивали „српски свет” са концептом „велике Србије”, али не у истој мери као њихове бошњачке, хрватске и црногорске колеге. Међу њима се истицао актуелни премијер самопрокламоване, такозване „Републике Косово”, Албин Курти, својим примедбама о концепту „српског света”, где је индиректно изјавио да је то ништа друго до наставак пројекта „велике Србије”: „Дакле, он [Александар Вулин] који је некада био потпредседник странке ’ЈУЛ’, коју је водила Милошевићева супруга Мира Марковић, данас је [...] хваљен да је изумитељ појма ’Српски свет’” (Venhari 2023). Међу противницима „српског света” издваја се и бивши председник Републике Словеније Борут Пахор, који током отварања 17. издања Бледског стратешког форума поручио да Европска унија треба да уложи напоре како би убедила Србију да одустане од идеје „српског света” и додатно учврсти своју прозападну политичку оријентацију: „Званична политика Србије да одустане од идеје српског света, да одустане од подршке сепаратистичким стремљењима у БиХ, као и да успешно оконча

³ „За време југословенских ратова ова идеја је била позната под другим именом: ’Велика Србија’. [...] То је можда најопаснија идеја данашње европске политике, а самим тим и претња целом континенталном поретку” (Mujanović 2021).

дијалог са Косовом” (Sandžacke 2022). Поред водећих друштвених актера из бивше Југославије, ту је и немачки политиколог Михаел Мартенс (*Michael Martens*), који је дао своје виђење концепта „српског света”: „Београд никада није одустао од сна о ’Великој Србији’. Само што је пројекат сада познат под другим називом, оним ’српски свет’” (Martens 2023). Коначно, ту је и интерпретација Тобија Вогела (*Toby Vogel*), аналитичара Савета за политику из Брисела: „Чини се да је то наставак пројекта ’Велике Србије’ [...], мада очигледно мирним средствима и артикулацијом визије [...] – Вучића као вођи свих Срба” (Vukićević i Tuhina 2021).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Спроведена квалитативна анализа садржаја исказа водећих опонената концепта „српског света”, међу које спадају претежно неспрски, односно страни званичници, као и остали важни друштвени актери, доводи до закључка да они путем њихових јавних наступа настоје да наведену синтагму представе у што негативнијем светлу, али и као одређену врсту претње. Та претња је, према увидима из различитих изјава и тумачења противника концепта, заснована на тврдњи да је „српски свет” заправо модернизована верзија или еуфемизам за идеју „велике Србије”. Занимљиво у том контексту је свакако да је такав наратив, и поистовећивање комплексних националних програма и концепта од „Начертанија” до „српског света” са „великом Србијом”, код политичке и интелектуалне елите из суседних земаља општеприсутан сада већ скоро два века, од самог почетка српске тежње за независном и уједињеном националном државом у 19. веку. Тај наратив налаже да у српском политичком и државном врху постоји непрекидна тежња за прекрајањем туђих граница с намером да се реализује вишевековни сан о стварању једне „велике Србије”. Стога је феномен под називом „велика Србија” једно од најмоћнијих средстава борбе против интереса и егзистенцијалних права српског народа, предвођене од стране разних противника, а која без прекида траје сада већ два века, чинећи ову антисрпску кампању скоро подједнако дугом као и сама српска борба за националну државу. На основу јавно доступних изјава противника „српског света” у периоду од 2020. до 2024. године, може се закључити да је наратив о новом српском концепту постао такође део те кампање од тренутка када је постао неизоставни део

медијског мејнстрима. Та кампања је искључиво попримила нови облик и име, што се такође види на основу тумачења противника „српског света”, који поново актуелизовани концепт представљају као еуфемизам за „велику Србију”.

Поред тога, на основу садржаја исказа противника „српског света” такође се долази до закључка да је према њиховом тумачењу он заправо преузет од концепта „руског мира”, који је, слично као његов наводни српски „пандан”, настао након распада једне наднационалне творевине (Совјетског Савеза), у тренутку када велики број Руса живи изван граница Руске Федерације. Противници „српског света” почели су да интензивније пореде два концепта од 2022. године и почетка ратних сукоба у Украјини, управо из разлога што је, по њима, „руски мир” у релативно кратком периоду прерастао из званично усвојене руске спољнополитичке стратегије и приступа меке моћи у оправдање за „инвазију” Грузије (2008) и Украјине (2022), као и „анексију” Крима (2014) (Pierer 2020). На тај начин они кроз своје јавне наступе и изјаве, у светлу рата у Украјини, упорно намећу наратив да ће развојни пут српског појма бити налик руском, те да „српски свет” представља део експанзионистичке и месијанске политике српског државног врха која ће у блиској будућности, попут свог наводног руског „пандана”, имати за циљ да прекраја границе својих суседа, како би ујединио све Србе у једну савезну државну заједницу. Штавише, оно што посебно привлачи пажњу је чињеница да постоји извесно преклапање и континуитет у етноцентричном и поготово политичком дискурсу противника концепта „српског света”, с обзиром да су готово сви релевантнији регионални и западноевропски друштвени актери преузели (скоро) идентичан наратив и циљано етикетирали српску синтагму као „копију” „руског мира” или нову верзију „велике Србије”.

Притом, на основу спроведене квалитативне анализе садржаја исказа опонената појма „српског света” такође може да се дође до закључка да, за разлику од српских друштвених актера код којих постоји најмање пет димензија или модела, код његових противника истиче се искључиво једна (територијална или геополитичка), путем које се „српски свет” представља као нови српски великодржавни пројекат (Љубомировић 2024, 124). Такво тенденциозно свођење комплексног и мултидимензионалног концепта на свега једну димензију, као и његово поједностављивање на искључиво територијалну димензију, има за циљ да „српски свет”

дискредитује у јавном простору и међународној арени, а поготово код истакнутих западних доносиоца одлука, што се првенствено може видети у многобројним изјавама, пре свих, црногорских и хрватских друштвених актера.

На самом крају, узимајући у обзир да је реч о прилично новом и неистраженом појму, вреди навести и потенцијалне притупе за будућа истраживања и анализу концепта „српског света” у научним оквирима. Као прво, пошто је „српски свет” често поистовећиван са „великом” или „Хомогеном Србијом”, требало би их упоредити, те утврдити да ли се ради о наставку тих пројеката или о уникатној идеји, са потпуно другачијим намерама. Притом, вреди анализирати „српски свет” као приступ меке моћи Републике Србије, јер се уистину концепт, попут „руског мира” или „Франкофоније”, такође базира на појму меке моћи развијеном од стране Џозефа Наја (*Joseph Nye*). У том контексту, треба упоредити, уз помоћ компаративне анализе, концепте „српског” и „руског” света, јер су често поређени од стране њихових опонената, те утврдити да ли је први заиста преузет од потоњег или се, пак, ради о јединственом пројекту. Напослетку, треба детаљније да се истражи генеза и настанак савремене верзије појма од 2016. године, када је развијен од стране својих идеолога, па све до данашњег дана, када је прихваћен као једна озбиљна државна идеја.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Антић, Чедомир, Предраг Ј. Марковић и Иван Матејић. 2022. *Нови српски историјски атлас*. Београд: Институт за савремену историју, Напредни клуб.
- Јовић, Никола. 2021. „Идеја и ’баук’ српског света.” *Печат*, 17. септембар 2021. Последњи приступ 12. август 2024. <https://www.pecat.co.rs/2021/09/ideja-i-bauk-srpskog-sveta>.
- Кременовић, Младен. 2022. „Зашто се Изетбеговић уплашио ’српског света’.” *Политика*, 29. мај 2022. Последњи приступ 16. август 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/508389/Zasto-se-Izetbegovic-uplasiosrpskogsveta>.
- Крстић, Василије Ђ. 1998. *Геноцидом до Велике Хрватске*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Архив Србије.

- Љубомировић, Александар. 2024. „Стварање 'Српског света': Квалитативна анализа садржаја исказа о концепту и дефинисању његових димензија.” *Национални интерес* 48 (2): 105–133. doi: 10.5937/nint48-51349.
- Новости*. 2021. „СРПСКО УЈЕДИЊЕЊЕ - СУПЕРИОРНА ИДЕЈА: Историчар Александар Раковић на ХРТ-у о концепту око ког се дигла велика прашина.” *Новости*, 25. септембар 2021. Последњи приступ 13. август 2024. <https://www.novosti.rs/c/vesti/politika/1039443/srpsko-ujedinjenje-superiorna-ideja-istoricar-aleksandar-rakovic-hrt-konceptu-oko-kog-digla-velika-prasina>.
- Новости*. 2022. „МИЛУ СЕ ПРИВИЋАЈУ АГРЕСОРИ: Ђукановић се на Балканском интеграционом форму поново устремio на Русију, Србију и РС.” *Новости*, 18. новембар 2022. Последњи приступ 12. август 2024. <https://www.novosti.rs/c/crna-gora/vesti/1173965/milu-prividjaju-agresori-djukanovic-balkanskom-integracionom-formu-ponovo-ustremio-rusiju-srbiju>.
- Политика*. 2022а. „Ђукановић: Одбранили смо Црну Гору од великосрпског национализма.” *Политика*, 7. фебруар 2022. Последњи приступ 16. август 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/498966/Dukanovic%20OdbranilismoCrnuGoruodvelikosrpskognacionalizma>.
- Политика*. 2022б. „Изетбеговић: 'Српски свет' је балканска верзија 'руског света'.” *Политика*, 26. мај 2022. Последњи приступ 10. август 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/508220/Izetbegovic-Srpski-svet-je-balkanska-verzija-ruskog-sveta>.
- Попов, Чедомир. 2008. *Велика Србија: стварност и мит*. Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Раковић, Александар. 2022. *Српство и православље: Историја, вера, политика II*. Београд: Институт за европске студије.
- Аktuelno*. 2021. „Džaferović za beogradski 'Danas': 'Srpski svet' treba ozbiljno shvatiti, to je samo drugi naziv za Veliku Srbiju.” *Sandžačke novine*, 18. septembar 2021. Последњи приступ 18. август 2024. <https://sandzackenovine.rs/dzaferovic-za-beogradski-danas-srpski-svet-treba-ozbiljno-shvatiti-to-je-samo-drugi-naziv-za-veliku-srbiju>.

- Aktuelno*. 2024. „Sokol: Velikosrpski hegemonizam ključni faktor nestabilnosti na Balkanu, politika 'srpskog sveta' najvidljivija u Crnoj Gori.” *Aktuelno*, 18. januar 2024. Последњи приступ 14. август 2024. <https://www.aktuelno.me/politika/sokol-velikosrpski-hegemonizam-kljucni-faktor-nestabilnosti-na-balkanu-politika-srpskog-sveta-najvidljivija-u-crnoj-gori>.
- Al Jazeera*. 2021. „Grlić Radman o Vulinovu 'srpskom svetu': To je poražena osvajačka politika.” *Al Jazeera*, 6 septembar 2021. Последњи приступ 21. август 2024. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/9/6/grlic-radman-o-vulinovu-srpskom-svijetu-to-je-porazena-osvajacka-politika>.
- Avdić, Avdo. 2023. „Evropa (i) SAD u crnogorskom ruskom ruletu: Sad će opet Crna Gora bit obala srpskog mora.” *Istraga*, 3. april 2023. Последњи приступ 14. август 2024. <https://istraga.ba/evropa-i-sad-u-crnogorskom-ruskom-ruletu-sad-ce-opet-crna-gora-bit-obala-srpskog-mora>.
- Berg, Bruce L. 2001. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston: Allyn and Bacon.
- Beta*. 2020a. „ВУЛИН: Вучић је председник свих Срба, треба да ствара Српски свет.” *Новости*, 27. септембар 2020. Последњи приступ 14. август 2024. <https://www.novosti.rs/c/vesti/politika/920976/vulin-vucic-predsednik-svih-srba-treba-stvara-srpski-svet>.
- Beta*. 2020b. „Ђукановић: Српски свет је еуфемизам за идеју велике Србије.” *Danas*, 30. septembar 2020. Последњи приступ 21. октобар 2024. <https://www.danas.rs/svet/djukanovic-srpski-svet-je-eufemizam-za-ideju-velike-srbije>.
- Beta*. 2021a. „Milanović: Vlast u Beogradu lupeta o 'srpskom svetu'. Subotica nije 'hrvatski svet'.” *Nedeljnik*, 27. septembar 2021. Последњи приступ 21. август 2024. <https://www.nedeljnik.rs/milanovic-vlast-u-beogradu-lupeta-o-srpskom-svetu-suubotica-nije-hrvatski-svet>.
- Beta*. 2021b. „Vulin: 'Srpski svet' jedan državni prostor, ostvarićemo ga bez ispaljenog metka.” *NI*, 18. jul 2021. Последњи приступ 10. септембар 2024. <https://n1info.rs/vesti/vulin-srpski-svet-jedan-drzavni-prostor-ostvaricemo-ga-bez-ispaljenog-metka>.

- Beta. 2022. „Đukanović: „Ruski svet” na Balkanu je „srpski svet”, SPC je remetilački faktor.” *NI*, 21. mart 2022. Последњи приступ 6. септембар 2024. <https://rs.n1info.com/region/djukanovic-ruski-svet-na-balkanu-je-srpski-svet-spc-je-remetilacki-faktor>.
- Brey, Thomas. 2022. “Staatsziel Revisionismus: Die Jugoslawienkriege und Russlands Angriff auf die Ukraine.” *Südosteuropa Mitteilungen* Vol. 4: 36–45.
- Carley, Kathleen. 1990. “Content Analysis.” In *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, ed. R. E. Asher, 725–730. Edinburgh: Pergamon Press.
- Digitalni forenzički centar [DFC]. 2021. “The Serbian World – Originally Borrowed Concept: DFC analysis of the attempt to merge Montenegro into the Serbian world.” April 15, 2021. Последњи приступ 6. септембар 2024. <https://dfc.me/en/publikacije/the-serbian-world-an-originally-borrowed-concept>.
- Durović, Aneta. 2021. „Mesić: Neki u Beogradu žele Crnu Goru preko SPC uvesti u 'srpski svet'.” *Radio Slobodna Evropa*, 21. septembar 2021. Последњи приступ 11. август 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-srbija-spc-stjepan-mesic/31471204.html>.
- Federalna. 2022. „Komšić: Srpski svet je identičan tzv. ruskom svetu.” *Federalna*, 15. mart 2022. Последњи приступ 10. август 2024. <https://www.federalna.ba/komsic-srpski-svet-je-identican-tzv-ruskom-svetu-lmkxo>.
- Galijaš, Armina. 2022. “Serbien und Russland: Ein Diskursvergleich zweier hegemonialer Mächte.” *Der Standard*, 3. jun 2022. Последњи приступ 16. август 2024. <https://www.derstandard.at/story/2000136187795/serbien-und-russland-ein-diskursvergleich-zweier-hegemonialer-projekte>.
- Gheyle, Niels and Thomas Jacobs. 2017. “Content Analysis: a short overview”. Internal research note. doi: 10.13140/RG.2.2.33689.31841. https://www.researchgate.net/profile/Niels-Gheyle/publication/321977528_Content_Analysis_a_short_overview/links/5a3bee680f7e9b10e23bb2f9/Content-Analysis-a-short-overview.pdf
- Hina. 2023. „Kurti: Kosovo mora da se obračuna s ekstremistima koji veruju u 'srpski svet'.” *NI*, 9. jun 2023. Последњи приступ 16. jun 2024. <https://n1info.rs/vesti/kurti-kosovo-mora-da-se-obracuna-s-ekstremistima-koji-veruju-u-srpski-svet>.

- Karcic, Hamza. 2023. "Serbian expansionism growe after Montenegro elections." *Foreign Policy*, April 24, 2023. Последњи приступ 11. август 2024. <https://foreignpolicy.com/2023/04/24/serbia-balkans-expansionism-russia-montenegro-elections>.
- Kentara, Savo, ur. 2021. „Uloga Rusije na Balkanu: slučaj Crne Gore.” *Digitalni forenzički centar*. Cetinje: Atlantski savez Crne Gore. Последњи приступ 11. август 2024. <https://dfcme.me/wp-content/uploads/Studija-ruski-uticaj-MNE-online-4.pdf>.
- Kozdra, Michał. 2018. "The Boundaries of Russian Identity: Analysis of the Concept of Russkiy Mir in Contemporary Russian Online Media." *Lingua Cultura* 12 (1): 61–66. doi: 10.21512/lc.v12i1.2004.
- Krippendorff, Klaus. 2004. *Content analysis: An introduction to its methodology*. University of Pennsylvania: The Annenberg School for Communication.
- Laruelle, Marlene. 2015. "The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination." Washington DC: Center on Global Interests. https://www.researchgate.net/profile/Marlene-Laruelle/publication/344222398_The_%27Russian_World%27_Russia%27s_Soft_Power_and_Geopolitical_Imagination_Center_for_Global_Interests_Papers_May/links/5f5d7a0aa6fdcc11640ed901/The-Russian-World-Russias-Soft-Power-and-Geopolitical-Imagination-Center-for-Global-Interests-Papers-May.pdf
- LaudatoTV. 2021. „Moja Hrvatska – Srpski svijet (Zdravko Mikulić)”. *YouTube*, 10. novembar 2021. Последњи приступ 21. август 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=HrE6lDamCcg>.
- Martens, Michael. 2023. "Vorteil Serbien." *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 5. jul 2023. Последњи приступ 19. август 2024. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krise-am-balkan-vorteil-serbien-19002636.html>.
- Mujanović, Jasmin. 2021. "'Greater Serbia' 2.0." *Critical Muslim*. Последњи приступ 18. август 2024. <https://www.criticalmuslim.io/greater-serbia-2-0>.

- Mulaosmanović, Admir. 2021. “‘Die Serbische Welt’ des Aleksandar Vučić: Tausend Gesichter und die Handschrift des Grossserbischen Traums./‘Srpski svet’ Aleksandra Vučića: Novo kameleonstvo i rukopis starog velikosrpskog sna.” *Pangea Research Institute*. November 14, 2021. Последњи приступ 18. август 2024. https://pangea-netzwerk.de/wp-content/uploads/2021/11/2021-11-14_pangea-research-institute-Srpski-svet-Aleksandra-Vucica_finalweb.pdf
- Nikolaidis, Andrej. 2020. „Ko će to još povjerovati u novu ‘veliku Srbiju’?” *Al Jazeera*, 20. jul 2020. Последњи приступ 22. август 2024. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2020/7/20/ko-ce-jos-povjerovati-u-novu-veliku-srbiju>.
- Nikolić, Dragan. 2021. „Što je ‘srpski svet’?” *Hrvatska radio-televizija [HRT]*, 23. septembar 2021. Последњи приступ 19. август 2024. <https://vijesti.hrt.hr/svijet/sto-je-srpski-svet-3005389>.
- Pieper, Moritz. 2020. “Russkiy Mir: The Geopolitics of Russian Compatriots Abroad.” *Geopolitics* 25 (3): 756–779. doi: 10.1080/14650045.2018.1465047. <https://salford-repository.worktribe.com/OutputFile/1491398>
- Rujević, Nemanja. 2023. „Standard: ‘Srpski svijet’ u Crnoj Gori?” *Deutsche Welle*, 1. novembar 2023. Последњи приступ 16. август 2024. <https://www.dw.com/bs/standard-srpski-svijet-u-crnoj-gori/a-67275914>.
- Sandžačke*. 2022. „Pahor: Beograd da odustane od ‘srpskog sveta’ i podrške separatističkim nastojanjima u BiH.” *Sandžačke*, 30. avgust 2022. Последњи приступ 15. август 2024. <https://sandzacke.rs/featured/pahor-beograd-da-odustane-od-srpskog-sveta-i-podrske-separatistickim-nastojanjima-u-bih>.
- Sigurnosno-obaveštajna agencija [SOA]. 2021. „Javno izvješće 2020./21.” Последњи приступ 15. август 2024. <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2020.pdf>.
- Sovrlić, Sanja. 2021. „Vulinov ‘srpski svet’ izazvao tenzije s BiH, aktivisti kažu - atmosfera rata”. *NI*, 19. jul 2021. Последњи приступ 15. август 2024. <https://n1info.rs/vesti/vulinov-srpski-svet-izazvao-tenzije-s-bih-aktivisti-kazu-atmosfera-rata>.
- State Statistical Office, Republic of North Macedonia. 2021. *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of North Macedonia*. Последњи приступ 28. август 2024. .

- Tishkov, Valery. 2008. "The Russian World – Changing Meanings and Strategies." *Carnegie Endowment for International Peace*, No. 95.
- Tursić, Nermin. 2024. „Analiza Doktora Tursića: 'Srpski svet' je moderna verzija projekta 'Velika Srbija'!” *Slobodna Bosna*, 3. jul 2024. Последњи приступ 17. август 2024. https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/363991/analiza_doktora_tursica_srpski_svet_je_moderna_verzija_projekta_velika_srbija.html.
- Venhari, Gynen. 2023. „Kosovski premijer Albin Kurti za The Geopost: Putin je opsjednut Kosovom, Srbija pokreće hibridni rat.” *Istraga*, 4. jun 2023. Последњи приступ 15. октобар 2024. <https://istraga.ba/kosovski-premijer-albin-kurti-za-the-gepost-putin-je-opsjednut-kosovom-srbija-pokrece-hibridni-rat>.
- Vukićević, Jasna, i Gjeraqina Tuhina. 2021. „'Srpski svet' - koncept koji region čini nervoznim.” *Radio Slobodna Evropa*, 19. oktobar 2021. Последњи приступ 24. октобар 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpski-svet-srbija-balkan-/31521168.html>.
- Zhang, Yan and Barbara M. Wildemuth. 2009. "Qualitative Analysis of Content". In *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*, ed. Barbara M. Wildemuth, 318–329. Westport, CT: Libraries Unlimited. <https://www.drghazi.net/media/drghazi/documentary8.pdf>.
- Zebić, Enis. 2021. „Hrvatska sigurnosna služba upozorava na rizike ruskog utjecaja i 'srpskog sveta'.” *Radio Slobodna Evropa*, 27. septembar 2021. Последњи приступ 30. јул 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-izvjesce-sigurnost-balkan/31480488.html>.

Aleksandar Ljubomirović*

Belgrade

QUALITATIVE CONTENT ANALYSIS OF PUBLIC STATEMENTS ABOUT THE “SERBIAN WORLD” CONCEPT: A CRITICAL REVIEW BY ITS OPPONENTS

Resume

This article aims to present the outcomes of the research on the way how the “Serbian world” concept is perceived by its opponents. This represents a particularly significant approach for better understanding and an essential step closer to defining the concept within scientific frameworks, given that it was popularized more by its opponents than its propagators. The methodology used in this paper includes a qualitative content analysis of public statements by leading non-Serbian (Western and regional) social actors who openly criticized the “Serbian world” in their public appearances. Simultaneously, the analysis of the concept is limited to observing the way it is seen by its opponents, using their statements as examples of the discursive construction of reality. This methodological approach is significant to understanding the “Serbian world” concept because it is mainly a mental construct, and the focus will thus also be on how the leading opponents mentally shape the world around them, as well as on the process of conceptualization of reality. Based on the research carried out, the author concludes that the statements of the leading opponents of the “Serbian world” indicate that for them, there is only one dimension of the concept, namely the territorial. According

* E-mail address: aleksljubomirovic@hotmail.com; ORCID: 0009-0003-5932-7438.

The author is a first-year student of the PhD Programme in International and European Studies at the Faculty of Political Science, University of Belgrade.

to their statements, that component of the concept was taken from the already existing “Russkiy mir” concept, serves to implement the foreign policy interests of the Russian Federation in the Balkans, and is based on the greater-state aspirations of the Serbian political leadership and the unrealized “Greater Serbia” idea. Finally, given that the concept is relatively unexplored, the paper aims to present perspectives for further research on the phenomenon.

Keywords: “Serbian world”, concept, “Greater Serbia”, “Russkiy mir” (“Russian world”), Serbia

* Овај рад је примљен 28. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

Политичка ревија

ОСВРТИ

267

Дубравка Стајић

О ДРУШТВУ ЗА ВАЗДУШНИ САОБРАЋАЈ
ИЗ МЕЂУРАТНОГ ПЕРИОДА

281

Александра Мировић Јанковић

КАДА ГРАНИЦА ПОСТАНЕ КРВАВА...

*Дубравка Стајић**

Институт за политичке студије, Београд

О ДРУШТВУ ЗА ВАЗДУШНИ САОБРАЋАЈ ИЗ МЕЃУРАТНОГ ПЕРИОДА

Димитријевић, Бојан, и Илија Кукобат. 2023. *Аеропут. Друштво за ваздушни саобраћај 1927–1948*. Београд: Архипелаг-Институт за савремену историју, 395 стр.

У домаћој (српској) историографији од почетка 21. века почиње озбиљније да се развија *економска историографија*, као важна дисциплина у корпусу историјских наука. Узроци претежног истраживања политичких феномена и периода задиру дубоко у 2. век, те их нећемо апострофирати.

Утолико је значајније дело двојице аутора: др Бојана Димитријевића, научног саветника у Институту за савремену историју, и др Илије Кукобата, научног сарадника у истој установи.

Њихово истраживање ваздухопловства у Краљевини Југославији под насловом *Аеропут. Друштво за ваздушни саобраћај 1927–1948*. представља прву целовиту монографију (уз раније чланке и краће студије других аутора) ваздушног саобраћаја између два рата. Посебно је истакнут огроман ентузијазам тадашњих pilota који су желели да постигну резултате експанзије тог вида саобраћаја у много развијенијим земљама.

Књига је подељена на шест поглавља: Предговор (Димитријевић и Кукобат 2023, 5–10); I „Настанак друштва за ваздушни саобраћај“ (11–54), у којој су прецизно описане правне, организоване и стручне припреме за настанак Друштва за ваздушни саобраћај. Посебно је истакнут значај и улога тројице pilota Руса – Стрижевског, Никитина, Јарошенка, који су више година били једини pilоти у Југославији; II „Почетак саобраћаја – 1928.“ (55–78) приказује прву годину авионских летова; III „Прве године саобраћаја 'Аеропута':

* Виши научни сарадник у пензији; Имејл адреса: dstajicips@gmail.com.

1929-1933.” (79–168) садржи историјат ширења летачких активности, којима припадају авио-такси служба и акција сузбијања штеточина – гусеница у босанским шумама, запрашивањем из ваздуха; IV „Главни аеродроми и пословање Цидне у Југославији” (169–194), са важном оценом/пресеком „места ваздушног саобраћаја у саобраћајном систему југословенске државе”; V „Аеропут у годинама развоја 1934–1939. године” (349–354) и стандардни прилози – Извори и Литература (387–390), белешке о ауторима (391).

Друштво за ваздушни саобраћај настало је у току више година. После завршетка Првог светског рата група демобилисаних војних пилота основала је удружење „Српски аеро-клуб” 1921. године, који је преименован 1923. у „Аеро-клуб Краљевине СХС”, са циљем конституисања озбиљне институције – организације за стварање авио- саобраћаја. За време Првог светског рата дошло је до велике експанзије војног ваздухопловства, па је на француску иницијативу формирана Ваздухопловна комисија која је требало да предложи текст Међународне конвенције о ваздушној пловидби. Конвенција је названа „Париска”; прихваћена је од Врховног ратног савета 13. октобра 1919, а потом су је прихватили представници 20 земаља учесника Париске мировне конференције. Конвенција је садржала одредбе о суверенитету над ваздушним простором, националној припадности и регистрацији ваздухоплова, правила за означавање летелица, *правила прелета страних држава*, забрану превоза опасних материја ваздушним летелицама. Конвенција је садржала једну забрану – забрањен је саобраћај летелицама држава *које јој нису приступиле* над територијом држава приступница, изузетно уз посебно одобрење. Забрана је очигледно уперена против поражених земаља – Немачке, Аустрије, Мађарске, Османског царства, Бугарске и РСФСР која је била под посебним међународним режимом. Ова конвенција ратификована је у Краљевини СХС тек 1927. године, од када се активно ради на ваздухопловству у земљи.

На Другој међународној конференцији приватног ваздухопловног права донета је Варшавска конвенција октобра 1929. године. Њоме се регулишу документи у ваздушном саобраћају (путничке карте, теретни листови и др.), одговорност авио-превозника у случају повреде или смрти путника, као и оштећења робе у саобраћају. Утврђен је (максимализован) износ одштете коју су авио-превозници дужни да плате оштећеним лицима, да би се заштитили од инсолвентности по основу прекомерних исплата.

Државе су схватиле значај ваздушног саобраћаја и почеле да га помажу *субвенцијама*. За Краљевину СХС је карактеристично да је приступила обема међународним ваздухопловним конвенцијама, а да није имала ниједан ваздухоплов (први је полетео 1928. године). Године 1922. усвојен је закон о устројству Одељења за ваздухопловство у Министарству војске и морнарице. Први југословенски правни акт о цивилном ваздухопловству био је Правилник за међународни ваздушни саобраћај цивилних ваздухоплова над територијом Краљевине СХС од 12. 6. 1926. године. Њиме су подробно регулисани случајеви свих кретања ваздухоплова, како земаља потписница Париске конвенције, тако и осталих. По прописима Краљевине СХС у унутрашњем саобраћају дозвољена је употреба искључиво домаћих ваздухоплова. За међународни саобраћај одређени су следећи аеродроми: београдски, загребачки и скопски.

Први домаћи правни акт којим је регулисано цивилно ваздухопловство био је Закон од ваздушној пловидби донет 15. 12. 1927, ступио на снагу 3. 3. 1928. године. Од свог почетка цивилно ваздухопловство било је подређено војном, које га је сматрало за *резерву* у случају рата. Од 1923. је летело изнад Југославије француско-румунско друштво, познато као „Франко Румен”.

Између два рата излазио је специјализовани часопис „Наша крила”, пропагирајући предности авионског саобраћаја над другим видовима саобраћаја, а пратио је све битне догађаје из ваздухопловства све до 1940. године. „Аеро клуб”, организован од пилота ветерана, предвиђао је субвенцију државе као *нужни услов* успешног развоја авијације. Док у Југославији још нису били спремни правно-технички услови за отварање аеродрома у Београду и оснивање флоте, CIDNA, од 1925. француска компанија, летела је рутом од Париза до Истанбула, изградивши аеродром за своје потребе у Панчеву.

Аутори монографије наводе да је на скупу пријатеља авијације из Београда, Загреба и Новог Сада, одржаном у Хипотекарној банци у Београду 6. 2. 1926, донета одлука о оснивању Друштва за ваздушни саобраћај. Одлучено је да се капитал за оснивање друштва у износу од 12.000.000 (дванаестмилиона) динара подели на 48.000 акција номиналне вредности од 25 динара, и да се емитује у два кола од по 24.000 акција. На овом скупу су разматрана и донета прва Правила друштва. Овај документ је поднет у марту на одобравање Министарству трговине и индустрије. Тако је 13. марта одобрено

оснивање Друштва за ваздушни саобраћај „Наша крила а.д.” (24). Преговори клуба Наша крила са државом по питању субвенција трајали су током 1926. године, а коначно потписивање 25. 1. 1927. помогла је инвестиција кнеза Павла Карађорђевића. Кнез је био доживотни председник Управног одбора „Аеро-клуба Наша крила” и велики заговорник јачања југословенског ваздухопловства (26).

У циљу рекламирања авио-саобраћаја, двојица југословенских пилота су извели, за тадашње време, прави подвиг: резервни капетан прве класе и директор Друштва за ваздушни саобраћај Тадија Сондермајер и активни поручник Ваздухопловства војске Леонид Бајадак, остварили су лет од Париза до Бомбаја, у повратку до Београда и Новог Сада (31). Овај лет допринео је да се упис акционара и акција оствари не само до неопходног нивоа, већ и да га премаше. Лет је остварен авионом *Potez XXV*, а прелет је био 14.800 км. Захваљујући испуњености новчаних услова, 29. 5. 1927. у Београду је одржан оснивачки скуп акционара, донета су Правила Друштва и изабрани су органи – Управни, Извршни и Надзорни одбор. Председник Извршног одбора и генерални директор Друштва је био Тадија Сондермајер. Друштво је званично регистровано као „Друштво за ваздушни саобраћај а.д. Аеропут”.

Рок за почетак саобраћаја превиђен је уговором са државом за 26. 7. 1927. године, уз разумно померање рока до 15. 2. 1928. године. Први ваздушни центри били су Београд, Загреб, Скопље, Сплит (38). Прва ваздушна линија Београд-Загреб отворена је 15. 2. 1928. године.

Због уговора са државом, Друштво је могло да се определи само за *француски тип авиона*, односно два произвођача: *Brege* и *Potez*. Управа је изабрала *Potez XXIX* (43). Специфичност југословенског саобраћаја били су искусни, руски пилоти, који су учествовали у летовима и борбама у Првом светском рату. Сва тројица били су Руси: Владимир Стрижевски, В. Никитин и М. Јарошенко. Они су са генералом Врангелом дошли у Југославију и од почетка су укључени у авио-саобраћај. Авиони које је Друштво прво одабрало нису имали ниједан удес за све време употребе (до 1937.). Друштво је одредило своје тарифе и са Министарством пошта закључило уговор о отпремању поште.

Генерални директор Друштва за ваздушни саобраћај током целог његовог постојања био је Тадија Сондермајер, који је завршио авијатичарски курс 1916. године, и као поручник изашао из Првог

светског рата. Ова занимљива личност нераскидиво је везана за „Аеропут”, и кроз сачувана документа може се пратити упоредо успон и крај „Аеропута” и Тадије Сондермајера, што је садржано у свим деловима монографије.

У књизи је детаљно описан први лет авиона на линији Београд-Загреб-Београд. Путници су били лица из војног врха и руководиоци друштва (65–72). Најсажетији коментари јавног гласила (штампе) били су да је прва ваздушна линија Београд-Загреб „показала првих дана свог функционисања не само да је била једна трговачко-културна потреба, која је у западним земљама решена још пре више година” (73). Већ 1928. постојале су међународне линије Букурешт-Београд-Софија (Друштво Франко Румен). Драгоцени допринос не само разумевању саобраћаја, већ расположењу становника које је брзо прихватили лет авионом као врло корисну новину, показују сачуване фотографије из Музеја ваздухопловства и приватних колекција: раздрагана лица путника, званичника који дочекују нови авион купљен у иностранству, маса радозналаца који долазе да виде ново превозно средство, обавезно присуство официрског кора. Значајно за Друштво „Аеропут” и Југославију био је пријем Друштва у Интернационално удружење ваздушних саобраћајних друштава (IATA).

У раду Друштва „Аеропут” основни принцип је био јавност. Документи (Збора акционара, Управног и Надзорног одбора) били су одштампани и тако доступни широј јавности. Таква пракса постојала је до 1941. године.

Већ 1929. набављена су два авиона типа *Potez XXIX* и тада је флота имала шест авиона. Авиони су, осим државне заставе, били обележени словима; почетно UN коме би се додавала слова нових авиона (тако су и регистровани у Трговачком регистру). Током 1929. линија Београд-Загреб-Београд је постала редовна. Летови су почињали у 7:30 из Београда, где се авион враћао у 17:00. Цена у једном правцу била је 444 динара, што је одговарало путовању *првим разредом воза* (80). Сви нови авиони пред прво полетање били су освештани од стране свештеника.

Крајем 1929. извршени су први међународни летови Друштва за ваздушни саобраћај, који су омогућили долазак страних компанија на територији Краљевине Југославије. Прве компаније у сарадњи са друштвом биле су аустријски AUSTROLUG и француско друштво CIDNA. Сваки превозник обрачунавао је број летова и на основу

тога је следила подела профита. Сва друштва су равноправно делила добитке и задржавала су правну и финансијску самосталност. По успостављеној сарадњи, прва међународна линија била је са Бечом.

Од другог збора акционара „Аеропута” спомиње се „пријатељска потпора државе”. „Аеропут” је регистрован као акционарско друштво, што значи да се заснива на приватном капиталу, али је у целокупном периоду свог рада добијао субвенције државе. Први уговор потписан је 1929. године, уз обавезу „Аеропута” да дозволи контролну функцију делегатима Министарства саобраћаја и финансија у погледу стања аеродрома и авиона, као и расхода на свим аеродромима. Политика државе и војног врха да је цивилна авијација резерва војне авијације, била је основ и гаранција субвенционисања „Аеропута”. Уговор из 1929. имао је рок важења 10 година, а Анекс Уговора Друштва за ваздушни саобраћај и Одељења за цивилно ваздухопловство потписан је 31. 3. 1929. године, због легализације проширења мрежа летења (Скопље, Подгорица). Субвенције су прорачунате на следеће начине: сваки правилно извршен лет плаћа се 26 (двадесетшест) динара од једног километра ваздушне линије. „За летове и саобраћај на линијама ван државне границе означена субвенција повећава се за 50%” (92). Друштву је одобрено да купује авионе и моторе у иностранству (94).

У монографији је посебно истакнута *мапа* градова/места која су била повезана авионским саобраћајем: Београд-Загреб-Грац-Беч, Сушак, Сарајево, Подгорица, Скопље, Солун. Године 1931. набављен је нови авион типа *Farman* „за летове према приморју” (Управа Друштва, извод из докумената). Као аеро-такси набављен је енглески *de Havilland DKA Pus Mot*. Из извештаја директора види се да су авиони летели 1930. укупно 1.860 км, а 1931. повећано је на 2.320 км. Сви ови успеси богато су илустровани фотографијама са више аеродрома.

Да би сагледао авионски саобраћај 30-тих година, важни су и финансијски показатељи – колико су зараде/плате мотивисале запослене у Д.Д. „Аеропут”? Ево њихових зарада (читаоци треба да знају да је најбоље плаћен радник имао зараду 1.270 динара, да је храна била јефтина, а све остале потрошштине скупе): месечна зарада генералног директора Тадије Сондермајера износила је 12.000 динара, послужитељ је имао 1.000 динара, шеф рачуноводства 5.000 динара. Шеф пилота Владимир Стрижевски зарађивао је 6.220 динара месечно, В. Никитин и М. Јарошенко 5.100 динара, а пилот-приправник Драгиша

Станисављевић 3.000 динара. Пилоти су примали *летачки додатак* и то: на годишњем нивоу Стрижевски 56.644, Никита 53.291,20 динара и Јарошенко 53.799,30. Плате авио-механичара су биле 3000–4000 у зависности од категорије. Њима је, такође, исплаћиван летачки додатак, нижи од пилотског. Најнижа примања су имали ученици на школовању за авио-механичаре – 400 динара.

Године 1931. завршава се контрола пословања Друштва – постављен је „стални изасланик Министарства трговине и индустрије и експерт при комесаријату Министарства војске и морнарице код Друштва за ваздушни саобраћај”. Он је једном месечно проверавао рад и рачуне Друштва, што је остало у пракси до 1940. године.

Уз помоћ „Аеропута” 1930. године формирано је Друштво за снимање из ваздуха СИВАД, са задатком да фотографише из ваздуха и издаје катастарске, топографске и друге карте. Главни Ђенералштаб је дао сагласност за оснивање СИВАД-а, чији чланови су били Тадија Сондермајер, високи официри, банкар, представници владе. Ипак ово друштво није било успешно и 1933. извршена је његова ликвидација.

Светска економска криза која је почела 1929. године није могла да заобиђе ни Југославију. Руководство Друштва и надлежна министарства донели су план који показује деловање у више праваца: редукција броја запослених, продужење трајања Друштва је одређено као „неограничено“, нормирано је оснивање *филијала Друштва*, како у земљи тако и у иностранству.

Године 1931. друштво је набавило авион *Farman*, први са три мотора. Ова набавка изазвала је дилеме и полемике о употреби *дрвених* (већ у употреби) и металних авиона, чија је цена била 200% већа. Најважнија одлука је донета је о *редукцијама авио-линија*, тако да није било редовних летова на линијама Београд-Сарајево-Подгорица, Београд-Сарајево-Сплит, Сплит-Загреб и Загреб-Сушак. Међународне линије су ограничене на линију Београд-Загреб-Грац-Беч и Београд-Скопље-Солун, од почетка априла до краја септембра. Смањивање државних субвенција довело је до привременог укидања линија према Јадранском мору, али треба имати у виду да су редукције погодили авио-саобраћај у свим европским земљама: мање летова и драстично пад броја путника је општа слика авио-саобраћаја у Европи кризних 30-тих година.

Редовна зарада и (смањење) субвенције нису зауставиле модернизацију Друштва „Аеропут”, те оно купује 1932. као

аеро-такси авион енглеске производње *Haviland Foks-Mat*. Флота Аеропута постаје шаренолика, што ће се променити снагом утицаја светских догађаја.

Године 1932. у шумарској привреди Југославије дошло је до велике штете: опасне гусенице које једу све делове дрвећа угрозиле су велике површине шума на планини Романија у Босни. У акцији запрашивања шума учествовали су најискуснији пилоти: Сондермајер и Стрижевски. Штеточина се звала „лептир дувна”. „Аеропут” је понудио Министарству шума и рудника да својим авионима изврши *запрашивање из ваздуха*. Акција је фотографисана, сачувано је више фотографија, а цео догађај пратиле су у једном авиону представници Министарства, високи официри и неки министри. Овај подвиг који дотле није примењиван, више није поновљен у Краљевини Југославији. У тој акцији запрашен је 561 хектар заражене шуме и утрошено 28.050 килограма арсенових препарата.

Развој авио-превозника „Аеропут” који је имао статус привредног субјекта, није могао да прође без сукоба интереса, што је у послу очекивана појава. У једном тренутку 1933. дошло је до отвореног сукоба између струковног удружења „Аеро-клуб” и „Аеропута”. Сукоб је отворен чланком у часопису „Наша крила” у коме се тврди: „Због старих размирица гро авијатичара у земљи не интересује се радом клуба, јер не може понос да им дозволи да буду чланови клуба, који је завистан од једног трговачког предузећа” (153). Овај сукоб решен је затварањем просторија „Аеро-клуба”.

Од првог лета 1928. југословенски авиони нису имали тешке удесе са смртним исходом. Било је принудних слетања на помоћне аеродроме, због мањих оправки.

Међутим, тридесете године доносе несреће и жртве: 12. септембра 1933. погинуо је пилот Виктор Никитин и свих 6 путника, при полетању са аеродрома у Љубљани.

Друга несрећа догодила се 1936. на Велебиту, када је погинуо Михаило Јарошенко. У оба случаја узрок је била *магла*. Године 1940. код Госпића је погинуо Владимир Стрижевски, цењен и учитељ нових генерација пилота. Њихове сахране су биле свечане, достојанствене, испуњене тугом и поносом због целокупног *пионирског рада и доприноса* тројице Руса југословенском авио-саобраћају.

Тридесетих година флота „Аеропута” се све више оријентише ка енглеским произвођачима – већ 1933. набављен је први *Spartan kruzer* енглеске производње. Треба истаћи да су ови авиони касније

набављени били метални, тромоторни, да су јачина и распон крила неупоредиво већи од старијих типова (*Farman* је страдао код Љубљане). Истовремено је откупљена лиценца, да би се омогућило да домаћи произвођачи авиона, попут Предузећа Змај из Земуна, производе авион са европским перформансама. Ако се погледа фотографија „Аеропутовог” хангара на аеродрому Београд маја 1930. године, види се једна флота од четири модерна авиона, која делује моћно. Пут од првих летова, захваљујући ентузијазму младих пилота, пређен је брзо. Страни авиони су 30-тих година летели, често једино се заустављајући се у Београду, да би даље летели по Европи или на Блиском Истоку. У монографији се детаљно описује настанак и рад три највећа аеродрома – београдског, загребачког и љубљанског (169–186).

У току постојања аеро-саобраћаја у Краљевини Југославији, била је присутна авио-компанија CIDNA. Она је склапала уговоре са „Аеропутот” о подели летачких послова и подели капирала, а имала је самосталне прелете ка Румунији, Бугарској и Турској у одласку, а у повратку преко Мађарске, Аустрије, Чехословачке, Немачке до Француске. Аутори монографије наводе изјаву генерала Дивала, главног представника авио-превозника CIDNA: „да Београд постане важан међународни аеродром и главна источна база за поправку и снабдевање авиона и мотора на ваздушним линијама које везују Запад са Истоком” (187). У CIDNI су летели југословенски пилоти – њих тројица, док су „Аеропут” од почетка одржавали Руси. Путници „Аеропута” су углавном били припадници вишег грађанског слоја: трговци, адвокати, предузетници, официри.

У петом поглављу монографије детаљно се описује развој „Аеропута” од 1937. до 1939. године, који је био веома динамичан: седам домаћих линија, а лет у иностранство од 1. маја на линијама Београд-Загреб-Грац-Беч, домаће линије Београд-Загреб-Љубљана-Сушак, Београд-Скопље-Солун. Нови тип авиона уведен у праксу био је *Spartan kruzer*, појавио се домаћи пројекат инжењера Миленка Митровића – *Spirte*, за лаки авион *MMS-3*.

Трећи *Spartan kruzer* израђен је фабрици „Змај”. Али даља производна по лиценци није била могућа, ма из којих разлога.

Путовање авионом постало је потреба, што показује податак да је број путника од 1932. до 1935. порастао за 17% (206). Пораст преноса поште и терета је такође значајан, по основу уговора са Министарством пошта. Друштво је годишње достављало 30 кг поште

бесплатно. Међутим, државне субвенције се нису повећавале што би било у складу са радом „Аеропута”, највише због приоритета финансирања војске. Друштво „Аеропут” припремало је нове планове за рад у току 1935/36. године, што је одмах имало за последицу редукцију линија на којима се летело.

Пошто је уговор између Државе и Друштва истицао 1937. године, оно је поднело предлоге Штабу ваздухопловства. Истакнута је чињеница о неравноправности домаћег авио-саобраћаја, чији авиони не лете реципрочном у иностранству, док авиони страних компанија (*Lufthanza*, *Er Frans* и др.) лете неупоредиво више југословенским ваздушним простором. И поред наведених тешкоћа, Друштво се развијало.

После више година употребе, руководство „Аеропута” је одлучило да купи нов авион, усавршенији *Dragon Rapid DH-89* енглеске производње. Он је летео на новој линији за Дубровник. О набавци нових авиона у Друштву су расправљали октобра 1936. генерални директор, шеф одсека и шеф пилота. Одлучено је да се набави авион *Lokid* америчке производње. Њега је у деловима произвођачка фабрика у Калифорнији, потом је превезен морем и склопљен у пољском бродоградилишту Гдињи. Потребне за проширеном делатношћу Друштва, по процени руководства и пилота-експерата, износила су *четири нова авиона*, што је и набављено. Набављена су два авиона типа *Lokid Elektra* и два типа *Kodron*. До 1940. из употребе су искључени (отписани) сви старији типови авиона и целокупна флота од 12 авиона била је типа *Lokid*. Остало је неколико малих авиона за туристичка путовања.

Истраживач домаћег ваздухопловства Чедомир Јанић цитиран је у монографији: „прва деценија постојања 'Аеропута' је период дугог почетништва и експериментисања” (249).

Нови договор Државе и „Аеропута” предвиђао је да Министарство војске и морнарице има овлашћење да у споразуму са „Аеропутом” раскине уговор и закључи нови, са роком од 10 година. Аутори монографије закључују „да је врло похвално и важно да је 'Аеропут' и поред недовољне државне помоћи успео да реши један од најтежих задатака: да редовно обнавља летећи парк и да га стално одржава на висини која потпуно одговара условима модерног ваздушног саобраћаја” (252).

Редовни ваздушни саобраћај 1937. обухватао је 9 линија. С обзиром на број линија у иностранству, Сондермајер је на једном

састанку акционара истакао „да је главни задатак сваког ваздушног саобраћаја *веза земље са осталим земљама*, док се унутрашње и кратке везе могу лакше обезбедити другим саобраћајним средствима, на краћим растојањима”. Аутори монографије сматрају „ово је била прилична *измена перцепције* улоге „Аеропута”, који је летео сада са најмодернијим авионима с већим превозним могућностима” (274).

Развој техничких могућности летења довео је и до појединих проблема: отворено је питање разлика у *додацима за пилоте*, јер је километарска субвенција изједначена за све авионе *без обзира на јачину мотора*. И то је постало неоправдано. Са јачањем флоте уведени су четворица приправника-пилота, одлуком Управног одбора од априла 1938. године. Током исте године Друштво је, на основу субвенција, набавило још два авиона типа *Lokid*. Истовремено је започето повлачење из саобраћаја и уништавање старих типова авиона.

Крајем тридесетих примљено је десет нових пилота (1938–1941). Правилник за летачко особље „Аеропута” донет је 31. 7. 1937. године. По Правилнику летачко особље чинили су пилоти: приправници и саобраћајни, шеф пилота. Помоћно особље чинили су радио-телеграфисти и механичари. У Правилнику се прецизно наводе услови које је морала да испуни свака категорија особља, са периодичним проверама (важан је број километара које је кандидат прелетео пре запослења у „Аеропуту”).

Држава и „Аеропут” потписали су нови уговор са трајањем од 10 година новембра 1937. Држава се обавезала да *неће ни на који начин* помагати ни једно домаће или страно друштво за ваздушни саобраћај, а „Аеропут” ће имати искључиво право да врши домаћи саобраћај док је уговор на снази, сем случаја више силе, када је Министарство војске имало право да додели линије другом друштву. Ове одредбе показују да се очекивао рат у Европи, те да су цивилни ваздухоплови могли да промене намену у борбене авионе.

У току 1939. „Аеропут” је радио на 11 линија, дакле по мирнодопском режиму. У 1941. годину „Аеропут” је ушао са 12 авиона: пет *Lokida*, два *Spartana* и једним *Dragonom* за редовни саобраћај, авионом *Kodron* за обука, авионима *Foks Mot*, *Standard Mot* и *MMS-3* за нередовне летове. Управном одбору је саопштено да је набављено гориво и мазиво у великим количинама. Авиони *Spartan* и *Dragon Rapide* оправљени су и ремонтовани, те су несметано летели. Према немачким подацима, почетком 1941. „Аеропут” је имао 190

запослених. Крајем 1939. и током 1940. школовале су се две групе од 40 војних pilota код „Аеропута” за летење без спољне видљивости. На последњом мирнодопској седници Управног одбора „Аеропута” 21. марта 1941. дискутовало се о набавци резервних делова за *Lokide*, али је произвођач поставио тежи услов: резервни делови за *Lokid* могу се набавити ако се унапред уплати цена материјала – 24.125 америчких долара за моторе на *Lokidima*.

У априлу 1941. један авион *Lokid* летео је у Совјетски Савез ради уговора о куповини оружја, други *Lokid* је одлетео у Турску ради усклађивања војних планова са Краљевином Југославијом, трећи је принудно слетео у Макишко поље и остао заглављен у мочвари. Дванаест *Lokida* стигло је у Атину, путници су били чланови Владе која се повлачила у избеглиштво. Стигли су у Египат, где се догодила парадоксална ситуација – уместо да се организује авио-флота Краљевине Југославије у егзилу, ови авиони су без икаквог двострано обавезујућег уговора поклоњени Британцима (RAF). Енглеска авијација није користила *Lokide*, па су распоређени по Блиском истоку, један је стигао чак и до Бенгала.

После Другог светског рата Законом о привредним друштвима из 1948. године, укинута су сви привредни субјекти засновани на приватном капиталу. Угашен је и „Аеропут”, тако да не постоји ни правни ни функционални континуитет са касније основаним авио-превозником у ФНРЈ ЈАТ. Ипак неколико pilota који су остали у земљи, запослили су је у ЈАТ-у и завршили свој радни век у новом авио-превознику.

Књига *Аеропут. Друштво за ваздушни саобраћај 1927–1948.* је драгоцен допринос не само историји летења, већ југословенској историји прве половине 20. века.

О историји летења и ваздухопловства не учи се у оквиру нашег образовног система, те ће књига бити интересантна за младе генерације. Писана једноставним и јасним језиком, уз велики број фотографија као докумената првог реда (власништво Музеја ваздухопловства), представља не само допринос историографији, већ задовољство у спознаји животних прича, идеала и љубави за летењем једне генерације ентузијаста. Др Бојан Димитријевић и др Илија Кукобат су написали књигу која ће имати свој живот у ширијој јавности.

* Овај рад је примљен 14. октобра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2024. године.

УДК 355.48(497.115)''1998/1999''

DOI: 10.5937/pr82-55464

Осврт

Политичка ревија

4/2024.

Vol. 82

стр. 281-286

Александра Мировић Јанковић*

Институт за политичке студије, Београд

КАДА ГРАНИЦА ПОСТАНЕ КРВАВА...

Димчевски, Драгутин. 2022. *Крвава граница*. Врање: СУБНОР, 233 стр.

Књига *Крвава граница* – чији сам наслов већ указује на сву тежину догађаја којима се ово изузетно значајно и аутентично дело бави – објављена је 2022. године у издаваштву ГО СУБНОР-а из Врања. Њен потписник је Драгутин Димчевски, потпуковник Војске Југославије (ВЈ) у пензији и заменик команданта 53. граничног батаљона Приштинског корпуса ВЈ, који је у време рата на КиМ и НАТО бомбардовања СРЈ 1999. године био командујући на подручју карауле „Кошаре”, и тиме директан учесник и сведок једног од најзначајнијих, али и најтежих или, нећемо погрешити ако кажемо, у складу са насловом књиге, најкрвавијих догађаја у новијој историји Србије и српског народа. Реч је, дакако, о сада већ чувеној Бици на Кошарама која је трајала дуга два месеца, па и нешто дуже – од 9. априла до 14. јуна 1999. године – током које су се припадници Војске Југославије, наши „јунаци са Кошара”, уз помоћ одређеног броја добровољаца из земље и иностранства, храбро и витешки борили против припадника албанске, терористичке и парамилитарне организације Ослободилачке Војске Косова, тзв. ОВК, потпомогнуте деловима регуларне Војске Албаније, те НАТО авијацијом и инструкторима, уз учешће и плаћеника. Исход ове битке, вођене против далеко надмоћнијег непријатеља, био је такав да, и поред тога што су снаге тзв. ОВК заузеле саму караулу „Кошаре”, припадници Војске Југославије, извршавајући одговорно, предано и успешно своје ратне задатке, успели су да стабилизују линију фронта, као и да зауставе и осујете план копнене инавазије јужне српске покрајине КиМ, односно територије СР Југославије и Републике Србије, из правца Албаније. То већ, само по себи, говори

* Имејл адреса: aleksandramirovic@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-1228-8235.

о историјском, геополитичком и геостратешком значају Битке на Кошарама. Но, њен значај за Србију и српски народ данас је још већи, будући да су „Кошаре” постале одраз одређеног, националног симболизма који асоцира на најплеменитије особине српске војничке традиције, па и сам српски менталитет и традиционалан народни карактер. Утолико пре је ово књига, као једно сведочанство са информацијама из прве руке, од непроцењивог значаја за разумевање поменутог догађаја, али и свега оног што му је претходило и што је касније уследило.

Огромно интересовање не само домаће већ и шире, регионалне јавности – о чему сведочи велики број изузетно посећених промотивних скупова, где се тражило место више, а који су поводом објављивања ове књиге до сада одржани како у Србији, тако и у Црној Гори и Републици Српској (БиХ), уз најаву организовања и нових промоција услед постојеће заинтересованости за истим – вероватно је премашило очекивања издавача и самог аутора. Стога нас није изненадила, премда јесте неизмерно обрадовала најаву новог, допуњеног издања *Крваве границе*. То је уједно био и разлог више да ова монографија буде предмет нашег осврта.

О значају и улози коју је 53. гранични батаљон имао током борби 1999. године, али и раније, „у миру”, говоре следеће речи потпуковника Димчевског: „На тежишту обезбеђења и одбране државне границе, према Албанији, налазио се 53. гранични батаљон. Од окупно 115 километара државне границе према Републици Албанији, 53. гранични батаљон обезбеђивао је, а потом и бранио 69,9 километара... Овај део државне границе Републике Србије у тактичком и безбедносном смислу је најтежи, а у климатским, просторним и временским условима најсуровији део... Тај део државне границе од њеног настанка до данашњих дана увек је био немиран и нестабилан” (Димчевски 2022, 5, 12). Наиме, и током мирнодопског времена које је суштински за југословенске и српске граничаре било „стање ни рата ни мира”, у појединачним нападима на државну границу страдали су и гинули војници и старешине ВЈ. Отуда аутор закључује да је „граница према Албанији натоплена (је) крвљу наших војника и старешина, који су савесно и одговорно чували и бранили Отаџбину” (5).

Структуру ове монографије, поред Увода и закључног дела („Тако смо бранили границу”), чине још три поглавља. У поглављу посвећеном општим разматрањима граничне јединице и државне

границе, аутор читаоца најпре упућује у бројно стање 53. граничног батаљона и његову формацију која је чак и табеларно приказана. Састав овог батаљона чинили су: команда, одељење везе, две граничне чете, чета за интервенцију и позадински вод. При томе, док су остали делови батаљона били стационирани у касарни у Ђаковици, две граничне чете су биле размештене по караулама на граници. Ту је приложен и веома значајан списак где су поименце наведени војници припадници 53. граничног батаљона током 1998. године (укључујући мартовску, јунску, септембарску и децембарску класу), уз давање прецизних података о сваком погинулом, рањеном, повређеном или, због болести, од Војно-лекарске комисије проглашеном неспособним за служење војног рока. Такође, касније у књизи Димчевски даје сличан списак са детаљним подацима о људству (обухватајући ту и старешине и војнике) и бројном стању 53. граничног батаљона на самој караули „Кошаре”, током априла 1999. године, непосредно уочи копнено-ваздушне агресије, односно почетка Битке на Кошарама. Ови подаци о учесницима и страдалима у поменутих борбама током 1998–1999. године на наведеном граничном подручју су од непроцењивог значаја пре свега због њихове веродостојности. Оно што је исто тако вредно истаћи јесте то да се већ из самих ових спискова види и шаролика етничка структура тадашњих граничара Војске Југославије, међу којима су били припадници „свих вера и националности који живе у Србији”. Потпуковник Димчевски сведочи да су „сви војници и старешине, без обзира на националну припадност, у борби (су) исказали максималну оданост Отаџбини у одбрани од агресора” (16).

Но, можда највећи утисак на нас оставио је део где аутор даје опис граничара – војника и старешина, подробно објашњавајући које карактеристике су они морали имати и које све критеријуме испуњавати да би постали део граничних јединица. Према речима Димчевског: „За тако сложене и одговорне задатке у обезбеђивању државне границе бирало се најспособније, најмотивисаније људство у пуној животној снази, које је могло да их реализује” (16). Попут припадника других елитних јединица, као што су гардисти, падобранци, војни полицајци или извиђачи, и граничари су били „војници прве категорије”, што ће рећи да су они морали имати одређене психо-физичке предиспозиције, те проћи одређену врхунску обуку. Јер, управо су они ти који су били први ешалон, односно, у складу са прецизнијом војном терминологијом речено, тзв. прва

линија предњег краја одбране земље. Граничне јединице, премда су у социјалистичкој Југославији постојале још од 1953. године (пре тога је главни чинилац у обезбеђењу државне границе био КНОЈ – Корпус народне одбране Југославије), као што су постојале и у време монархије, потпуно су расформиране 2006. године, док је њихову улогу „чувара границе” преузело Министарство унутрашњих послова РС, односно гранична полиција. Претпостављамо да је до овога дошло услед евроинтеграцијских процеса земље и новоуспостављеног партнерства са Северноатлантским савезом, у виду прилагођавања националног система одбране евроатлантским стандардима, а све у складу са концептом тзв. Европе без граница.

У поглављу где се говори о борбеним дејствима 53. граничног батаљона током 1998. године, најпре се фокус ставља на услове и факторе – у вези са стањем у самој Републици Албанији током 1997. године, када је тамо дошло до побуне и краха институционалног система државе – који су не само подстицајно деловали већ и, у значајној мери, допринели организовању терористичких снага косметских Албанаца, и њиховом наоружавању, уз формирање тзв. прихватних центара у Републици Албанији чија је сврха заправо била да се изврши обука и свестрана припрема терориста за борбена дејства на територији КиМ, а где су по завршетку обуке илегално пребацивани. Говорећи о „моралној и психолошко-пропагандној припреми шиптарско-терористичких снага”, у чему су учествовали војни, политички, медијски, верски и други актери из Албаније, аутор посебно скреће пажњу на текст заклетве припадника тзв. ОВК као индикатор таквог приступа (34–35). Додајмо и то да тај текст недвосмислено упућује на екстремизам у функцији остваривања великоалбанских циљева као оно што је стајало у основи поменуте организације. Такође, како се наводи, поред Албаније, обука терористичких снага је реализована и у центрима у Немачкој, Хрватској и другим земљама.

У оквиру хронолошког и веома систематичног приказа низа граничних инцидената, односно борбених дејстава 53. граничног батаљона, током 1998. и 1999. године до почетка НАТО агресије, најупечатљивији је веома сликовит опис 30. септембра 1998, када су терористи тзв. ОВК организовали две заседе у рејону караула „Морина” и „Кошаре” у којима је погинуло шест припадника ВЈ, а њих седам рањено. Међу погинулима, поред једног подофицира и два војника по уговору, били су и војници на редовном одслужењу

војног рока (јунска класа 1998.) који су имале тек 19–20 година и који су, као припадници извиђачке чете из Ниша, само два дана уочи тог злочина стигли на караулу „Кошаре”, где су били распоређени као појачање 53. граничног батаљона. У сећању Драгутина Димчевског, али и других припадника батаљона чија су сведочења у књизи приложена, тај дан је остао запамћен као „најтежи и најцрњи”, односно као дан „највеће трагедије” (55, 102, 103).

У делу посвећеном борбеним дејствима поменутог батаљона током НАТО агресије и саме Битке на Кошарама, наглашава се да је „агресију извршило 20 земаља света (19 чланица НАТО плус Република Албанија – прим. А. М. Ј.), кукавички, без објаве рата и одобрења Савета Безбедности УН... Агресија је” – каже се даље – „изведена на једну малу, суверену, поносну, слободарску и мирољубиву земљу, која у својој историји није водила освајачке ратове нити је икад представљала опасност за своје окружење и за мир у Европи или свету” (77). Након 67 дана тешких, свакодневних борби у суровим условима, у које можемо стећи увид на основу дате књиге, 53. гранични батаљон се, како је наглашено, непоражено, а на основу потписаног Кумановског споразума и Резолуције 1244 СБ УН, повукао са положаја и заједно са другим јединицама ВЈ напустио је територију Косова и Метохије. И данас, у својим иступима у јавности, борци на страни југословенских и српских војних и безбедносних снага неретко истичу да им је то био најтежи моменат током рата 1999. на КиМ.

Укупни губици у људству херојског 53. граничног батаљона током извршавања његових задатака на обезбеђењу и одбрани државне границе 1998. и 1999. године износили су 25 погинулих граничара. Од тога њих 18 је погинуло у рејону карауле „Кошаре” у истом периоду. Након што је 53. гранични батаљон 13. новембра 1999. године, поводом тада још увек постојећег Дана граничара, за храброст и постигнуте резултате у одбрани отаџбине од НАТО агресије, проглашен за најбољи гранични батаљон у 3. армији ВЈ, он ће убрзо, већ у фебруару 2000, бити расформиран. Тако, каже Димчевски, „он одлази у легенду” (224–225).

Читајући ово штиво можемо разумети колико је државна граница, као таква, била и остала важна, без обзира на неке савремене концепте и пројекте који представљају апологију „безграничности”, а све наводно у функцији слободног протока робе, људи, капитала, идеја и др. То се све више потврђује у данашњем времену свеопште

кризе савременог друштва, те различитих и бројних изазова са којима се оно суочава, између осталог, и на безбедносном пољу или, на пример, у погледу великих миграционих таласа. Појам државне границе означава не само физичко разграничење између територија дате државе и других таквих, правно-политичких субјеката у њеном суседству, као и између њихових суверених власти, нити само линију раздвајања између суседних народа, већ и линију њихових сусретања и контаката, што доприноси, на пример, развоју, укрштању или надоградњи различитих култура, успостављању пограничне и прекограничне сарадње између држава у низу области. Но, некада, под диктатом историјског тока догађаја, условљеног пре свега одређеним геополитичким интересима – баш као у случају југословенско (српско)-албанске границе – државна граница постаје много више од тога. То се дешава онда када граница једне државе „постане крвава”. Она тада добија једно симболичко значење вишег ранга, уобличавајући се као трајни симбол страдања, велике пожртваности бранилаца и њихове лојалности према својој држави, те симбол храбре борбе за „њену слободу и част”. Јер, према речима Димчевског: „Повреда државне границе јесте почетак напада на једну суверену државу, њену слободу и част” (5). Упораво је караула „Кошаре” стекла такву симболичку моћ, трајно асоцирајући на дугу и тешку, фронтовску борбу у одбрани државне границе од напада непријатеља и његових тежњи ка продору, на том правцу, дубоко у унутрашњост српске територије.

Како изворе грађе за *Крваву границу* чине нека званична војна документа, те ратни дневник, то јест радне белешке потпуковника Димчевског, његово и писано сећање његових сабораца као директних актера борби, ова монографија има драгоцени значај не само за разумевање догађаја из описаног периода и посебно саме Битке на Кошарама, већ и за развој и неговање културе памћења у српском друштву и народу, у вези са тим догађајима; чувајући на тај начин од заборавља ове херојске подвиге српске војске, уз све оне друге из раније историје, и остављајући важан траг и трајан спомен на још једно од тешких времена за Србију, њен народ и њену војску, а нарочито на оне који су животе дали у одбрани отаџбине. Нека им је вечна слава! И, како каже у прилогу ове књиге Мирко Старчевић, генерал-мајор у пензији: „Будимо их достојни”!

* Овај рад је примљен 1. новембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 29. новембра 2024. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политичка ревија* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику у ћириличком писму или на енглеском језику.

Часопис се објављује четири пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. мај, 1. август и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/polrev/index>. Упутства за прилагање рада на Asistent систем доступна су на интернет страници часописа: https://www.ips.ac.rs/magazines/politicka-revija/authors_directions/.

Аутори су у обавези да приликом достављања радова приложе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/magazines/politicka-revija/authors_directions/.

Сви радови приложени за објављивање пролазе кроз тест на плагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени.

Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера

изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политичка ревија* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*.

Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.”, „прев.” „prir.”, „ed.”, „eds.”

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse*

and Politics, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23-46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Политичка ревија* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Политичка ревија*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.
(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.”
Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.
(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.”
PhD diss. University of Iowa.
(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.”
Политика, 8. децембар: 9.
(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.”
Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.”
July 30, 2002.
(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*
(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – прво навођење

(ISO 2019) – свако следеће навођење

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Политичка ревија*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „...”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Политичка ревија* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом. (Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.”, „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Zakon o nasljeđivanju [ZN], „Narodne novine“, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, i 33/15 i 14/19.

(ZN 2019, čl. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.
(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.

(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр–1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр–1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18. (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или (CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:EC HR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или

(ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или

(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, г93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)
(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија
Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG],
B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.
(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним].
Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година
објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*.
Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници,
ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals
Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. [https://www.
nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html](https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html).

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање
др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*.
Последњи приступ 10. октобар 2018. [http://www.ips.ac.rs/rs/news/
predavanje-dr-fridriha-romiga/](http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/).

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*
(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Тањуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.”
28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.
(Тањуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: A4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;

- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.
- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.
- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.
- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“”, « »).
- **Угластом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).
- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (‘ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података:

1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет кључних речи. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслов навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикана/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикана/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Текст поделити у две колоне.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење
институционалне имејл-адресе
аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити**
слику предње корице;

Испод слике предње корице
навести податке о књизи
према следећем правилу:

Име и презиме. Година
издања. *Наслов*. Место
издања: издавач, број страна.
Текст приказа обрадити
у складу са општим
смерницама о обради текста.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИндекс Asistent система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА

Име	Радно место / звање	Афилијација
Ајзенхамер Владимир	Доцент	Факултет безбедности, Универзитет одбране у Београду
Арежина Вера	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Атлагић Синиша	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Бабић Данило	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Бериша Хатица	Ванредни професор	Школа националне одбране „Војвода Радомир Путник”, Универзитет одбране у Београду
Благојевић Вељко	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Бодрожич Ђуро	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Бурсаћ Дејан	Научни сарадник	Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд
Вујић Марко	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Вукасовић Дејана	Научни саветник	Институт друштвених наука, Београд
Вуковић Ана	Научни сарадник	Институт друштвених наука, Београд

Вукојевић Стефан	Доцент	Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву
Вуксановић Дивна	Редовни професор	Факултет драмских уметности, Универзитет уметности у Београду
Вучићевић Душан	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Гајић Александар	Научни саветник	Институт за европске студије, Београд
Гајић Стеван	Научни сарадник	Институт за европске студије, Београд
Глишин Вања	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Дашић Марко	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Динић Драгана	Виши научни сарадник у пензији	Институт за политичке студије, Београд
Докић Марија	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Достанић Душан	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Дражета Богдан	Научни сарадник	Филозофски факултет, Београд
Ђорђевић Снежана	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Ђукановић Драган	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Ђурковић Миша	Научни саветник	Институт за европске студије, Београд

Звијер Немања	Доцент	Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Игрутиновић Милан	Научни сарадник	Институт за европске студије, Београд
Јанев Игор	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Јањић Јован	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Јовановић Милан	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Јовић Бојан	Научни саветник	Институт за књижевност и уметност, Београд
Југовић Александар	Редовни професор	Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду
Кљајић Веселин	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Колаковић Александра	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Костић Шулејић Марина	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Кораћ Срђан	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Крстић Зоран	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Лазаревић Радак Сања	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Лопандић Душко	Редовни професор	Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад

Лукнар Ивана	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Матић Иван	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Матић Петар	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Микић Владимир	Научни сарадник	Институт за упоредно право, Београд
Миленковић Дејан	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Миленковић Марко	Виши научни сарадник	Институт друштвених наука, Београд
Милошевић Ђорђевић Јасна	Редовни професор	Факултет за медије и комуникације, Универзитет Сингидунум, Београд
Милошевић Младен	Ванредни професор	Факултет безбедности, Универзитет одбране у Београду
Миљковић Матић Јелена	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Мирков Лидија	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Митић Александар	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Митровић Драгана	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Мићовић Марија	Научни сарадник	Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду
Младеновић Никола	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Недељковић Марко	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Недељковић Стеван	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Павловић Душан	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Павловић Јовица	Научни сарадник	Институт за европске студије, Београд
Пејин Јован	Архивски саветник, доктор историјских наука у пензији	/
Пејковић Марко	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Перић Дилигенски Тијана	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Петровић Драган	Научни саветник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Прелевић Душко	Редовни професор	Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Пророковић Душан	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Радушки Нада	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Ракић Миле	Научни сарадник у пензији	Институт за политичке студије, Београд
Рапаић Стеван	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Роквић Вања	Ванредни професор	Факултет безбедности, Универзитет у Београду
Сакан Момчило	Професор емеритус	Независни универзитет Бања Лука
Симеуновић Драган	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Симовић Владе	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Бања Луци
Спасојевић Душан	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Станар Драган	Ванредни професор	Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет УНИОН Никола Тесла, Београд
Станаревић Светлана	Ванредни професор	Факултет безбедности, Универзитет у Београду
Станковић Пејновић Весна	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Станић Милош	Виши научни сарадник	Институт за упоредно право, Београд
Станчевић Веран	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Стекић Ненад	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Стојадиновић Вишња	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Стојадиновић Миша	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Стојановић Ђорђе	Редовни професор	Висока школа социјалног рада, Београд
Суботић Милован	Виши научни сарадник	Институт за стратегијска истраживања, Београд
Тодоровић Лазић Јелена	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Траиловић Драган	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд

Трапара Владимир	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Филиповић Лука	Научни сарадник	Институт за савремену историју, Београд

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
1 + 2 + 3 + 32 + 9

ПОЛИТИЧКА ревија = Political Review :
часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику / главни и
одговорни уредник Александра Мировић Јанковић
(в.д.). - Год. 1, бр. 1 (2002) - . - Београд Добрињска
11) : Институт за политичке студије, 2002 -
(Београд : Донат граф). - 23 см.
Четири пута годишње. - Наставак публикације:
Политичке свеске
(Београд) = ISSN 1451-4281 = Политичка ревија
CD-ROM ISSN: 1452-1741;
COBISS.SR-ID 105060364

04
2024

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

САВРЕМЕНИ ПОЛИТИЧКИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОЦЕСИ У СРБИЈИ,
ЕВРОПИ И СВЕТУ

Ђорђе Д. Марковић, Данијела Ненадић, Марина Тодоровић,
Даница Лазовић, Петар Матић, Марко Мијатовић,
Милутин Трнавац, Стефан Анђелковић

ИЗ НОВИЈЕ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ
Владаица Тодоровић

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ
Сања Лазаревић Радак, Вања Глишин,
Саво Симић, Александар Љубомировић

ОСВРТИ
Дубравка Стајић, Александра Мирковић Јанковић

ISSN 1451-4281 UDK 1+2+3+32+9 Година (XXXII) XXIV vol. 82 № 4/2024

